STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06351

GEKLIBENE VERK

Baal-Makhshoves

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בעל־מחשבות
(ד"ר עליאשעוו).

געקליבענע שריפטען

צווייטער באנד

פערלאגס־בוכהאנדלונג
שלמה שרעבערק
ווילנא.

דרוקעריי ב. א. קלעצקין, ווילנא.

Copiright 1910 By S. Sreberk.
Washington, U. S. A.

Сочиненія Д-ра И. Эльяшева.

Томъ II.

Третье исправленное изданіе.

Типографія Б. А. Клецкина. Вильна. Завальная, 33.

אינהאלט:

I. קריטישע ארטיקלען.

1) מרדכי בן מתתיהו אַנטאָקאָלסקי 7
2) אַברהם מאַפּו (עטיוד) 19
3) מרדכי זאב פייערבערג 31
4) ח. נ. ביאַליק. 53

II. נאָטיצען פון אַ קריטיקער.

1) צוויי שפּראַכען—איין איינציגע ליטעראַטור 63
2) קריטיק און לעבען 72
3) פּאָפּולער=וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור 76
4) ליטעראַרישע מאַנאַטשריפטען 84
5) דאָס יודישע טעאַטער 95
6) אַ רוסיש=יודישער דראַמאַטורג. 101
7) עספּעראַנטאָ און יודיש 108

III. איראָנישע מעשה'לעך.

1) ישראליק איז קראַנק (אַ חנוכה=פאַנטאַזיע) 119
2) פרשנדתא האָט זיך אָבגעריסען פון דער תליה . . . 129
3) דער נביא פון גאַס (אַ שטודיע) 134
4) די תכריכים=אינזעל (אַ מעשה'לע) 141
5) אַ שבועות'דיגע מעשה 149

IV. נאַציאָנאַל=יודישע טעג.

1) שבת 157
2) תשעה באב 170
3) די גרויסע שטאָדט 174
4) פסח=שטימונגען 179
5) ראש השנה 184

6) נאָך דער ערשטער מגילה 188
7) דער ווייבערשער טלית 194

V. אין אַ שווערע צייט.

1) אַ יוד עמיגרירט 199
2) ד"ר מאַנדעלשטאַם 205
3) מחותנים אויף לויות 208

I. שטודיען.

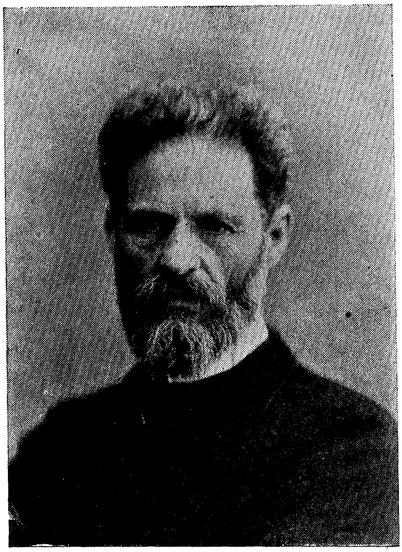

א. אנטאקאלסקי

מרדכי בן מתתיהו אנטאקאלסקי.

I

דער גרויסער רוסישער קינסטלער מרדכי בן מתתיהו אנטאקאלסקי איז געשטארבען. זיין נאמען האט געקלונגען אין דער גאנצער וועלט, און דורות וועלען נאך פערגעהן איידער זיין נאמען וועט פערגעסען ווערען. דען ער האט אונז איבערגעלאזען זיינע ווערק, זיינע געשטאלטען אין מארמאר און אין בראנזע, וואס רעדען מיט אונז א שפראך פון מענשען, וועלכע האבען פיעל געקלערט און געליטען. זיין מזל איז געווען אזוי גרויס, דאס אויך ביי אונז אין דעם קליינעם יודישען וועלטעלע האט מען פון אנטאקאלסקי געהערט און געוואוסט. אבענדס ביים אויוען אין בתי מדרשים פלעגט מען דערצעהלען וואונדערליכע היסטאריעס פון א ווילנער יודישען קינד, וואס איז פריהער געווען אן ארימער יודישער שניצער און מיט דחקות און פיין פערדיענט דאס שטיקעל ברויט. קיינער האט ניט פערשטאנען, וואס פאר א קונציגער שניצער דאס איז, וואס פאר א גרויס טאלענט עס ליגט בעהאלטען אין דעם דאזיגען 20-יאהריגען בחור, וואס פלעגט אפטמאלס שטעהן מיט זיין ארבייט ביין

ווילנער שול-הויף. ביז עס איז געקומען די פרוי פון גענעראל-גובער-
נאטאר נאזימאוו און האט איהם אוועקגעשיקט אין פעטערבורג אין די
קייזערליכע אקאדעמיע פאר קינסטלער. דאמאלסט האבען יודען אנגע-
הויבען צו פערשטעהן, אז אין דעם יונגען מרדכי שטעקט עפיס אזוינס,
וואס האט פאר זיי, די אומות העולם, עפיס א משונה'דיגע ווערדע.
זיי האבען איהם ווענ'נ וואס מקנא געווען: איידער צו ווערען א קרוב למלכות
און זיך אנשטאפפען מיט טרפות, איז שוין גלייכער צו בלייבען א
פראסטער ווילנער בעל-מלאכה. נאר הנאה האבען זיי געהאט, וואס איי-
נער פון „זיי" איז אריין אין די הויכע פענסטער און שפיעלט אזא
ראלע ביי די שררות אין פעטערבורג. און בשעת עס איז ארויס א קלאנג,
אז דער קייזער אלעקסאנדער דער צווייטער איז אליין בכבודו ובעצמו
געווען אין ווארשטאט פון קינסטלער,—האבען יודען געקוועטשט מיט
די פלייצעס, נישט אנגעהויבען צו פערשטעהן, וואס דא טוט זיך, און
פונדעסטוועגען שטארק הנאה געהאט, שטארק געשטאלצירט מיט זייער
ווילנער בחור'ל. ווילנער יודען האבען בעקומען א נייע געשטאלט פאר
זייער פאנטאזיע: „צום ווילנער בעל-הבית'ל" איז צוגעקומען דער שני-
צער אנטאקאלסקי. דער חילוק איז נור געווען, דאס די הזנות פון וויל-
נער בעל הבית'ל האבען זיי געפיהלט און פערשטאנען, די שניצעריי פון
אנ'אנטאקאלסקי איז אבער געווען פאר זיי א בוך מיט פערמאכטע מאוו-
לען. דערום ווי נור אנטאקאלסקי איז אוועק פון די ווילנער בעלי-בתים,
איז דער אבשטאנד געווארען אלץ גרעסער צווישען איהם און זיין
פאלק. ער האט ביי זיי ניט געפונען קיין מבינים אויף זיך. ער האט
פאר זיי ניט געקענט ארבייטען.

יעדער קינסטלער, און זאל ער אפילו זיין אזוי גרויס ווי אנטאקאלסקי,
געהט ניט ארויס פארטיג פון נאדעל ארויס. ער דארף האבען לעהרער
און ערציהער, ער דארף האבען די אמת'ע מבינים אויף זיך, וועלכע
זאלען ענטוויקלען זיין טאלענט און איהם מדריך זיין. ער מוז האבען
שולען און פראפעסארען, וואס זאלען איהם איסלערנען די ריכטיגע
טעכניק, ער דארף לערנען אונטער מענשען, וואס זאלען איהם קע-
נען אנווייזען, ווי אויסצוניצען זיינע טייערע כוחות. אלע אונזערע פע-
היגקייטען, מיט וואס די נאטור האט אונז געבענשט, קענען אנגע-
ווענדט ווערען דערצו, צו פערגרעסערן דעם מענשענס שכל, צו דער-
ווייטערן די מענשליכע געפיהלען. מען דארף נאר וויסען, ווי די כוחות
אנצואווענדען, און וואס פאר א פארם דאס איבערצוגיסען.

אַנטאָקאָלסקי האָט דאָס בײַ די ווילנער תּושבֿים ניט געקענט געפֿינען, מען האָט דאַמאָלסט בכלל נישט געוואוסט בײַ יודען, אַז די קונסט צו מאָלען און צו אַרבײַטען אין שטיין און אין מאַרמאָר איז אײנע פֿון די גרויסע מתּנות, מיט וואָס די נאַטור בענשט אַ מענשען. מען האָט נאָך ניט פֿערשטאַנען, וואָס פֿאַר אַ טיעפֿע רעיונות און געפֿיהלען דער קונסטמאָלער דריקט אויס מיט זײַן פּינזעל, און צו וואָס פֿאַר אַ נשמה יתרה עס קען אונז דערהויבען די אַרבײַט פֿון אַ בילדהויער, וואָס האָט אין מאַרמאָר איבערגעגעבען דעם גייסט פֿון אַ גרויסען מענשען.

און אַנטאָקאָלסקי האָט געמוזט פֿערוואָגעלט ווערען צו אַן אַנדער פֿאָלק, וואָס איז געשטאַנען אין ענין פֿון קונסט אויף אַ העכערער מדרגה, ווי זײַנע ברידער די יודען. און לאַנג נאָך וועלען אונזערע קונסטלער מוזען געהן צו אַנדערע פֿעלקער. דען ווער ווייסט דען בײַ אונז די ווערדע פֿון אמת׳ער קונסט, די ווירקונג איהרע אויף אונזערע חושים?—

די קונסט לערנט אויס דעם מענשען צו אונטערשיידען פֿאַרבען און ליניען אין דער נאַטור. צוליעב דער קונסט הויבט אָן אונזער אויג קלאָרער און דײַטליכער צו זעהן, זי לערענט אויס בכלל צו זעהן. אָהן די קינסטלער וואָלטען מיר גאַנץ ווײניג פֿערשטאַנען דעם זין פֿון דער נאַטור. צוליעב די גרויסע קינסטלער הויבען מיר אָן צו בעגרייפֿען די נשמה פֿון יעדער זאַך. זיי האָבען דעם כּח אונז צו ווייזען אין בילדער, ווי דאָס געטליכע לעבען שפּיגעלט זיך אָב אין דער שטומער נאַטור און אין אַלץ, אויף וואָס עס פֿאַלט אַ שטראַהל פֿון דער זון. יעדע זאַך, יעדער עצם אַרום אונז דריקט אויס איהר גייסט אין פֿאַרבען און ליניען. האָבען מיר ניט קיין חוש פֿאַר פֿאַרבען און ליניען, האָבען מיר אויך קיין ריכטיגעס בילד פֿון דער זאַך, וואָס ליגט פֿאַר אונז. מיט אַ פֿערשלײערטען בליק געהען מיר דורך גאָט׳ס ערד, וואו אין יעדען גרעזעלע לעבט און וועבט די קראַפֿט פֿון דעם בורא׳ס האַנד. מיר זענען ניט בכּח צו בעקומען אַ קלאָרעס בילד פֿון אונזער אַרומיגען לעבען; דער מח איז פֿעראָרימט, די פֿאַנטאַזיע איז נידי און די געפֿיהלען אונזערע שײנען מאַט אַרויס ווי דורך בעשטויבטע פֿענסטער. דער קונסטלער רייניגט אונזער בליק, מאַכט קלאָר אונזערע אויגען, טראָגט אַרײַן פֿאָרמען און פֿאַרבען אין אַרומיגען לעבען. ער לערנט אונז אויס צו זעהען מיט זײַנע זעהער־אויגען, ער לערנט אונז אויס צו דערקענען די פֿיינסטע חילוקים אין דער שטומער נאַטור און אין דער לעבענדיגער געשטאַלט פֿון אַ מענשען. און צוליעב דעם הויבען מיר אָן

צו אונטערשיידען דעם כאַראַקטער פון דער נאַטור און דעם מענשען, די פערבאָרגענע נשמה פון יעדער זאַך. —

אָמת, מען בויט זיך דורך דעם ניט קיין מויערן, דער בייטעל ווערט דערפון ניט שווערער. דערפאַר ווערען די חושים אָפּענער, און דער וואָס שעצט אין מענשען ניט נור דאָס שאַרף קעפּעל, נאָר אויך אַ פיין אויג וואָס זעהט, אַן אויער וואָס הערט — ווערט דאַנקבאַר זיין דעם קינסטלער, וואָס האָט אונז מיט זיינע ווערק אויסגעלערנט צו זעהן און מיט דער האַרמאָניע פון קלאַנגען אויסגעפיינט אונזער אויער.

אַנטאָקאָלסקי האָט געמוזט אַוועקגעהן פון פאָלק, וואָס האָט איהם ניט געוואָלט און ניט געקענט פערשטעהן. ווי אַ קינד פון זיין פאָלק האָט ער זיינע ערשטע בילדער געזוכט אין יודישען לעבען. ער האָט אין האָלץ געשניצט דעם „יודישען שניידער", וואָס איז בלינד געוואָרען פון דער שווערער אַרבייט און וואָס מאַטערט זיך אָב אַריינצושטעקען אַ פאָדעם אין לעכעל פון אַ נאָדעל; ער האָט אונז געוויזען דעם „הריף און דעם בקי", וואָס זענען זיך ווילד מתוכח וועגען אַ האַרב שטיקעל גמרא; ער האָט זיך פערטיעפט אין גייסט פון דעם „יודישען קמצן", וואָס צעהלט מיט אַ גיעריגען בליק די רענדלעך... און אויך שפּעטער, בשעת דער בערימטער קריטיקער סטאַסאָוו האָט שוין גערעדט פון אַנטאָקאָלסקי'ן מיט ליעבשאַפט און פרייד, בשעת ער האָט שוין אויף איהם נביאות געזאָגט, אַז זיין נאָמען וועט אַמאָל בעקרוינען „די רוסישע קונסט", אַפילו דאַמאָלסט איז אַנטאָקאָלסקי'ס מוח פול געווען מיט די טרויעריגע געשטאַלטען פון זיין אייגען פאָלק. די אנוסים (מאַראַנען) פון שפּאַניען האָבען בעשעפטיגט זיין קינסטלערישע געמיט, ער האָט געזעהן אין זיין פאַנטאַזיע די פינסטערע היהלען, וואו די אַנוסים פלעגען זיך בעהאַלטען פון זייערע פערפאָלגער, ער האָט מיט אַ טרויעריגען בליק זיך פערטיעפט אין זייער פינסטערן מזל. פון לעהם האָט ער געמאַכט אַ גרויס ווערק, וואָס ווייזט אונז ווי אַ פאַמיליע פון אַנוסים דיכטען אָב דעם פסח-סדר אין אַ בעהאַלטענער היהל. צוויי פערבאָרגענע טירען פיהרען פון היהל צו דעם רייכען פּאַלאַץ, וואו זיי פיהרען אַ קריסטליכעס לעבען. אָבער דער פּאַלאַץ איז פאַר זיי אַ מין תפיסה, זיי פיהלען זיך נור אַלס יודען, ווען זיי קומען זיך צונויף אין דער פינסטערער היהל. דער סוד פון דעם פערבאָרגענעם לעבען איז אַרויס אויפ'ן וואַסער. און אין דער צייט, בשעת די אַנוסים דיכטען אָב דעם סדר, רינגלען אַרום סאָלדאַטען די היהל, און דורך איין פערבאָרגענע

טיר קומען אַריין די שפּאַנישע אינקוויזיטאָרען מיט אַ בליק פֿון מלאך המות אין די אויגען. אַ שרעק האַפּט אָן די אָרימע אַנוסים. פֿרויען, קינדער און יונגע לייט רייסען אַרונטער דעם געשטיקטען טישטוך, שליידערען אַרונטער די טייערע כלים און וואַרפֿען זיך צו דעם צווייטען פֿערבאָרגענעם אויסגאַנג. אָבער צוויי אַנוסים, אַן אַלטער און אַ יונגער, בלייבען שטעהן רוהיג ביים טיש און קוקען מיט אַ שטאָלצען בליק אין די פֿינסטערע פּנים'ער פֿון די בלוטגיעריגע אינקוויזיטאָרען. אמונה און בטחון לויכט אַרויס פֿון זייערע בליקען. מיט לייכטע טריט וועלען זיי מאָרגען געהן אין פֿייער על קדוש השם. —

אַנטאָקאָלסקי'ן האָט זיך געוואָלט אין דעם ווערק געבען אַ האַרץ־רייסענדען בילד פֿון יודישע צרות, אַזאַ בילד, וואָס זאָל אימליכען אָנגרייפֿען ביי דער נשמה; ער האָט געוואָלט פֿאָרשטעלען דעם כח פֿון דער יודישער אמונה, דעם שטאָלץ פֿון דעם יודישען פֿאָלק. זיין ווערק האָט מען ניט פֿערשטאַנען ניט ביי זיי און ניט ביי א ו נ ז. ז י י האָבען ניט געקענט מיטפֿיהלען דעם שמערץ פֿון אַ פֿרעמד פֿאָלק, מ י ר זענען נאָך געווען צו פֿערגרעבט אַנטאָקאָלסקי'ס אַרבייט צו שעצען. די יודישע פּעטערבורגער גבירים זענען ניט געשטאַנען אין דעם העכער פֿאַר דער ווילנער דיענסטמיידעל ביי אַנטאָקאָלסקי'ס פֿאָטער, וועלכע האָט פֿון „דער היהל“ געמאַכט אַ היהנערשטייג. זיי, די גבירים, האָבען אַנטאָקאָלסקי'ן געלאָזט פֿערהונגערן, מיט קיין זאַך האָבען זיי איהם ניט געשטיצט, און בשעת אין ווילנא האָט מען געמיינט, אַז מרדכי איז שוין כמעט אַ קרוב למלכות, האָט ער פֿון נויט, צרות און פיין אָנגעהויבען צו שפּייען מיט בלוט. בעת אין ווילנא האָט מען איהם אין בית־המדרש גערופֿען „דעם קייזערס בעל־מלאכה“ איז אַנטאָקאָלסקי געשטאַנען מיט פֿערבראָכענע הענד פֿאַר זיין יאָהרענלאַנגער אַרבייט, דעם איצטיגען היהנערשטייג, און די דינסטמיידעל האָט געטענה'ט: „נו וואָס איז דאָ די ביין? זיי וועלען אייך דאָך דאָס שטיק לעדם ניט אויפֿעסען! אַי, וואָס, די היהנער האָבען אָנגעפּאַטשקעט? וועט מען ריין מאַכען. אויך מיר אַ דאגה!...“

דאָס ווערק „די אנוסים פֿון שפּאַניען“ איז אונז פֿערלאָרען געגאַנגען, ווי אַלע איבריגע יודישע ווערק פֿון אַנטאָקאָלסקי'ן. די פֿאַרצייטיגע ווילנער און פּעטערבורגער יודען, קינדער פֿון אַ גלות־פֿאָלק, האָבען ניט געוואוסט צו שעצען זיינע ווערק, און דאָס וואָס איז געבליבען אויף אייביג פֿון אַנטאָקאָלסקי'ן, געהערט אַן אַנדער פֿאָלק, אַן אַנדער גייסט.

II

אַז מען געהט היינט אַריין אין מוזעאום פֿון אַלעקסאַנדער דעם דריטען, אין דעם גרויסען שטאָלצען מאַרמאָרנעם פּאַלאַץ, זעהט מען שוין ביים אַיינגאַנג אַ געוואַלטיגע סטאַטוע פֿון בראָנזע, וואָס שטעלט פֿאָר דעם בעריהמטען „ירמאַק", דעם רוסישען העלד, וועלכער האָט איינגענומען אַ שטיק סיביר. „פּעטער דער גרויסער", „איוואַן דער שרעקליכער" „נעסטאָר דער סופר", „יאַראָסלאַוו דער חכם", „דימיטרי דאָנסקאָי" — דאָס זענען די נעמען פֿון די ווערק, וואָס אַנטאָקאָלסקי האָט געשאַפֿען פֿאַר'ן רוסישען פֿאָלק. און ווי הויך דאָס רוסישע פֿאָלק שעצט דאָס, זעהט מען דערפֿון, דאָס אין דעם זאַל, וואו עס שטעהען אַנטאָקאָלסקי'ס ווערק, קומט ניט אַריין אַ ווערק פֿון אַ צווייטען. — שטונדען לאַנג שטעהען די קענער פֿאַר אַנטאָקאָלסקי'ס שטיינערנע ווערק, וועלכע שטעלען אונז פֿאָר דעם גריכישען פֿילאָזאָף סאָקראַטעס און דעם יודישען פֿילאָזאָף ברוך שפּינאָזאַ, און קענען זיך ניט זאַט אָנקוקען אויף די געשטאַלטען פֿון די ביידע גרויסע פֿילאָזאָפֿען. ווער עס האָט אַמאָל געזעהן אַ ווערק פֿון אַנטאָקאָלסקי, דער וועט קיינמאָל ניט פֿערגעסען דעם טיעפֿען איינדרוק, וואָס עס האָט אויף איהם געמאַכט.

איטליך נייעס ווערק פֿון אַנטאָקאָלסקי פֿלעגט מאַכען אַ רושם אויף דאָס געבילדעטע רוסישע פֿאָלק. גאַנצע פרושים פֿלעגט מען וועגען דעם שרייבען און די צייטונגען פֿלעגען פֿול זיין וועגען דעם מיט ערקלערונגען, מיינונגען און קריטיקען. דען אַנטאָקאָלסקי איז געגאַנגען אין דער בילדהויערי זיין אייגענעם וועג. ער האָט ניט נאָכגעמאַכט די ווערק פֿון די פֿריהערדיגע גרויסע, ער האָט געשאַפֿען ווערק פֿון אייגענעם גייסט. און זיין גייסט איז בעשטאַנען פֿון צוויי טיילען. פֿון רוסישען גייסט האָט ער איבערגענומען די ליעבע צו שילדערן די מענשען אין רעאַליסטישען שטייגער נאָך דער נאַטור; און פֿון יודישען גייסט האָט ער בעקומען דעם טיעפֿען בליק פֿאַר מענשליכע ליידען. און די ליידען האָט ער אונז אָפֿט געשילדערט אין יודישען גייסט, וואָס איז מקבל באהבה די צרות און בויגט זיך פֿאַר דעם רצון פֿון אַ העכערע קראַפֿט. די בעסטע ווערק אַנטאָקאָלסקי'ס שילדערען אונז צומאַטערטע, צוריסענע און ליידענדע נשמות. מיר זעהען „איוואַן דעם שרעקליכען", וואָס ליידט פֿון געוויסען ניט מינדער ווי יענער אונגליקליכער, אויף וועלכען ער פֿלעגט אויסגיסען זיין גרימצאָרען. מיר זעהן דעם „שטן

מקטרג" (מעפיסטאפעל), וואס ליידט פון דער פעראכטונג, וועלכע ער פיהלט צו די פערפיהרטע ניט מינדער ווי פון דעם עקעל פאר זיין אייגענער פינ־סטערער נשמה. „שפינאזא", דער גרויסער פילאזאף, מיט שווינדזוכט אין די לונגען, האט א בליק פון א מענשען, וועלכער איז גובר די ליידען דורך א הויכען גייסט. דאס זעלבע זעהען מיר אויך אין זיינע ווערק: „דער לעצטער זיפץ", „ניט פון דער וועלט". פרעהליכע מענשען, רוהיגע צו־פריעדענע האט ער קיין מאל ניט געשילדערט. די פרויען, וואס ער האט אונז געוויזען, האבען ניט געשטראהלט פון מענשליכער שענקייט, זייערע שמאלע אקסלען האט געדריקט די לאסט פון שמערצען פאר אנדערע („ניט פון דער וועלט"); אויך די קינדער, וואס זענען ארוים פון אונטער זיין האמער, דערצעהלען אונז פון א נ'אבגעזעגענען זיך מיט דער וועלט, פון א פריהען טויט.

דאס, וואס אנטאקאלסקי האט מיט אזא נאטור־געטרייקייט געשאַ־פען די געשטאלטען פון זיין פאנטאזיע, האט ער צו פערדאנקען דעם איינפלוס פון דער רוסישער קונסט. ניט אומזיסט איז ער א חבר פון מאלער ריעפין, א תלמיד פון קריטיקער סטאסאוו, א גוטער פריינד פון קראמסקאי, וואס האט געהאט אזא געוואלדיגען איינפלוס אויף די רו־סישע קונסט. דאס אבער, וואס ער האט דאס מענשליכע ליידען אויס־געדריקט ניט אין פארם פון איינצעלנע צופעליגע געשעהעניסען, וואס נעהמען זיך פון מלחמות, למשל, פון ארימקייט און קראנקהייט, נאר אזוי ווי דאס ליידען דריקט זיך אונז אויס אייביג, ניט קוקענדיג אויף די צייט און די דרויסענדיגע סבות ארום, — דערין דערקענען מיר דעם יודישען גייסט ביי אנטאקאלסקי'ן.

עס ליגט ניט אין גייסט פון רוסישען פאלק צו שילדערן מענשען ווי העלדען. כדי צו זעהן אין איינצעלנע מענשען א גרויסע קראפט, וואס קען האבען א געוואלטיגע ווירקונג אויף דאס מענשליכע לעבען, דער־צו מוז מען האבען אן אנדער גייסט ווי דעם רוסישען. אנטאקאלסקי, וועלכער שטאמט פון א פאלק, וואס שטאלצירט מיט זיינע אייביגע גרוי־סע מענשען, אנהויבענדיג פון משה רבנו, און ענדיגענדיג מיט די תנאים און אמוראים, האט געזעהן דעם העלדען אין מענשען, און אזוי האט ער איהם געשילדערט.

אנטאקאלסקי'ס לעבען איז געווען פול פון ביטערניש און פיין. אין די בעסטע צייטען האבען איהם פערפאלגט די אנטיסעמיטען פאר זיין אבשטאמונג. איהם אליין אבער האט פארט געצויגען צום רוסישען

פאָלק, און דער טיעפער צובונד צו זיי איז געוואַקסען אין איהם מיט יעדען יאָהר אַלץ מעהר. אין יודישען לעבען האָט ער פאַר זיך קיין אָרט ניט געפונען, דאָס וואָס ער האָט בעקומען אַזאַ נאָמען אויף דער גרויסער וועלט, האָט ער צו פערדאַנקען אַ פאָלק, וואָס האָט איהם פאָרט בעטראַכט ווי אַ פרעמדען; און דאָס יודישע פאָלק, וואָס האָט מיט בלינדע אויגען געקוקט אויף זיינע גרויסע ווערק, איז איהם פאָרט גע-בליבען איינגעבאַקען אין האַרצען. אין די צייטען פון די פאָגראָמען האָט ער זיינע רוסישע פריינד, צווישען וועלכע עס האָט זיך אויך איינגעפונען דער בעריהמטער טורגעניעוו, בעוואָרפען מיט בריף און מיט בקשות זיך איינצושטעלען פאַר זיינע אונגליקליכע ברידער. די בקשות האָבען וועי-ניג וואָס גענוצט: זיי האָט דאָס ניט אָנגעריהרט. און אַנטאָקאָלסקי האָט ניט איינמאָל ביטער געפיהלט, ווי פרעמד ער איז געוואָרען פון זיינע געשעצטע פריינד. „פרעמד ביי זיי, פרעמד ביי זיך"; דער געדאַנקען האָט ניט איינמאָל פערסמט די בעסטע מינוטען פון זיין לעבען. אין יאָהר 1893 שרייבט ער: „אין דער צייט בשעת איך האָב געאַרבייט פאַר די רוסישע קונסט, געגאָסען אין בראָנזע דעם „ירמאַק", געשניצט אין מאַרמאָר דעם „נעסטאָר", זענען געקומען דונערען אויף דונערען (פאָגראָמען), און אָנשטאָט צו קריגען אַ טרייסט, האָבען נאָך מיינע פריינד געלאַכט און געשפעט, און די דונערען האָבען אויך מיך ניט פערשוינט. איך האָב אויפגעהערט צו לייענען צייטונגען, צו בעזוכען גע-זעלשאַפטען, און איך בין געזעסען איינער אַליין אין מיין אַרבייטס-צימער. אָבער דאָרט איז מיין שמערץ ניט געוואָרען לייכטער. איך האָב גע-פיהלט, אַז איך בעגעה מיך עפעס ניט ווי עס האַרף זיין. איך האָב גע-זעהן, דאָס מיין נשמה גלייכט צו יענעם אונגליקליכען „בדחן", וואָס בעקומט אויף אַ חתונה אַ שלעכטע בשורה, און ער מוז פונדעסטוועגען זינגען און זאָגען און מונטערן דעם עולם צום טאַנץ. דאַמאָלס האָב איך געשריבען בריף צו מיינע בעקאַנטע, איך האָב זיך געבעטען, זיי זאָ-לען עפּיס טון פאַר די געפייניגטע, וועקען געפיהלען אין שטיינערנע הערצער, אָבער עס האָט ניט געהאָלפען".

די קורצע ווערטער ווייזען, ווי פיעל אַנטאָקאָלסקי האָט געליטען פאַר זיין יודישקייט, ווי נאָהענט ער האָט זיך גענומען ביין האַרצען יודישע צרות. און האָטש ער שרייבט אין דעם איגענעם בריעף: „דער ערשטער, וועלכער האָט מיר געהאָלפען איז געווען אַ רוס, מיינע פריינד און גוטע בעקאַנטע אין דער אַקאַדעמיע — זענען רוסען, בעריהמט בין איך

געווארען צוליעב א רוסישער פרוי, און אויך מיין לעבען האב איך א רוסישער פרוי צו פערדאנקען. צו האב איך דען דאמאלסט געפיהלט, אז איך בין א יוד? צי האב איך דען געהאט אנאנדער ציעל, ווי צו ארבייטען פאר דעם פאטערלאנד?" — האטש ער שרייבט די דאזיגע ווערטער, פונדעסטוועגען איז דא גענוג פאקטען, וואס רעדען אנאנדער שפראך. די דונערען זענען ניט געבליבען אהן אנאיינדרוק אויף אנטאקאלסקי'ן. אין די לעצטע יאהרען איז ער געווען בעשעפטיגט מיט דעם אמאליגען ווערק „די אנוסים פון שפאניען". נאך ביז אין זיינע לעצטע טעג האט ער שטארק געארבייט צו פערענדיגען דאס דאזיגע ווערק, און ווען די קראנקהייט וואלט אונז אנטאקאלסקי'ן ניט צוגענומען, וואלטען מיר איבער א יאהר צו דער קינפטיגער אויסשטעלונג געהאט אפשר דאס גרעסטע לעבענס-ווערק פון גרויסען קינסטלער.

ווער ווייס, אפשר האט דער גרויסער קינסטלער זיין לעבענס-ווערק ניט געקענט ענדיגען דערפאר, ווייל דאס פאלק, פון וועלכען ער קומט ארויס, איז נאך ניט ווערט עס צו בעקומען. מיר זענען א פאלק, וואס ווייסט נאך ניט ווי צו שעצען די קונסט, און אונזערע טאלענטען מוזען מיט א געבראכען געמיט ארבייטען ביי פרעמדע. יאהרען-לאנג מערקען זיי ניט, ווי אונגאטירליך דאס איז, און שפעטער זענען זיי שוין אזוי פערפרעמדט פון אונז, אז זיי האבען שוין ניט די קראפט צוריקצוקומען. די ביאגראפיע פון אנטאקאלסקי, וואס וועט נאך א מאל געשריבען ווערען, וועט זיך לעזען ווי די ליידענס-געשיכטע פון א יודישען גרויסען טאלענט, וואס האט ניט קיין נאציאנאלען יסוד פאר זיינע גייסטיגע כחות. די וואס פאלען ארויף מיט אנאבגעריסענעם מויל אויף אזעלכע קינסטלער ווי אנטאקאלסקי דערפאר, וואס זיי ארבייטען פאר פרעמדע, זאלען זיך דערמאנען אן „די דינסטמיידעל, די הייהל און דעם היהנער-שטייג" און זאלען בעזונפטיגען זייער נארישען גרימצארן. דערפאר וואס אנטאקאלסקי האט געשענקט זיין טאלענט דעם רוסישען פאלק, האט מען איהם געגעבען די מעגליכקייט צו שאפען פריי און פראנק, מיר האבען איהם נור מיטגעגעבען די ליידען פון א יודישער נשמה, און געליטען האט ער ווי יעדער גרייסער מענש ביי יודען, וואס האט קרעפטען און טאלענטען, נאר קיין היימישען ארט ניט וואו זיי אנצואווענדען.

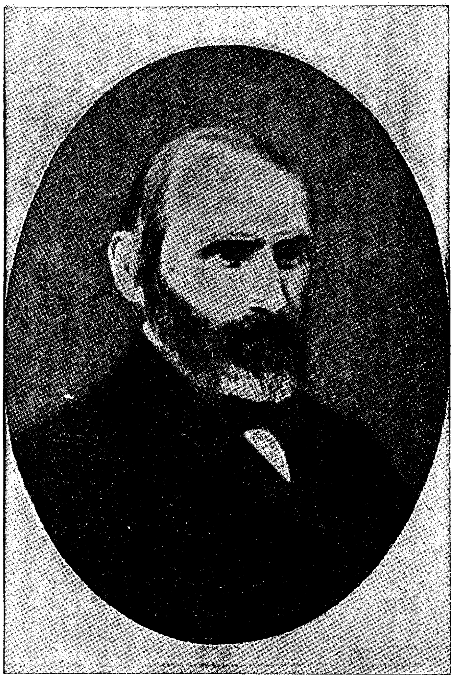

ןָ. אןפו

אברהם מאפו.

(עטיוד).

(1808 — 1908).

I

איטליכס מאָל, ווען עס קומט מיר אויס צו בלעטערן אין די ביכער פון א. מאַפּו, שווימט אַרויס אין האַרצען אַ וואונדערליך געפיהל. עס דוכט זיך מיר אויס, אַז איך זעה פאַר זיך אַ רעטעניש, עפּיס אַ נאָט'ס וואונדער, עפּיס אַזוינס, וואָס אַ פּשוט'ער מה קאָן דאָס גאָר ניט בענעהמען. ווען ערגיץ־וואו אין אַ העק זאָל זיך פּלוצלינג בעווייזען די קליינע שענע בת־מלכה פון די קינדער־מעשה'לעך, זאָל זיך בעוויזען איפּ'ן גראָהען פּאָהן פון אַ יודיש פערוואָרפען שטעדטעל — גלויבט מיר, דאָס וואָלט נישט געווען מעהר וואונדער, ווי דאָס, וואָס אין די 30—40־ער יאָהרען פונ'ם פאָריגען יאָהרהונדערט האָט זיך בעוויזען אויף די אָרימע ברודיגע גאַסען פון סלאָבאָדקע די געטין פון פּאָעזיע און שענקייט. נאָר זעהר ווייניג מענשען, וואָס גאָט האָט זיי בעשענקט מיט אַ פיינעם חוש הראיה, האָבען בעמערקט דעם זעלטענעם גאַסט. נאָר וויפיעל סלאָבאָדקער יודען,

לויפֿענדיג אין קלויז מיט טלית און תּפֿילין אונטערן אָרעם, זענען פֿאַרביי פֿאַר'ן זעלטענעם אורח, נישט וויסענדיג אַפֿילו, וואָס פֿאַר אַ ליכט עס האָט אויפֿגעפֿלאַמט איבער די דעכלעך פֿון זייער ברודיג שטעדטעל.

אין אַנ'אָרים ליטווישען שטעדטעל צווישען נידריגע האַלב־איינגעפֿאַלענע הייזלעך מיט שטרויענע דעכער און אויסגעקרימטע קוימענס, בלאָנדזשעט אַרום אַ ליטווישער יוד. אויף זיין גרוי פּנים, געדיכט פֿערוואַקסען מיט האָר, ליגען אויסגעגאָסען אַלע סמנים פֿון הכנעה און עבֿדות אינאיינעם מיט אַ באַהאַלטענעם אומעט, מיט וואָס ס'האָט זיך אַמאָל אַזוי אויסגעצייכענט איטליך יודיש געזיכט. קיין שאָטען פֿון אַ שמייכעל זעהט איהר נישט אויף דעם דאָזיגען פּנים, ווייל אַ וואַלד האָר, שוואַרץ ווי פּעך הילט דאָס איין אין אַ פֿערגליווערטער עצבֿות. אַפֿילו דער שעגער ווייסער שטערן איז פֿערדעקט. דאָס פֿאַרצייטיגע היטעל זיצט טיעף אויפ'ן שאַרבען און נעהמט צו פֿון אויג דעם איינציגען ווייסען פּאַס פֿון יודענ'ס פּנים. נאָר אַ פּאָר ווייכע אויגען קוקען מיט אַ וואַרימען גלאַנץ און צעשטערען דעם שווערען איינדרוק פֿון דעם פֿערגליווערטען פּנים. און ווען איהר קוקט זיך צו גענויער, בעמערקט איהר, אַז די אויגען שמייכלען מיט עפּיס אַ שטילען באַהאַלטענעם שמייכעל. און אַ סוד ליגט אויסגעגאָסען אין איהם. דאָס איז אַ שמייכלען צו זיך אַליין. עס דערמאָנט אָן דעם אויסדרוק פֿון די שטיל־לאַכענדיגע אויגען אויף די פּאָרטרעטען פֿון לעאָנאַרדאָ דאַ ווינטשי און לואיני. אויסגעטאָן פֿון אַלץ אַרום, שמייכלען זיי צו אַנ'אַנדערע וועלט, צו אַ וועלט, וואָס קיינער זעהט זי נישט. זיי שמייכלען צו דער דמיון־וועלט, וועלכע נאָר זיי אַליין זעהען, צו אַ וועלט, וועלכע נאָר זיי אַליין האָבען בעשאַפֿען. אָט אַזוי שמייכעלט אַ בעל־חלומות, דער גרויסער מוזיקאַנט, וואָס זוכט איין פֿון דער אַרומיגער שטילקייט זעלטענע מעלאָדיען, אָט אַזוי שמייכעלט דער מקובל, דער מיסטיקער, וועלכער געניסט די שענקייט פֿון גאָט'ס האַרמאָניע, וואָס נאָר ער אַליין איז מסוגל צו פֿיהלען און צו שפּירען.

אין די שטיל־לאַכענדיגע אויגען פֿון א. מאַפּו שפּיגעלט זיך אָב זיין טיעפֿער, לעבעדיגער ציבונה צו די העלדען פֿון זיינע ראָמאַנען, וועלכע האָבען געלעבט אין די צייטען, וואָס פֿאַר'ן חורבן פֿונ'ם ערשטען בית־המקדש, שפּיגעלט זיך אָב דער נחת פֿונ'ם פּאָעט, וועלכער פֿערשפּרייט דאָס נעץ פֿון זיין כח הדמיון אויף פֿערגאַנגענע דורות, וועלכער קאָן נישט גענוג אָנקוועלען פֿון די בילדער, וואָס טראָגען זיך פֿאַרביי פֿאַר זיין אינווייניגסטען בליק. דאָס לאַכט אַ פּאָעט וואָס שפּרייט

איבער די גאַסען פון ציון, וועלכע קאָכען און רוישען", וואָס מישט זיך צונויף „מיט די קאַראַוואַנען פון די עולי-רגלים, — וואָס איילען זיך צו קומען וואָס גיכער קיין ירושלים כדי נישט צו פערשפעטיגען מיט זייערע קרבנות אין בית-המקדש אַריין", וואָס פערקוקט זיך אויף דעם זון-אונטערגאַנג, „וואָס שפּיגעלט זיך אָב מיט די לעצטע שטראַהלען אויפ'ן שפּיץ מגדל-דוד און די הונדערטער שילדען, וועלכע פערפּוצען די הייזער פון דער געטליכער שטאָדט". אין אָט די שטיל-לאַבּעדיגע זויגען לויכט ווי אַ שטילע זון די איבערגעבענקייט און די ליעבע פון א. מאַפּו צו די קינדער פון זיין כח הדמיון אין זיינע ראָמאַנען: „אַהבת ציון" און „אשמת שומרון".

די מוזע פון פּאָעזיע און שענקייט, אָט די קאַפּריזע געטין האָט זיך בּעזעצט אין דער נשמה פון אַן אָרימען דערשלאָגענעם ליטווישען יודען, און זיין שמייכעל איז איהר שמייכעל, און זיינע בּיכער — זענען איהרע ביכער. אָט די געטין מאַכט נישט קיין הילוק צווישען שפּראַכען, זי איז די גרעסטע שפּראַכען-קענערין אין דער וועלט, און דאָרטען וואו זי לאָזט זיך אַראָב מיט איהרע פליגלען האָטש אויף אַ רגע — בּלייבען שוין איבער אויף שטענדיג די סימנים פון איהר וואונדערליכער שענקייט.

אין ערשטער העלפט פון פאָריגען יאָהרהונדערט האָט זי ליעב בּעקומען א. מאַפּו. די סלאַבּאָדקער האָבען ווייניג וואָס בּעמערקט, וואָס טוט זיך דאָ אַרום זיי, און די וואָס האָבען דאָס צופעליג יאָ בּעמערקט, האָבען בּאַלד דערפיהלט, וואָס פאַר אַ חטא דאָס איז זיך משדך צו זיין מיט אַ אשה אַ געצענדיענערקע, און פלעגען שוין אויסמיידען דעם אָרימען שרייבער ווי די פּעסט. נאָר עטליכע משכילים פון ראַסיין אינאיינעם מיט נאָך עטליכע פון זשאַגער האָבען פערשטאַנען צו שעצען א. מאַפּו'ס טאַלאַנט, און פלעגען איהם שרייבען הייסע בּריעף פול מיט דאַנקבּאַרקייט און התפעלות, און בעת מאַפּו פלעגט לייענען די דאָזיגע „לאהובי ידידי-בּריעוולעך, וואָס זענען געווען פול מיט שענע און זיסע מליצות און אַלערליי „שברי-פּסוקים" — פלעגען זיינע אויגען אָנהויבּען לויכטען מיט דעם בּעקאַנטען גלאַנץ. דען אין די בּריעף האָט ער דערקענט דעם סטיל, די שפּראַך און דעם קלאַנג פון זיינע געליעבטע העלדען: יהידיה, יהורם, בּני הנביאים, סתרי, תימן, אמנון, פּנינה און תמר.

II

די סביבה, וואו א. מאפו האט פערבראכט זיין לעבען, איז בעשטאנען פון פעראומערטע מענשען, וואס זענען אייביג פערטון אין דאגות־היונה, אבגעריסען פון דער נאטור און האבען שוין ניט קיין הוש פאר קיין זאך אין דער וועלט, חוץ דעם וואס האט נאר א שייכות צו: קראם, מארק און בית־המדרש. און ער האט געבלאנדזשעט צווישען זיי ווי א מענש פון אן אנדער שבט, ווי אן אבגעריסענער קלאנג פון א ווייטער מעלאדיע, ווי א ליעה איבער'ן פוסטען פעלד. צווישען מענשען, וואס פערליערען שוין אין די קינדערשע יאהרען די רוהיגקייט און די גרינגקייט פון דער יוגענד — איז מאפו געבליבען א פערחלומ'ט קינד, וואס וועט שוין פאר קיין געלד אין דער וועלט ניט פערבייטען זיין קינדערשע וועלט און זיינע קינדערשע חלומות אויף די גליקען און די דאגות פון די גרויסע. איסערליך איז מאפו כל־ימיו געוועזען א מלמד, א דערשלאגענער, א דערשראקענער, וואס מיידט אויס די גרויסע און די תקיפים און וואס ציטערט ווי א בלאט פאר איטליכען פרנס און קהל'ס־מאן. זיינע בעדערפניסען זענען געוועזען מינימאל קליין.

ווי א חדר־יונגעל, וואס אנטליפט פון חדר אין וואלד אריין און איז גרייט אבצוהונגערן א טאג, כדי צו געניסען א ביסעלע פרייהייט, אט אזוי פלעגט א. מאפו אויסווייכען די גרויסע מיט זייערע עסקים און דאגות.

א. מאפו האט מיט אלע קרעפטען זיך געמיהט צו פערהיטען זיין וועלט מיט חלומות פון אלערליי שטריק און צוימען. צו דער וועלט, וואו עס האבען זיך אויפגעהאדעוועט זיינע ליעבסטע ציונ'ס־געשטאלטען, האט ער ניט צוגעלאזען די שטיקענדע לופט פון זיין ממשות'דיגער, רעאלער סביבה, אין וועלכער ער האט אליין אבגע'השכ'ט. אלע די דאזיגע געשטאלטען זענען צו־אידעל, אז זיי זאלע קאנען אהן סכנות נפשות פערטראגען די לופט פון דער דעמאלדיגער סלאבאדקער קהילה. ווען ניט די ביאגראפיע פון מאפו, וואס דערצעהלט אונז, אין וואס פאר א סביבה און צווישען וועלכע מענשען מאפו האט געלעבט, — וואלטען מיר דאס פון זיינע ווערק „אהבת ציון" און „אשמת שומרון" ניט געקאנט ארויסזעהן. דען די דאזיגע ביידע ווערק (דאס בעסטע פון מאפו'ס פעדער) האבען אין א געוויסען זין געקאנט געשריבען ווערען וואו איהר ווילט און ווען איהר ווילט. צי אין סלאבאדקע צי אין אי־

טאַליען, צי 50 יאָהר צי 200 יאָהר צוריק. א. מאַפּו האָט אין זיי ניט איבערגעלאָזען קיין אײן צייכען, קיין איין שאָטען, וואָס זאָל דערמאָנען אָן זיין אייגענעם ממשות'דיגען לעבען. כּדי ניט צו צעשטערען די היינע, קינדערשע פּאָעזיע פֿון אַנ'אַמנון און אַ תּמר איז ער געוואָרען דער רואֶה ואינו נראה, האָט ער זיך מיט זיין גראָהען לעבענס-פּעקעל אַליין אַרויסגעוואָרפֿען פֿון זיינע אייגענע ווערק.

עס זענען אָבער דאָך געווען צוויי ממשות'דיגע כּחות, מיט וועלכע א. מאַפּו האָט זיך שטאַרק בענוצט, כּדי צו שטאַרקען און אָבצופֿרישען זיין כּח-הדמיון. איינער פֿון אָט די באַלוואַם-כּחות איז געווען דער תּנ"ך און די צווייטע — די אַרומיגע לעבעדיגע נאַטור. וועגען דער ראָלע פֿון תּנ"ך, וואָס האָט אין דער גאַנצער קולטור-וועלט געהאָלפֿען אויפ'ס ניי אויפֿצולעבען די פּאָעזיע, וויסענשאַפֿט און דעם כּח-הדמיון פֿון פֿערשיידענע פֿעלקער — איז שוין גענוג גערעדט געוואָרען. נאָר הוץ דעם האָט דער תּנ"ך פֿאַר מאַפּו, ווי פֿאַר יעדען גאָט-געבענשטען יודישען טאַלאַנט, נאָך אַ בעזונדערן ווערטה. דער תּנ"ך איז פֿאַר אַזאַ ידען אַ מין פֿאָטערלאַנד, וואָס אין פּאַקטישען לעבען האָט מען עס אַפֿילו בּיי אונז צוגענומען, הערט דאָך אָבער ניט אויף צו עקזיסטירען אין די טיעפֿעניסען פֿון אונזערע דמיונות. ניט אומזיסט האָט היינע אָנגערופֿען דעם תּנ"ך: „דאָס פּאָרטאַטיווע פֿאַטערלאַנד" (דאָס פֿאָטערלאַנד אין דער וואַנדער-טאָרבע). אָבער ניט ווייניגער האָט א. מאַפּו צו פֿערדאַנקען דעם גליקליכען צופֿאַל, וואָס האָט איהם געלאָזט געבאָרען ווערען אין אַ שעגעם טאָל צווישען צוויי פּרעכטיגע טייכען: ניעמאַן און ווילייאַ, אַנ'אָרט, וואָס מ'רעכענט פֿאַר איינעם פֿון די שענסטע אין צפֿון-מערבֿ-קאַנט פֿון דער רוסישער מלוכה, וואו צוויי טייכען יאָגען זייערע וואַסערן צווישען מאַלעריש-בעפּוצטע ברעגעס און זענען אַרומגעגאַרטעלט מיט גרינע, וואַלדיגע בערגלעך.

א. מאַפּו איז ניט דער ערשטער, וואָס האָט דערפֿיהלט די גאַנצע פּראַכט פֿונ'ם דאָזיגען אָרט. דער גרויסער מיצקעוויטש האָט בעזונגען דעם ניעמאַן, דער רוסישער פּאָעט-פֿילאָזאָף טיוטשעוו האָט איבערגעלאָזט אַ לירישען שיר, וואָס איז געווידמעט דעם ניעמאַן, און די ליטווישע פֿאָלקס-ליעדער הערען ניט אויף צו בעזינגען די ליב פֿון זיינע ברעגעס, בערגלעך און פֿעלדער.

די אַרומיגע נאַטור האָט געגעבען מאַפּו'ן פֿאַרבען און טענער:

ער האָט פֿון איהם בעקומען יעדע ציטערניס און יעדען ריהר פֿון אַ בלי־הענדיגען, שטאַרקען, שעָנעם און נאַטירליך־פּשוט'ן לעבען. זי האָט איהם געהאָלפֿען צונויפֿצוקלויבען גענוג רעאַלע שטריכען פֿון אַ לעבעדיגער לאַנדשאַפֿט, כּדי צו קאָנען שאַפֿען זיין ארץ־ישראל'דיגע לאַנדשאַפֿט. דער תּנ"ך האָט מאַפּו'ן געגעבען אַ פֿאָטערלאַנד, די אַרומיגע נאַטור האָט איהם אויסגעלערענט צו פֿערפּוצען זיין פֿאָטערלאַנד מיט פֿאַרבען און טע־נער, האָט איהם געגעבען די מעגליכקייט צו צעשטערען די שטילקייט פֿון תּנ"ך דורך די טענער און קלינגענדיגע פֿאַרבען פֿון אַ לעבעדיגער נאַטור.

און עס איז אַרויסגעקומען עפּיס אַ וואונדערליכע פֿעראייניגונג. אין די נאַטור־שילדערונגען פֿון „אַהבת ציון" און „אשמת שומרון" געפֿינען מיר ניט קיין איין שטריך, וואָס דערמאָנט אונז די היגע נאַטור, פּונקט ווי אין די געשטאַלטען פֿון אמנון און תּמר איז ניטאָ קיין איין שטריך, וואָס זאָל דערמאָנען אָן אַ סלאָבאָדקער חתן־בחור און אַ סלאָבאָדקער כּלה. דערפֿאַר אָבער זעהען מיר פֿאַר זיך דעם הר הזיתים, די חרמון־בערג און דעם ירדן מיט זיינע טעלטער־צווייגען די טייבען.

דער תּנ"ך אין פֿעראייניגונג מיט דער נאַטור האָט שטענדיג גע־שאַפֿען וואונדער איף וואונדער. ביי אונז איז א. מאַפּו געווען דער ערשטער, וואָס האָט אַזוינע וואונדער בעוויזען, בעת דער פֿאַלשער רבנ'ישע סגופים'דיגער קוק איף די נאַטור דערלאָזט נישט, אַז מען זאָל ריכ־טיג קאָנען פֿערשטעהן די ריינע פּאָעזיע פֿון תּנ"ך, און פֿון תּנ"ך ווערט אַ ספר, איף וועלכען רבנ'ישע קאַליקעס מאַכען פּוסטע פּלפּול'דיגע פּירושים און דרשות, — זעהען מיר פּונקט דעם היפך, ווען עס ענדערט זיך דער קוק איף די לעבעדיגע נאַטור. דאָס ריכטיגע פֿערהאַלטען זיך צו דער נאַטור האָט שטענדיג געווירקט איף די אַלטע בלעטער, ווי אַ רעגען איף אַ טרוקען פֿעלד. די אַלטע בלעטער ווערען לעבעדיגער, ווע־רען מיט איינמאָל אָנגעפּרישט; און נישט נור אָנגעפּרישט, זיי הויבען אָן צו בליהען, און צו געבען פֿון זיך שפּראָצענדיגע בלימלעך. און די ערשטע בלימלעך אין דער נייער יודישער ליטעראַטור זענען געווען מאַפּו'ס ראָמאַנען: „אַהבת ציון" און „אשמת שומרון".

נאָר כּדי אַז אַ מענש זאָל קאָנען אויסהאָדעווען ביי זיך אָט די יונגע בלומען, מוז מען בעזיצען אַ קינדערשע נשמה, וואָס האָט אָנ־אָפּען האַרץ פֿאַר אַליץ וואָס לעבט, און וואָס בעווייזט דאָס צו־פֿריהע

אָבשטאַרבען פֿון אַ בלום נישט ווענינער ווי דעם פֿריהען טויט פֿון אַ ליעבען חבר.

מאַפו איז געווען די ערשטע קינדערשע נשמה אין דער יודישער ליטעראַטור. פֿאַר די סלאָבאָדקער איז ער שוין געווען צו־פֿיעל קינד, אָבער אַלס בעשעפֿער פֿון דער ניי־העברעאישער ליטעראַטור איז זיין „קינדישקייט" געווען גראָד דאָס, וואָס מען האָט געדאַרפֿט. די יונגע ליטעראַטור האָט געפֿאָדערט די פּאָעזיע פֿון אַ קינדערשער נשמה. די יונגקייט פֿון דער ליטעראַטור און מאַפו׳ס נשמה זענען געווען ווי אַ גלייכע צוויי־געראַדטע פּאָר.

III

„מיין קינד, וויר וואַרען קינדער,
צוויי קינדער קליין אונד פֿראָה"
א. אַז. וו.
(היינע „היימקעהר").

אָט אַזוי צעגיסט זיך דער פּאָעט, ווען די ביטערניסען פֿון לעבען צווינגען איהם זיך אומצוקעהרען צו זיינע גליקליכע קינדער־יאָהרען. ער איז דעמאָלט מוחל די גליקען זיינע פֿון צו זיין בעריהמט און צו קליינגען אין לייטישע מיילער; ער איז מוחל אַלע יענע פּוסטע גליקען, מיט וואָס זיין לעבען איז אַזוי רייך, און מיט אַ שטילען אומעט דערמאָנט ער זיך אָן די קינדער־יאָהרען, ווען די גאַנצע נשמה האָט זיך נאָר געבאָדען אין דריי געפֿיהלען: ליעבע, אמונה, און טרייקייט.

אַזאַ צושטאַנד לעבט דורך איטליכער פֿון אונז, ווען ער בוינט זיך אונטער דער משא פֿון לעבען, ווען די נשמה איז שוין פֿערמאַטערט פֿון אינווייניגסטע סתירות און ספֿקות, מען בענקט דעמאָלט נאָך עפּיס, מען זוכט דעמאָלט אַ ליכטיגען פּונקט, אַ העכערע קראַפֿט, — וועלכע זאָל אונז מדריך זיין און בעפֿרייען פֿון דעם קנויל געדאַנקען און געפֿיהלען, וועלכע צעמישען אונזער נשמה.

און דעמאָלט ווילט זיך האָטש אויף אַ רגע ווערען אַ קינד, וואָס

האט נישט קיין פליכטען, נאר וואונשען, וואס ווייסט נישט פון קיין ספקות און איז פול מיט אמונה. וואס איז קיינעם נישט צו לאסט, און וואס וועט יעדע מינוט אנווייזען מיט'ן קליינעם פינגערל אויף דעם, וואס טוט איהם נאר גוטס און גוטס. און ווען אונזער כח הדמיון איז צו־שוואך, כדי אויף א שעה צייט זיך איינצוהילען אין די מלאכים'שע קינדערשע קליידלעך — דאן שטרעקען מיר אויס די האנד צו איינע פון די אלטע קלאסישע ביכער, וואו עס שפיגעלט זיך אפ א קינדערשע נשמה. מיר נעהמען אין די הענד אלטע מדרשים, אראבישע מעשה'לעך, די איליאדע פון האמער, דאן קיהאט פון סערוואנטעס א. ד. גל. צוליעב אט די ביכער הערען מיר אויף א ווילע זיך צו פיהלען ווי גרויסע. און א ווירקונג האבען די ביכער אויף אונז, גלייך ווי מען וואלט אונז אבגעטובלט אין א פרישען קוואל וואסער. און מיר פערלאזען דעם קוואל ווי פארצייטען נעמן דעם ירדן: — אבגעפרישטע, ריינערע, פעהיגע זיך ווייטער צו נעהמען פאר די עסקים פון די גרויסע און דערוואקסענע.

א. מאפו, זענענדיג שטענדיג א קינד, האט אונז אין „אהבת ציון" איבערגעלאזען דעם אבקלאנג פון זיין קינדערשער נשמה. איך ווייס נישט אין דער נייער העברעאישער ליטעראטור קיין איין בוך, וואו דער קינדערשער קוק אויף דער וועלט זאל זיין אויסגעדריקט אזוי ריין און קלאר, ווי אין מאפו'ס דערמאנטע ווערק. פונ'ם אנהויב ביז'ן סוף איז זי פול מיט די דריי קינדערשע געפיהלען: ליעבע, אמונה און טרייקייט. עס איז גאר קיין ספק נישטא, אז אונזער וועלט איז די בעסטע און שענסטע, הינטער די פינסטערסטע וואלקען, וועלכע פערטונקלען אמאל די הימלען פון אמנון און תמר, שיינט שטענדיג דורך דער שמייכעל פון א גוטען מזל, וואס האט נור איין זארג: זיינע געליעבטע קינדער זאל שטענדיג זיין גוט און וואויל. אט דאס גוטע מזל זייערס רייניגט אב דעם וועג פאר זייערע אמנונ'ס און תמר'ס, אז קיין שטיינדעל זאל זיי הלילה נישט פערשטשעפען, אז תמר'ס צארט פיסעל זאל הלילה נישט ליידען אויפ'ן וועג צו ליעבע און גליק. טרעפען זיי אמאל א צוים, א עכוב, א הינדערניס — איז דאס נור צוליעב דעם, כדי זייער קומענדיג בעגעגענים זאל דורכדעם ארויס נאך שענער און נאך גליקליכער. לויט א. מאפו, איז דאס אונגליק נאר א צופעליגע זאך. דער מענש איז געבארען צו זיין גליקליך און נאר גליקליך. און אויב ער געפינט נישט דאס גליק אין רעאלען לעבען, בעשאפט ער עס זיך מיט זיין כח הדמיון. געפינט ער דאס נישט אין סלאבאדקע, — נעהמט ער דעם תנ"ך און

אַ טייך נייעמאַן און בעשאַפֿט זיך אַ שטאָדט ציון, און בעזעצט די שענע שטאָדט מיט ליעבע צילטינע קינדער אַמנון, תמר, פנינה, ווערט מיט זיי בעקאַנט און בעפֿריינדעט און בינדט זיך צו זיי צו ווי אַן אַלטער פֿעטער, — מיט דער גאַנצקייט פֿון אַ ליעבענדער נשמה, און לעבט מיט זייער גליק, פונקט ווי דאָס וואָלט געווען זיין אייגען גליק.

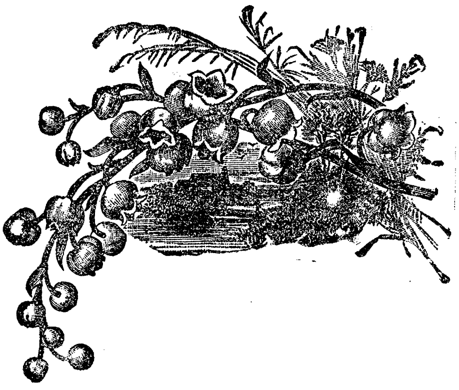

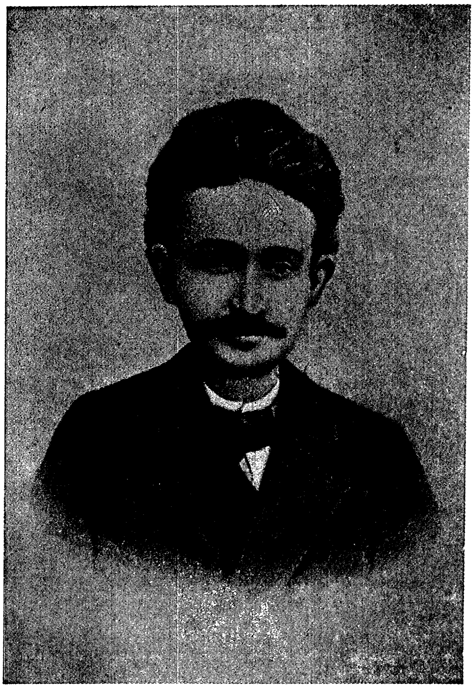

א. נ. פייערבערג

מרדכי זאב פייערבערג.

(מ. ז. פייערבערג. קבץ ספוריו וכתביו. הוצאת חברת „הספר“. קראקוי, תרס״ה).

II

דעם פיערטען אדר איז געוואָרען זעקס יאָהר, זינט עס איז גע־שטאָרבען מ. ז. פייערבערג (1874—1898), דער ערשטער הויכבעגאַב־טער שרייבער און פּאָעט, וועלכער האָט געהאָלפען בעשאַפען די נייע מאָדישע ריכטונג אין אונזער היינטיגער ליטעראַטור.

מ. ז. פייערבערג איז געבאָרען געוואָרען מיט קורצע יאָהרען.. ער האָט נישט אויסגעלעבט קיין פולע 25. אַפּאָר יאָהר פאַר זיין טויט האָבען אָנגעהויבען צו ערשיינען זיינע ערצעהלונגען אין דער העברעאישער ליטעראַטור. פול פון פלענער אויף וייטערע גרעסטע ווערק, איז ער געשטאָרבען אין מיטען דער אַרבייט. צוערשט אָרימקייט, דערנאָך שווינדזוכט האָבען געמאַכט אַ גיכען סוף פון אַ געבענשטער יונגער יודישער נשמה...

די ביאָגראַפיע זיינע?

די אייגענע פון טויזענדער אָרימע בענאַבטע קליין־שטעדטעלשע יודישע קינדער, איך וועלכע אַבראַמאָוויטש האָט שוין געזאָגט, אַז וייער

יוגענד קען מען פערגלייכען מיט דעם שיין פון דער זון אין אַ מיאוס'ען השונ'דיגען טאָג. און פייערבערג'ן איז נישט בעשערט געווען איבערצולעבען זיין יוגענד.

ער איז געבאָרען געוואָרען אין שטעדטעל נאָוואָגראָד-וואָלינסק, אָדער זוואָהיל, ווי די יודען רופען אָן דעם דאָזיגען אָרט. זיין טאַטע איז געווען אַ שוחט, אַ גרויסער אָרימאַן און פאַנאַטיש פרום. שפּעטער געפינען מיר פייערבערג'ן אין אַ דערפעל הילסק, וואו ער לעבט ביז'ן עלפטען יאָהר פון זיין יוגענד. דער שטרענגער פאַנאַטיש-פרומער פאָטער איז איהם מחנך. ער האַלט אין דער האַנד אַ דאָפּעלטען קאַנטשיק. ער איז צוגלייך זיין טאַטע ווי זיין רבי. אָבער די איינפאַכקייט פון דאָרפישען לעבען צוזאַמען מיט דער אַרמיגער פרייער נאַטור ווירקען אויף אין יונגען פייערבערג אַ גאַנצע שורה פון געפיהלען, וועלכע בינדען זיך גאָרנישט מיט דעם, וואָס דער טאַטע לערנט איהם. און בשעת 1886 קומט די פאַמיליע פייערבערג צוריק קיין זוואהיל, האָט שוין דער יונגער מרדכי זאב מיטגעבראַכט מיט זיך אַ חוץ דער תורה פון אַ יודיש יונגעל נאָך אַ חשק צו אַ ווינע זאַכען, צו וואָס אַ יודישער פערשטויסענער גלות-נשמה טאָר זיך גאָר נישט געלוסטען. אַ שטילער פרישער קוואַל פון פּאָעזיע האָט זיך געעפענט אין זיין ברוסט. ער בעקומט פיינט דעם טרוקענעם פלפול. עס ציהט איהם צו די אגדות און מדרשים, צו די גרינע אינזלען פון ים התלמוד. ער איז שוין צופערקלערט און צופיעל פערטראַכט.

ביז'ן פופצעהנטען יאָהר פערברענגט ער זיין יוגענד אין פינסטערע קליין-שטעדטעלשע הדרים. שפּעטער ווערט ער אַ „בחור" אין טשערנאַבילער בית המדרש, וואו ער לערנט שוין פאַר זיך, צוגלייך מיט אַלע דערוואַקסענע. אין דער אייגענער צייט בעקענט ער זיך מיט אונזער נייער ליטעראַטור, מיט'ן „אביעזר" פון מ"א גינצבורג, מיט די ערצעהלונגען פון א. מאפו און פרץ סמאָלענסקי'ן, מיט דער פּאָעזיע פון די לעבענזאָהנס און י. ל. גאָרדאָן, מיט די פייערדיגע קריטישע ווערק פון מ. ל. ליליענבלום. צוגלייך לערנט ער מיט גרויס התמדה די יודישע אַלטע פילאָזאָפיע, דעם „כוזרי" און דעם „מורה נבוכים"; אויך די נייערע קריטיש-פילאָזאָפישע ווערק, דעם „מורה נבוכי הזמן" פון נחמן קראָכמאַל און דעם „דור ודורשיו" פון אייזיק הירש וויים. זיין שטרענגער, פאַנאַטישער פאָטער זעהט מיט ציטערניס אין האַרצען, ווי זיין זוהן פערלאָזט דעם וועג פון תורה און יראת שמים. ער פּרובט נאָך דאָס לעצטע מיטעל,

ווי איהם צוצובינדען צו די אַלטע פיהרונגען — ער פרובט איהם פער־קנס׳ען און התונה מאַכען. צו 18 יאָהר ווערט פייערבערג אַ חתן.

דערווייל דרינגט אַיין דער ציוניזם און וועקט אין פייערבערג׳ן נייע געדאַנקען און געפיהלען. און נישט קוקענדיג אויף די רדיפות פון זיין פאָטער, גיט ער זיך אָב דעם ציוניזם מיט לייב און זעעל. דער טאַטע פערלירט שוין די לעצטע האָפנונג צו דערלעבען פון זוהן עפּים גרויסעס. ער וויל האָטש פון איהם אַ קרעמער מאַכען. עס בעווייזען זיך אָבער שוין די ערשטע סמנים פון זיין שפּעטערדיגער קראַנקהייט. דער צוקונפ־טיגער שווער דערגעהט פון התנ׳ס פעהלער, און צרייסט די תנאים. און פאַר פייערבערג׳ן הויבט זיך אָן די ערגסטע צייט פון זיין לעבען, פול פון צרות און רדיפות. די קראַנקהייט טרייבט איהם קיין וואַרשוי צו דאָקטוירים, ער ווערט אויך בעקאַנט מיט בעוואוסטע וואַרשויער לי־טעראַטען. די לעצטע יאָהרען פון לעבען האָט פייערבערג שוין כמעט קיין היים נישט. אין אָרימקייט און אין נויט פערלעבט ער זיינע טעג. נאָר איין נחת האָט ער: מען הויבט איהם אָן צו דרוקען. מבינים לי־טעראַטען זאָגען, אַז ער וואַקסט אַ טאַלאַנט. מען וויל איהם אויך העל־פען און שטיצען. אַ דאַנק דעם בעוואוסטען ליטעראַט ה׳ אחד־העם, קריגט ער קורץ פאַר׳ן טויט אַ שטיצע אין געלד. אָבער די שטיצע איז שוין געקומען צו־שפּעט. נאָך נישט פולע פינף־און־צוואַנציג יאָהר אַלט איז מ. ז. פייערבערג געשטאָרבען.

II

דאָס איז אין קורצע ווערטער דער לעבענס־וועג פון מ. ז. פיי־ערבערג. טויזענדער האָבען דורכגעמאַכט דעם אייגענעם וועג, נאָר ווע־ניגען איז בעשערט געווען איהם דורכצוגעהן מיט אַזאַ טיעף־פיהלענדע האַרץ, מיט אַזאַ קלאָר דענקענדען קאָפּ, ווי פייערבערג׳ן. אָרים איז גע־ווען דאָס אויסווענינגסטע לעבען פון פייערבערג׳ן, דערפאַר איז זיין אינ־ווענינגסטעס לעבען רייך געווען ווי אַ קעניגליכער פּאַלאַץ, אָדער נאָך בעסער, ווי אַנ׳אַלט טייער הייליגטום. און דאָס, וואָס ער האָט דורכגעלעבט,

— די ביאָגראַפיע פון זיין האַרצען, — האָט ער אונז איבערגעלאָזען אין זיינע ווערק.

ס'איז נישט פיעל, וואָס ער האָט אונז איבערגעלאָזען; אינגאַנ־צען קוים 145 דרוק־זייטען. אָבער פערמאַכענדיג דאָס בוך וועט זיך דעם, וואָס לייענט עס דורך מיט האַרץ און קאָפּ, געווים אויסדוכטען, אַז ער איז געגאַנגען אַ ווייטען, ווייטען וועג.

פייערבערג'ס האַרצענס־ביאָגראַפיע איז צוגלייך די ביאָגראַפיע פון דער גאַנצער יודישקייט. דאָס אָרים יונגעל מיט דער שווינדזוכט אין די לונגען האָט געטראָגען אויף זיך דעם גאַנצען יאָך פון דער גרויסער אַלטער פאַרצייטיגער יודישקייט. ווי דער לעצטער פון זיין דור, ווי דער לעצטער פרינץ פון אַן אַלטער דינאַסטיע, האָט ער געטראָגען אין זיין האַרצען אַ פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר אַ גרויסע טויזענד־יאָהריגע ירושה.

פייערבערג, צוגלייך מיט טויזענדער זיינס־גלייכען, איז געבאָרען געוואָרען אין יד'ער צייט, בעת די יודישקייט צעפאַלט, צעפאַלט אין ברעקלעך. אויבערפלעכליכע נאַטורען, אָדער פערגרעבטע נשמות פיהלען דאָס נישט, אָדער ווילען דאָס נישט זעהן. אַנדערס אָבער פיהלט דאָס דער מענש, וועלכער שפירט זיך ווי אַ גליעד פון דער פערגאַנגענ־הייט, ווי אַ „פעדעמל אין דעם גרויסען אַלטען געוועב“, וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען „יודישקייט“. איטליכע ענדערונג אין היסטאָרישען לעבען פון פאָלק רופט אַרויס אַ געוויסען שמערץ ביי איהרע אֶמת'ע קינ־דער. נאָר ביי די, ביי וועמען „דאָס לעבען פערגעהט ווי פוילע זינדען“, בלייבט ניט קיין זכר פון דעם צוזאַמענהאַנג צווישען דעם היינט און נעכטען, צווישען דעם, וואָס איז אויסגעוואַקסען, און דעם, וואָס איז איבער נאַכט פערוועלקט געוואָרען.

די אַלטע יודישקייט, וואָס פאָדערט פון איטליכען יחיד, ער זאָל זיין אַ כהן ביי גאָט'ס מזבח, אַ שומר פון אַלטע הייליגקייטען, אַנ־איינציגער קנעכט פון די תרי"ג מצות, האָט זיך בעגעגענט איצט אויג אין אויג מיט אַ גרויסען שונא. און דער שונא טענה'ט: הייליג איז נאָר דאָס לעבען, אויסער דעם איז נישטאָ קיין הייליגקייטען. אַנשטאָט צו היטען די אַש פון אַלטע קברים, אַנשטאָט צו דערהאַלטען דאָס פער־גאַנגענע, דאָס טויטע, שטייט אין דערהאַלט דאָס לעבעדיגע, און בע־שאַף דורך זיי נייע לעבעדיגע הייליגקייטען. און וואָס מעהר דער שונא טענה'ט, אַלץ טיעפער דרינגען אַריין זיינע ווערטער אין אונזער

הארצען, אלץ שווערער ווערט אונז צו זיין די וועלטער פון חורבות און פוסטקעס. און דער שונא ווערט מיט איטליכען טאג שטארקער, ער דרינגט אריין אומעטום, וואו עס קלאפט א יונג הארץ. ער ברענגט אריין טויזענדער ספקות אין דעם קאפ פון דעם מתמיד, ער צעמישט די געפיהלען פון דעם פרוש און דעם עהרליכען מאמין און מיט דעם כח פון א נייער אמונה פאדערט ער אנ'ענטפער ביי די צווייפעלדיגע: צי אהין, צי אהער: ווי א שטארקער געזאנג רופט אונז די גרויסע פרייע דעמאקראטישע עפאכע, דער שונא פון טויטען עבר, צום לעבען, צום לעבען. אבער ווי פערכשופ'ט זיצט דאס אלטע יודישע פאלק אין זיין ענגען שטה, זיצט ביי אלטע פארצייטיגע ספרים, האט מורא זיך ארירה צו טון, אום נישט אריינצופאלען אין די הענה פון לעבען, אדער פון דער „סטרא אחרא“ און „סמאל“, ווי מען רופט דאס אן. „און דער געזאנג קומט אלץ נעהענטער און נעהענטער. מען וויל בלייבען אויפ'ן ארט, בלייבען ביי'ן „זוהר“, אבער דער געזאנג ציהט און ציהט צו זיך... עס ווערט טונקעל אין די אויגען, שווער דער מח... צווישען די ווימפערן לויפען ווי צעמישטע טויזענדער פינטעלעך... עס ווילט זיך אויף א רגע צומאכען די אויגען, עס ווילט זיך א ווייל'ע א דרעמעל טון... דאס הארץ אבער צאפעלט זיך און בעט לעבען... נאך א רגע און עס וועט פלאצען פון גרויס תאוה... און דער געזאנג קומט אלץ נעהענטער און נעהענטער“.
(„בערב“ זייטע 11.)

אין טויזענדער ווינקעלעך פון גרויסען יודישען תהום איז איינגעדרונגען דער געזאנג פון לעבען. און גראד דער, וואס ווייסט די ווערדע פון דער אלטער יודישקייט, לעבט דורך א שרעקליכע מלחמה אין הארצען. — „ווי גרויס עס זאל נישט זיין ביי איהם די ליעבשאפט צו די הייליגע ספרים, און ווי טריי און איבערגעגעבען ער זאל צו זיי ניט זיין, — בעטראכט ער זיך דאך שטענדיג פאר אנ'אונגליקליכען און פאר א לעבעדיג-בעגראבענעם. צי האסט דו, טראכט ער אפט, נאר צוליעב דעם, רבונו של עולם, בעשאפען א שיינע גוטע וועלט, זון, שטערן און די לבנה, פעלדער און וועלדער, כדי דיין אויסדערוועהלט פאלק זאל פערברענגען זיין לעבען אין אנ'ענגען בית המדרש, אין א נידריגען און א פינסטערן!... אלץ וואס לעבט — ארבייט, און אלץ וואס ארבייט — לעבט, נאר דו, מיין פאלק, פערשאלטענער פרינץ, האסט אויפגעהערט צו לעבען אנ'אמת-נאטירליך לעבען, דעריבער האסטו אויך אויפגעהערט צו שאפען נייע לעבעדיגע הייליגקייטען. דו לעבסט טויזענדער יאהרען ווי

א שאטען, דעריבער געהסט דו ארום א פער'הלומ'טער און הלומ'סט פון דעם, וואס איז געווען אמאל... און די ספרים, וואס מאכען פול די ווענד פון בית המדרש, זענען די פוסטע ארבייט פון אנ'איינגעבינען קנעכט, וואס איז פערשאלטען געווארען פון זיין פריץ צו גראבען און ווייטער צו גראבען" („לאך", זייטע 69).—

טויזענדער ספקות ווערען געבארען אין הארצען פון דער יודישער יוגענד; פון דער יוגענד, וואס איז באמת צוגעבונדען צום היילינגען עבר, וואס פיהלט נאך אויף זיך איהר קראפט, און וואס קען נישט אזוי לייכט גלויבען, אז די קראפט איז שוין אויסגעוועבט. דורך פערשטויבטע פענסטער פון פינסטערע קלויזען ווארפען זיי א בליק אויף דעם נייעם „סמאל", וועלכער רופט זיי צום לעבען. זיי קענען זיך אבער נישט אזוי לייכט שיידען מיט דעם ארט, וואו עס ליעגט בעהאלטען א שטיק פון זייער נשמה, א גאנצעס זאנגען-פעלד פון איינגעוואקסענע געפיהלען. און זיי ווארפען זיך און צאפלען זיך, פערגיפטעט פון טויזענדער ביטערע ספקות. עטליכע פון זיי, די טיעפסטע, די געהויבענסטע נאטורען, מאכען זיך נאך א כח, ווילען פערטרייבען מיט געוואלד די פרעמדע שטימען, וואס קלינגען אין זייער נשמה. זיי נעהמען זיך אן צו פיהרען א מלחמה מיט'ן שרעקליכען שונא, און ווילען פערטרייבען זייער הארץ מיט תפילות, תעניתים און מיט אנ'אונמענשליכער התמדה, וואס לאזט נישט צו קיין פרעמדען געדאנק. דער שטריט איז אבער צו שווער, נישט פאר די כחות פון א קוים-דערוואקסענער פרישער נשמה, און פריהער אדער שפעטער צעברעכט זי איהרע יונגע פליגעל. און דענסטמאל האפט זי אן א בלייכע אימה, ווילדער פחד, זיי פיהלען זיך ווי צוזאמענגעקוועטשט פון צוויי געוואלטיגע ריעזען: פון א גרויסער בליי-שווערער פערגאנגענהייט און פון א לעבעדיגער, נאך א שטארקערער געגענווארט. זיי הויבען אן צו פיהלען א בלייכען שרעק פאר'ן לעבען, זיי ציטערן אבער אויך פאר „די שאטענס" פון דעם עבר. און א טיעפע, טיעפע טרויעריגקייט בעזעצט זיך אויף אייביג אין זייער געמיט. פריה טרעטען זיי אריין אין לעבען, ווי די „גוואַרדיע פון רבונו של עולם". קורץ איז די מלחמה, און באלד זעהט מען שוין זיי אלס יונגע אינוואלידען מיט צעבראכענע גליעדער וואנדערן דורך דאס לעבען, וואס האט זיי אנשטאט צו דערפרישען — בעזיעגט און צעבראכען.

און מ. ז. פייערבערג איז איינער פון די טיעפע געהויבענע נאטורען, וואס האט געפיהרט די איינענע מלחמה, ווי א העלד, זיך אויפ-

הויבענדיג נאָך איטליכען פֿאַל, געפֿיהרט ביז צו דער לעצטער מינוט פֿון זיין יונגען לעבען.

III

איטליך אֻמת קינד פֿון זיין פֿאָלק ווייסט, אַז עס איז פֿערבונדען מיט דעם עבֿר פֿון פֿאָלק. אָבער די פֿעדעם, וואָס פֿערבינדען, זענען נישט ביי אַלעמען גלייך: איינעם פֿערבינדט דער שׂכל מיט דעם עבֿר, דעם אַנדערן — דאָס געפֿיהל און אַדריטען — ביידע זאַכען אינאיינעם, דערצו נאָך מיט אַלעבעדיגער פֿאַנטאַזיע. דער שׂכל ווייזט אונז אויף איטליכען טריט, אַז אונזער אמונה, אונזערע מאָראַל, אונזערע פֿאָלקס־הסרונות און פֿאָלקס־מעלות, אונזערע פֿיהרונגען און אַנשטאַלטען, אונזער ליטעראַטור און פֿילאָזאָפֿיע איז נישט די אַרבייט פֿון דעם דור, אין וועלכען מיר לעבען. הונדערטער דורות האָבען געאַרבייט פֿאַר אונז. טרעפֿליך־ווייז זענען מיר געשטיגען העכער און העכער פֿון אונוויסענהייט צו בילדונג, פֿון ווילדקייט צו מענשליכקייט. דאַמיט אָבער, אַז מיר זאָלען נאָך שפּירען דאַנקבאַרקייט און ליעבשאַפֿט צו די אַרבייטער פֿון די פֿערגאַנגענע דורות, זענען נאָך נישט גענוג די געדאַנקען פֿון שׂכל. מען מוז נאָך עפּיס פֿיהלען דערביי. און דער וואָס פֿיהלט בענוגענט זיך נישט דערמיט, וואָס ער איז מודה, אַז איטליכער היינט לעבט פֿון דעם געכטען און עהער־נעכטען. ער וואַרעמט נאָך דורך זיינע געדאַנקען מיט אַגעפֿיהל פֿון שעצונג און אַכטונג צו די, וואָס האָבען געאַרבייט און געטראַכט אַצייט פֿריהער, איידער מיר זענען נאָך אויף דער וועלט געווען. זעלטענער פֿאַר אַליך איז אָבער, ווען צום שׂכל און געפֿיהל קומט נאָך צו אַלעבעדיגע פֿאַנטאַזיע, וואָס שעצט אָב די ווערדע און די שענקייט פֿון דעם עבֿר. דען נאָר זי אַליין האָט די גרויסע מעלה צו קענען אויפֿבויען אין מה אַלעבעדיג בילד פֿון דער פֿערגאַנגענהייט. נאָר דער איז אַגרויסער אַרכיטעקט, וועלכער קען נאָך האַלב־פֿערמעקטע פּלענער אויפֿמאָלען דעם ריכטיגען פּלאַן, וועלכער, קוקענדיג אויף אַנאַלטען איינגעפֿאַלענעם פּאַלאַץ, ווייסט ווי ער האָט אויסגעזעהן אין דעם טאָג פֿון זיין הנוכת הבית. און נאָר דער קאָן זאָגען, אַז ער קען, פֿיהלט און

הייסט זיין עבר, וועלכער איז געבענשט מיט דעם כח נאָך אַלטע פֿער־שטויבטע ספֿרים און פֿערצייכענטע זכרונות צו קענען אויפֿשטעלען אַ פֿיעל־פֿאַרביגעס בילד פֿון דעם עבר, ווי ער האָט געלעבט און געשוועבט, מיט אַלע זיינע לײדען און פֿרײדען, מיט אַלע זיינע גרויסקײטען און צרות.

מ. ז. פֿייערבערג, ווי איינער וואָס האָט מיט אַזאַ בלוטיגע האַרץ מלחמה געהאַלטען פֿאַר דעם יודישען אַלטען עבר, איז געווען געבענשט מיט דער דאָזיגער לעבעדיגער פֿאַנטאַזיע. נאָר צוליעב איהר איז איהם אַזוי שווער געווען צו ברעכען מיט דער אַלטער יודישקייט.

דער עבר איז נישט געווען פֿאַר איהם, ווי פֿאַר טויזענדער משכּילים, אַ גראָהער תהום. ווי אַ ברייטע פֿאַרבען־רייכע פּאַנאָראַמע האָט זיך דער עבר אויסגעברייט פֿאַר זיין גייסטיגען בליק, און אויף דער פּאַנאָראַמע האָט אַליץ, אַליץ געלעבט: דער בלאָהער הימעל פֿון ארץ ישראל מיט דעם ירדן און דעם כרמל; די גרויסע נביאים,—ישעיהו,—געוואַלטיג, ווען ער שטראָפֿט, גרויס און ליכטיג, ווען ער רעדט זיין „והיה באחרית הימים"; ירמיהו הנביא, וואָס צעגיסט זיך פֿון טרויער און קלאָג; די תנאים און די אמוראים, די אַלטע פֿילאָזאָפֿען און דענקער, דער רמב"ם, דער אַברבנל. יעדער חורבן האָט זיך פֿייערבערג'ן פֿאָרגעשטעלט, ווי זיין אייגענער. ער האָט געזעהן פֿאַר זיינע אויגען צוגלייך מיט די הרוגים און די אינשולדיג־פֿערבלוטיגטע קינדער אויך די ליכטיגע פּנים'ער פֿון די, וואָס זענען פֿרייוויליג געגאַנגען אין טויט על קדוש השם. דאָס וואָס פֿייערבערג, צוגעסען פֿון ספֿקות, האָט שפּעטער גערופֿען „שאָטענס" זענען נישט געווען קיין שאָטענס אין איינפֿאַכען זין. זיי זענען געווען ביי איהם לעבעדיגע בילדער פֿון אַ טויטען עבר. און די שאָטענס זענען געווען אַרום איהם, ווי אַ צווייטער קבוץ, אַ צווייטע בעפֿעלקערונג נעבען דער אמת'ער, ווירקליכער, ווי אַ וועלט, אַ גרעסערע, אַ רייכערע, אַ הייליגערע, נעבען אַ וואָכעדיגער, קלײנער, פֿינסטערער, קליין־שטעדטעלשער.

פֿריהער, בעת ער איז נאָך געווען גאַנץ יונג, האָט ער נאָך גאָר נישט געוואוסט, אַז חוץ דעם דאָזיגען שאָטען־פֿאָלק איז נאָך דאָ עפּיס אַנדערס. ער לעבט מעהר מיט איהם, ווי מיט דעם רבי'ן און די חברים. די אמת'ע וועלט איז אַזוי טרויעריג; גראָה און וואָכעדיג, אַז די בבא־מעשה־וועלט פֿון דער מאַמען, אין וועלכער עס שטרייטען מכשפֿים מיט גוטע יודען צוליעב אַ קינדערשער נשמה, איז ליכטיגער און לעבע־דיגער, ווי דער חדר מיט'ן רבי'ן און בעהעלפֿער צוזאַמען.

אין זיין בילד „בערב“ שילדערט אונז פֿייערבערג דעם איינדרוק, וואָס מאַכט אויף איהם די „אמת'ע נאַכט“ אין שטעדטעל מיט גאַלגענדע טרויעריגע פֿאַרבען:

„די בלאָטע דערגרייכט ביז צום האַלז. דער הימעל איז פֿערוואָלקענט, און דער ווינד צוטראָגט די דינע רעגען-טראָפּענס און שמייסט מיט כעס זיי גלייך אין פּנים אַריין די וואָס געהען אויפֿ'ן גאַס. און די מענשען ביגען זיך אונטער דער משא פֿון זייערע צורימענע, צונעצטע און פֿערבלאָטיגטע בגדים. די שטיוועל זינקען טיעף אין בלאָטע, און עס איז שווער זיי אַרויסצוציהען. ווי מיט אַ מאַנטעל פֿון אַ שוואַרצען טרויער דעקט צו זייערע פּנימ'ער אַ טיעפֿע זאָרג. אויף זייער געזיכט ליעגט אויסגעגאָסען פֿערצווייפֿלונג. דאָס האַרץ פֿיהלט שוין נישט קיין פֿרייד און קיין שמערץ. זיי האָבען נאָר איין וואונש — וואָס גיכער אַרויסצוקריכען פֿון דער בלאָטע און זיך צו דערשלעפּען ווי עס איז צו דער שטוב, צום פֿינסטערען, פֿייכטען און ניעדריגען שטיבעל“ (ז. 2).

דערפֿאַר אָבער ציהען איהם צו זיך ווי מיט בעזונדער'ע כישוף די ערטער, וואו עס בעווייזען זיך די שאָטענס פֿון דעם עבר. אויף דער זייטע 100 לייענען מיר:

„איטליכעס מאָל ווען עס דריקט מיר עפּיס דאָס האַרץ און אַ זעלטענער כישוף פֿערכאַפּט מיין געמיט און ציהט מיך צו עפּיס אַ זאַך, וואָס איך קאָן דאָס מיט'ן נאָמען נישט אָנרופֿען; ווען איך פֿיהל, אַז מיין נשמה פֿערלאַנגט עפּיס אַזאַ מין שפּייז, וואָס ס'איז אין ערגיץ נישט צו געפֿינען; ווען איך פֿיהל, אַז מיינע אויגען, אָנגעפֿיהלט מיט טרערען זוכען עפּיס אַ ליעב בלימעל, אויף וואָס זיי זאָלען קענען אויסגיסען זייער טהוי —, דעמאָלט לויף איך אין בית-המדרש, און צוזאַמען מיט טויזענדער שאָטענס קליב איך נחת ביי אַ גראָשענעם ליכטעל פֿון די הייליגע ספרים.

און הייליג זענען די ספרים, אודאי זענען זיי הייליג... און ווי פֿול זענען די אַלמערס!...

איך ווייס נישט, פֿון וואַנען נעהמט זיך דאָס, אָבער עס איז פֿאַקט אַזוי: עס זענען דאָ מינוטען, ווען איך זעה גאָר נישט קיין ספרים, נאָר טויזענדער מענשען און פֿעלער דורות. און ווי הויך און גרויס זענען די מענשען, און ווי לייכטען זייערע פּנימ'ער! און פֿון

אונטער די דאָזיגע מענשען זעה איך פליסען טייכען, טייכען בלוט... און דאָס געוויין און די געשרייען שטייגען ביז צום זיבעטען הימעל... הינטער זיי — טייכען בלוט און פּאַרענט — נייע טייכען... ניין דאָ בין איך נישט אליין... אַסך אומגליקליכע, ווי איך, זענען מיט מיר דאָ. ניין, דאָ בין איך נישט אַליין. נאָך אַסך גליקליכע זענען דאָ מיט מיר.

דאָ זעה איך דאָס ליכט און דאָס גוטס, וואָס וואַרט אויף מיר, און די אייביגקייט און די פּראַכטיגקייט וואָס איז הינטער מיר. און דאָ זעה איך, ווי ברייט, ווי ברייט איז די וועלט!"

און ווען פייערבערג רעדט וועגען בית־המדרש,— נישט פון דעם געוועהנליכען, נאָר פון דעם, וואו עס קלייבען זיך צוזאַמען די געשטאַלטען פון דער גאַנצער יודישער געשיכטע,— דריקט ער זיך אויס מיט פּאַל־גענדע מערקווירדיגע ווערטער:

„די גאַנצע וועלט איז נאָר איין פּינטעלע אין מיין האַר־צען, און מיין האַרץ איז נאָר איין קליין פּינטעלע אין מיין אַל־טען בית־המדרש, און ווי באַלד די זון געהט אונטער, ווערט שוין אוי־מעטום פינסטער.

און איך קוק איך מיין בית מדרש ווי אויף אַ בנין, וואָס שטעהט אין צענטער פון דער וועלט, וואָס שטראַהלט אויס ליכט אויף אַלין, וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען מענש".

אַזאַ לעבעדיגען געפיהל צום עבר, ווי ביי פייערבערג׳ן, בעציי־כענט מען מיט׳ן נאָמען ראָמאַנטיק. איטליך גרויסעס פאָלק, וואָס מוז אין געוויסע צייטען זיך אָבריסען פון זיין פערגאַנגענהייט אום אי־בערצואַרבייטען נייע געדאַנקען און נייע אייגפלוסען, וועלכע בינדען זיך נישט מיט דער פריהערדיגער געשיכטע, לעבט־דורך אַ צייט פון ראָ־מאַנטיק. נאָר די פעלקער, וואָס טרעטען אַריין אין די וועלט־געשיכ־טע מיט אַ אָרימער פערגאַנגענהייט, קענען נישט דעם שמערץ פון דעם ראָמאַנטיקער, וועלכער שטעהט צווישען צוויי וועלטען, ווי צווישען צוויי מאַגנעטען, און קאָן נישט געפינען קיין וועג, ווי זיי צו פערשמעלצען ביידע אינאיינעם.

IV

אויבען האָבען מיר אָנגעוויזען אויף פ י ע ר הויפּט-סמנים פון פייערבערג'ס נשמה: אויף זיין לעבעדיגע פאַנטאַזיע בנוגע צו דער יודישער פערגאַנגענהייט, אויף דאָס פ ע ר אַ נ ט וו אָ ר ט ל י כ ק י י ט ס-ג ע פ י ה ל קעגען די גייסטליכע אוצרות פון עבר, אויף דעם ג י ה נ ם פון זיין האַרצען, אַלס דאָס קאָלענדיגע לעבען, וואָס בינדט זיך נישט מיט דער פאַרצייטיגער יודישקייט, טראָגט אַריין אַ ים פון ספקות אין זיין גייסט, און פיערטענס, אויף די פ י נ ס ט ע ר ע א י מ ה זיינע פאַר'ן לעבען בכלל. ווייטער וועלען מיר ווייזען, ווי ווייט פייערבערג'ס לעבעדיגע פאַנטאַזיע אינאיינעם מיט די בעשריבענע דריי גרונד-געפיהלען האָבען זיך אָבגעשפּיעגעלט אין זיינע ווערק.

דער הויפּט-העלד אין וועמענס נאָמען פייערבערג דערצעהלט די לידען און פיין פון זיין אייגענער נשמה, טראָגט אויף זיך דעם נאָמען „הפּני בעל דמיון". דאָס איז אַ פערטראַכטער, אַ פערקלערטער מענש, וועלכער קוקט מיט אומעטיגע אויגען און אַ צושטרייטען בליק אויף אַלץ וואָס טוט זיך אַרום איהם. די צושטרייטקייט אָבער איז פון אַ בעזונדערען מין. אין דער אמת'ן זעהט דער צושטרייטער בליק ט י ע פ ע ר אין א נ ד ע ר ס, ווי דער בליק פון די געוועהנליכע בשר-ודם'ס. הפּני בעל דמיון לעבט ווי אין אַן אַנדער וועלט. קינדווייז איז זיין פאַנטאַזיע בעשעפטיגט מיט אַלע די שדים, רוחות, מכשפים און בת-מלכּה'ס, קורץ מיט אַלע די העלדען, וועלכע פערנעהמען דעם גרעסטען פּלאַץ אין די יודישע בבא-מעשות. פאַר הפּני איז די בבא-מעשה אַ שטיק אמת לעבען. ביי-נאַכט, ווען ער פערלאָזט דעם חדר און געהט אין רעגען און אין דער פינסטער אַליין אין דער-היים, ווערט איטליכער רעגען-טראָפּען פערוואַנדעלט ביי איהם אין עפּיס אַ העלד פון אַ בבא-מעשה. דאָס שוואַכע ליכט פון לאַמטערנדעל קען נישט פערטרייבען די וואונדערליך-מורא'דיגע געשטאַלטען, און „הפּני געהט איינער אַליין אין אַ מורא'דיגער וועלט וואָס איז פול פון מתים, שדים און רוחות, מכשפים און ציינער (ז. 6)" שוין דעמאָלט פיהלט ער, אַז פיינדליכע קרעפטען, רוחות און שדים פערשפּאַרען איהם דעם וועג און „ער געהט ווי אַ העלד, ער שפּרייזט גרויסע טריט, ער גיט אָב זיין לעבען, ער איז זיך מפקיר, און געהט"...

ביי א „שענער מעשה“, וואָס די מאַמע דערצעהלט איהם, פֿער־געסט ער אָן דעם הדר און אָן דעם הונגער, און טיעף ווי אויסגעקריצט אויפֿן האַרצען דרינגען אַריין אין זיין יונגען גייסט די וואונדערליכע מעשות, אין וועלכע עס שילדערט זיך די מלחמה צווישען דער „קדושה“ און דער „קליפּה“, דער טויזענד־יאָהריגער קאַמפּף צווישען יודישקייט און די תאוות פֿון לעבען. און אין דער צייט ווען אַלע שלאָפֿען, ווען עס הויבט אָן אויסצוגעהן דער קנויט אין לעמפּעל, און טונקעלע שאָטענס צולעגען זיך אויף וואנד און באַלקענס, און אין שטוב דרינגט אַריין א שרעקליכע אומע־טיגקייט — פֿיהלט ער, אַז עס שוועבט אַרום אין שטוב עפּיס א זאַך, וואָס ער ווייסט נישט ווי דאָס אָנצורופֿען. ער ווייסט נאָר, אַז „דאָס, וואָס עס שוועבט אין דער לופֿט, איז עפּיס א מוראדיגע זאַך“ (ז. 1). א יונגע גאָט־געבענשטע נשמה ווערט געבאָרען ביי א יודישען קרעטש־מער. צוויי כוחות שטרייטען אום אויסצוהאָדעווען די דאָזיגע נשמה. דער פּריץ מיט דער קדושה פֿון בע"שט פֿיהרען א אייביגע מלחמה; די מעשה איז לאַנג, זי האָט גאָר קיין סוף נישט. און דער קליינער הפּני פֿיהלט, זיך לעגענדיג שלאָפֿען, אַז „אַלץ איז שרעקליך: „די שטוב, דער הדר, דער בית המדרש, די גאַנצע וועלט, דאָס גאַנצע לעבען“... „און שטענדיג מוזען מיר מלחמה האַלטען מיט די שרעקליכע שונאים, וואָס היטען אונז אָב אויף איטליכען טריט: מיט די „גוים“, מיט די קוימען־קעהרערס, מיט די שפּינען, וואָס טראָגען פֿייער אין בית המקדש, מיט דעם גלות, מיט די שדים און דעם יצר הרע“ (ז. 17). און מיט לעב־שאַפֿט טראַכט ער פֿון דעם יונגען העלד און דער מעשה, וועלכער האָט געשטריטען מיט דער קליפּה און האָט זי מנצח געווען.

דער קליינער הפּני פֿיהלט זיך אַלס בלוטיגער נאָהענטער קרוב פֿון אַל די גרויסע מענשען, וועלכע האָבען געשטראַהלט אויף דעם גלות־הימעל פֿון דער יודישער היסטאָריע. ווי א פֿערטריבענער בן־מלך קען נישט גלייכגילטיג זיך צוהערען די מעשות וועגען זיינע זיידעס, די אַמאָליגע רעגירער פֿון לאַנד, אַזוי קען נישט פֿייערבערג גלייכגילטיג פֿאַרבייגעהן קיין וויכטיגע געשעהענים פֿון דעם יודישען עבר. די גע־שטאַלטען פֿון עבר פֿערפֿאָלגען איהם, ווי נאָהענטע, אייגענע. ער זעהט אין חלום דעם „קדוש“ וואָס האָט געלעבט אין חמעלניצקים צייטען; ער זעהט דעם רבי'ן, וואָס האָט זיך צוזאַמען מיט זיינע יונגע תלמידים מוסר נפש געווען צוליעב קדוש השם, און ער זעהט דאָס בלוט פֿון די הרוגים, וואָס פֿליסט ווי א קליינער שטראָם דורך די גאַסען, און

-פריה, פריה; הויבט אָן דער קליינער חפני צו פּיהלען, מיט וואָס פאַר מאָרים'דיגע זאַכען עס איז אָנגעזאַפּט זיין לעבען.

טיעף און אָריגינעל איז די קליינע ערצעהלונג „די קמיע“, וואָס פייערבערג שילדערט אונז, ווי חפני ווערט צום ערשטען מאָל אַ „רעק-הט“ פאַר רבונו של עולם, אום מיט הייליגע כלי-זין צו שטרייטען אַקעגען די טויזענדער שונאים.

הויכע טיעפע רעד פיהרט זיין טאַטע מיט איינעם אַ מקובל: „איך האָב זיי נישט פערשטאַנען — דערצעהלט חפני — אָבער מיין האַרץ האָט שטאַרק געקלאַפּט. איינס האָב איך יאָ פערשטאַנען: אַז דער מצב איז שרעקליך, אַז די מלחמה איז אָהן אַ ג'עק, אַז דער יצר הרע איז אַ גע-פעהרליכער שונא. ער איז אַ מלאך, האָטש אַ שלעכטער, אָבער דאָך אַ מלאך... אייביג מלחמה האַלטען, האָב איך געטראַכט, אייביג זיך ראַנגלען, אָ, ווי שווער דאָס איז!

— „נאַ דיר אַ קמיע“ — האָט דער טאַטע אָבגעהאַקט מיינע געדאַנ-קען... און אַרויסגעהענדיג האָב איך שוין געפיהלט אין זיך אַ קוואַל פון גבורה. כלי זין האָט מען מיר געגעבען... אַ סאָלדאַט בין איך, און איך וועל מלחמה האַלטען“... (ז. 26).

די אָנגעפיהרטע שטעלען ווייזען, מיט וואָס פאַר אַ לעבעדיגער פאַנ-טאַזיע דער יונגער פייערבערג האָט איינגעזויגען איטליך ליכטיג און בלוטיג פינטעלע פון טויזענד-יעהריגען יודישען גלות. זיי ווייזען אויך, ווי פריה ער האָט שוין דערשפּירט אַ פעראַנטוואָרטליכקייטס-געפיהל קעגען אונזערע טויטע העלדען און הייליגע הרוגים. ווי איטליכער גע-הויבענער גייסט, איז ער געקומען אויף דער וועלט מיט אַ מין ערבות. נאָך איידער ער האָט געגאָסען דאָס גוטס פון לעבען, נאָך איידער ער האָט זיך אָנגעפרעהט מיט די גרינגע טעג פון זיין יוגענד, האָט ער זיך שוין געפיהלט פאַר אַ בעל-חוב קעגען עפּיס אַזוינס, „וואָס ער קען דאָס מיט'ן נאָמען נישט אָנרופען, וואָס איז שרעקליך פון געשטאַלט און וואָס שוועבט אַרום צווישען די טונקעלע שאָטענס פון שטוב“.

דאָס, וואָס האָט אין אָנהויב נאָך איינענטליך נישט געהאַט קיין תוך, קיין קלאָרען אינהאַלט, איז מיט די יאָהרען געוואָרען אַלץ טיע-פער און קלאָרער. מיר זעהען שפּעטער דעם אייגענעם חפני („צללים“ און „לאָן“) אַן אויסגעוואַקסענעם, געבענשט מיט אַן אידעלען בליק פאַר די נאַטור און פאַר דעם קאָלעדיגען לעבען. אין „לאָן“ ערשיינט ער אין געשטאַלט פון דעם יונגען נחמן, אַ רב'ס אַ זוהן, אַ עלוי און אַ

קינפֿטיגער גאון ביי יודען. נחמנ'ס אויג האָט שוין אַ פֿיינעם געפֿיהל פֿאַר די פּראַכט פֿון גאָט'ס וועלט: ער קען נישט קוקען גלייכגילטיג אויף אַ שענעם פֿריהמאָרגען, אויף אַ פֿאַרנאַכט, בעת עס בייטען זיך אויפ'ן הימעל וואונדערליכע קאָליערען; ער האָט שוין ליעב די שטילע גרויסע פֿרייהייט פֿון דער איינזאַמער נאַטור, און זיצענדיג אויפ'ן שפּיץ באַרג, דעם איינציגען גרינעם אָרט פֿון אַ אומעטיג יודיש שטעדטעל, לעבט ער מיט זיך און זיינע געדאַנקען,— זיינע איינציגע פֿריינד און פֿיינד.

פֿייערבערג'ס לעבעדיגע פֿאַנטאַזיע הערט נישט אויף צו מאָלען איהם דאָס בילד פֿון דעם יודישען עבר. די מכשפים און ציגיינער פֿון די קינדערשע יאָהרען זענען שוין אויסגעמעקט. צווישען די ליכטיגע געשטאַלטען פֿון די נביאים, תנאים, אמוראים, די פֿילאָזאָפֿען פֿון דער אמונה, ר' שלמה גבירול, דעם רמב"ם און אַנדערע, מישען זיך אויס אַנדערע, וועלכע טראָגען אויף זיך אַ נ'אייביגען טרויער אויף דעם חרבן פֿון דער יודישער נאַציאָן. די ווערטער פֿון דער תפלה: „געוואַלד רבונו של עולם, וואָס איז פֿון אונז געוואָרען, קוק און זעה אונזער שאַנד!" זענען פֿאַר איהם נישט קיין ווערטער, נאָר אַ בילד. ער זעהט דעם כותל מערבי, דעם פֿוקס, וואָס גנב'עט זיך דורך זיינע לעכער, דעם פֿינסטערען שלייער וואָס דעקט צו ירושלים, די שטאָדט פֿון אבלים; און ער זעהט ביים עק שטאָדט דעם אַלטען דוד ביי אַ נ'אָפֿענער היידהל. דוד'ס פֿינגער בעריהרען די סטרונעס פֿון אַ האַרפֿע, און אַ טרויעריג ליעד, שוואַרץ ווי די נאַכט, צעוויינט זיך אין דער לופֿט; און אַ ביסעל ווייטער שטעהט דער טערק, אַ שווערד גורט אום זיינע לענדען... ער איז דער וועכטער פֿון דער וויסטער שטאָדט...

פֿאַר דעם יונגען נחמנ'ס אויג געהען פֿאַרביי אַלע די גרויסע מענשען, וואָס האָבען נישט געקענט רוהיג צוזעהן די שאַנד פֿון אונזער חורבן, וואָס האָבען מיט'ן בלוט פֿון זייער האַרצען געזוכט צו דערנעהנטערן דעם כוף פֿון אונזערע יסורים. פֿון די ערשטע גרויסע קדושים, ביז'ן אר"י ז"ל, יוסף די-לי-ריינו און דעם בעש"ט— קען ער זיי אַלעמען ווי זיינע נאָהענטע איינענע. און אַזוי ווי זיין ערבות-געפֿיהל איז נאָך שטאַרקער, ווי אין יענער צייט בעת ער איז געווען נאָך דער קליינער הפני, גיט ער זיך אַ הייליגען נדר אַראָבצוברייגען משיח'ן, מען מוז אַראָבברייגגען משיח'ן, מען מוז איהם ברענגען, עס מעג זיין וואָס עס וויל!" (ז. 37). שרייט נחמן אויס מיט אַ פֿערבלוטיגט האַרץ.

זיין בענקען נאָך משיח'ן צוזאַמען מיט די תעניתים און סגופֿים

פיהרט נישט צו קיין ציעל. אין נחמנ'ס יונגען גייסט הויבען אָן זיך צו בעווייזען די ערשטע ספקות. ער וויינט דורך גאַנצע נעכט, ער הויבט אָן מתרעם צו זיין אויפ'ן רבש"ע. פירכטערליכע פראַגען הויבען זיך אָן צו ריהרען ווי שלאַנגען אין זיין מח. ער פרעגט: הונדערטער יאָהרען וויינט אַ פאָלק און בעט, בעט גאולה, און גאָט איז זיך נישט מרחם? בילדער פול פון פיין שטייגען אויף אין זיין פאַנטאַזיע. און אַ שרעקליכע געדאַנקען, שאַרף ווי אַ מעסער, צושניידט זיין קינדישע טרייקייט צו גאָט: צי האָט די זון נישט געלייכט מיט דערזעלבער קאַלטבלוטיגקייט אויף די הייליגע גופים צו המעלניצקי'ס צייטען, ווי היינט אויף דעם הורבן פון דער גאַנצער יודישקייט? ער בעהאַלט זיך פאַר די שרעקליכע געדאַנקען, וואָס מאַכען וואַנקען זיין אמונה. ער וויל אויסרייסען מיט'ן בלוט פון האַרצען די זינדיגע מחשבות, ער קען שוין אָבער נישט לויז ווערען פון זיינע ערשטע ספקות. צוגלייך אָבער דרינגט אַריין אַלץ טיעפער און טיעפער אין נחמנ'ס האַרצען „דער געזאַנג פון לעבען". עס איז שווער און אוננאַטירליך, צו לעבען נאָר אין עבר. פיעל שווערער איז דאָס אָבער פאַר די נחמנ'ס, וועלכע האָבען אַנ'אָפענעם בליק פאַר די ריינע פראַכט פון גאָט'ס נאַטור. שבת-צו-נאַכט, שטעהענדיג נעבען אַ טייכעל, וואָס פליסט זיך שטיל און רוהיג צווישען זיינע ברעגעס, קוקענדיג אויף דעם וועלדעל פון אַנדער זייט טייך, און אַיינזויגענדיג די שטימען פון דער נאַטור, דעם געזאַנג פון די פויגעל, דאָס רוישען פון גראָז, — פיהלט ער, אַז דאָס, וואָס ער זעהט דאָ, רעדט צו איהם נאָר אין אַנ'אַנדער שפראַך, „נישט אין דער שפראַך פון הדר, פון רבי'ן, נישט אין דער שפראַך פון בית המדרש און פון מאַרק, נישט אין דעם לשון פון שטוב אָדער פון גאַס" (ז. 39). נאָך שטאַרקט זיך ביי איהם זיין ערבות-געפיהל, און ווי אַ נעפעהרליכען כשוף אונטערדריקט ער זיינע נאַטירליכע געפיהלען. ער ווערט צום צווייטען מאָל, נאָך דעם בעזוך ביי'ם בעל-שם, אַ רעקרוט פון רבונו של עולם. אָבער שוין אַ הויכער מין רעקרוט, איינער פון די, פון וועלכע קיסרים קלייבען זיך אויס די גוואַרדיע.

די זייטען 47—59 אין „לאַן", וואו עס שילדערט זיך דער קאַמפף אין נחמנ'ס נשמה צווישען די ביידע קרעפטען, וואָס ציעהען איהם אין פערשיעדענע זייטען, צווישען דעם חשק צו לעבען, לעבען מיט אַלע זאַפטען פון דער יוגענד, לעבען מיט אַלע נערווען פאַר דעם היינט און דעם מאָרגען, און דעם ערבות-געפיהל פאַר די ירושה פון עבר, — די זייטען וועלען אויף שטענדיג בלייבען איינע פון די

טיעפסטע און גרויסארטיגע אין אונזער נייער יודישער ליטעראטור.

וואס ווייטער שטארקען זיך די ספקות, שטארקט זיך אלץ דער יצר הרע צום לעבען. „ער שטעלט שוין פראגען אויף פראגען און ער פערלאנגט שוין אונגעדולדיג אנ'ענטפער" (ז. 56). נאך קלינגען איהם אין די אויערען זיין פאטער'ס ווערטער, די ווערטער פון אלטען עהרליכען סאלדאט, וועלכע ערקלערט איהם, „דאס יעדער דור האט זיך זיינע אייגענע געצען, און דאס מיר יודען זענען די איינציגע טרייע סאלדאטען פון זיין געליבטען נאמען", נאך שטארקט זיך אין איהם א קינדישע ערבות פאר גאט'ס תורה, אבער דאס לעבען ארום פאדערט זיינס, און די ספקות מעהרען זיך, און דער געזאנג פון לעבען קומט אלץ נעהענטער און נעהנטער. און איינמאל ווערט נחמנ'ען קלאר דער שרעקליכער געדאנק, דאס די מלחמה פאר די יודישקייט איז א פוסטער אוננוצליכער קאמפף, א מלחמה פון א פרינץ פאר א טויטע בת־מלכה, וואס וועט שוין קיינמאל נישט אויפשטעהן פון ארון. און פון דער צייט אן פערליערט זיך שוין נחמן אין געדאנקען. ער שטעהט צווישען א איינגעפאלענעם טייערן בר־מינן און צווישען א לעבען ארום, וואס האט קיין שייכות נישט צו זיין טייערן נפטר; ער ווערט געצויגען אהין און אהער און ווייסט נישט וואוהין. פאר'ן יונגען נחמן שטעהט די גרעסטע און שרעקליכסטע פראגע: וואוהין? וואוהין?

אין צייטען, בעת דער גיהנם פון די ספקות ברענט אויס זיין יונגען מח און הארץ, שרייט ער אויס ווי מיט דעם קול פון א געפייניגטען: „די גאנצע וועלט איז נאר א פינטעל אין מיין הארצען, און מיין הארץ נאר איין קליין פינטעלע אין מיין אלטען בית מדרש" (ד. ה. אין דעם הייליגטום פון דער פארצייטיגער יודישער קולטור). און אין א ווילע ווייטער שרייט שוין אבער איין אנדער שמערץ אין זיין ברוסט. ער ווייסט, „דאס זעער בית מדרש קען נישט געבען אלץ, וואס דאס לעבען פאדערט, אז מען קען און מען דארף מעהר פערלאנגען ווי דאס, וואס דער א ר ט קען געבען. צי האבען זיי (דער „מורה", דער „כוזרי") דאס געפונען? ניין, זיי האבען נאר ברייטער געמאכט דעם בית מדרש, אבער די שליסלען צו א ברייטערער גרעסערער וועלט, האבען זיי נישט געפונען" („צללים" ז. 103). און אין אזעלכע צייטען, בעת עס ווילט זיך איהם פערלאזען אויף שטענדיג די ענגע בית־מדרש־וועלט, ד. ה. דעם ארט, וואס עס איז פול אנגעפאקט מיט די אוצרות פון אונזער עבר, הריבט ער אן מיט נייגעריגע בליקען זיך צו צוקוקען צו דעם וואס עס

טהוען די, װעלכע לעבען אַנ׳אָמת לעבען אין דער אמת׳ער װעלט. ער װיל װיסען, װי זײ לעבען, װי זײ טראַכטען, װי זײ דענקען און פיהלען. ער װיל װיסען, צי לײדען זײ אויך נישט פון אינעװײניגסטע סתירות, צו זענען זײ גליקליך, צי האָבען זײ הנאה פון דער װעלט, צי איז זײער טון און טראַכטען אײנס און דאָס זעלבע? אַלס יוד אָבער, אַלס אַ גליעד פון אַ פאָלק פון כהנים און נביאים, האַפט באַלד זײן פײן אײדעל הארץ דאָס נישט־מאַהאַלישע, מיט װעלכען עס איז אָנגעזאַפּט די הײנטיגע װעלט־קולטור. אפשר לײדען די מענשען װעניגער פון די סתירות אין אײגענעם לעבען, אפשר זענען זײ פרײ פון דעם פוסטען הלום לעבעדיג צו מאַכען פערטריקענטע מומיעס; דערפאַר אָבער פיהרט זיך דאָרט אַ מלחמה צװישען מענש און מענש, װי צװישען חיות אין װאַלד. הפני, נחמן, אָדער פײערבערג שטויסט אָב די האַרטע און געפיהל־לאָזע געגנג און פיהרונגען פון דער אײראָפּעאישער װעלט, און ער רופט אױס: „אײדער צו זײן אַ בעדהיקער, בעסער צו זײן דער געדריקטער“, אײדער אַ שוחט, בעסער אַ קרבן. פײערבערג קען זיך אַ װײלע אָבזאָגען פון עבר, ער קען אָבער זיך נישט אָבזאָגען פון די געפיהלען, װאָס דער עבר האָט אין איהם װי אין זײן פאָלק טיעף אײנגעפלאַנצט. ישעיהו הנביא האָט געלאָזען דער װעלט זײן „והיה באחרית הימים“ און זײן אור־אור־אײניקעל מ. ז. פײערבערג קען דאָס נישט פערגעסען. און װען ער רעדט פון גוטע בעסערע צײטען, גלױבט ער, אַז דעמאָלט װעט מען זינגען אַ נײ רחמנות־ליעד, דאָס ליעד פון דער פליעג, װאָס װערט געפײניגט פון דער שפּין („יעקב דער װעכטער“ ז. 119). צובראָכען, אויסגעמאַטערט פון טױזענדער געפיהלען און צװײפעל, פון ליעבע נישט װעניגער װי פון האָס, געפינט פײערבערג נאָר אײן ענטפער אויף די פראַגע: װאוהין? דעם אײגענעם ענטפער, װאָס האָט זיך געגעבען דאָס יודיש פאָלק, בעת עס האָט בעקומען נאַציאָנאַלע אידעאַלען און האָט אָנגעהויבען הויך דעם עבר אויך צו אַרבײטען פאַר אַ צוקונפט.

V

נאָכדעם װי מיר האָבען זיך לענגער אָבגעשטעלט אויף דעם אינ־האַלט פון פײערבערג׳ס װערק, הײבען מיר אָן נאָך קלערער צו בעגרײפען

די הויפט-סמנים פון זיין פּאַטישען גייסט. מיר קענען דאָס איצט אַפילו
אויסדריקען מיט אַ ביסעל אַנדערע ווערטער. די לעבעדיגע פאַנטאַזיע פון
קליינעם פייערבערג-הפּני האָט געבראַכט דערצו, אַז פייערבערג איז גע-
וואָרען אַ עכטע קינד פון דער גרויער יודישער פערגאַנגענהייט. ער איז
צוזאַמענגעוואַקסען מיט דעם יודישען עבר, ווי עס איז נאָר ווענינען פון
אונז בעשערט. זיין פעראַנטוואָרטליכקייטס-געפיהל האָט זיך ענטוויקעלט
אין אַ ערבות פאַר אַלע שיקזאַלען פון יודישען פאָלק, צוערשט פאַר
דעם עבר פון פאָלק, שפּעטער הויפּטזעכליך פאַר זיין צוקונפט, פאַר
זיינע נאַציאָנאַלע אויפבליהונג און אויפלעבונג. און דורך דאָרניגע שניי-
דיגע וועגען פון ספקות איז ער דערגאַנגען צו אַ נייעם בעגריף פון
לעבען בכלל און פון יודישען פאָלק בפרט. שווער איז געווען זיין אי-
נעווענינסטער קאַמפף, פריה איז ער אין איהם אַריינגעצויגען געוואָרען.
צו-פריה איז ער דערגאַנגען די שרעקליכע גריבער און פאַנג-נעצען פון
לעבען. דעריבער האָט ער דורכגעלעבט זיינע קורצע יאָהרען אין איין
פחד, אין איין הוילען אַנגסט פאַר'ן לעבען בכלל. כמעט איך איטליך
זייטעל פון זיינע ערצעהלונגען געפינען מיר דאָס וואָרט: ווי שרעקליך
איז דאָס לעבען. אויף דעם קליינעם הפּני פאַלט שוין אָן אַ פחד, ווען
ער לערנט אין חדר „לך לך מארצך וממולדתך". ווי שרעקליך מוז דאָס
זיין איצט צו געהן!" (ז. 4), ציטערט זיין יונג הערצעל. נחמנ'ען פער-
פאָלגען אַנדערע אַנגסטען און שרעקען. און ביי יעדען ספק, ביי יעדער
ביטערער מחשבה רייסט זיך אַרויס פון פייערבערג'ס מויל, ווי אַ שטענ-
דיג צושפּיעל דאָס געשריי: אָ, ווי שרעקליך איז דאָס לעבען!! פייער-
בערג, וואָס איז נאָך זיינע אינסטינקטען געווען אַ שטילע, אין-זיך פער-
קלערטע נאַטור, אַ מענש וואָס האָט ליעב שטיל און מיט אַ טיעפען
געדאַנקען זיך צוקוקען צום לעבען, — אָט דער פייערבערג איז צוליעב
זיין ערבות-געפיהל געצוואונגען געווען צו ווערען פון קינדווייז-אָן אַ שטריי-
טער, אַ סאָלדאַט פאַר אַלטע הייליגקייטען. זיין צאַרטע נאַטור האָט
דאָס נישט געקענט פערטראָגען. דער אייביגער קאַמפף האָט איהם אָב-
געשטויסען, אָבער ער האָט איהם געמוזט פיהרען. ער זאָגט צין איין אָרט:
„איך בין אַ קינד פון אַ פאָלק, וואָס האָט קיין זאַך נישט, אויסער
אַן אייגענער אמונה. נאָר צוויי וועגען האָסט דו פאַר זיך: צו שטרייטען
פאַר אָדער געגען די אמונה. און איך וויל גאָר זיין אַ פרייער מענש.
נישט דאָס איז דאָס ציעל פון מיין לעבען צו שטרייטען פאַר די אמונה
אָדער געגען. אַנדערע שטרעבונגען שפּיר איך אין האַרצען און אַנ-

דערע טאַטען פֿערלאַנג איך פֿון מיין פֿאָלקס־וועלטעל" (ז. 31). שפּע־
לעבען געטריבען אין אַ נייעם קאַמפּף, אין דעם קאַמפּף פֿאַר נאַציאָנאַלע
טער, אַז ער האָט זיך אָבגעזאָגט פֿון דער מלחמה, האָט איהם דאָס
אידעאַלען. אַלע די מלחמות זענען געווען אינעווענינגסטע האַרצענס־
זאַכען. נישט מיט מענשען האָט ער געשטריטען, נאָר מיט זיך אַליין
און מיט זיינע אייגענע מחשבות. און דאָס איז איינע פֿון די שרעקליכסטע
מלחמות, דערום האָט פייערבערג, וואָס האָט געהאַט אַזוי פֿיעל גאַבען
צוגעניסען דאָס לעבען, פּחד בעקומען פֿאַר דאָס לעבען, וואָס גיט
איהם נישט זיינע זיסיגקייטען, נאָר שטענדיג די ביטערקייטען פֿון אַנ־
אייביגען קאַמפּף.

פייערבערג׳ס לעבען און זיינע ווערק זענען צוגלייך דער ודוי פֿון
טויזענדער יודישע יונגע בעגאַבטע נשמות, וועלכע ליידען פֿון די איי־
גענע ספקות, וועלכע בלאָנקען איך אַרום פֿון עבר צו אַ דונקעלער צו־
קונפֿט מיט דער פֿראַגע: וואוהין? איף די ליפּען. זיין לעבען, ווי זיינע
ווערק דריקען אויס די איינענע שטרעבונגען, האָפֿנונגען און קאָנוואולסיעס
פֿון טויזענדער־טויזענדער אין יודישען פֿאָלק. דעריבער איז פייערבערג
געוואָרען פֿון די פֿיעל־געליעבטע פּאָעטען ביי אונזער יוגענד, וואָס שטרעבט
נאָך אַ נאַציאָנאַלען אידעאַל.

אין אַ צייט, ווען ביי איטליכען פֿון אונז שטאַרקט זיך די ליעבע צו
אונזער עבר, די ערבות פֿאַר דעם צוקונפֿטיגען גורל פֿון אונזער פֿאָלק,
איז דער נאָמען פייערבערג, ביי וועמען די הייסע געפֿיהלען האָבען
זיך אויסגעדריקט אַזוי שטאַרק — געוואָרען איינער פֿון די געשעצטעסטע
אין דער יודישער ליטעראַטור. ווען נישט זיין פּחד און אימה פֿאַר׳ן
לעבען, ווען נישט דער טרויער־גלאַנץ, וואָס דעקט צו פייערבערג׳ס טאַ־
לאַנט, וואָלט ער געקענט געצעהלט ווערען צו אונזערע בעסטע גייסטער,
וועלכע האָבען געזונגען דאָס ליעד פֿון דער אויפֿלעבונג פֿון יודישען פֿאָלק.

ח. נ. ביאליק

ח. נ. ביאליק.

(משורי הזעם).

אימליכעס מאָל, ווען איך נעהם זיך צו שרייבען וועגען ח. נ. ביאַ־ליקען, פיהל איך זיך עפּיס, ווי אַבהענדיג, שוואַך, קליין און ניעדער־געשלאָגען... ער איז צו שטאַרק פאַר מיר, צו מוראדיג גרוים מיט זיינע נקמה־געפיהלען און זיין ווילדען תוכחה־כעס. עפּיס מאָלט זיך מיר די געשטאַלט פון אַ פערצייטיגען נביא, עפּיס קלינגט מיר זיין שפּראַכע ווי אַן איבערגעלאָפענער דונער פון אַ טויטער וועלט; און זיין שפּראַך איז אַזוי האַרב, און האַרט איז זי, ווי אַ פעלז, און אייביג, ווי אַ פעלז.

דעם איבערשטענס וועלט איז פול מיט אַלערליי וואונדער; אויך אין זיין ליטעראַרישער וועלט שוועבעלט און גריבעלט עס פון אַלערליי אַנטיקען און רעטענישען. ווער וואָלט דאָס געגלויבט, אַז סוף פון 19־טען יאָהרהונדערט וועט געבאָרען ווערען אין אַ קליין רוסיש שטעדטעל אַ מענש מיט אַ פייער־שפּראַך פון אַ ישעיה׳ן און אַ יחזקאל? און נישט נאָר מיט אַ הויהלער שפּראַך, — נאָר אויך מיט די אייגענע דמיונות פון גאָט, מענש און וועלט, ווי די פון די אַלטע גרויסע נביאים. דען אין ביאַליק׳ס שירים לעבט נישט נאָר אָב אויף דאָס ניי די אַלטע ביבעל־שפּראַך; עס לעבט אויך אין זיי דער אַלטער גאָט, דער ד׳ צבאות ביי וועמען

די הימלען זענען נאך אלץ דיין אלטער טראהן-זעסעל און זיין פוס-בענקעלע — די ערד, די שווערע גראהע ערד...

פאר עטליכע יאהרען צוריק האט איינער א אדעסער יוד נאכגע-מאכט די דרייפאכע קרוין פון עפּיס א פארצייטיגען סאיטעפערנאס. דער נאכמאך איז געווען אזוי קונציג, דאס א סך געניטע געלערנטע לייט האבען נישט געקענט פועלן ביי זיך נישט אנצוערקענען די ארבייט פון אן אדעסער גאלדשמיד פאר א פארצייטיגע אנטיק-ארבייט. די וועלט איז געווען אויף מיט דער דאזיגער מעשה. ווער וואונדערט זיך אבער אויף ה. נ. ביאליק'ען, וועלכער איז נאך טויזענדמאל טיפער איינגעדרונגען אין די טויטע וועלט פון די פארצייטיגע נביאים, וועלכער מאכט נישט נאך, נאר שאפט איינענעס; וועלכער פערשטעהט אריינצוגיעסען אין דעם אלטען גאלדענעם פורעם פון די נביאים די פיין און די נויט און דעם ניפטיג-ביטערען גאל פון דער היינטיגער צייט?! ווען מאנכע פון ה. נ. „ביאליק'ס קאפיטלעך“ וואלטען צופעליג פערבלאנדזעט צווישען די נביאים אין תנ"ך, ווען דורך א טעות פון הבחור הזעצער וואלטען זיי אריינגעפאלען צווישען די דינע פיינע בלעטער פון א „לעטערישעל“, — גלויבט מיר, קיין חכם וואלט נישט געקענט אזוי גיך דערקענען, אז זיי זענען היינט געשריבען געווארען. פון איטליכען קאפיטעל וואלט מען א הפטרה גע-מאכט, און קליינע קינדער וואלטען זיי געלערנט מיט'ן אייגענעם מעלאנ-כאלישען פרומען נגון, ווי די ווערטער פון ישעיהו בן אמוץ. די בעלי הפיוטים וואלטען די ביטערסטע תפלות פון זיי געמאכט, און שטיקלעך-ווייז, פאסיקלעך-ווייז, פונקענווייז וואלטען זיי אריינגעדרונגען אין די נשמה פון יודישען פאלק.

ווען איך קוק אויף די אויסגאבע פון ביאליק'ס שירים, ווען איך בעטראכט די נייע אויסגאבע פון זיינע פאגראם-פאעזיע מיט דעם שענעם פאדערבלאט, וואו טוידטע שארבענס און מענשליכע ביינער זוימען ארום דעם טיטעל „משירי העם“, (אויך דא זענען די אותיות פון מענשליכע ביינער צוזאמענגעשטעלט), — פיהל איך עפּיס א שטיקעל בזיון אין האר-צען. מיר דוכט זיך, אז ביאליק'ס פאעזיע דארף אויך אויסערליך האבען א בעזונדערען פנים. שוין דאס פאדערבלאט דארף אונז דערמאהנען אן די אבגעשטארבענע אייביג לעבעדיגע נביאים-וועלט, אן די פערשטויבטע אורים ותומים פון כהן גדול, אן די כלי קודש פון טיטוס-טהויער אין רוים. א שאד וואס ישראל ראהומאווסקי, דער קינסטלער פון סאיטעפערנאס'ס

דרייפֿאַכער קרוין איז נישט דער הערויסגעבער פֿון ביאַליק'ס ווערק. נאָר ער, דער קונציגער ראַהומאָווסקי וועט געפֿינען דעם אויסערן פֿורעם פֿאַר ביאַליק'ס געוואַלטיגע איבער אַלטע און איבער נייע נביאים-פּאָעזיע.

* *

*

זאָל איך מיינע אײַנדריקע איבערגעבען פֿון די דריי פּאָעטישע ווערק אין „משירי הזעם"?

איך פֿיהל מיך צו שוואַך דערצו, איך ווייס נישט, אויב דער אָרעמער זשאַרגאָן וועט גאָר האָבען די ווערטער, מיט וואָס דאָס אויסצודריקען. די זשאַרגאָן-וועלט איז ביז פֿאַר קורצען נאָך נישט דערגאַנגען צו קיין שטאַרקען צאָרניגען פּראָטעסט, צו קיין טיעפֿע אַחדות און נקמה-געפֿיהלען. דאָס איז געווען אַ קנעכטישע פֿערשקלאַפּטע ערד, וואָס האָט פֿערלערנט די קללה פֿון גאָט, וואָס האָט נישט אויפֿגענומען אין איהר שפּראַך די גאַל פֿון אַ תוכחה. די העכערע געפֿיהלען פֿון ליעבע און שנאה, פֿון גבורה און נקמה, פֿון אַ פֿלאַמענדער אמונה און אַ ווילדער כפֿירה זענען ביס-לעכווייז פֿערלאָשען געוואָרען. עס זענען נאָר געבליעבען די תנ"ך-ווערטער אין איהר זכרון, אָהן אייגענע צוגעלעגטע נייע ווערטער, פֿרישערע, היינטיגערע. וויל מען אָבער רעדען פֿון ביאַליק'ס ווערק מוז מען זיך פֿערזאָרגען מיט אַ ווערטערבוך פֿון צעהן תוכחות, פֿון הונדערטער קללות מיט וואָס אַ נביא פֿערשילט די וועלט, די מענשען און זיך אַליין. דען ביאַליק איז ווי די אַלטע נביאים אַ גרויסער אַכזר: אַן אַכזר אויף זיך, ווי אויף זיין פֿאָלק; און הייבט ער אויף זיין בליק צום הימעל, צו די שטערן, צו דעם געצעלט וואו עס טהראָנט זיין גאָט פֿון תנ"ך, ווערט דאָרט איבען אַ גערודער, ווי ווען די ערד וואָלט אָהן בליצען געשליידערט.

אין דעם ווייכען צוקראָכענעם יודישען לעבען, וואו רחמנות איז דאָס הויפּטגעפֿיהל, וואו אַ קרעכץ די הויפּט-מעלאָדיע און אַ טרעהר איז דאָס וואַסער, וואָס פֿערגלעט די מאוס'דיגסטע צרות און אונגערעכטיגקייטען פֿון טאָג, — קלינגט דער ברענענדיגער כעס פֿון אַ ביאַליק, ווי דער טרוקענער זודיגער מדבר-ווינד.

ביאַליק איז אַ גרויסער אַכזר. אין „עיר ההרגה“, אויף די חורבות פֿון נאָך אַ קישינעווער פּאָגראָם שפּאַנט ער מיט דעם ווילדען טריט פֿון אַ פֿערבלוטיגטען ריעזען, שפּאַנט ער שטום פֿאַר גרויס שמערץ מיט טויזענדער גאַליגע געפֿיהלען, וואָס שטאַרען אַרויס ווי דערנער פֿון זיין נשמה, און שטעכען ביז צום טויט. ער פֿערטרינקט מיט'ן גיפֿט פֿון זיין האַרצען די וועלט וואָס האָט אַזוינס צוגעלאָזען, ער שוינט נישט דאָס אייגען פֿאָלק, וואָס האָט זיך געלאָזט שעכטען ווי שעפּסען, וואָס האָט געפֿונען אַ מיאוס'ען טויט אויף בוידעמס און אין קעלערס, אין שטעלעכלעך און אין פֿינסטערע שמוציגע לעכער. ער גיעסט בלוטיגע טרעהרען אויף אַלע די הייליגע קינדערשע און פֿרויען-נשמות, וואָס זענען געוואָרען בעשמוצט פֿון שענדליכע הענד. ער לאָזט אָבער נישט קיין ברעקעל טרייסט פֿאַר די לעבעדיגע געבליבענע, ווייל אין זייער שוואַרצאַפּעל האָט זיך אָבגעצייכענט אויף אייביג דאָס האָזענהאַרץ פֿון זיין פֿאָלק. די צוקראַכענע פֿערפֿוילטע נשמה פֿון זיין צעפֿאַלענער נאַציאָן.

צעהן ירמיהו'ס אין איינעם וואָלטען נישט געשריבען אַזאַ „איכה“. עס בלייבט נישט קיין איין ליכטיגער פּונקט איבריג, וואָס זאָל געבען אַ טרייסט אויף אַ רגע. ביאַליק האָט זיך אין זיין עיר ההרגה אויסגעגליכען ווי גרויס ער איז, און זיין פֿויסט איז דאָרט מעכטיגער ווי פֿון אַנ'עוג מלך הבשן. די קראַפֿט פֿון אַ שמשון הגבור צוזאַמען מיט דעם ווילדען כעס פֿון אַ ישעיהו הנביא און די שנאה פֿון אַ שילאָקשען „שפוך-המתך“ האָט זיך פֿעראייניגט אין איהם צו אַ געוואַלטיגער מעלאָדיע. ער שפּאַנט מיט ווילד-פֿלאַקערענדע אויגען און פֿערביסענע ליפּען דורך דעם גרויסען שפּיטאָל, וואו עס קרעכצט דער פֿערגעבענער קראַנקער, דאָס יודישע פֿאָלק, רייסט אַראָב פֿון איהם אַלע בינדען, קאָמפּרעסען און אייזפּענכערס, עפֿענט אויף אַזוינע וואונדען און טייטעלט מיט בייזע פֿינגער אויף די צעפֿוילטע שטעלען, און גיעסט אונז אין פּנים אַריין דעם גרינעם אייטער פֿון די עמערס. ער פֿערסמ'ט די וועלט און זיין פֿאָלק, און אַלץ געדיכטער ווערט נאָך דער סם-המות, וואָס ער טראָגט ביי זיך אין האַרצען. דען נאָך איטליכען טראָפּען גיפֿט, וואָס ער שפּייט אונז אין פּנים אַריין שטאַרקט זיך דער קוואַל פֿון סם-המות אין זיין אייגענעם האַרצען. און נאָך דעם ווילדען שפּאַציערגאַנג פֿון אַ משוגענעם נביא איבער די קישענעווער גאַסען, איבער די חורבות פֿון אַ פֿאָלק, וואָס ווערט געשאָכטען ווי בהמות, לויפֿט ער אַוועק אין אַ מדבר, נאָך מעהר אַנגעזעמיגטער, אַ פֿערגיפֿטעטער, נאָך מעהר אַ פֿערצווייפֿעלטער און נאָך

שרעקליכער, ווי געווען. ער טראגט מיט זיך דעם „פולען בעכער פון שווארצען טרויער“. און זיין ברוסט האט נאר איין געשריי:

„צוריים דיין נשמה אין צעהנדליגער שטיק,
שליידער אוועק דיין הארץ, אלס א מאכל,
צום פלאקער פון קראפטלאזען צארן.
און דיין גרויסע טרעדה גיעס אויס אויפ׳ן שפיץ פון די פעלזען,
און לאז ארויס פון דיר דיין גאליגען געוואלט-געשריי,
און זאל ער צופליקט ווערען פון ווילדען שטורם.

* *
*

די דריי ווערק „משירי הזעם“ זענען צוגלייך דער פולער בעכער פון ביאליקס שווארצען טרויער. און דער טרויער אין אוהם איז אזוי געדיכט שווארץ, ווי דאס קען נאר ארויס ביי א נביא פון 20-טען יאהרהונדערט. וועלכער האט דורכגעמאכט א סך מעהר הותכנות, ווי זיינע גרויסע פארגענגער.

זייט צוויי יאהרען איז די געוואלטיגע טראגעדיע פון יודישען פאלק געווארען כמעט די איינציגע טהעמע ביי ביאליקען. זיין לעצטעס גרעסטעס ווערק „מגילת האש“ טראגט נאך דעם אונטער-טיטעל „פון די לעגענדען פון הורבן“, און דאס קאלאריט אין אוהם איז שוין אזוי שווארץ, דאס עס איז כמעט נישט צו פערטראגען דעם פעך-שווארצען שטראם, וואס גיעסט זיך אין דעם דאזיגען געוואלדיגען ווערק. א טויזענדיאהריגע פערצווייפלונג האט זיך בעזעצט אין די ברוסט פון איין איינציגען. דער פערשטיקטער געוואלטגעשריי פון א דורות-לאנגען גלות האט לשון בעקומען. און דער פלאקערענדער פראטעסט געגען דעם משוגע-נארישען קוואלפאלען אונבעהרחמנות׳דיגען לעבען אהן א סימן פון געטליכען יושר אהן א טראפען פון העכערער גערעכטיגקייט האט אויסגעקליבען א איינציגען צו ווערען זיין ניפט-און פייער-שפייערדיגער שליח. וואס פאר געזונדע מוסקעלען, וואס פאר א ריעזענקראפט מוז בעזיצען דער גוף וואס טראגט מיט זיך דעם פולען בעכער פון גיפטיגען טרויער; און וואס

פֿאַר אַ טראַגישער גורל איז דאָס צו לעבען אין אַ וועלט, צווישען אַ פֿאָלק אונטער אַ גאָט, פֿאַר וועלכען מען האָט נאָר די טיעפֿסטע פֿעראַכטונג אין די גיפֿטיגסטע קללה.

און אפֿשר געראָדע דעריבער, ווייל ביאַליק איז אַ גאַנצער פֿערצייטיגער נביא — האָט ער אויך אַ גאַנצען לעבעדיגען גאָט?

און געראָד אין קאַמפֿף מיט דעם לעבעדיגען גאָט געפֿינט ער אַניאויסגאַנג פֿאַר זיינע מעכטיג אָנגעקוואָלענע גיפֿטיגע ביטערע געפֿיהלען?

פֿאַר אַ לעבעדיגען גאַנצען גאָט בייגט זיך דער נביא אויך אין זיין גרעסטען טרויער!

* *
*

צום סוף נאָך אַ קורצע פּראָזאַאישע, און אפֿשר אויך נישט קיין פּראָזאַאישע בעמערקונג. אַלע די וואָס רעדען איצט פֿון קולטורעלער אויטאָנאָמיע, פֿון יודישער קולטור, פֿון סימען און נאָך אַזעלכע גייסטיגקייטען און וואַרטקייטען, — צי האָבען זיי זיך אַ ווייַלע אָבגעשטעלט פֿאַר דעם גרויסען וואונדער פֿון אונזער דור, פֿאַר ה. נ. ביאַליקען? צי האָבען זיי זיך אַ מינוט פֿערקלערט ביי דער פֿראַגע: ווי קומט דאָס, דאָס איבערשפּרינגענדיג 2000 יאָהר פֿאַלט אַראָב אַ לעבעדיגער פֿערצייטיגער נביא, אַ נביא, הלואי אויף צווייטען בית געזאָגט געוואָרען, אַ נביא וואָס האָט צוגלייך מיט דער פֿונקעלדיגער דיאַמאַנטענשפּראַך אויך מיטגעבראַכט דעם אַלטען גאָט און די אַלטע נביאישע קראַפֿט, אַ נביא וואָס יעדעס וואָרט זיינס טראָגט דעם שטעמפּעל פֿון איביגקייט? צי פֿרעגען זיי אַמאָל: ווי קומט אָט דער פֿערשפּעטיגטער דונער נאָך דעם בליץ פֿון באַרג סיני? פֿון וועלכע פּלאַנעטען פֿאַלען אַראָב די אַמאָליגע נשמות פֿון אַלטען בית יהודה? צי קומט זיי אַמאָל אַריין אין זינען, אַז דער געטליכער פֿאָדעם וואָס האָט זיך אָנגעהויבען שפּינען אין לאַנד כנען, און דערנאָך ביי די צעדערן פֿון לבנון האָט זיך נאָך נישט אינגאַנצען איבערגעריסען? אַז פֿיין, דין און נישט צו זעהן ציעהט ער זיך נאָך איבער די גייסטער פֿון היינטיגען יודענטום? צו פֿערטיעפֿען זיי דעם בעגריף פֿון יודישער קולטור

ביז צו דער גראָהער פערגאַנגענהייט? אָדער קורץ גערעדט, צי שטעהען זיי נישט פאַר ביאַליק׳ען ווי פאַר אַ רעטהענים? און צי פיהלען זיי נישט אין איהם דעם ריח און די פראַכטיגע פאַרבען פון דער אָריענטאַלער ערד? צי צוקלאַפט נישט אַמאָל ביאַליק׳ס איין וואָרט דאָס גאַנצע שפּינוועבס פון זייערע טהעאָריען און „אַני מאמינ׳ס“?

די קורצע בעמערקונג איז צעפאַלען אין אַ בינדטעל פון האַרבע פראַגען. זיי מיר מוחל, ליעבער לעזער...

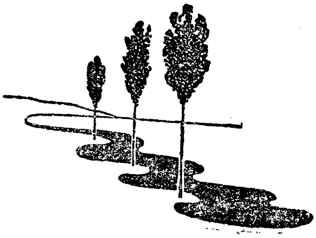

II. נאָטיצען פון א קריטיקער.

צוויי שפּראַכען—איין איינציגע ליטעראַטור.

I

די בּיהן גיעט האָניג, און די ליטעראַטען—ליטעראַטור. זולט נישט בּיי דער בּיהן אַ בּעזונדער כּונה. זי איז מהנה דעם מענשען נישט ווי־לענדיגערהייט מיט איהר זיסען האָניג. און ס'איז איהר אַפילו נישט בּע־קאַנט, אַז זי בּריינגט מיט איהר האָניג אַ שטיקעל דערלייכטערונג פאַר קראַנקע לונגען. און ווער וויים? ווען אַ בּיהן וואָלט געקאָנט רעדען, וואָלטען מיר אפשר געהערט איהרע טיעפע זיפצען און די קללות, מיט וועלכע זי פערשילט איהר בּיטערן מזל, וואָס צווינגט איהר צו געבען דעם זיסען האָניג.

אַנטקעגען וואָס זאָג איך דאָס? אַנטקעגען אונזער ליטעראַטור אין די לעצטע יאָהרען.

בּיי אונז איז בּעשאַפען געוואָרען אַ נייער סאָרט מענש, וואָס איז אַ שרייבּער אי מאָנטאָג, אי דיענסטאָג, סיי אַ גאַנץ יאָהר. אָט דער סאָרט מענש האָט זיך גענומען אַ פעסטען הסכּם אַרויסצוגעבען פון זיך לי־טעראַטור. זיינע אויגען זעהען נאר דאָס, וואָס טראָגט אויף זיך די סמנים

פֿון אַ ליטעראַרישער טהעמאַ. זיין הארץ קלאַפּט נאָר דענמאָלסט, ווען עס בעקומט אַ ליטעראַרישען איינדרוק, און איטליך וואָכעדיגע זאַך נעהמט אָן ביי איהם אַ ליטעראַרישע פֿאָרם. און דער סאָרט מענשען, ווילענדיג צו נישט, בעשאַפֿען מיט מיה און מאַטערניס דאָס, וואָס מען רופֿט אָן ליטעראַטור. זיי האָבען מיר צו פֿערדאַנקען, וואָס פֿון צייט צו צייט בעווייזען זיך ביי אונז גראָבע און דינע ביכלעך, וואָס היינט טראָגען זיי אויף זיך דעם נאָמען „ספֿרות“, מאָרגען „ליטעראַרישע מאָנאַטשריפֿטען“ און איבערמאָרגען „קונסט און לעבען“; אַ „מעורר“ אין לאָנדאָן, אַ „רביבים“ אין לעמבערג, אַ „רשפֿים“ אין וואַרשא און אַ „העתיד“ אין בערלין-קראָקאָוו.

און זוכט נישט, ליעבע לייט, עפּעס אַ צוזאַמענבונד, אַן איינציגע טענדענציע אין אַלע די זאַמעלביכער. ד״ר י. קלויזנער, ש״י איש הורוויץ און זיין איבעריגער געגנער האָראָדעצקי זיצען אַלע ביי איין טיש פֿון „העתיד“; הלל צייטלין און ראובן בריינין פֿעראייניגען זיך צוזאַמען מיט ד. פֿרישמאַן אין די געצעלטען פֿון „ספֿרות“. הער ה. ברענער אין זיין „המעורר“ און אין זיין „רביבים“ פּאָרט צוזאַמען מ. קליינמאַן מיט מ. י. בערדיטשעווסקי. אין די „ליטעראַרישע מאָנאַטשריפֿטען“ האָבען זיך פֿעראייניגט דריי זינגערלעך פֿון דריי יודישע פּאַרטייען, ה׳ ווייטער, גאָ־רעליק און ניגער צו איין איינציגען כאָר. און אין „בירנבוימ׳ס וואָ־כענבלאַט“ האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפֿען י. ל. פּרץ, עפּעס איינער אַ א. קליינמאַן און בירנבוים אַליין. דער „השלוח“ איז געוועזען דער איינציגער זשורנאַל, וואָס איז אַ צייט געוועזען ריין ווי גאָלד און האָט זיך מיט קיינעם חלילה נישט אויסגעמישט. נאָר זייט ה׳ נ. סאָקאָלאָוו האָט זיך בעוויזען און אַמאָליגען אַחד-העמ׳ס אָרגאַן, האָט ער פֿערלאָרען זיינע תמימות און אונטערשיידט זיך שוין נישט פֿון אַנדערע זאַמעלביכער. אויך ער איז געוואָרען אַ דעפּאָ פֿון אַלערליי ליטעראַטור, וואָס ווייס נישט פֿון קיין שום טענדענציעס און פּניות.

II

מען בעקלאָגט זיך וואָס אונזערע ליטעראַרישע אונטערנעהמונגען האָבען אָבגעשניטענע יאָהרען. מען איז זיך מצער אויף דעם יונגען „המעורר“.

וואס האט זיך אזוי גיך אבגעטראגען פון דער וועלט, אויף „די ליטעראַרישע מאנאטשריפטען" וואס האבען נישט דערלעבט ארויסצוגעהן פון די וויקעלעך א. אז. וו. אבער איך אלס געטרייער לעזער טראכט נישט אזוי. איך האב זיך איבערציינגט, אז מיר האבען גארנישט פערלארען. עס האבען זיך נאר געביטען ביי אונז די נעמען און די שפראכען פון אונזערע אויסגאבען, אבער די שרייבער האבען זיך ביי אונז נישט געביטען.

אויב דער שלעכטער מזל פון די שרייבער האט געבראכט דערצו, אז איינער פון די אלמאנאכען איז אוועק שלאפען, — האבען זיי זיך באלד צונויפגעקליבען אין אנ'אנדערען, וואס אונטערשיידט זיך פון ערשטען נור דורך זיין נאמען און זיין שפראכע. אויב מען מאכט היינט צו פאר זיי די ליכטיגע זאלען פון די „ליטעראַרישע מאנאטשריפטען", — קלייבען זיי זיך צונויף אין אנ'אנדער זאמעלבוך, — מיינטוועגען א העברעאישען — און שרייבען העברעאיש. אויב איינער א פערלעגער מאכט צו היינט זיין זשארגאניש קרעמעל, עפענט זיך אויף באלד א העברעאיש קרעמעל מיט דער אייגענער סחורה אויף העברעאיש. האט אייך ציטלין געגעבען אויף יודיש אין „היינט" זיינע פייערדיגע מוסר-ארטיקלען, גיעט ער אייך מארגען דאס אייגענע אין דער נביאים-שפראך אין די „רשפים". ת. י. ברענער'ס מאמרים אין „רביבים" געפינט איהר אין „היינט" אונטער דעם נייען טיטעל „שטילע ווערטער". נאמבערג געפינט אפילו נישט פאר נויטיג צו בייטען דעם נאמען, ווען ער שרייבט איבער אויף העברעאיש דאס, וואס ער האט פריהער געשריבען אין זשארגאן. דאס וואס האט אין „יוד" ע"ה געהייסען „אויף איין קווארטיר" בעווייזט זיך היינט אין „ספרות" אונטער דעם טיטעל „במעון אחד".

די יודישע ליטעראטור געדענקט הלילה נישט צו גרונד. זי איז איינע און איהר נאמען איז איינער. נור זי קומט צום לעזער אין צוויי געשטאלטען און ווי די שאלען אויפ'ן וואגשאל שאקלען זיי זיך איינער אנטקעגען דער אנדערער. און אזוי ווי אין דער נאטור איז קיין זאך נישט אבסאלוט — בעוועגען זיך די שאלען ארויף און אראב. אמאל זיעגט די ערשטע, אמאל די צווייטע שאל. היינט קומט ברענער אין א זשארגאנישען בגד, מארגען שלום עליכם אין א העברעאישען. פאריאהרען איז נאמבערג געווען א העברעער אין „הזמן", היינט איז ער א זשארגאן-יוד אין „אונזער לעבען" און אין „ראמאנצייטונג". צו שפילט טאקע א ראלע אין א זאמעלבוך דער נאמען, דער טיפאגראפישער פנים און דער פערלעגער? אין די לעצטע יאהרען איז אנגענומען געווארען,

אַז אַזוי ווי אַ קאָרעספּאָנדענט אין אַ קאַנטאָר מוז קענען פרעמדע שפּראַכען, אַזוי מוז דער יודישער שרייבער קענען לכל הפחות צוויי שפּראַכען, דערמיט ער זאָל קאָנען פּריי שאַפען. צום יובילעאום פון י. ל. פרץ זענען אַרוים צוויי אויסגאַבען פון זיינע „געזאַמעלטע שריפטען", איינע אין העברעאיש, איינע אין יודיש. און אַז מען האָט געפרעגט דעם יובילאַר, וואו פון דיביידע אויסגאַבען קען מען געפינען דעם אָמתן פרץ, האָט ער געענטפערט מיט גרויס עניות, אַז אין ביידע „געזאַמעלטע שריפטען" זענען צעשפּרייט די פונקען פון זיין גייסט. און ווער עס וויל בענעהמען זיין גרויסקייט און די איינציגקייט פון זיין נשמה — מוז זיך פערטיפען אין ביידע „געזאַמעלטע שריפטען". איצט קלייבט מען זיך אַרויסגעבען אַ יודיש זאַמעלווערק פון ד. פרישמאַנס שריפטען. און איך בין זיכער, אַז ווען ר' מענדעלע וועט ווערען אַ 75-ער, וועלען זיך געפינען מענשען, וואָס וועלען איהם פּראָקלאַמירען פאַר אַ העברעער און אַרויסגעבען „זיינע געזאַמעלטע" אין העברעאיש. און שלום עליכם האָט נישט לאַנג אַליין געזאָגט, אַז כל זמן ער וועט נישט איבערזעצען אַלע זיינע שריפטען אין העברעאיש, וועט דער מלאך-המות קיין שליטה אויף איהם נישט האָבען? אויך נ. סאָקאָלאָוו איז נישט זיכער, אַז ער וועט נישט בעקומען זיין זשאַרגאָנישען פּנים. זיינע אַרטיקלען אין „טעלעגראַף" וועלען אויספילען אַ באַנד נישט דינער פון אַ סלאַוויטער גמרא. אונזער ליטעראַטור האָט זיך אין איהר שאַצקאַמער אַ זשאַרגאָנישען ביאַליק, אַ זשאַרגאָנישען בערדיטשעווסקי; אַפילו אויך אַ זשאַרגאָנישען... קלויזנער. נאָר איין אַחד העם מאַכט אַנ-אויסנאַהם. נאָר אחד העם זאָגט דאָך אַליין וועגען זיך, אַז ער איז נישט קיין שרייבער (ז. זיין על פרשת דרכים), און דעריבער טאַקע האָט זיין „אמת מארץ ישראל" נישט קיין זשאַרגאָנישען נאָמען, האָטש אין זשאַרגאָן לאָזט זיך דאָס אויך כמעט נישט איבערזעצען מיט אַנדערע ווערטער, ווי „אַנ-אמת וועגען ארץ ישראל".

III

עס געפינען זיך ביי אונז צופלאַמטע לעזער, וואָס ווילען נישט מודה זיין, אַז אונזער איינ-איינציגע ליטעראַטור האָט אַ דאָפּעלטע שפּראַך.

נאָך די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ האָט איינער אַ העברעאישער שרייבער (ער געפינט זיך איצט אין אַמעריקא) זיך אַ נדר געטאָן פון היינט אָן נישט צו בעפלעקען זיין פעדער מיט אַ זשאַרגאָניש וואָרט. און אַזאַ נדר איז בייַ אידם נישט געווען קיין קליינינקייט: דען ער האָט דערמיט צעריסען זיין בונד צווישען זיך און זיין מאַמען, וואָס וואויהנט אין רוסלאַנד, און צוועלכער ער איז אַ געטרייער זוהן. און ווידער איז מיר בעקאַנט אַ פאַקט, ווען אַ פערברענטער זשאַרגאָניסט האָט נאָך ש. אַש׳ס דרשה אין טשערנאָוויץ אָנגעהויבען לערנען זיין יונגעל דעם „מודה אַני“ אויף אַ ריינעם זשאַרגאָן. נאָר אויך דאָס איז אידם אָנגעקומען נישט מינדער שווער, ווי יענעמ׳ס נדר, וויל דער „מודה אַני“ קומט אַרויס אויף יודיש אָהן געשמאַק, אָהן פעפער און זאַלץ. איבריגענס, זייער פאַנאַטיזמוס האָט לאַנג נישט געהאַלטען. דער העברעאישער שרייבער איז אין גיכען געוואָרען אַ רעדאַקטאָר פון אַ ציוניסטיש בלאַט. און דער פאַנאַטישער זשאַרגאָניסט איז אָנפאַנג זמן אַריין אין אַ „אַגודת מלמדים“ אַלס חבר; און ווי בעקאַנט לערנט מען דאָך בייַ די ניי-מאָדנע מלמדים „עברית בעברית“.

די טשערנאָוויצער רעזאָלוציע איז ווי אַ רויך צוקראָכען. דער טשערנאָוויצער צוזאַמענפאָהר, וואָס איז 90 פּראָצענט בעשטאַנען פון שרייבער האָט אַ ווילע פערגעסען, אַז ס׳איז דאָ שרייבער בייַ יודען. זיי, די שרייבער, האָבען מיט אַ מאָל פערגעסען, אַז ס׳איז שוין אַזוי זייער מזל צו קלייבען שטרוי פאַר „צווייערליי ציגעל“, צו בעאַקערען צווייערליי שפּראַכען.

עס איז שוין אַן אַלטע מעשה, אַז מיטגליעדער פון קאָנגרעסען זענען געוואַלטיגע אידעאַליסטען און זיי האָבען אַ נייגונג צו ווערען אַ ביסעלע סענטימענטאַל. עפּיס אַ קליינינקייט! עס שיקט זיי דאָך אַ כלל יודען, און זיי קעמפּפען דאָך פאַר די נאַציאָנאַלע פאָדערונגען! די דאָקטוירים האָבען שוין לאַנג בעמערקט, אַז דער פּולס בייַ אַ מיטגליעדער פון אַ צוזאַמענפאָהר קלאַפּט מיט 10 שלעג שטאַרקער ווי געוועהנליך, און אַז זיין פאַנטאַזיע אַרבייט מיט 5 פּראָצענט קרעפטיגער ווי אַ גאַנץ יאָהר. אַ סך אַמעריקאַנישע דאָקטוירים זענען דער מיינונג, אַז קאַלטע אָבריבונגען, אַ רייזע אין אַ לופט-באַלאָן און אַן אַנטייל נעהמען אין אַ צוזאַמענפאָהר זענען די בעסטע מיטלען קעגען מידע נערווען און בלוט-אָרעמקייט.

אַ פשוט׳ער מענש קען זיך דאָס גאָר נישט פאָרשטעלען, וואָס

פֿאַר אַ מהיה וואָס איז אויף אַ פּאָר טעג אין יאָהר אַזועקצוואַרפֿען די אייגענע דאגות און נאָר טון און וועגען אַנדערע. למשל, ווען שלום אַש וואָלט זיך נישט געאיילט שרייבען זיין „שבתי צבי" פֿאַר'ן טשערנאָוויצער צוזאַמענפֿאָהר, בשעת ער איז געווען צו פֿיעל פֿערטאָן מיט זיך און מיט זיינע איבערזעצער, וואָס האָבען געדאַרפֿט איבערזעצען זיין נייע שעפּפֿונג אין זיבעציג שפּראַכֿען; ווען ער וואָלט געשריבען זיין ווערק אין די טעג פֿון צוזאַמענפֿאָהר, בשעת די נשמה איז אַזוי פֿול מיט אידעאַלען,— אפֿשר וואָלט דאָס ווערק אַרוים אַ סך בעסער, אָדער, וואָס איז וואַהרשיינליכֿער, עס וואָלט אפֿשר גאָר נישט דערזעהען די שיין פֿון דער וועלט. איך הור איבער מיינע פֿריהערדיגע רעד. אַ פּראָסטער מענש האָט גאָר נישט קיין בעגריף, ווי וואויל און גוט עס איז צו פֿערגעסען אויף אַ ווייל די אייגענע זאָרגען, און זיך בּרעכֿען די קאָפּ וועגען פֿרעמדע צרות! ווען די טשערנאָוויצער שרייבער וואָלטען מעהר געטראַכֿט וועגען זיך, ווי וועגען פֿרעמדע עסקים, וואָלטען זיי דענמאָלסט, ערשטענס, זיך געטאָן אַ האַרבען נדר צו שרייבען נאָר אין איין שפּראַך; צווייטענס, וואָלטען זיי בּויקאָטירט איטליכֿען, וואָס שרייבט אין העברעאישע בלעטער; דריטענס, וואָלטען זיי געצוואונגען די העברעאישע בלעטער די זשאַרגאָנישע אַרטיקעל נישט אויסצוגעבען אַלס אָריגינאַל. מיט איין וואָרט, זיי האָבען זיך געדאַרפֿט מוסר נפֿש זיין פֿאַר'ן זשאַרגאָן און פֿערקלענערען די מעגליכֿקייט צו קריגען אַנ'איבריגען אָרעמען האָנאָראַר דאַדורך, וואָס זיי דרוקען זיך צוויי מאָל: יודיש און העברעאיש. זאָל זיך זיי נישט געלוסטען היינט צו זיין אין „ספֿרות" און מאָרגען אין „די ליטעראַרישע מאָנאַטשריפֿטען" און אַז. וו. א. אַז. וו. אָבער אָנצונעהמען ביי זיך אַזאַ הסכם איז פֿיעל שווערער, ווי אָנצונעהמען אַ רעזאָלוציע, אַז דער זשאַרגאָן איז אונזער נאַציאָנאַל-שפּראַכֿע. ס'איז לייכֿטער צו זיין דער גרם פֿון צובלוטיגטע קעפּ ביי די טשערנאָוויצער כֿטודענטען, וואָס זענען זיך מפֿקיר פֿאַר אַ טשערנאָוויצער רעזאָלוציע, ווי צו בעשליסען זיך נישט צו זיין אין דער זעלבער צייט אַ מיטאַרבייטער אין „טעאַטער-וועלט", „יוגענד-וועלט" און אין אַ „ספֿרות". אַוודאי, איז פֿיעל גרינגער אַ שרייבער דעם צווייטען צוצודריקען צו דער וואַנד מיט אַ רעזאָלוציע, אַלס אָבצוזאָגען זיך פֿון אַ האָנאָראַר פֿון אַנ'אָרעם יודיש בלעטעל.

איך מיין נישט חלילה עמיצען פּוגע בכּבֿוד צו זיין. איך וויל נאָר אָנווייזען, אַז די טשערנאָוויצער פֿון גרויס אידעאַליזמוס און פֿון גרויס ליעבשאַפֿט צום פֿאָלק האָבען אויף אַ רגע פֿערגעסען, אַז פֿריהער

פֿאַר אַלץ זענען די יודישע שרייבער, און זיי לעבען און עטהמען צווישען צוויי שפּראַכען, ווי אַ חתן צווישען צוויי מחותנים — אונטערפֿיהרער.

IV

און צו עטהעמט און לעבט דער שרייבער נאָר צווישען צוויי שפּראַכען? צי טראָגט זיך נישט פֿון אונזערע בעסערע קריטיקער דער גייסט פֿון דער דייטשער שפּראַכע? און ביי אונזערע יונגערע שרייבער, וואָס האָבען זיך ערצויגען אויף דער רוסישער ליטעראַטור, צי הערט מען נישט דעם גייסט פֿון דער רוסישער שפּראַך? און צי הערט מען נישט ביי אונזערע קאָ־לעגען די פּאַלעסטינער שרייבער (בן־אבי, הרמוני) דעם אָבקלאַנג פֿון דער פֿראַנצויזישער שפּראַך?

אמת, עס געפֿינען זיך ביי אונז שפּראַכקינסטלער ווי ביאַליק, ג. סאָקאָלאָוו, אַבראַמאָוויטש, שלום־עליכם, וואָס שרייבען צייטענווייז אין אַזאַ שפּראַך, אַז מען קען מיינען, דאָס אין יודישען תהום איז נאָך נישט אַריינגעדרונגען קיין וואָרט, וואָס זאָל נישט דורך און דורך זיין יודיש־נאַציאָנאַל. געוויס געפֿינען זיך ביי אונז אַ סך טאַלענטירטע שרייבער, וועל־כע מיהען זיך צו בעשאַפֿען אַ העברעאישען שפּראַכגייסט, וואָס זאָל זיין די נאַטירליכע צוזאַמענפֿליסונג פֿון תנ״ך־לשון, פֿון דער נביאים־שפּראַך, פֿון דער שפּראַך פֿון משנה, מדרש און דער יוריסטישען, פֿילאָזאָפֿישען, מי־סטישען שפּראַך פֿון גמרא, מיטעל־אַלטער פֿילאָזאָפֿיע, קבלה און חסידות. אחד־העם, בערדיטשעווסקי, צייטלין און אַנד. זענען די דאָזיגע טאַלענטען, וואָס מיהען זיך צו בעשאַפֿען אַזאַ צוזאַמענפֿליסונג פֿון די פֿערשידענע ריינע עלעמענטען אין דער העברעאישער שפּראַך. דערווײַלע אָבער איז אויך העברעאיש אַנאַויסמישענים פֿון צעהנדליגער שפּראַכגייסטער. און ס׳איז נאָך אַ גרויסער ספק ביי מיר, צו וועט דער קינפֿטיגער ארץ־ישראל־דיגער דור, וואָס איז שוין ווייט פֿון רוסיש ווי פֿון אַ רוסישען פּאָגראָם, פֿערשטעהן גאָר די שפּראַך פֿון ברענער, שאָפֿמאַן און אַנד.

דער גייסט פֿון דער דייטשער שפּראַך איז אומעטום גלייך. עס איז קיין הלוק נישט ווער עס שרייבט אויף איהר: צי אַ דייטש, אַן אַמע־ריקאַנישער דייטש, צי אַ שווייצער. דאָס אייגענע איז מיט דער פֿראַנצוי־

זישער, האָט די בעלגיער, די פראַנצויזישע שווייצער און די פראַנצויזען אַליין שטאַמען איטליכער אָב פון אַנ׳אַנדער שבט. אַנדערש איז דאָס מיט דער העברעאישער שפּראַך, וואָס איהר גייסט איז אַנדערש אין יעדער מדינה. פון אונטער דער מאַסקע פון די ווערטער שפּאַרט אַרויס דער גייסט פון אַ פרעמדער שפּראַך. און וואָס אַנבעלאַנגט דעם זשאַרגאָן איז דאָס נאָך ערגער. איהרע ריינקייט איז נאָך טויזענד מאָל פערדעכטיגער, ווי ביי דער העברעאישער שפּראַך. דען העברעאיש האָט נאָך אויסער דער געגענוואַרט אַ געשיכטע און אַ ליטעראַטור פון טויזענדער יאָהרען, און אַ דאַנק דעם קען זי נאָך האָפען צו בעשאַפען אַ מאָל אַ שפּראַך מיט אַ ריינעם נאַציאָנאַלען גייסט. דער זשאַרגאָן האָט אָבער נאָר אַ געגענוואַרט. מאַכען אַ סינטעז צווישען „צאינה וראינה", אייזיק מאיר דיק, אַקסענפעלד, עטינגער, שמ"ר, יודישע פאָלקס־ליעדער, אליקום צונזער, די ציוניסטישע, בונדיסטישע בראָשורען און די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור — וועט מן הסתם קיינעם נישט איינפאַלען. אויב מיר זאָלען פערגלייכען די העברעאישע שפּראַך מיט אַן אינזעל אין אַ ים פון פרעמדע לשונות, וואָס ווילען זי איינשלינגען, טו מיט וואָס זאָלען מיר שוין פערגלייכען דעם זשאַרגאָן? אפשר צו אַ איינפאָרהויז אויף אַ מיטען שליאַך, וואו איטליכער שטעלט זיך אָב ווי ביי זיך אין דער היים, אָבער קיינער בלייבט דאָרט ניט לענגער, ווי אַ קורצע ווילע? נאָר די געגענוואַרט קען מאַכען פון זשאַרגאָן אַ ליטעראַרישע שפּראַך, נאָר פון דער געגענוואַרט ציהט זיך איהר הויות. אָבער אונזער געגענוואַרט איז פון דעם מין, וואָס וויל נישט און קען נישט בעשאַפען אַ ממשות׳דיגע זאַך. בעשאַפען אַ שפּראַך, ווי יעדע נייע שעפּפונג, קען מען נאָר דאָרטען, וואו עס איז רוהיג און שטיל, וואו עס דרינגען נישט אַריין די קולות פון מאַרק און די זיפצען פון נויט. אַ פאָלק אַ וואַנדערער איז אָבער נישט בכח צו בילדען אַ שטילע סביבה אַרום זיך. נישט גענוג וואָס ער קען גאָר נישט טון פאַר דער שפּראַך, פעראומרייניגט און פערשוועכט ער זי נאָך אויף איטליכען שליאַך פון זיין אייביגער וואַנדערונג.

„אונד וואַס איזט דער רעדע קורצער זין"? — אַז שפּראַכען האָבען מיר צוויי און אַ טוץ גייסטער פון פרעמדע שפּראַכען, אָבער אַ ליטעראַטור

האָבען מיר נאָר אֵ י נ ע. און דעריבער טאָר דער לעזער, וואָס וויל זיך בעקאַנען מיט שטרעמונגען פון יודישען לעבען, בעגרייפען דעם גייסט פון יודישען המון און דעם יחיד, ווי דאָס דריקט זיך אויס אין אונזער ליטעראַטור, — דעריבער טאָר ער נישט מאַכען קיין חלוק צווישען אַ העברעאישען און אַ זשאַרגאָנישען שרייבער. ר׳ מענדעלי, ביאַליק, שלום-עליכם, בערדיטשעווסקי, פייערבערג און אַז. וו. — אַלע זענען זיי די פאָרשטעהער פון אונזער ליטעראַטור, אַלע פערקערפּערען אַ שטיק יודיש לעבען אין דער ליטעראַטור, אַלע זענען זיי יודישע קינסטלער, האָטש נישט אַלע בענוצען זיך מיט די צווי שפּראַכען, אויסצודריקען זייערע קונסט-מאָטיווען.

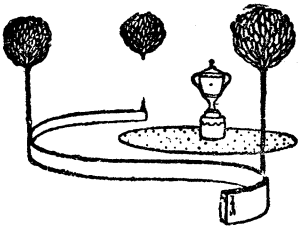

קריטיק און לעבען.

איטליכעס מאָל, ווען אַ פאָלק גלייבט אויס אַביסעל די ביינער און פרובט ווידער לעבען פאַר עפּיס אַ ציעל, פאַר עפּיס אַ בעסערע צוקונפט, געהט אַרויס די קריטיק פון איהר בעהעלטענים און צופליקט און צערייסט מיט איהר בייזען צאָהן אַלצדינג, וואָס איז אַלט און פערפוילט אין לעבען פון פאָלק. עס איז אַטעות, ווען מען מיינט, דאָס די צייטען, בשעת די קריטיק האַפּט זיך אַרויף אויף אַנ'אויבערשטען אָרט, זענען די אומעטיגסטע צייטען אין דער געשיכטע פון אַ פאָלק. אֶמת, עס זענען די שווערסטע צייטען, אָבער ניט די אומעטיגסטע, דאָס זענען די צייטען פון איבערגאַנג, בשעת דאָס אַלטע געביידע דריקט און שטיקט, און דאָס נייע איז נאָך נישט פאַרטיג. זיי זענען אָבער ניט די אומעטיגסטע, וויל פיעל טרויעריגער איז נאָך צו לעבען אין אַזאַ צייט, ווען דער אַלטער בנין האַלט שוין ביים איינפאַלען, און עס איז ניטאָ קיין האָפנונג, קיין מוט צו בויען אַ נייעם בנין. אין די דאָזיגע צייטען שווייגט דאָס גאַנצע פאָלק, עס שווייגט אויך די קריטיק, וויל די קריטיק איז נור דאַמאָלס מעגליך, ווען עס לעבט אויף אַ האָפענונג אויף בעסערע צייטען.

און צוליעב נאָך אַ טעם שווייגט די קריטיק, וויל זי איז אפשר גאָר ניט פערהאַן... אַוואו עס איז חושך — פינסטער, קען מען ניט זעהן

די פעהלערן און לעכער אין אַלטען בנין. מען פיהלט נור, אַז דאָס לעבען איז געוואָרען שווער און ביטער, מען ווייסט נור, אַז עס איז נישטאָ, וואו זיך אַ קעהר צו טון, אַז ס׳פערדאַמפט דעם אָטעם פון שטיקענים... מען קען אָבער צוליעב די פינסטערקייט אַרום — ניט צוגליעדערן די פעהלערן פון לעבען, דאָס גאַנצע אומגליק, וועלכעס איז צוזאַמענגעקיטעוועט פון טויזענדער קלענערע און גרעסערע צרות. די גרעסערע פינסטערקייט איז דאַמאָלסט, בשעת די מענשען פון אַ גאַנץ פאָלק לעבען פון היינט אויף מאָרגען, ניט האָבענדיג די קראַפט און דאָס האַרץ זיך פאָרצושטעלען אַ בעסערע צוקונפט. צו אַלע צייטען און אַלע לענדער, לעבט ניט דערפון די קריטיק, וואָס רופט צו דעם עולם: הערט אויף צו לעבען, הערט אויף צו האָפען; ניט דערפון, וואָס זי פעראורטיילט דאָס גאַנצע פאָלק צו אַ בייזען שרעקליכען סוף... נאָר דערפון וואָס זי צעגליעדערט די מאַטעריעלע און גייסטיגע זייטען פון לעבען, און הורט אַליץ איבער: דאָס איז אַלט, דאָס איז טויט, דאָס איז פערפוילט; וואַרפט אַרויס דאָס אַלטע, דאָס טויטע און פערפוילטע און איהר וועט ווייטער לעבען, בעסער און פרייער לעבען.

צוגליעדערן קען מען נור דאַמאָלסט, ווען עס שטאַרקט זיך דער גלויבען אין די צוקונפט, און דער גלויבען לויכט אַריין אין די פינסטערקייט פון גאַנצען לעבען. נאָר אידעאַלען גיעבען אונז די מעגליכקייט צו גלויבען און האָפען. אָהן זיי איז דער גלויבען נור אַבערגלויבען, דאָס האָפען — אַ קינדערשע פאַנטאַזיע.

איך וויל זיך דאָ ניט אַריינלאָזען אין אַ שמועס וועגען אידעאַלען בכלל. קורץ גערעדט, ליעגט אין איטליכען אידעאַל, וואָס עס בליהט אויף אין די הערצער פון אַ פאָלק, ערשטענס, די פעסטע אמונה, דאָס דאָס פאָלק איז פעהיג צו לעבען און לעבען... צווייטענס, אַז עס איז בכח, צו אונטערנעהמען אַ גרויסע אַרבייט אויף דורות לאַנג... דריטענס, אַז די אַרבייט וועט ניט אַזוי לייכט צעשטערט און אויסגעראָט ווערען. פיערטענס, אַז די אַרבייט, וועלכע דאָס אידעאַל פאָדערט מוז געמאַכט ווערען. און פינפטענס, אַז די אַרבייט וועט זיין דעם פאָלק און אַלעמען וואָס טראָגען אויף זיך דעם נאָמען „מענש“ צו נוצען און צום גליק. דאָס אידעאַל, צוליעב וועלכען עס פלאַקערט אויף אין די הערצער פון אַ פאָלק אַזאַ מין אמונה, לויכט בכלל, ווי אַ ליכטיגעס פייער, ער לויכט אַריין אין אַלע ווינקעלעך פון לעבען, און טראָגט אַרויס אויף די ליכטיגע שיין אַזעלכע פערשטויבטע אַלטע זאַכען, אַזאַ

בארג פון שימעל, וועלכע מען האט זיי פריהער אהן די אידעאלען גאר נישט געקענט זעהען. דאמאלסט ווערען איך די פלינדע זעהענדיג, אלדד און מידה הייבען אן צו זאגען נביאות, אויף יעדען מגין מענשען געפינט זיך איין קריטיקער און אין יעדער צווייטער שטוב געפינט זיך א מענש, וואס טייטעלט מיט די פינגער, קריטיזירט און חייזט איין...

איך דערמאן זיך אן דער פייער-זייל און דער וואלקען-זייל, וועלכע האבען בעגלייט די יודען דורכ'ן לאנגען מדבר. פאראוים האט געשוועבט די פייער-זייל, הינטען האט זיך נאכגעשלעפט א שווערע וואלקענזייל. און מיר דוכט זיך, דאס די לעצטע איז א קינד פון דער ערשטער. דורך דאס ליכט פון דער פייערזייל האט מען געקענט אנהויבען זעהן אין וואס פאר א המארע עס האבען געלעבט און געליטען די יודען אין מצרים. אבער כדי פון דער המארע זאל ווערען א וואלקענזייל, א וואנד וואס לאזט ניט געהן צוריק צו די „פלייש-טעפ" פון מצרים, האט געדארפט קומען די קריטיק מיט איהר שארפען בליק, מיט איהר ביטערן אמת אויף די ליפען. זי, די קריטיק, האט מיט אונבארמהערציגע הענד צוזאמענגעקליבען דעם שטויב, דעם שמוץ און דעם שימעל, אין וועלכען עס האבען געלעבט די יודען אין גושן, און האט דערפון אויפגעבויט א שווערע וואלקענזייל. דער עמוד-הענן איז די ארבייט פון דער שרעקליכער בייזער קריטיק, וועלכע לאזט ניט געהן צוריק, וועלכע ניט צו קוקען פאראוים, פאראוים אויף די פייערזייל, אויף די פליהענדיגע און וויינענדיגע שאטענס פון דער קומענדיגער צוקונפט.

איצט איז לייכט צו פערשטעהן, פאר וואס אין דער לעצטער צייט, בשעת די האפנונג אויף די קומענדיגע פרייהייט האט אנגעהויבען זיך ביי אונז צו שטארקען — האט די קריטיק אנגעהויבען צו פערנעהמען א זא בריטען ארט אין דער יודישער ליטעראטור. און ניט נור אין דער ליטעראטור אליין. די ערשטע ציוניסטישע קאנגרעסען, וועלכע זענען געווען פאר פיעל מענשען דער ערשטער טריט פון גושן, האט דער קריטיק געגעבען כמעט דעם ערשטען פלאץ, דעם העכסטען אויבען-אן. דערמאנט זיך נאר די רעדען פון מאקס נארדוי, ד"ה בירנבוים און אנדערע.

די צייטען, בעת די ערהליכע קריטיק דרינגט אריין אין אלע שפאלטען פון לעבען, זענען שווערע, אבער געזונדע צייטען, די צייטען פון וואקסען. פאר דער קריטיק האבען מורא נאר די שטארקע, וואס ברויכען

און שאַפען אין פאָלק, נאָר די אַלטע און שוואַכע, וואָס פיהלען, דאָס די נייע בעוועגונג וועט זיי נישט נעהמען מיט זיך. דער וואָס האָט מורא פאַר אמת׳ע קריטיק, האָט מורא פאַרן לעבען און איז נישט בכח צו לעבען.

1900.

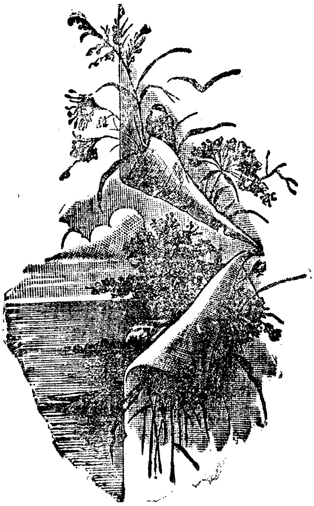

פּאָפּולער־וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור.

אַ נייער ביכער־פערלאַג: ער טראָגט אויף זיך דעם קלינגענדיגען נאָמען „פּראָגרעס“. אין אַ קורצע צייט האָט ער שוין בעשענקט דעם זשאַרגאָנישען לעזער מיט דריי ווערק...

ביכער, וואָס מען גיט אַרויס פאַרן פאָלק, האָבען אַ סך כמנים. ערשטענס, ווערען זיי געדרוקט אויף גראָבע פּאַק־פּאַפּיער, צווייטענס זע־נען זיי געוועהנטליך נישט אין האַנד צונעמען, דריטענס זענען זיי וואָל־וועלע סחורה. דער ר׳ „פּראָגרעס“ האָט זיך נור בענוגענט מיט די ערשטע צווי סמנים. וואָלוועל זענען זיינע ביכלעך דערווייליע ניט, אפשר, אַז זיי וועלען עטליכע יאָהר אָבפּוילען אין די שטעלעכלעך, וואָס יודישע מוכרי־ספרים רופען זיי „קראָמען“, וועט מען זיי פערקויפען ביליג אַ קאָפּי־קע אַ פונט.

דאָס פּאָדערבלאַט פון „פּראָגרעס“ בייט זיך אין אַלע פאַרבען: רויט, גרין, געל און אַז מיר קוקען זיך צו נעהענטער, דערזעהען מיר צווי מעדאַליען, און אונזער יודיש האַרץ שפּרינגט פאַר שמחה, דאָס מען האָט אָנגעהויבען צו בעשענקען מיט מעדאַילען אונזער זשאַרגאָ־נישע פּאָפּולערע ליטעראַטור. לסוף לאָזט זיך אויס, אַז עס איז גאָר אַ אחיזות עינים, אַ טעות גאָר. דער ערשטער פון די צווי קרייזען נעהמט

ארום אַ גלאָבוס, צוויי (!) זייגערס און נאָך עפּיס וואָס קיין מענשען־ראיה איז דאָס נישט בכּח צו בענעמען. דער צווייטער ווייזט אונז עפּיס אַ אָנבליק פון אַ מענשען, וואָס זיצט ביי אַ שרייב־טיש און טענטעלט אויף אַ בלאַט פּאַפּיער. דער טיש האָט מן הסתם שאַרפע קאַנטען, ווייל ער האָט דעם שרייבער זיך טיעף איינגעשניטען אין לייב, די וואַנד פון שרייבערס צימער איז פערנומען מיט ביכער אָדער מיט קאַכלעס פון אַנאַיוועו, דער שרייב־טיש אַליין איז אַ וואונדערבאַרע מלאכה, קיין סטאָלער וועט דאָס ניט קענען נאָכמאַכען, אַזאַ טיש קען מען זיך נור **פאָרשטעלען**, און אויף אַזאַ פאָרשטעלונג איז מעהר נישט מסוגל דער מאַלער פון פערלאַג „פּראָגרעס“. צווישען ביידע מעדאַילען ציהט זיך אַ קעפּעל, פון וועלכען עס גיסען זיך בינטלעך שטראַהלען. די שטראַהלען זענען אַ משל, אַ גלייכניס צו דעם ביכער־פערלאַג, וועלכער וועט בעשטראַהלען דעם מח פון פּראָסטען לעזער מיט'ן ליכט פון דער וויסענשאַפט.

און ליכטיג ווערט מן־הסתם אין מח פון לעזער בשעת ער לייענט דורך: „דער מענש איז שוין דער לעצטער רינג אין דער לאַנגער קייט פון דעם טוישען דעם קערפּערליכען פאָרם אין גייסטליכען לעבען, וואָס אַלע בעשעפּעניסען טוישען זיך איבער“ („די געשיכטע פון דער מענשליכע ענטוויקלונג“, זייטע 3), אָדער „ווי דער מענש ווערט אָבער געניט צו זאָרגען וועגען זיין לעבענסמיטעל, דאַן הויבט זיך אָן די מלחמה צווישען איהם מיט דער נאַטור, וועלכע ער פיהרט מיט די הילפע פון זיינע פערשטענדליכע (?) פעהיגקייטען און שטרעבט שטענדיג דערצו, דאָס ער זאָל זיגען די נאַטור־קרעפטען, אום די מענשהייט זאָל זיך בענוצען מיט זיי פאַר איהר געברויך, אַלזאָ זעהען מיר (!), אַז דאָס **לעבענספערזאָרג** איז דער ערשטער טריט צו קולטור“ (זייטע 6). אָדער: „דער היפּך פון געוויקס־שפּייז, האָט דאָס **ערנעהרען זיך** פון פלייש געווירקט שלעכט אויפ'ן מענשען און זיין גייסטיגע ערציהונג“ (זייטע 33), אָדער (זייטע 71): „נאָך היינט אורטיילען מיר דעם גייסטליכען (!) שטאַנד פון אַ מענשען נאָך דאָס געניט זיין (?) צו בענוצען זיך ביי רעדען מיט הענד“. — אויף ז. 29 געפינט דער לעזער די דאָזיגע ליכטיגע רייד: „כל זמן דער מענש האָט זיך בעגנוגענט בלויז מיט די פרוכט פון די ווילדע געוויקסע, האָט ניט געקענט זיין קיין רעדע פון קולטור, נאָר ערשט דאַן, ווען זאָרגענדיג וועגען דעם צוקונפט (?!) האָט דער מענש פונקט ווי די טיערען מיט זייער אינסטינקט זיך בעזאָרגט צו פערבעהאַלטען די געוויקסע, וועלכע וואַקסען

נאָר אַ געווי־סע צייט אין יאָהר, אויף דער צייט ווען זיי וואַקסען ניט, און אַזוי נאָכהער ביסלעכווייז דערפון ערקלערט צו פערגראָבען אין דר'ערד פרוכטבאַרע קערנער און וואַרטען ביז זיי וועלען צייטיג ווערען, האָט זיך דאַמאָלסט געלעגט דער גרונד, אויף וועלכען עס שטעהט די היינטיגע קולטור".

דאָס צווייטע ביכעל פון פערלאַג „די געשיכטע פון דער מענשליכער ענטוויקלונג" איז אַן איבערזעצונג פון אַ איבערזעצונג. שטרייסלער האָט פערפאַסט אַ מיטעלמעסיג ביכעל אין דייטש, איז געקומען אַ רוסישער חכם און האָט דאָס איבערגעזעצט אין רוסיש. א. ברעסלער האָט דעם חכם שטאַרק מקנא געווען, און, אַזוי ווי ער קען קיין דייטש נישט, האָט ער שוין פון רוסישען איבערזעצט אין זשאַרגאָן. דאָס הייסט ער האָט אַ שלעכטען מלבושיל צום צווייטען מאָל איבערגעניצעוועט פאַר'ן יודישען לעזער. א. ברעסלער קען מן הסתם קיין דייטש נישט, נאָר ווען ער וואָלט געוואוסט, אַז ער קען קיין יודיש אויך נישט, וואָלט ער אפשר זיך גענומען פאַר אַ נוצליכערע אַרבייט.

דאָס ערשטע ביכעל פון „פראָגרעס" הייסט: „שטיינער וואָס פאַלען פון הימעל" פון ב. פ. אין קורצען קאַטאַלאָג, וואָס „פראָגרעס" גיעט דעם לעזער, דערגעהען מיר, דאָס ב. פ. איז ב. פייגענבוים. פאַרוואָס גע־ראַדע האָט מען אויסגעקליבען אַזאַ טעמא, ווייס איך ניט. מען קען מיינען, אַז אין די ליטווישע גאַסען פאַלען כמעט אַלע וואָך שטיינער (מע־טעאָריטען) פון הימעל. און אפשר האָבען גאָר די פראָגרעס־לייט געהאַט גאָר אַנ'אַנדער מיין? פאַר פייגענבוים'ס אַרטיקלען, וואָס דרוקען זיך אין אַמעריקאַנישע צייטונגען, איז מען ניט מחויב צו צאָהלען, מען קען דערביי מאַכען ניט קיין שלעכט עסק'ל...

איבריגענס, קיין גרויסע מציאה האָבען זיי דאָ ניט געכאַפט. דען אַפילו פייגענבוים'ס ביכעל איז בעסער אויפגעשריבען פאַר ברעסלער'ס (ערגער פאַר ברעסלער'ן קען מען דאָך, דאַכט זיך, נישט שרייבען). פונדעסטוועגען איז דאָס ביכעל זעהר שוואַך. אַ גענויע פערשטענדליכע ערקלערונג קריגט דער לעזער ניט, ער דערגעהט נור אַ פּאָר וואונדער־באַרע מעשה'לעך און הערט עפּיס אַ שפּאָגעל ניי וואָרט: „קאָסמישע וואָלקען"; קלערער ווערט אָבער אידם נישט אין מח. אַ פּראָבע פון פיי־גענבוים'ס קלאָרע שפּראַך קען מען געפינען אויף זייטע 24: „אין אמת'ן איז קיין הימעל, ווי די מענשען שטעלען זיך פאָר, ניטאָ. דאָס בלויע,

וואָס מיר זעהען, איז ניט מעהר ווי דער קאַליער פון דער לופט: די ליכט־שטראַהלען, ווען זיי געהען דורך די לופט, ברעכען זיך פונקט אויף אַזאַ אַרט ווי די ליכטשטראַהלען, וואָס שלאָגען זיך אָב אָן אַ בלויען קאַליאָר. די בלויקייט זעהען מיר נאָך אויף דעם ענד פון דער ווייטקייט וואָס אונזער זעה־קראַפט קען דערגרייכען (ניט דאָ איז דער פּלאַץ דאָס צו בעווייזען און דאָס צו דערקלערען)". פייגענבוים איז אָבער פיעל מעהר מסוגל צו שרייבען פאַרן פאָלק, ווי ברעסלער. לויט איך געדענק, האָט ער געשריבען אַ סך בעסערע פּאָפּולערע זאַכען, און ווען „דער פּראָגרעס" האָט שוין זוכה געווען מן ההפקר, דרוקט שוין יאָ אָב אַמעריקאַנישע אַרטיקלען, פאַרוואָס האָט ער ניט אויסגעקליבען אַ בעסערע אַרבייט פון פייגענבוים'ס פעדער? נאָר דער תירוץ איז פשוט: די „פּראָגרעסלייט" זענען ניט די ריכטיגע מענשען אַרויסצוגעבען אַ פּאָפּולער־וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור פאַרן יודישען פאָלק: פרעגט זיי בחרם, וואָס מען דאַרף, און ווי מען דאַרף דאָס טון.

דאָס דריטע ביכעל פון „פּראָגרעס" איז „דער בלינדער מוזיקאַנט" פון קאָראָלענקאָ. איבערזעצט פון רוסיש, איבערגעדרוקט (מן הסתם) פון אַן אַמעריקאַנישען בלאַט.

דער געדאַנק אַרויסצוגעבען קאָראָלענקאָ'ס פּראַכטפאָלע ווערק פאַר אונזער פּראָסטען לעזער איז אַן אויסגעצייכענטער. דאָס ווערק האָט אין זיך אַ סך ריינע הויכע פּאָעזיע, דערצו האָט עס אַ גרויסען וויסענשאַפטליכען אינטערעס, ווייל עס זוכט פונאַנדערצוגליעדערן די נשמה פון אַ מענשען. קאָראָלענקאָ'ס בוך איז גלייכצייטיג אַ פּאָפּולערוויסענשאַפטליכעס ווערק.

צום אונגליק אָבער איז די איבערזעצונג זעהר ניט געלונגען. זי איז אַרויס טרוקען און אָהן שום גלאַנץ פּאָעזיע, דערצו קאָסט זי נאָך צו טייער, אַז דאָס פאָלק זאָל דאָס קענען קויפען. 35 קאָפּ. פאַר אַ איבערגעדרוקט ביכעל פון 106 זייטען אויף שלעכטען פּאַפּיער מיט דרוקפעהלער אויף איטליכער דריטער שורה איז צו טייער.

נאָר לאָמיר אַוועקלעגען די „פּראָגרעסלייט" אָן אַ זייט. זיי אינטערעסירען אונז נישט מעהר. דאָס וואָס זיי זאָגען צו, ועלען זיי האַלטען. אין אַמעריקאַ איז גענוג אָנגעדרוקט, אַז מען זאָל דאָס קענען איבערדרוקען. פאַר דרוקפעהלערן האָבען זיי קיין מורא ניט, פּאַק־פּאַפּיער פעהלט גאָט צו דאַנקען ניט, און די טייערע פּרייזען, וואָס זיי שטעלען, וועלען ברענגען דערצו, אַז מען וועט זיי סיי ווי ניט קויפען. עס איז מעהר

נישט אַרחמנות, וואָס מענשען האָבען זיך גענומען ניט פאַר זייער עסק און פערלירען אומזיסט צייט און געלד. איין ראַטונגעק איז דאָ נור פאַר די „פּראָגרעסלייט”: איבערצוגעבען זייער פערלאַג אין בעסערע הענד, גוטע ליטעראַרישע קרעפטען און ניט זשאַלעווען קיין געלד פאַר אָריגינעלע וויסענשאַפטליכע אַרבייטען פאַרן פאָלק.

די פראַגע צוגעבען ריכטיגע וויסענשאַפטליכע פאָרשטעלונגען דעם יודישען פאָלק איז איינע פון די שווערסטע.

געבען פּאָפּולערע ליטעראַטור איבער נאַטורוויסענשאַפטען איז כמעט אונמעגליך, ווייל יעדע וויסענשאַפט קען זיין פּאָפּולער ביז צו אַ געוויסער גרעניץ, ווייטער פון דער גרעניץ מוז מען שוין לערנען. דאָס הויפּט-אומגליק, פאַר וואָס מען קען די יודען ניט געבען קיין וויסענשאַפטליכע בילדונג, בעשטעהט אין דעם, וואָס אונזער פאָלק האָט ניט די אייראָפּעאישע שולבילדונג. אין חדר, דער יודישער פאָלקסשולע, דערגעהט דאָס קינד קיין זאַך נישט, וואָס האָט אַ שייכות צו דער נאַטור. ער זעהט קיין נאַטור-ערשיינונגען ניט אַרום זיך, און אויב ער זעהט וואָס, דערקלערט איהם דאָס קיינער ניט. פּאָפּולערוויסענשאַפטליכע ליטעראַטור מוז זיין געבויט אויף דער שולבילדונג, די פאָלקס-שולע איז דער פונדאַמענט, אויף וועלכען זי בויט איהר בנין. ווי שוואַך עס איז ניט די בילדונג אין דער פאָלקס-שולע ביי אַנדערע פעלקער, בעקומט פאָרט דאָס קינד אַ קליינע פאָרשטעלונג פון באָטאַניק, זאָאָלאָגיע, מינעראַלאָגיע, פיזיק און כעמיע, איך רעד שוין ניט פון אַנדערע זאַכען. אין שול ווייזט מען איהם אַלערליי מעטאַלען, פלאַנצען, ער זעהט בילדער פון פערשיידענע חיות, ער ווערט בעקאַנט מיט דעם בנין פון אַ מאַשינע א. אז. וו. דעריבער איז שפּעטער מעגליך די פעהיגערע פון פאָלק צו בילדען מיט פּאָפּולערער ליטעראַטור.

ביי יודען איז דאָס אונמעגליך. איך מיין, אַז די, וואָס ווילען איצט בילדען דאָס פאָלק, זאָלען אַוועקלעגען אַן אַ זייט די פּאָפּולערע ליטעראַטור, וואָס בעשעפטיגט זיך מיט נאַטורוויסענשאַפטען און זעהן, ערשטענס צו רעפאָרמירען די חדרים, מאַכען זיי אייראָפּעאישער אין דעם זין, ווי מיר האָבען אויבען גערעדט, און צווייטענס, גרינדען אָבענד-שולען, שבת-שולען, האַלטען פאָרלעזונגען פאַרן פאָלק מיט דער הילף פון בילדער-קאַרטען, פלאַנצען, מינעראַלען, מעטאַלען א. אז. וו.

די פּאָפּולער-וויסענשאַפטליכע ליטעראַטור וועט אונז היינט קיין

נוצען ניט ברענגען. עס איז אַרויסגעוואָרפענע אַרבייט. קיינער לייענט זי ניט, און דער וואָס לעזט זי, פֿערשטעהט זי ניט. אמת, אַז מען וואָלט פֿאַרלייענט מיט די נויטיגע בעווייז-מאַטעריאַלען, וואָלט דאָס ברענגען נוצען. קיין פֿערלאַג אָבער קען מען נאָך אויף דעם נישט גרינדען.

איך מיין, דאָס די פּאָפּולערע ליטעראַטור דאַרף זיך געהמען צו אַנדערע אַרבייטען. זי דאַרף בויען אויף די קענטניסען, וואָס דער יונגעל האָט געקראָגען פֿון חדר. דער יודישער חדר גיט אויך בילדונג, נאָר די בילדונג איז אַ מאָראַליש-רעליגיעזע. אויסער דעם גיט זי שוואַכע קענטניסען פֿון דער העברעאישער שפּראַך מיט דער אַלטער העברעאישער ליטעראַטור. אַלע ביכלעך, וואָס מאַכען לייכטער צו פֿערשטעהן פֿראַגען פֿון מאָראַל, פֿון רעליגיאָן, א. ד. גל. װעלען אַריין אין פֿאָלק, וועלען ווערען געלעזען און מען וועט זיי פֿערשטעהן. אַ גרויסע וויכטיגקייט וואָלטען געקראָגען וויסענשאַפטליכע ביכער איבער די ביבלישע צייט, איבער די ענטוויקלונג פֿון נביאות ביי יודען, איבער איטליכען נביא בעזונדער א. אַז. וו.; לעבענסבעשרייבונגען פֿון מענשען, וואָס שטעהען נאָהענט צו די צייטען פֿון אונזערע חז"ל, וואָלטען געקענט ברענגען אַ גרויסען נוצען, זיי וואָלטען ענטוויקעלט דאָס היסטאָרישע געפֿיהל פֿון לעזער, זיי וואָלטען געוויזען, ווי עהנליך זענען די ציעלען פֿון אַלע גרויסע מענשען אין געוויסע צייטען.

די ביאָגראַפֿיע פֿון סאָקראַטעס (אַרויסגעגעבען פֿון גאָטעלניקין) איז נויטיג. דאָס וואָס „פּראָגרעס" קלייבט זיך אַרויסצוגעבען דאַרווינ'ס ביאָגראַפֿיע, איז אַן אומנויטיגע אַרבייט. דאָס פֿאָלק וועט דאָס נישט פֿערשטעהן.

נאָר אויסער דעם, וואָס דאָס פֿאָלק טרעט אַריין אין לעבען מיט די שוואַכע קענטניסען פֿון חדר, אויף וועלכע מען קען מיט נוצען ווייטער בויען, איז דאָס פֿאָלק קיין קינד ניט. אַ טייל פֿון פֿאָלק געהערט אַלע צייטען צו געוויסע פּאַרטייען. איטליכע פּאַרטיי אָבער טראָגט מיט זיך אַ סך לעבענס-פֿראַגען, האָט זיך איהרע בילדונג, וועלכע זי פֿערברייטעט צווישען איהרע אָנהענגער, און בילדעט זיי אויס דורך דעם.

אויך דער בילדונג, וואָס די פּאַרטיי גיט דעם פֿאָלק, קען ווייטער בויען די פּאָפּולערע ליטעראַטור. עס זענען דאָ זאַכען, וואָס דאָס לעבען טייטשט אַיין בעסער ווי יעדער חדר. אַ פּראָסטער אַרבייטער דאַרף ניט לערנען פּאָליטישע עקאָנאָמיע, אום צו פֿערשטעהן, דאָס זיך גוט אויסשלאָפֿען איז נויטיג פֿאַר'ן פֿאַבריקאַנט ניט ווייניגער ווי פֿאַר איהם אַליין, און דאָס דער היינטיגער אַרבייטער איז אויך אַ מין לעבענדיגע

מאַשינע א. אַז. ח. דער פּראָסטער ציוניסט פֿערשטעהט, אַז די מענשהייט זאָרגט פֿאַר איהם זעהר וועניג, אַז לעבען פֿריי ווי אַ נאַציאָן איז בעסער און געזינדער, ווי צו זיין נע-ונד, ער וויס, דאָס דער אַנטיסעמיטיזם איז אַן אייביגע פֿראַגע, כל זמן יודען וועלען זיין אין גלות, אַז זייער לאַגע מוז ווערען ערגער, ווען עס וועט אַליך מעהר וואַקסען די קאָנקורענץ.

די פּאָפּולערע ליטעראַטור, אויב זי וויל, אַז דאָס פֿאָלק זאָל זי פֿערשטעהן, מוז זיך סטאַרען צו ענטפֿערן דעם לעזער אויף די לעבענס-פֿראַגען, וואָס אינטערעסירען איהם, און פֿון וועלכע ער האָט שוין אַ ידיעה, נישט לערנענדיג אין אַ חדר.

אויסער דעם דאַרף מען ניט פֿערגעסען, אַז דאָס פֿאָלק בעשטעהט פֿון מענשען, וואָס האָבען ווייבער, קינדער, לעבען אין שלעכטע וואוינונגען, ליידען פֿון קראַנקהייטען און גיעבען אַוועק אַ טייל פֿון זייער פֿערדינסט דעם דאָקטאָר און דעם פֿעלדשער. דעריבער זענען פֿאַר זיי וויכטיג און אינטערעסאַנט אַלע ביכער, וואָס קענען האָבען אַ שייכות צו זייער פֿאַמיליענלעבען און צו זייער אייגענער און זייערע קינדערס געזונדהייט.

ד"ר גאָטליעבס אויסגאַבען וועגען פֿערשיידענע היגיענישע פֿראַגען זענען דעריבער זעהר נוצליך, און וואָלטען נאָך געווען אַ סך נוצליכער, ווען אָנשטאָט צו געבען מעדיצינישע קענטניסען, וואָלט ער מיט דעם לעזער געפֿיהרט אַ טיעפֿערען שמועס וועגען לופֿט, וואַסער און ליכטיגקייט, און וואָס פֿאַר אַ שייכות זיי האָבען צו דער מענשליכער געזונדהייט, ניט ווי אַ כעמיקער נאָר ווי אַ היגיעניסט. מען דאַרף ניט פֿערגעסען די ערציהונג פֿון אונזער פֿאָלק, מען טאָר ניט פֿערגעסען אָן הדר אונזערן, מען מוז האָבען אַ ברייטען פֿרייען בליק אויף די לעבענס-אינטערעסען פֿון פֿאָלק, אַז מען זאָל קענען שאַפֿען אַ גוטע פּאָפּולערע ליטעראַטור פֿאַר דעם יודישען לעזער. אום מען זאָל טרעפֿען צוגעבען דאָס, וואָס ער איז בכח צו בענעהמען. ניט קאָטיק און ברעסלער, ניט גאָסעלניק, ניט דער פֿערלאַג „פּראָגרעס", וועט דאָס אונז געבען. אום צו שאַפֿען די נאַציאָנאַלע אַרבייט פֿון פֿאָלקס-ערציהונג, מוזען זיך נעהמען דערצו די בעסטע פֿון פֿאָלק און אַלע צוזאַמען.

אויסער דעם איז נאָך דער פֿעהלער פֿון אַלע די פֿריהערדיגע אַרויסגעבער, דאָס זיי האָבען וועניג פֿערשטאַנען צו שעצען די נאַציאָנאַלע זייטען פֿון יודישען לעבען. עס איז מערקווירדיג, ווי זיי האָבען האָלט איבערזעצונגען. זיי פֿערשטעהען ניט, דאָס פּאָפּולערע ליטעראַטור פֿאַר'ן פֿאָלק (עס איז דאָ אויך פֿאַר געבילדעטע אַזאַ ליטעראַטור, ווי העלמהאָלץ'ס,

ווירדהאָוס, קאָהן'ס ווערק א. אַז. וו.) מוזען זיין אָריגינעלע אַרבייטען, בעזונדערס פֿאַר יודען, וועלכע האָבען אָנשטאָט אַ פֿאָלקסשולע דעם חדר פֿאַר זיך. „די געשיכטע פֿון אַ שטיקעל ברויט“ וואָס אַ פֿראַנצויז האָט געשריבען פֿאַר זיין פֿאָלק, וועלכעס האָט געענדיגט אַ שולע, אייביג געלעבט אַרום פֿעלדער און גערטנער, געזעהן מאַשינען און עלעקטרישע אַנלאַגען, קען ניט ווערען איבערזעצט פֿאַר דעם יודען, וואָס קען נאָר מעביר זיין די סדרה, עטליכע דינים פֿון חיי אָדם און איינמאַכען ציצית. — ווילען מיר שוין האָבען אַ פּאָפּולערע ליטעראַטור, מוזען מיר זי אַליין שאַפֿען, אַליין פֿערפֿאַסען. די איבערזעצונגען וועלען אונז ווייניג נוצען ברענגען.

די פֿראַגע וועגען פּאָפּולערע ליטעראַטור איז איינע פֿון די שווערסטע. דער ציוניזם, וואָס וויל בילדען דאָס פֿאָלק, מוז זיך מיט איהר בעשעפֿטיגען. מיט דער צייט וועט זי ווערען איינע פֿון די ברענענדיגסטע פֿראַגען. דען פֿעלקער, ווי די דייטשען, אַ סך געבילדעטער פֿאַר אונז גיעבען אויס אויף פֿאָלקס-בילדונג דורך פֿערברייטונג פֿון פּאָפּולערע ביכער גרויסע סומען געלד. היינט ווי ווייט מעהר דאַרף דאָס אינטערעסירען אונז, וואָס האָבען נאָך אַפֿילו ניט דאָס צעהנטל וואָס די דייטשען פֿערמאָגען אין בילדונג.

דערווייל אָבער ליגען די פּאָפּולערע אויסגאַבען אין די הענד פֿון מענשען, וואָס ווילען אפֿשר גוטס דעם פֿאָלק, ווייסען אָבער ניט ווי זיך צו נעהמען דערפֿאַר.

ליטעראַרישע מאַנאַטשריפֿטען.

(העפֿט I, II, III).

אַ וואונדערליכען איינדרוק מאַכט דער ערשטער אַרטיקעל „צו די לעזער“ אין די ל. מ. העפֿט 1. עפּיס הערט זיך אין איהם דער טאָן פֿון אַ פּראָקלאַמאַציע, אויסגעמישט מיט אַ בשורה טובֿה פֿון אַ היינטיגען פּאָליטישען נבֿיא; עפּיס קלינגט אין איהם די צופֿריעדענהייט פֿון אַ מחותּן אויף אַ חתונה, וואָס ברענגט אויס אַ טאָסט אויף דאָס יונגע פּאָר׳ל. עפּיס קלינגט אין איהם די פּוסטע גאוה און די רוהיגע עם־הארצות פֿון אַן אָפֿיציעלער פּאָליטישער רעדע. דערבײַ איז די שפּראַך אַזאַ צוקאַלעטשעטע, און די עבֿרי אַזאַ גויאישע... די אַרויסגעבער זענען אונז מבֿשׂר, אַז עס זעהען זיך שוין (!) די ערשטע שפּראָצונגען פֿון אַ יודישען קולטור־רענעסאַנס, אַז ס׳האָט זיך שוין נעביטען דאָס פֿערהעלטניס פֿון אונזער אינטעליגענץ, סײַ פֿון דער נאַציאָנאַל־אָרטאָדאָקסאַלער (אַ פֿיין ניי ווערטעל פֿאַר די ציוניסטען) און האַלב־אַסימילירטע צום אָרימען זשאַרגאָן. די ציוניסטען, וואָס האָבען ביז איצט געקוקט אויפֿ׳ן זשאַרגאָן, ווי אויף אַ שמאַטע (?!), ווילען זיך שוין פֿון איהם איצט נישט שיידען. די בונדיסטען, וואָס האָבען נישט געוואָלט וויסען פֿון יודישער נאַציאָנאַלער קולטור, זענען שוין אויך געוואָרען בעסער. אויך דער לעזער איז געוואָרען אַן אַנדערער, אַ געהויבענער מיט העכערע פֿאָדערונגען. קורץ און גוט, אַלץ איז פֿאַרטיג, אַז די יודען זאָלען ווערען געבענשט מיט „עכטע נישט

געפּעלשטע" ליטעראַטור. און די אַרויסגעבער פֿון די ל. מ. וואָס האָבען דאָס אַלץ בעמערקט, זענען געווען אַזוי גוט, עדעל און פיין און האָבען גענומען בעזאָרגען די האַלב-אַסימילירטע און אָרטאָדאָקסאַל-נאַציאָנאַלע אינטעליגענץ, ווי אויך דעם נייעם לעזער מכל טוב. און עס קומט אויס, אַז אין דעם טאָג, וואָס הדרי יודען פֿון פֿערשיידענע פּאָליטישע הדרים האָבען בעשלאָסען אַרויסצוגעבען אַ זשורנאַל, האָבען זיך איבערגעקעהרט די מעשי בראשית, יודען זענען געוואָרען אַ פֿאָלק, און רעדענדיג מיט'ן שענעם לשון פֿון די אַרויסגעבער: „ס'עפֿענען זיך נייע קוואַלען אין דער ליטעראַטור, עס וואַקסען נייע צווייגען און זייער פֿרוכט ווערט צייטיגער".

פּרק הירשביין.

אין די ערשטע צוויי ביכלעך געפֿינען זיך „וואַנדערטרוימען" (שטימונגס-בילדער) פֿון פּרץ הירשביין. איך מוז זיך מודה זיין, אַז איך האָב פֿון זיי קיין שום הנאה נישט געהאַט. הירשביינ'ען האָט זיך נישט איינגעגעבען צו שאַפֿען האָטש אַ שאָטען פֿון אַ שטימונג. מליצות, סענטימענטאַלע מליצות, און אַלטע מליצות (די בת מלכה מיט'ן רויז, די רויטע רויז ווערט פֿאַר צער וויס, עס קלינגען אין אויער קייטען, די געטער, מיט דער „זי-מוזע", ווי אַלט און ווי אָבגעבלאַקירט און ווי לאַנגווייליג!). דערביי איז די שפּראַך שלעכט. עס איז נישט קיין יודיש, נאָר בערדיטשעווער טייטש. דער ערשטער טייל ענדיגט זיך מיט די ווערטער: ערוואַך זיך, ערוואַך זיך! אויך מיין איינדרוק איז געווען, אַז ס'איז שוין צייט, אַז פּרץ הירשביין זאָל זיך אומקעהרען צו זיין אַמאָליגער פּשטות, צו דער צייט, ווען ער האָט געשריבען „פֿון אייגענע און פֿרעמדע", אַז ער זאָל אויפֿוואַכען פֿון דעם חלום און דעם כישוף, מיט וועלכע עס האָט אידם בעכישופֿ'ט די איראָפּעאישע שטימונגס-ליטעראַטור, אָבער אַנשטאָט אויסצורופֿען: ערוואַך זיך (וואָס איז נישט אין גייסט פֿון דער יודישער שפּראַך און אויך נישט פֿון בערדיטשעווער דייטש) וואָלט איך אידם צורופֿען: וואַך אויף! וואַך אויף! דרוק די שטימונגס-סחורה אין „שיפּאָווניק", אויב דו ווילסט, און אונז גיעב דאָס, מיט וואָס דו האָסט אונז צוגעצויגען

אין די ערשטע יאָהרען פון דיין ליטעראַרישער טעטיגקייט; גיעב אונז דיין טיעפע גוטסקייט, דיין טיעפעם גערעכטיגקייטס-געפיהל, און דיין צנועה׳דיגע שעָנע ליעבע צו יונגע יודישע פרייענגעשטאַלטען.

טעם ר.נ

צום ערשטען מאָל, דוכט זיך, דרוקען זיך די שטימונגס-בילדער פון נסתר, וועלכער איז שוין אין ליטעראַרישע קרייזען בעקאַנט זייט עטליכע יאָהר. אויך זיינע שטימונגען זענען ליטעראַרישע פּראָבען, נישט ליטעראַרישע קונסט. אויך ער איז סענטימענטאַל און דיהרט נישט דעם לעזער. אין „פוילישׂ" זעהט מען נישט קיין טאַנץ, נאָר מען הערט אַ סך עפיטעטען וועגען טאַנץ. אויך ער איז פול מיט מליצות, נאָר זיינע מליצות זענען אַזוי ניי, זיינע ווערטלעך זענען אַזוי אָריגינעל, דאָס דער ליעבהאָבער פון דער יודישער שפּראַך קען זיך נישט גענוג אָנקוועלען מיט זיי. נסתר איז אַ׳אַנפאַנגער, און ווי ביי איטליכען אָנפאַנגער איז ער מעהר פול מיט דעם מאַטעריאַל פון קונסט, ווי מיט דער קראַפט דאָס שעָנע דעקאָראַטיווע מאַטעריאַל אויסצונוצען צו אַ געוויסען קינסטלערישען צוועק. נסתר׳ן פעהלט דער ריטם, די ריינע מנוחה, מיט וועלכע עס צייכענט זיך אויס אַ פאַרטיגער קינסטלער. דערפאַר אָבער בעזיצט ער אַ שפּראַך, וואָס איז אַזוי אָריגינעל, אַזוי רייך, און אַזוי יודיש-נאַציאָנאַל, דאָס די ליטעראַטור קען האָפען פון נסתר׳ן נאָך צו דערלעבען אַ סך, אַ סך נחת.

מנחם.

מנחם׳ס „תפילות פון אַ שוואַכען", וואָס זענען אָנגעשריבען מיט אַ קלוגער בערעכנונג, קאַליגראַפיש קלאָר, מיט אַ ריינער גוטער שפּראַך — מאַכען זעהר אַנאַנגענעהמען איינדרוק. מנחם איז דער היפוך פון

נסתּר. ער איז אַ נולד מהול, ער איז אַרויס פֿאַרטיג פֿון פֿורעם, ער האָט מן השמים ווי יענער עלוי, דער עקר, שוין צו ניין מאָנאַט אַ ברכה געמאַכט אויף דער מאַמעס ברוסט. אַלע ליטעראַרישע פֿאָרמען גיעבען איהם זיך זעהר לייכט איין. שוין זיינע ערשטע ליטעראַרישע אַרבייטען זענען געווען דרוקפֿעהיג. ער האָט, מיר דוכט זיך, קיינמאָל נישט געפֿיהלט דעם טעם פֿון ה ע ל ע ן און נישט ק ע נ ע ן. בעת דער טאַלענטירטער נסתּר ווערט דערשטיקט פֿון דער מאַסע מאַטעריאַל וואָס פֿליסט איהם אַרויס אונטער דער פֿעדער, און דעריבער פֿערלירט ער דעם גרונד־ריטם פֿון זיין קינסטלערישען געדאַנקען — זיצט זיך מנחם מיט אַ פֿאַרטיגען ליטעראַרישען ווערטערבוך, מיט אַ פֿאַרטיגער, פֿון ערגיץ וואו גענומענער, ליטעראַרישער פֿאָרם, מיט אַ פֿאַרטיגען קלאָרען פּראָגראַם, קלאָר ווי אַ געאָמעטרישע פֿיגור, און שרייבט זיך געלאַסען, רוהיג דאָס, וואָס ער וויל און דאַרף. מנחם איז געוויס זעהר אַ בעגאַבטער מענש, אָבער איהם פֿעהלט די הויפּט־זאַך — טאַלענט. דאָס וואָס ער שרייבט, זענען געמאַכטע זאַכען, נישט דורכגעלעבטע. למשל, נעהמט זיינע תּפֿלות, דוכט זיך גוט, פֿיין און שען, און בילדער זענען דאָ, און הויכע זודיגע פֿראַזען און אַ געוויסער ריטם, כמעט אַ גאַנצער ווערלען... נאָר איינס פֿעהלט: דאָס אֶמתּ׳ע האַרציגע רעליגיעזע געפֿיהל. און אַז ער וועט שרייבען איבער „ליעבע“, וועט איהר ביי איהם האָבען אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו ליעבע, נאָר איינס וועט פֿעהלען: די אֶמתּ׳ע האַרציגע ליעבע. ער געהערט צו דעם טיפּ שרייבער, וואָס קען גאַנץ פֿיין אַרומשרייבען אַלע קליינינקייטען און ביי־זאַכען פֿון אַ הויפּט־געפֿיהל, אָדער פֿון אַ ערלעבעניס, אָבער ער האָט נישט קיין אויג פֿאַר דאָס געפֿיהל אַליין. מען קען זיי פֿערגלייכען מיט די סאַרווערס אויף אַ חתונה, וואָס קענען פֿיין דעקאָרירען די טישען, און אויסשטעלען אויף זיי די שענסטע וויינען און פֿרוכטען. טרינקען אָבער דעם וויין טוען טרינקען אַנדערע, און די סאַרווערס נעבעך הייסען אַפֿילו נישט דעם טעם זייערען.

שלום אַש און ה. ד. נאָמבערג

אונזער „בן יחיד“ שלום אַש האָט געגעבען אין די ל. מ. דעם ערשטען קאַפּיטעל פֿון זיין „פּאַלעסטינע־רייזע“. שוין אין ערשטען קאַפּיטעל זעהען מיר, ווי זיין פּאַלעסטינע־רייזע איז אייגענטליך אַ רייזע דורך

זיין „שטעהטעל". וויפיעל ער ארבייט נישט איבערצוגעבען די נאטור-איינדריקען זיינע, פאהרענדיג אויפ'ן שיף דורך צוויי ימים — עס קומט אלץ ארויס „דאס שטעהטעל". „די דארדאנעלען זענען נאך בעהויכט מיט דעם נאלט-טוי ווי שבת-מאמע-טראפען (?). „קירשענבוימעל (!) און מיר-טענבוימעל (!)... קוקען אויף דאס שיף, ווי חדר-יונגלעך... וואס הערען מיט בייגעל און סדור פון בעהעלפער געפיהרט".

דער ים אליין ווערט אין ערגיץ נישט געשילדערט מיט די אויגען פון א קינסטלער. ער האט פאר איהם קיין אייגענעם נאמען נישט, דער ים איז צו גרויס פאר דעם פאעט פון „שטעהטעל", און ער האט פאר איהם קיין ווערטער נישט. יא, דעם וואלקען איבער'ן ים זעהט ער שוין, אייך די וועלען זעהט ער. אבער ער זעהט זיי, ווי די וואלקען און וועלען פון א קליינשטעהטילשען טייך. „ציטריג מיידעלש, ווי די קאלטע ציטערדיגע ברוסטען פון מיין כלה, קומט דער וואלקען וועקען דעם שטילען (!) וואל, דעם שטילען טראפ (!)". און אויך דאס שיף זעהט עפיס אויס אין אשים שילדערונג, ווי א שיפעלע פון א טייכעל „הירק", נישט ווייט פון שעמענעץ. די שפראך פון ערשטען קאפיטעל איז שטארק געקינצעלט און פערדייטשמערישט. אין מאנכע שטעלען איז דאס געביי פון זאץ דייטש, נישט יודיש. זעהר שעהן איז די שילדערונג פון זונען-מארגען איבער גאלדענעם הארן. עס בלענדט די אויגען פון זונענגלאנץ. דער זאץ אבער: „עס ווערט איין שדייענדער שטראהלען-שטרייטענ-דער זונענמארגען" איז נישט יודיש. אש איז ווי א שוואם, וואס זויגט איין אלערליי איינדריקען פון לעבען, און זיינע רייזען קיין בערלין האבען געקא-לעטשעט זיין שפראך. און נישט נאר זיין שפראך. אש האט עפיס דער-שמעקט אין לופט דעם בעגריף פון „פראבלעם-דיכטונג" און „פראבלעם-שטימונג", און מיט א יונגעלשען לייכטזין האט ער זיך גענומען פאר די „מאדע-זאכען". אנגעהויבען האט ער מיט זיין „משיח'ס צייטען" און גע-ענדיגט האט ער מיט זיין „שבתאי צבי". נאך דעריבער אין די ווייטערע נאטיצען".

דאס זעלבע, וואס האט פאסירט מיט אש'ן, האט אויך געטראפען נאמבערג'ן. אש איז בלינד פאר'ן ים — נאמבערג פאר די טיראלער בערג. אין זיין ערצעהלונג „צווישען צוויי בערג", — איינע פון די בעסטע זאכען נאמבערג'ס, לויט די רוהיגקייט פון פערצעהלער-טאן, לויט דעם גלייכען הארמאנישען ריטם, וואס פליסט דורך די שענע נאוועלע — האט נאמבערג געפרובט איבערגעבען זיין קינסטלערישען איינדרוק פון די טיראלער בערג.

ווינטערצייט. און עס איז אַרויסגעקומען עפּיס אַ מאָגער בּילדל גראָז און גראָה, אָהן טאַלענט, אָהן ליעבּע צו דער זאַך. נעהמט למשל די שטעלע: „אונזער וועג האָט זיך געדרעהט און געדרעהט ווי אַ שלאַנג; דערזעלבּער צוטראָטענער שניי פון אונטען, דערזעלבּער פערפרוירענער שניי פון די זייטען און אַזוי אָהן אַ אויפהער. די ליכטפלעקען און די שטיקער בּלויער הימעל זענען צייטענווייז איינגאַנצען פערשוואונדען...“

„און אַרום זענען געשטאַנען די בּערג פון פערשיידענער הויך (!), פון פערשיידענע געשטאַלטען, זיי האָבּען זיך צוגעפּרעסט איינער צום אַנדערען, אָדער געקראָכען איינער דעם אַנדערען אויפ'ן קאַרק א. אַז. וו. א. אַז. וו.“ און אָט אין דעם טאָן פון אַ פּראָטאָקאָל געהען די ווייטערע בּעשרייבּונגען. — דערפאַר אָבּער האָט זיך נאָמבּערג'ן איינגעגעבּען איבּער־צוגעבּען אין דער נאָוועלע זיין ציטעריג פלאַטערנדיג לעבּענסגעפיהל: זיין הכנעה קעגענאיבּער אַ שטאַרקערן, זיין קאַלטער רחמנות צו אַ שוואַ־כערן, די תּאוה פון אַ שוואַכען מאַנסבּיל צו אַ נקבה אַ קאָזאַק; דאָס לעבּענס־געפיהל פון איינעם וואָס זאָגט: עס קיצעלט... און אַמאָל טאַקע צום איבּלען, אָבּער וועה טוט עס נישט.

אנכי.

וועגען אָנכים „ר' אלחנן“ קען איך נאָר זאָגען, דאָס אויך די נאָוועלע דערגרייכט נישט צו זיין „שלמה דער שוחט“, וועלכע איז ערשינען פאַר צוויי יאָהרען אין „דעם יודישען פאָלק“. אָט אַזוי ווי נסתּר איז רייך מיט אַלערליי ווערטלעך, אָט אַזוי איז אָנכי אָרים, ווען עס ווילט זיך איהם עפּיס אויסדריקען. דער אַלטער, אַלטער בּית המדרש; די גראָהע, גראָהע בּאָרד; דער ווייסער, ווייסער שניי א. אַז. וו. — דערמאָנט אָן דעם לשון פון קליינע קינדער, וואָס קענען נאָך נישט רעדען. אנכי איז נאָך אַלין אַ כּבד פּה. און זיינע זאַכען מאַכען נאָך אַלץ דעם איינדרוק פון אַ טאַלענט־פאָלען אָנפאַנגער. דאָס וואָס ער איז נאָך אַלץ נישט אויסגעוואַקסען, ער־קלער איך דערמיט, וואָס ער האָט נאָך אַלץ נישט בּעצוואונגען דעם קוואַל פון זיין סענטימענטאַליטעט. איהם פעהלט אַ בּיסעלע אַכזריות צו זיך און צו זיינע העלדעלעך. אין דעם טאָג, ווען ער וועט מיט אַ שמייכעל אויף

די ליפּען קוקען אויף זיינע גבריאלס, וועט ער אונז אנהויבען צו געבען דאס, וואס מען ערווארט שוין פון איהם זייט שיינע עטליכע יאהרען.—

ש. ניגער.

איך היפּ אריבער זילבורג׳ן (קיין רושם נישט איבערגעלאזען) פּריצ׳ן (ערשטע דער אנפאנג), איינהארן, וועלכער האט געגעבען א פּאר גוטע לירישע שירים, א. ווייטערס ארטיקעל איבער טעאטער (דער אינהאלט: אינטעליגענטיש—בעלי־בתיש, די עברי — אינטעליגענטיש צובראכען און צוקאליעטשעט. אלס ביישפּיעל נעהמט דעם פאלגענדען זאץ: „דער פארם איז בכלל א שטיעף־קינד פון טעאטער, געבוירען פון דער צירק־ארענא מיט דעם גאס־באלאגאן. אפילו ניט מיט זיין אלטען רעפּערטואר („בר כוכבא", „שולמית"), האטש אויף זייער נאאיווער מיסטערען־פארם ליגען שוין פלעקען פון בדחנ׳ישער בעגרענצטער פערשפּיצטקייט, פון פערטעמפּטען בעל־הבתישען לצנות־זויך. דאס יודישע טעאטער איז אזוי קראנקליך בעליידיגענד, נור מיט זיין נייעס, האלב אמעריקאנער, האלב רוסלענדער, מארגארין־רעפּערטואר און מיט זיינע סצענישע מיטלען, מיט׳ן ארט שפּיעלען, וואס איז אין איהם אזוי ארגאניש צוזאמענגעוואקסען און אזוי גוט צוגעפּאסט צו דער בולוואר־דראמא", א גאלדענע שפּראך! הויך אינטעליגענטיש און קלאר געשריבען!) אויך ש. נארעליק׳ס „קריטישע" ארטיקלען רחמנא לצלן (וואס מישען צונויף דעם „נארוועגער דעמב" מיט׳ן קוטנער בחור און דעם געניאלען קראנקען דאסטאיעווסקי און פּויקען אין אויער. ווי א זלידנע פּייקעל), און וויל נאר קורץ אנווייזען אויף די אויסגעצייכענטע קריטישע ארבייטען פון ש. ניגער, אום צו פערענדיג׳ען מיינע נאטיצען מיט שלום אש׳ס שבתאי צבי. ש. ניגער׳ס ארבייטען וועגען פּרץ׳ן, נאמבערג׳ן און א. רייזען׳ען זענען באמת א צירונג פאר די ל. מ. שוין צוליעב זיי אליין איז כדאי געוועזען צו אבאנירען אויף דעם זשורנאל. ש. ניגער האט אנגעהויבען שרייבען אינ׳ם „ווארט". שוין נאך זיינע ערשטע ארטיקלען איבער אש האט מען געזעהען, אז עס וואקסט ביי יודען א קריטיקער. עס איז אבער נישט געווען קלאר, וואס פאר א טיפּ קריטיקער, צי פון דעם רוסישען מין אדער פון דעם איראפּייאישען, צי וועט ביי

איהם דאָס קונסט-ווערק זיין נאָר אַ צוטשעפּעניש אום צו מאָלען די סאָציאַלע צושטאַנדען פון אונזער היינטיגען לעבען, אָדער צי וועט זיין הויפּט-ציעל זיין אַרויסצובעקומען די נשמה פון דעם עצם קונסטווערק. אָדער קורצער געזאָגט: צי וועט ער אונז געבען סאָציאַלע קריטיק, אָדער עסטעטישע. די לעצטע דריי אַרטיקלען בעווייזען, דאָס ער געהט אויף דעם וועג פון דער עסטעטישער קריטיק. דער וועג איז אַ פיעל שווערערער, ווי דער ערשטער. סאָציאַלע קריטיקער זענען דאָ ביי אונז אַ סך (ש. גאָרעליק איז אויך איינער), עסטעטישע כמעט גאָר ניט.

ש. ניגער, ווי דער געבאָרענער עכטער ליטעראַטור-קריטיקער (נאָר דער עסטעטישער איז דער עכטער) האָט פּראַכטיג אויסגעשפּרייט פאַר אונז די קינסטלערישע נשמה פון פרץ'ס, נאָמבערג'ס און רייזענ'ס ווערק. יעדער פון די דריי, וואָס זייער גייסט איז פונקענווייז צעשפּרייט און צעוואָרפען אין זייערע שריפטען, זענען ביי איהם אַרויסגעקומען אַלס גאַנצע, פולע נשמות, איטליכע נשמה מיט איהר קרוין אויפ'ן קאָפּ, מיט איהרע טיעפע וואָרצלען, פון וואַנען זי זויגט איהר חיות, און מיט די פּגימות פון איהר קרוין און איהרע וואָרצלען. מעהר פאַר אַלץ האָט זיך איהם איינגעגעבען צו האַפּען דעם ריטם, דאָס לעבענסגעפיהל פון נאָמבערג'ס קינסטלער-נאַטור. וועניגער האָט זיך איהם איינגעגעבען רייזען. אָבער אין איטליכען אַרטיקעל ניגער'ס פיהלט מען, אַז מען האָט דאָ צו טון מיט איינעם, וואָס האָט אַ פיינעם חוש פאַר די נשמה פון אַ ליטעראַרישען קינסטלער, און אונזערע יונגע ליטעראַטען מעגען זיך פרעהען, דאָס אין אונזער אָרימער וועלטעל איז צוגעקומען אַ מענש, וואָס האָט אַניאויג און אַ פיינעם חוש פאַר זייערע אינטימסטע שעפערישע ערלעבעניסען.

שלום אַש.

אין אַש'ס „שבתאי צבי" זעהען מיר ווי אין אַ ברענגלאָז אַלע חסרונות פון אַש'ן אַלס שרייבער און אַלס מענש. אויב איהר ווילט, קען מען זאָגען, דאָס אַ דאַנק „שבתאי צבי" וועלען אויך די פשוטערע לעזער זעהען די גרענעצען פון אַש'ס טאַלענט און די קרומע שטעגען, וועלכע ציהען

אַש׳ן אַראָב פון זיין געוועהנליכען נאַטירליכען וועג, און מאַכען פון איהם אַ קאַריקאַטור. אַש איז דורך און דורך אַ לייכטע קינדערשע נשמה, וואָס שפּיעלט זיך שטענדיג מיט׳ן לעבען, און בעגרייפט די ביטערניסען פון לעבען גאָר גאַנץ, גאַנץ איבערפלעכליך, ווי דורך אַ דינעם שלייער. „ביי׳ן ברעג פון אַ טייך" זיצט דער יונגער אַש, קלויבט צונויף מושעלען און גלאַטע שטיינדעלעך, — דאָס צעבּרעקעלטע פון אַ שטוי׳ען עבר, — און מיט הניענדיגע קינדערשע הענטלעך בויט ער אויף זיינע שיינע מעשה׳לעך, זיין פּאָעמאַ „דאָס שטעדטעל". זיין „שטעדטעל" איז אַ גראַציעזער חלום פון אַ יודיש קינד. זיין „משיח׳ס ציי׳טען" איז אַ קאָרטען-פּאַלאַצעל — אַ צאַצקע. דאָס קוטנער עופ׳הילע מאַכט פון אַלצדינג אַ צאַצקעלע. אָט גראָד אין דעם ליעגט זיין טאַ׳לענט, דער חן זיינער. אַש איז ווי אַ ני׳עכט קינד, נישט טיעף, נאָר שיין.

אָרים אַלס שעפּפערישער גייסט מיט געבאָרגטע געדאַנקען, מאָטיווען און פּסיכאָלאָגישע שטיקלעך — בעזיצט ער דעם יונגעלשען חן — אַלטע בעקאַנטע זאַכען שענער אויספּוצען, לופטיגער אויסצושטעלען פאַר די אויגען. ער, אַש, איז דורך און דורך אַ דעקאָראַטיווער טאַלענט. ער איז מעהר ווירטואָז, אַלס פּאָעט. זיין פּאָעזיע ליעגט נישט אין האַרצען, נאָר אין זיינע הנו׳דיגע לייכטע יונגעלשע הענד. צווישען אַנזערע פּראָמערטע פּערספּ׳יוטע, מאַנסביל׳שע ליטעראַטען איז ער דאָס איינציגע קינד מיט רויטע בעקלעך, מיט אַ לייכטען האַרצען און נאָך אַ לייכטערען געוויסען. און אַלע האָבען מיר ליעב דאָס קינד, נישט וויל מיר ערוואַרטען פון איהם גדולות, נייע ווערטער, נייע קונסטפאָרמען, נייע ערלעבעניסען, — נאָר וויל אין דער משפּחה פעהלט אַ קינד, פעהלט די לייכטע קינדערשע גראַציע, די הניעודיגע טענצלעך פון קינדערשע פיסלעך. מאַכט זיך אָבער אַ מעשה, און דאָס ק נד האָט פלוצלינג אויפגעהערט צו זיין דאָס, וואָס ער איז, און דורכאויס געוואָלט ווערען אַ גרויסער. אַש׳ס נשמה איז אָבער פון די, וואָס וואַקסען נישט, ווי יענע קליינינקע קאָליבריפויגעלעך, וועלכע זענען שוין פון ערשטען טאָג פון זייערע געבורט, געהמען אָבער נישט צו אין וואוקס, אָדער ווי יענע שיינינקע ענגלישע שויסהינטעלעך, וועלכע בלייבען איביג קליין. אַש׳ס נשמה האָט זיינע גרעניצען — און טרעט ער אַרויס פון זיי און הויבט אָן דאָס הינטעלע צו מאַכען אַ פּנים פון אַ סען-בערנהאַרדינער הונד — מאַכט דאָס אַ קאָמישען איינדרוק. כל זמן אַש האָט געבויט קאָרטענפּאַלאַצען, — האָט קיינער צו איהם גאָר נישט געהאַט, נאָר ווייבאַלד אין „גאָט פון נקמה" האָט דאָס קינד

אָנגעהויבען זיך צו רייצען מיט גאָט, און מיט פֿראַזען אָהן האַרץ שרייען זוי די גרויסע, איז ער געוואָרען קאָמיש. נאָך קאָמישער איז ער מיט זיין „שבתאי צבי". דאָס קוטנער עופֿה'לע הויבט נישט אָן צו בעגרייפֿען די פּסיכאָלאָגיע פֿון די גרויסע. שבתי צבי און שׂרה, זענען צו גרויס פֿאַר זיין קינדערישען שׂכל, און ער מיינט, דאָס ווען ער וועט אַריינלעגען זיי אין מויל אַלערליי פּסוקים און אַ האַלבען טייטש־חומש און צעהן תּחינות, און עטליכע פּראָבלעם־ווערטלעך, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט אין בערלין און אין פּעטערבורג — וועלען זיי אַרויסקומען לעבעדיג, פּונקט ווי ביי די גרויסע. אַ טעות נעבעך. ליטעראַריש מאַכט „שבתי צבי" דעם אייגענעם איינדרוק, וואָס אַ מכירת יוסף־שפּיעל: ווערטער, ווערטער אָהן אַנ'אינהאַלט. אַ יונגעל האָט געוואָלט געבען דאָס בילד פֿון שבתי צבי, די דעמאָנישע געשטאַלט פֿון שׂרה'ן, און אַרויסגעקומען איז נאָר אַ פּויקעריי פֿון האַלבע פּסוקים, טייטש־חומש־שפּראַך און אַלערליי ווערטלעך. און די פּויקעריי איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, דאָס דאָס עופֿה'לע האָט בכלל פֿערגעסען צו שילדערן דעם הויפּט־העלד שבתי־צבי און אין דריטען בילד האָט עס נישט דערקענט די שׂרה פֿון צווייטען, און אין מאַנכע ערטער איז די שפּראַך געוואָרען פּשוט אַ ווילדער קוידערוועלש. למשל, אַש גע־ברויכט אין איין שטעלע: „פֿון איין ליכט בעהאָנגט פֿון גאָט בינאָהנט". פֿרעגט אידם בחרם, אויב ער ווייס אַליין דעם טייטש פֿון דעם דאָזיגען זשאַרגאָן. איך וועל זיך דאָ נישט אַריינלאָזען אין אַ דעטאַלע קריטיק וועגען אַש'ס „שבתי צבי", וועלכע שטויסט אָב איטליכען געזונדען ליטע־ראַרישען געשמאַק, און וועלכע איז פּשוט אַ פֿערזעהענים. איינצעלנע שענע מליצות, וועלכע הענגען אין דער לופֿטען, ווי אַרויסגעריסענע זיצע פֿון עפּיס אַנ'אונבעקאַנטען בוך, קענען דאָ גאָר נישט העלפֿען. מליצות אָהן אַ פּאָעטישען ווילען, אָהן אַ קינסטלערישען צוועק מאַכען אַ שלעכטען איינ־דרוק.

אַקוראַט ווי דער קוטנער אַש האָט נישט געקענט בעגרייפֿען דעם ים (צו שווער זיך מיט אידם צו שפּיעלען), אָט אַזוי האָט ער אויך נישט געקענט בעגרייפֿען די נשמה פֿון אַ שבתי צבי. אַש איז אַ גרעזעלע, טיעף איינגעוואָרצעלט אין דער ערד, וואָס ליעגט אויפֿ'ן וועג צו שעמעניץ. וואָס ער זעהט, קריעגט אַ פּנים פֿון שעמעניץ און קוטנא. „אַ מירטעל־בוימעל, אַ קאַרשען־בוימעל, אַ שטילע וואַל, אַ ים־טראָפּ" — אָט דאָס זענען די שטיינדעלעך מיט וועלכע עס איז אַזוי לייכט צו שפּיעלען אין צייכען. אָבער שבתי צבי, שׂרה, — אַ גרויסע היסטאָרישע טראַגעדיע, אַ בעוועגונג

פון מיליאָנען פאַנאַטיש-גלויביגע אַלט-פאַרצייטיגע יודען — דאָס איז שוין נישט פאַר די הנזועדיגע הענטלעך פון אַ שעמעניצער יונגעל. דערצו דאַרף מען האָבען שטאַרקערע הענד, פון אַ גרויסען. אין „שבתי צבי“ קען מען זעהען קלאָרער ווי אומעטום, ווי קליין איז דער וואוקס פון אַ שׂ׳ס טאַלענט, און וואָס פאַר אַ קינד דאָס איז, ווען ער טראָגט זיך אַרום מיט אַזאַ בוטאַפאָרסקע זאַך פון איין טעאַטער צום אַנדערען און פערמוטהט נישט, ווי אַלע קינדער, אויף אַ גראָשען זעלבסטקריטיק. מען קען אויך פון דעם שטיק זעהען, ווי ווייט אַש איז שוין פערקראָכען, זייט ער איז געוואָרען צוליעב אַנאונגליקספאַל (זיין שטיק איז דורכגעפאַלען אין דייטשען טעאַטער) אַנאייראָפּעאישער שרייבער, זייט ער איז געוואָרען פאַר זיי „דער גרויסער“, און זייט ער האָט אויפגעהערט צו זיין פאַר אונז „דאָס קינד“.

מאי 1908.

דאָס יודישע טעאַטער.

איטליכעס מאָל, ווען מען רעדט וועגען אידישען טעאַטער, רעדט מען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין, זיך ניט אָבגעבענדיג קיין חשבון וועגען פובליקום, פאַר וועמען דאָס טעאַטער איז בעשאַפען געוואָרען. ביי אידען, ווי ביי אַלע אַנדערע קולטור-פעלקער, זענען פאַרהאַן פערשיידענע טעאַטער-פובליקומס. די גרויסע מאַסע פון פאָלק האָט ליעב שונד און זוכט אויס אַזאַ טעאַטער און אַזאַ שטיק, וואו זיין שונד-געשמאַק זאָל קענען געפינען אַ בעפריעדיגונג. אַ קלענערער טייל פון טעאַטער-פובליקום וויל שוין אַ מעלאָדראַמע, אַ בעסערם פאָלקס-שטיק און אַזאַ פובליקום געפינט איהר געשמאַק אין י. גאָרדינ'ן, אָדער אין די שרייבער, וואָס אַרבייטען אויף זיין שטייגער. ווייעדער איז דאָ אַ פובליקום — פון העכערער אינטעליגענץ פון פאָלק —, וואָס קען מיט אַ יעקב גאָרדין ניט אויסקומען, וואָס האָט אַ גוסט און אַנ'אינווייניגסטע בעדירפניס צו אַ גוטער עכטער דראַמאַ, מעג עס זיין פון אַ היינטיגען, אָדער פון אַ פאַרצייטיגען גרויסען דראַמאַטורג. אָט די דאָזיגע אידישע אינטעליגענץ האָט נאָך ניט איהר אייגענעס טעאַטער און איז געצוואונגען צו בעפרידיגען איהר חשק צו אַ גוטען שטיק, וואָס ווערט גוט געשפּיעלט, אין פרעמדע טעאַטערס אויף אַ פרעמדער שפּראַך.

רעדט מען וועגען אַ אידישען טעאַטער גלאַט אַזוי און מען בע-

קלאָגט זיך דערבײַ, אַז מיר פֿערמאָגען נאָך ניט דאָס, וואָס קלענערע פֿעלקער פֿון אונז בעזיצען שוין פֿון לאַנג אָן, — מײנט מען דערמיט אײגענטליך אַ קלײנעם טײל פֿון פֿאָלק — די אידישע אינטעליגענץ. דען קומען הײנט מיט אַלגעמײנער בעהויפּטונג, אַז אידען האָבען נאָך ניט קײן טעאַטער — איז פּשוט אַ פֿעלשונג פֿון דער ווירקליכקײט. קאַמינסקי'ס טרופּע אין רוסלאַנד שטעהט אין קײן זאַך ניט אָב פֿון די בעריהמטע קלײן-רוסישע טרופּען. און חוץ קאַמינסקי'ס טרופּע זענען פֿאַרהאַן נאָך אַ סך אַנדערע, וואָס שפּיעלען אויסגעצײכענט גאָלדפֿאַדענ'ס, גאָרדינ'ס, לאַטײנער'ס, ריכטער'ס, קאָברינס און אַנדערע טעאַטער-שטיק. „הינקע און פּינקע“, „בר כוכבא“ און „שולמית“ געהען שטענדיג בײַ אַ פֿולער קאַסע. דאָס גרויסע פּובליקום, וואָס האָט הנאה פֿון אַזוינע שטיק, האָט זיך ניט וואָס צו בעקלאָגען. פֿאַר איהרע גילדענס בעקומט זי דאָס, וואָס זי וויל, אויפֿ'ן בעסטען אופֿן. אויך גאָרדינ'ס שטיק ווי „מירעלע אפרת“, „די שחיטה“, אָדער ליבינ'ס „צעבראָכענע הערצער“ האָבען אַ טרײַעס דאַנקבאַרעס פּובליקום. די געגנשער און נאַלעוזקער העכערע משרתים פֿון די מאַגאַזינען, די קלײנע בעלי-בתים, מיט זײערע זיהן און טעכטער, די נײַהמאַרקע, די מאָדיסטקע, דאָס בעסערע פֿאַבריק-מײדעל, די ענטוויקעלטע אַרבײטער און בעלי-מלאכות געהען מיט פֿערגעניגען אויף די דאָזיגע שטיק, און עס פֿאַלט זײ גאָר אײַן קאָם ניט אײַן צו בײַטען אַ רוסיש אָדער פּויליש דראַמאַטישע שטיק פֿון דעם זשאַנר אויף גאָרדינ'ס אַ טעאַטער-שטיק. בײדע דערמאָנטע פּובליקומס האָבען שוין אײן מאָל פֿאַר אַלע מאָל זײער טעאַטער, און ווען זײ לײענען פּובליציסטיק פֿון אונזערע שרײַבער, אַז יודען האָבען נאָך ניט קײן טעאַטער — קוועטשען זײ מיט די פּלײצעס און פֿערשטעהען ניט די זיפֿצען פֿון בעל המאמר.

די אײנציגע אָבער, וואָס פֿערמאָגען באמת ניט קײן אידיש טעאַטער, דאָס איז די אידישע אינטעליגענץ, וועלכע איז שוין אָנגעזאַפּט מיט אַ סך אײראָפּעאישע קולטור, וועלכע איז בכח מיטצוגעהן די טריט פֿון דעם פֿײנסטען דראַמאַטישען טאַלענט און וועלכע איז שוין צו אַריסטאָקראַטיש אין איהרע געפֿיהלען זיך צו צוהערען צו דער שנײדערשער פֿילאָזאָפֿיע פֿון י. גאָרדין, אָדער צו די מעלאָדראַמאַטישע טיפּען פֿון „צעבראָכענע הערצער“ א. ד. גל. אָבער דער דאָזיגער אינטעליגענץ פֿעהלען נאָך אַ סך אַנדערע זאַכען, חוץ טעאַטער. ערשטענס פֿעהלט איהר אַ שפּראַך. זי איז נעבאַך אַ כבד-פּה. זי רעדט אַלערלײ לשונות און בעזיצט ניט דעם גײַסט פֿון קײן אײנציגער. וואָס אָנבעלאַנגט מאַמע-לשון, בענוצען זײ זיך מיט

איהר צו וואָלבעדיגע זאַכען. דער דאָקטאָר רעדט אויף איהר מיט זיינע אידישע פּאַציענטען, דער אינזשענער מיט זיינע אידישע אַרבייטער, דער אַדוואָקאַט מיט זיין אונגעבילדעטען קליענט. אין דער היים, ביין שרייב־טיש, אין עפענטליכען לעבען האקט דער אינטעליגענט די שפראַך, אויף וועלכער ער האָט זיך געלעהרענט און שטודירט. ער רעדט שטענדיג אַ מדוקדק'ן בוך־שפּראַך, זעהר גראַמאַטיקאַליש, אָבער שטענדיג טויט ווי אַ בוך.

צווייטענס, פעהלט דער אידישער אינטעליגענץ בכלל אַ גייסטיגעס לעבען, וואָס זאָל זיך אויסדריקען אין ריינע אידישע פאָרמען. אין רוסלאַנד טראָגט איהר גייסטיגעס לעבען דעם שטעמפּעל פון רוסישען גייסט, אין פּוילען — פון פּוילישען און אין גאַליציען שוועבט איבער איהם דער וויע־נער גייסט. אין אונגאַרען איז דער אידישער אינטעליגענט אַ מאַדיאַר און אין אַמעריקא ווערט ער פלומרשט אַ „יענקי". ער איז חלילה־וחס ניט אַסי־מילירט. אדרבא, דער אידישער אינטעליגענט אין רוסלאַנד קען זיך ניט גענוג אָבוואונדערן אויף די פּויערשע קעפּ פון די קאַצאַפּען. ער ווייס, אַז וואָס אַ איד האָט אין פינגער, האָט דאָס ניט אַ גוי אין גאַנצען שאַרבען זיינעם. פונדעסטוועגען אָבער דריקט ער אויס אַלע זיינע לעבענס־פאָרמען אין אוי־בערפלעכליכען רוסישען גייסט. דאָס אייגענע איז אויך אין אַנדערע לענדער.

דריטענס, האָט נאָך די אידישע אינטעליגענץ ניט די אידישע ליטע־ראַטור, וואָס זאָל זי צוציהען צום אידישען לעבען מיט לייב און זעעל. האָט ער ליעב בעלעטריסטיק, מוז ער דאָס נעהמען צי דירעקט, צי אין איבערזעצונג אין דער שפּראַך, אין וועלכער ער האָט זיך געלעהרענט; וויל ער בעפרידיגען זיינע וויסענשאַפטליכע, פילאָזאָפישע אָדער אַנדערע גייסטיגע אינטערעסען, מוז ער געהן וואַנדערן צווישען די ווערק פון פרעמדע ליטעראַטורען.

גראַדע דערפאַר, ווייל דער אינטעליגענט איז אָרימער פון דעם פּשוט'ן מענשען פון פאָלק, ברייננגט עס דערצו, אַז ער האָט ניט זיין אייגענעם טעאַטער. פאַר דאָס „הינקע און פינקע"־פּובליקום אָדער „מירעלע אפרת"־פּובליקום איז דאָס טעאַטער, וואָס אָנבעלאַנגט אָן דער שפּראַך און אין דעם גאַנצען גייסט, דער נאַטירליכער איבערגאַנג פון לעבען צו טעאַטער. די אַקטיאָרען ריידען זיין שפּראַך, די פערזאָנען דענקען און פיהלען פּונקט ווי דאָס פּובליקום. פאַר'ן אינטעליגענט אָבער, וואָס זיין אויער איז שוין אָבגעוועהנט פון נאַטירליכע פאָלקס־טענער, וואָס קאָן זיך ניט פאָרשטעלען, אַז מען קען זיך „ליעב" האָבען און „קושען" אויף יודיש

איז דאָס יודישע טעאַטער עפּיס אוננאַטירליכעס. און עס טרעפט אָפט, אַז ער לאַכט דאָרטען, וואו דאָס פּובליקום וויינט, און אומגעקעהרט.

די אידישע אינטעליגענץ איז שרעקליך אָרעם, ווען מען בעטראַכט זי פון שפּראַך-שטאַנדפּונקט. דאָס איז אַ מאָדנער זאָרט מענש, וואָס איז שטענדיג געצוואונגען זיינע ליידען און פרייְדען אויסצודריקען אויף אַן אויסגעלעהרענטער שפּראַך, וועלכער איז אַפילו אַ מינוט פאַר דער גסיסה געצוואונגען צו ריידען מיט אוננאַטירליכע טענער פון אַ פרעמדער שפּראַך. דאָס טעאַטער אָבער, וואָס נעהמט איהר גאַנצען חיות פון דער נאַציאָנאַלער שפּראַך, וואָס לויט דער קראַפט נאָך, נאַטירליכקייט און קרעפטיגקייט פון איהר היינגט אָב איהר גאַנצע ווערדע — קען נאָר צוציהען אַזאַ פּובליקום, פאַר וועלכען די שפּראַך פון די צוהערער פליסען פון איין מקור, פון די טיעפעניסען פון פאָלקס-שפּראַכס-לעבען.

ווי קען אַלזאָ די אינטעליגענץ האָבען איהר טעאַטער, ווען זי האָט ניט קיין שפּראַך, דאָס איינציגע און וויכטיגסטע אינסטרומענט, מיט וועלכען מען בעשאַפט טעאַטער-שטיק און אַ טעאַטער?

פאַר מיר דעם נאַציאָנאַלען יודען איז קודם כל וויכטיג, אַז דעם יודישען פאָלק זאָל ניט פעהלען קיין זאַך וואָס עס פערמאָגען אַנדערע ווע-ניגער בעגאַבטע, נאָר מעהר מזל'דיגע פעלקער. אָבער איך בין נאָך ניט אַזוי פערנאַרט אַז איך זאָל פערלאַנגען פאַר זיי אַ גרעסער לאַנד, ווי דאָס פערמאָגט למשל, סערביען, אַ בעסערען טעאַטער, ווי דאָס פערמאָגען צ. ב. די קליין-רוסען, אָדער די האָלענדער און אַזוי ווייטער. איך בין צופריעדען מיט'ן איצטיגען יודישען טעאַטער, און הויב ניט אָן צו פערשטעהן די קלאַנגען פון מאַנכע אונזערע שרייבער, וואָס פערלאַנגען דורכאויס, אַז אין וואַרשוי, אָדער אין ניו-יאָרק, זאָל זיין אַ יודישער טעאַטער ווי למשל „דאָס דייטשע טעאַטער" אין בערלין, אָדער „אָדעאָן" אין פּאַריז. איך גע‌פין, אַז וואָס אָנבעלאַנגט דער טעאַטער-פראַגע האָט די יודישע מאַסע, ניט וואַרטענדיג אויף די עצות פון דער אינטעליגענץ, זיך בעשאַפען דאָס, וואָס זי וויל און וואָס זי פערלאַנגט. צי, וואָס, מיר האָבען ניט קיין טעאַטער, וואָס זאָל בעפרידיגען אונזערע העכערע אינטעליגענץ? דערין איז ניט שולדיג דאָס יודישע פאָלק. נאָר די יודישע אינטעליגענץ אַליין, וואָס איז זעהר מסוגל צו געבען אַ טוץ עצות דעם „פאָלק", האָט אָבער ניט די קראַפט זיך [אַ]ליין איבערצומאַכען אין איהר טעגליכען לעבען. כל זמן די יודישע אינטעליגענץ וועט ניט רידען איין שפּראַך, איהר מוטער-

שפּראַך, כּל זמן זי װעט ניט זוכֿען איהרע געדאַנקען און געפֿיהלען אויסצודריקען אין דער שפּראַך פֿון פֿאָלק, קען זי ניט האָבען ניט די ליטעראַטור, װאָס זי דאַרף, ניט דאָס טעאַטער, אין װאָס זי נויטיגט זיך.

איך מיין דאָ ניט צו בעריהרען די שפּראַכֿען־פֿראַגע אין ספּעציעלען זין. אין אַלגעמיינעם שטעה איך אויף דר. זשיטלאָװסקי׳ס שטאַנדפּונקט (זעה זיין אַרטיקעל אין „דאָס נייע לעבען” העפֿט 1, „די יודישע שפּראַךבעװעגונג”), װעלכֿער מיינט, אַז יודיש און העברעאיש דאַרפֿען אַנערקענט װערען אַלס די נאַציאָנאַלע שפּראַכֿען פֿון יודישען פֿאָלק, און דאָס ביידע דאַרפֿען זיין גלייכֿבערעכֿטיגט אין די אויגען פֿון די װאָס װילען, אַז עס זאָל ענטשטעהען אַ העכֿערע, פֿולערע יודישע פֿאָלקסקולטור. פֿאַר מיר איז איצט װיכֿטיג אָנצואװייזען אויף דעם שרעקליכֿען מום פֿון דער יודישער אינטעליגענץ, װאָס איז אין אַ דאָפּעלטען גלות: פֿערװאָגעלט פֿון אייגען לאַנד, פֿערװאָגעלט פֿון דער אייגענער שפּראַך.

אויב די טענות און זיפֿצען מכּה דעם, װאָס ס׳פֿעהלט דער אינטעליגענץ אַ יודיש טעאַטער, זענען אמת׳ע, טו זאָל די יודישע אינטעליגענץ אָנהויבען דערמיט, װאָס זי זאָל זיך אָבּטובֿל׳ען אין דער יודישער שפּראַך. זאָל זי אַװעקװאַרפֿען די פּוסטע גאוה אָן אַ זייט, און אָנהויבען אין אַלע װינקעלעך פֿון איהר לעבען (אין דער היים, אין שול, אויף עפֿענטליכֿע פֿערזאַמלונגען) איינצופֿיהרען די יודישע שפּראַך אַלס איהר אייגענע. האָט זי געדאַנקען װעגען פֿילאָזאָפֿיע, קונסט און װיסענשאַפֿט — זאָל זי דאָס אַרויסזאָגען אויף יודיש, און ניט זיך דערלייכֿטערן די אַרבייט דאַדורך, װאָס זי ניצט אויס דערצו פֿרעמדע שפּראַכֿען, פֿערהאָרעװעטע פֿון אַנדערע גייסטער.

אין דעם מאָמענט, װאָס זי װעט פֿאָרציהען שעקספּיר׳ן אויף יודיש — איידער אויף רוסיש, אין דעם מאָמענט איז שוין בעשאַפֿען געװאָרען דאָס יודישע טעאַטער פֿאַר דער קליינער צאָהל יודען, װאָס האָבען עס נאָך ניט.

עס איז אַ טעות, װען מען מיינט, אַז עס דאַרף קומען נאָך גאָרדין׳ן אַ יודישער שעקספּיר, אום עס זאָל זיך אויסבילדען אַ טעאַטער פֿאַר אַ העכֿערען געשמאַק. עס זענען פֿאַרהאַן ביי אידען גענוג טאַלאַנטפֿולע אַקטיאָרען, װאָס װעלען קענען שפּילען שעקספּיר׳ן און עס זענען אויך פֿאַרהאַן ביי אונז גענוג טאַלאַנטפֿולע שרייבער, װאָס װעלען קענען אָנטאָן דעם געניאַלען ענגלענדער װי אַנדערע גרויסע דראַמאַטורגען אין קלייד פֿון דער יודישער שפּראַך. זאָל נאָר די יודישע אינטעליגענץ װעלען צוריקבעקומען איהר שפּראַך, און באַלד װעלען קומען די גרויסע איבערזעצער

און אַקטיאָרען ,וואָס ווערען דערשטיקט אין די גאָרדינ'שע פּיעסען און וועלען בויען דאָס הויז פון אַנ'עלטער דראַמאַטישער קונסט.

ניט דאַדורך, וואָס מען וועט שפּיעלען אַ העכערען רעפּערטואַר פאַר דאָס גאָרדינ'שע פּובליקום, וועט מען האָבען די עכטע דראַמאַטישע קונסט, נאָר דורכדעם, וואָס אַ העכער געבילדעטעס פּובליקום וועט פערלאַנגען די בעפריעדיגונג פאַר איהר דראַמאַטישען געשמאַק אין אַ יודישען טעאַטער.

און דאָס קען נאָר דעמאָלסט זיין, ווען דאָס געבילדעטע פּובליקום וועט אָנהויבען צו פערשטעהן, דאָס בנוגע צו דער שפּראַך איז עס אָרעמער ווי דער אָרעמסטער פּעדלער.

א רוסיש־יודישער דראַמאַטורג.

(„הונגער“ פון ס. יושקעוויטש).

„הונגער“ הייסט דאָס נייעסטע גרעסערע ווערק פֿון ס. יושקעוויטש. דאָס איז אַ דראַמע אין פֿיער אַקטען, און אויב עס איז נאָך ביז איצט ניט געגעבען געוואָרען אין טעאַטער — איז נאָך קיין ראיה ניט, דאָס היינט מאָרגען וועט דאָס נישט מאַכען אַ רייזע איבער אַלע גרעסערע רוסישע טעאַטערן. איך צווייפֿעל אויך ניט, אַז דאָס שטיק וועט שטאַרק אויסנעהמען ביי'ן פשוט'ען טעאַטער־פובליקום. דען דאָס איז אַ טענדענץ־שטיק, אַזאַך, וואָס דאַרף געבען דעם צוהערער אַ מוסר השכל וועגען דעם אוני־ברחמנות'דיגען סאָציאַלען סדר אין אונזער היינטיגער קאַפּיטאַליסטישער וועלט. אַזאַ שטיק ווירקט אויפ'ן עולם, ווי אַ לעבעדיגע פּראָקלאַמאַציע, און ווען אויך פֿון קונסט־שטאַנדפּונקט איז דאָס שטיק נישט אַזוי מהודר'דיג, דערפֿאַר אָבער איז עס השוב'דיג, אַלס פּראָטעסט געגען די קאַפּיטאַליסטען, וואָס ברייגען אום דאָס אַרבייטער־פֿאָלק דורך הונגער און נויט.

די העלדען פֿון שטיק טראָגען אויף זיך יודישע נעמען, האָטש מאַנכמאָל זעהר וואונדערליכע; למשל איין מאַנסביל הייסט מינאַ, אַ צווייטער — גאַבאַי, אַ דריטער — סעם, אַ מיידעל פֿון 14 יאָהר, פֿון וועל־כען מען ווייס ניט ביז'ן סוף, וועמענס קינד דאָס איז, הייסט בעטקאַ.

די סביבה, וואו עס קומען פאר די פערשידענע סצענען, איז לפנים א ריין יודישע. די מענשען אין שטיק רעדען אפילו רוסיש, נאר געמיהט האט זיך דער פערפאסער דאס רוסישע צו פערידישען, ד. ה. איבערצוגעבען אין דער ארט ריידען, ווי אין דעם געביי פון די פראזען דעם יודישען פאלקס-כאראקטער. איבריגענס האט זיך דאס איהם נישט איינגעגעבען.

א וואונדערליכען איינדרוק מאכט דאס ווערק פון ריין קינסטלערישען שטאנדפונקט. דאס רוסישע איז עפיס קיין רוסיש ניט; די יודען זענען עפיס קיין יודען נישט, די מעשה, וואס שפיעלט זיך כלומרשט אב, איז קיין מעשה נישט. און דערנאך קאכט עפיס אין די פיער אקטען, קאכט און בראט און פרעגעלט זיך; עפעס זיעדט אין דעם שטיק ווי אין א זודיגען טאפ; עפיס צאפעלט זיך דארט א פערביטערטקייט, א כעס, עפיס הערט זיך דארט א הייזעריגעס פייפען און א קריטצען מיט די צייהן. די מענשען, די העלדען פונ'ם דראמע, זענען נאר די הילצערנע פיגורען, אין וועלכע עס האט זיך בעזעצט דער תוכחה-כעס פון יושקעוויטש'ען. ער בענוצט זיי אזוי לאנג, כל זמן ער דארף דורך זייערע מיילער ארויסשפיען פאר'ן עולם די גאל פון זיין אנגעלאדענעם געמיט. צופעליג הייסען זיי מינא, מיכא, נחמה, בעם און אז. וו. צופעליג געהען זיי ארום אויף דער סצענע אין די מלבושים פון יודישע ארבייטער און ארימע לייט. זיי האבען געקאנט פונקט אזוי גוט האבען דייטשע נעמען אדער פראנצוזישע, זיי האבען געמעגט זיין נישט מינדער פראנצויזען ווי יודען, און דאס שטיק, דער אינהאלט וואלט דערפון א טראפען זיך נישט געביטען, דען יושקעוויטש איז נישט געגאנגען דערום צו שילדערן אין זיין ווערק א שטיק יודישעס לעבען. ער וויל גאר עפיס אנדערס. ער וויל פערביטערן די הערצער פון די ארימע, ארויסרופען ביי זיי א פראטעסט געגען די רייכע, די קאלטע און האַרטע הערצער. און פון טעאטער-בימה ארונטער, וויל ער זיי די קאלטע און הארטע הערצער פערשמוצען און בעשפייען מיט זיינע גיפטיגע רייד.

ווי אין זיינע גרעסערע ערצעהלונגען „איטע היינע“, „אונזערע שווע-סטער“ א. אז. וו. איז יושקעוויטש אין „הונגער“ געבליעבען דער אייגענער, וואס א מאל. ער בענוצט די יודישע סביבה נאר ווי א מיטעל אום צו ארביי-טען אין גייסט פון געוויסע פראקלאמאציעס. דאס יודישע ארימע לעבען דיענט איהם נאר פאר א צושטעפענים, אז ער זאל קאנען מוסר'ן דעם עולם מיט דעם אינטערנאציאנאלען אידעאל פון סאציאליזם. און דאס אידעאל איז ביי איהם די הויפטזאך, צוליעב איהם פאלשעוועט ער אין דער שילדערונג

פונ'ם יודישען לעבען, מאַכט אָן גוזמאות, מאָלט דאָס יודישע לעבען מיט פעטע גראָבע פאַרבען, פעכשוואַרץ, שמוציג-גרוי, אָדער בלוט-רויט.

מען קאָן צו יושקעוויטש'ן נישט האָבען קיין טענות. אין צייטען פון פאָליטישען קאַמפף, בשעת אַלץ קאָכט און זידט, נוצט מען אויס אַלע מיטלען, אום צו וועקען די הערצער ביי די מאַסען, אום זיי אָנצוטרייבען צו אַ שאַרפען פראָטעסט.

אָמת, דאָס ווערק „דער הונגער“ איז אַ פּראָקלאַמאַציע אין פיער אַקטען, אָבער וואו שטעהט עס געשריבען, אַז מען טאָר נישט דראַמאַטיזירען אַ פּראָקלאַמאַציע, זי צוברעקלען אין געשפּרעכען, אין איינצעלנע סצענעס און אַקטען?!

ווירקען וויל יושקעוויטש אויף דעם עולם, און ער עסט זיך קנאַפּ אָב דאָס האַרץ, ווען עס ליידט דורכדעם די אָמת'ע קונסט, ווען דאָס ווירקליכע יודישע לעבען קומט אַרויס ביי איהם געפאַלשעוועט און אונגעלומפּערט פאַנטאַסטיש.

אַ שענער חלום האָט זיך גע'חלומ'ט יושקעוויטש'ען, בעת ער האָט גענומען בעקלערען זיין לעצטעס דראַמע. ערשטענס, האָט ער געוואָלט מן הסתם אויסמאָלען פאַר'ן צושויערס אויגען דעם שד און דעם מלאך המות פון אונזער צייט, דעם הונגער מיט די איינגעפאַלענע באַקען, אויס-געלאָשענע אויגען און מיט הענד, מאָגערע ווי שפּענדלעך. צווייטענס, אויף דעם מורא'דיגען הינטערגרונד, בעת מענשען ווערען פערווילדעט צוליעב דער שרעקליכער נויט, אַרויסשטעלען פאַר אונ: פיער הויפּט-געשטאַלטען פון מענשליכע כאַראַקטערען, וואָס קעמפפען איטליכער אויף זיין אופן מיט'ן הונגער און מיט די טיעפערע סבות פון דער מענשליכער נויט בכלל. איהם האָט זיך געוואָלט ווייזען צוערשט אַנ'איוב-געשטאַלט, אַ מענשען, וואָס פערלירט די ערד אונטער די פיס, דעם לעצטען פונק גלויבען און האָפנונג, וואָס האָט נאָר איין געפיהל און איין שפּראַך, אַ טיעפע פער-ביטערטקייט אין האַרצען און אַ קללה אויף די ליפּען. די איוב-געשטאַלט דאַרף מען בעטראַכטען אַלס די ערשטע מדרגה פון פראָטעסט קעגען אַני-אונבע'רחמנות'דיגען לעבען. — אַ ווייבערשען איוב האָט געפּרובט בעשאַפען יושקעוויטש אין זיין נחמה, וועלכע רופט אויס:

„אַ קללה אויף אַלע די זאַטע, וואָס זיצען אין וואַרעמקייט! אַ קללה אויף אַלע, וואָס געוועלטיגען איבער אונז! איהר קאַלטע, צופֿריעדענע, וואָס איהר זיצט אויף אונזערע פּלייצעס — פֿערשאָלטען זאָלט איהר ווערען! אַ קללה אויף זיי און אויף זייערע חתנים, כּלות און קינפּעטאָרינס! זאָלען זיי דערשטיקט ווערען עסענדיג! די ערד זאָל זיך עפֿענען אונטער די פֿיס פֿון רייכען, וואו נאָר ער שטעהט, ליגט אָדער געהט!...“

און שפּעטער שוין, ריידענדיג מיט גאָט, שרייט זי אַ פֿערצווייפֿעלטע:

„צו וואָס בעדאַרפֿסטו דעם מענשענס צרות?! צו פּאַסט עס פֿאַר דיר, רבונו של עולם, זיך צו פֿלעכטען אַ טראָן פֿון יסורים? צו פּאַסט עס פֿאַר דיר זיך צו מאַכען אַ פֿוס־בענקעלע פֿון מענשליכע טרעהרען? און פֿון אַלע זייטען הערען מיר נאָך וועגען דיר: ער איז די גוטסקייט אַליין, ער איז די פֿאָלקאָמענהייט אַליין. אָט אַזוי לויבט מען און מען הנפֿ'עט די רייכע און די מעכטיגע אין דער צייט, ווען אַלע זייערע טועכצען און זייערע געדאַנקען זענען הוילע אַכזריות'ען“!...

אָ גאָט, וואָס טוסט דו! פֿערטיידיג דיך, ענטפֿער! עס געהט אַ דור נאָך אַ דור און דיינע אונגערעכטיגקייט מעהרט זיך, די מענשען האָבען שוין קיין כח נישט אויסצוהאַלטען! דו האָסט זיך אָבגעקעהרט פֿון אונז? צו וואָס האָסטו דו אונז געפּייניגט?... דו אונגליקליכער פֿערפֿיהרער, מעגסט הונדערט מאָל מיך וואַרפֿען אין פֿייער פֿון גיהנום, — מיין נשמה וועט זיך נישט אונטערגעבען! די מענשען וועלען דיר קיינמאָל נישט מוחל זיין דיין אַכזריות'דיגע אָבנאַרעריי“.

אַלס געגענזאַץ פֿון דעם ווייבערשען איוב'ן טרעט אַרויס ביי יושקעוויטש'ן די צווייטע הויפּטגעשטאַלט סעם, דער מאַמין, וואָס האָט זיין גאָט אין האַרצען, און וואָס קיין צרה און קיינע שלעק קאָנען איהם נישט מאַכען שוואַך אין זיין גלויבען. אין סעם פֿערקערפּערען זיך די פֿילאָזאָפֿישע דמיונות פֿון דער מאַסע, איהר פֿילאָזאָפֿישע רעליגעזע וועלט־אַנשויאונג, וועלכע מאַכט די מאַסע נאָכגעביג און וועלכע דערלאָזט זיי נישט אַרויסטרעטען מיט אַ פּראָטעסט געגען זייערע געקרוינטע און געוועהנליכע וועלטליכע בעדריקער.

נעבען ביידע געשטאַלטען טרעט אַרויס די פֿרישע לעבעדיגע געזונדע יוגענד; אָבער די יוגענד טיילט זיך אין צוויי אַרטען פֿון נשמות: אין אַ מענישע און אַ מיידעלשע. די מענישע געזונדע קרעפֿטיגע יוגענד וויל נישט וויסען פֿון אַנאָיוב'שער פֿערצווייפֿלונג און פֿערגליווערטער אמונה.

זי שאַפֿט זיך אַליין אַנ׳אמונה, און איהר אמונה איז אַ היע־וועלטיגע, אַנ׳אידעאַל וואָס פֿיהרט צו בעפֿרייאונג פֿון קנעכטשאַפֿט און נויט. די מענישע יוגענד שטרייט און קעמפֿט פֿאַר׳ן אידעאַל מיט דעם פֿעסטען הסכם צו זיגען און צו לעבען פֿאַר׳ן אידעאַל; די פֿרויעניוגענד דאַגעגען ווילט אַ הייליגעם אידעאַל, פֿאַר וועלכעס זי זאָל קאָנען שטאַרבען, פֿאַלען, אַלס אַ נוצליכער קרבן.

גאַבאַי און מיכא שטעלען פֿאָר ביי יושקעוויטש׳ען די ביידע אַרטען פֿון יוגענד־געשטאַלטען.

פֿערצווייפֿלונג, די אמונה פֿון אַ פֿאַרצייטיגער וועלט, דער קעמפֿער פֿאַר אַ צוקינפֿטיגען מענשהייטס־אידעאַל און דער קרבן פֿון דעם אידעאַל ווערען אַרויסגעשטעלט ביי יושקעוויטש׳ן אַלס די פֿיער הויפּט־העלדען.

אויג אין אויג מיט אַנ׳אונבאַרמהערציגען הונגער שטעהען נחמה, סעם, גאַבאַי און מיכאַ. איטליכער פֿון זיי דאַרף אונז ווייזען, ווי דער מענש קעמפֿט מיט זיך, מיט זיין לעבען, מיט די סאָציאַלע פֿעהלערען פֿון לעבען, און אַלע אינאיינעם דאַרפֿען אונז ווייזען, ווי עס וואַקסט אויס די מענשליכע נשמה, ווי זי קריגט גאַל, ציידן, (נחמה), אָדער ווי זי קאָרטשעט זיך צוזאַמען אין דחקות צוליעב נישט היגע פֿאַנטאַסטישע רעליגיעזע דמיונות (סעם, דער מאַמין), אָדער ווי זי קריעגט פֿליגעל און אַ לעבענס־גייסט אין קאַמפֿ פֿאַר אַ בעסערע צוקונפֿט (גאַבאַי), אָדער ווי זי געהט אום פֿול מיט אַ געטליכען חן, ווי אַ טאַנצענדיגע מרים, אַלס אַ קרבן פֿאַר אַ הויכע אידעע (מיכאַ).

אָט דאָס איז געווען יושקעוויטש׳עס חלום, בעת ער האָט אין דונקעלע נעכט אויף איינזאַמע שפּאַצירגענג בעקלערט זיין לעצטעס דראַמע.

דער חלום איז אָבער לײדער געבליבען אַ חלום. די פֿיער געשטאַלטען לעבען נישט אין זיין דראַמע; דעם הונגער זעהט מען נישט דאָרטען. מען זעהט נישט קיין לעבעדיגע מענשען, נאָר מאָראַלישע דמיונות, פֿערצווייפֿלונג, אמונה. די יוגענד־געפֿיהלען זענען אַרוים ווי נאַקעטע השגות, אָהן הויט און ביינער, מאַנכע העלדען ריידען ווי אַ מאַרקסיסטישער טייטש־חומש, מאַנכע מיט האַלבע פּסוקים פֿון תנ״ך, סעם ציהט זיין גאַנצע אמונה פֿון סדור, ער געהט אייביג אַרום מיט אַ „מאַליטוועניק“, אויף וועלכען ער טייטעלט מיט די פֿינגער: אָט דאָ, אָט דאָ וועט איהר געפֿינען אַנ׳ענטפֿער אויף אַלע קשיות. זיין שפּראַך דערמאָנט אונז די נוסח־

פֿראַזען פֿון אַ פֿרומען קריסטען. ער איז טויט — טויט אַלס מענש, טויט אַלס יודישע געשטאַלט, און דערצו נאָך אויסערליך געפֿאַלשעוועט דורך זיין קריסטליכען אופֿן אויסצודריקען זיין אמונה. נחמה רעדט מיט האַלבע פּסוקים (יושקעוויטש לייענט מן הסתם אַמאָל תנ״ך אין דער איבערזעצונג, און מאַכט דעם גוי׳ישען פֿעהלער, אַז אַ יוד, ווען ער ווערט צוהיצט, רעדט תמיד אין לשון התנ״ך), און איז אין מאַנכע ערטער נאָר אַ קאַריקאַטור אויף אַ יודען. גאַבאַי רעדט נאָר, רעדט, ווי אַ בוך, ווי אַ פּראָקלאַמאַציע; מען זעהט איהם אָבער נישט אַלס מענשען. די בעסטע פֿיגור איז שוין מיכאַ, אָבער געמאָלט אויפֿ׳ן אַלטען שטייגער: האַלב לייכטזיניג, האַלב קאָקעטיש, מאַנכמאָל פֿערטראַכט, פֿערבענקט און צורודערט, ווי אַ היסטעריטשקע. קורץ, פֿון יושקעוויטש׳עס הלום איז נישט אַרויס קיין קונסט־ווערק.

אָדער מיט אַנדערע ווערטער: דער לעזער בעקומט נישט דאָס געפֿיהל, אַז די מענשען אין שטיק זענען אויך פֿאַרהאַן אין לעבען, מען הערט זייערע ווערטער, מען פֿערטראַכט זיך זאָגאַר איבער מאַנכע רייד זייערע, מען פֿערליערט אָבער אויף אַ מינוט נישט דעם חוש, אַז אַלע די העלדען זענען נאָר אַ צוטשעפּענים צו די ווערטער, וואָס יושקעוויטש וויל זאָגען פֿאַר׳ן עולם. אין אַ קונסט־ווערק איז דער אַיינדרוק פּונקט פֿערקעהרט: די ווערטער פֿון די געשילדערטע מענשען שיינען אונז שטענדיג אַלס אַ טפֿל, די קונציג אַרויסגעשטעלטע פֿיגורען זאָגען דעם לעזער אַ סך מעהר, ווי דאָס וואָס זיי ריידען.

צום שלום נאָך עטליכע ווערטער מכח יושקעוויטש׳ען אַלס כלומר׳שט דעם איינציגען טאַלענטפֿולסטען שילדערער פֿון יודישען לעבען אין דער רוסישער שפּראַך. (אַייזמאַן איז ווייניגער אַנערקענט).

אין דער רוסישער ליטעראַטור בעטראַכט מען יושקעוויטש׳ען אַלס אַנ׳אויטאָריטעט, וואָס [אָ]נבעלאַנגט צו דער שילדערונג פֿון אונזער יודישער וועלט. דעם יודישען לעזער בעדאַרף מען נישט זאָגען, ווי ווייט דאָס איז פֿאַלש. אין צעהן שורות ביאַליק׳ס, אין איין ערצעהלונג פֿון ת. ברענער׳ן, אַפֿילו אין דעם מיטעלמעסיגען שטיק פֿון פּרץ הירשביין „פֿון איינע און פֿון פֿרעמדע״ („די צייט״) ליעגט מעהר טיעפֿקייט און קענט־

ניס פֿון יודישען לעבען, ווי אין אַלע ווערק פֿון יושקעוויטש'ען. עס איז אַ ביטערער חוזק, אַז יושקעוויטש וואָס בענוצט די יודישע סביבה אין גרעבסטען אופֿן, ווי אַ פּראָטעסט־מיטעל פֿאַר געוויסע סאָציאַלע טענדענ־צען, ווערט בעטראַכט אַלס אונזער שילדערער. דער חוזק ווערט נאָך ביטערער, ווען אונזער יודישע אינטעליגענץ, וואָס איז דערווייטערט פֿון דער אָריגינעלער יודישער ליטעראַטור און פֿון פֿאָלקס־לעבען, קוקט אויף יושקעוויטש'ען מיט די אייגענע תמ׳ועטע אויגען ווי אַ קריטיקער אין „רוס־קאָיע באָגאַטסטוואָ".

עס איז שוין לאַנג צייט געווען צו ערקלערען דעם רוסישען עולם, אַז מינא'ס, גאַבאַי'ס און סעמ'ס זענען נישט קיין לעבעדיגע יודישע פֿי־גורען, נאָר סימוואָלען פֿון געוויסע מענשליכע געפֿיהלען, ווי למשל, די העלדען פֿון מאַנכע אַנדרעיעוו'ס דראַמען.

צופֿעליג איז לייכטער יושקעוויטש'ען צו בענוצען (אָפֿט אומגע־לומפּערט) יודישע נעמען, אַלס רוסישע אָדער פֿראַנצויזישע. צופֿעליג בענוצט ער די יודישע סביבה פֿאַר זיינע סאָציאַל־פּאָליטישע ציעלען, וויכטיג איז אָבער פֿאַר איהם גראָד דאָס לעצטע; דאָס ריין טיפּיש יודישע שפּיעלט ביי איהם שטענדיג די ראָלע פֿון אַ נעבענזאַך, און עס איז אַ טעות, ווען מען וויל פֿון רש״י לערנען פֿראַנצויזיש און פֿון יושקעוויטש'ס ווערק דאָס יודישע לעבען.

עספּעראַנטאָ און יודיש.

(צום טשערנאָוויטשער צוזאַמענפאָהר).

I

אין דרעזדען זענען זיך צונויפגעפאָהרען עספּעראַנטיסטען פון דער גאַנצער וועלט. רוסען, אַמעריקאַנער, יאַפּאַנער אינאיינעם מיט דייטשען, פראַנצויזען און ענגלענדער האָבען זיך פעראייניגט, אום צו שטאַרקען און קרעפטיגען די וועלטשפּראַך עספּעראַנטאָ. פערשיידענע רעגירונגען האָבען געשיקט זייערע פערטרעטער אויפ'ן עספּעראַנטאָ־קאָנגרעס און אַרויסגעוויזען זייער אינטערעס צו ד"ר זאַמענהאָפ'ס ווערק. ד"ה זאַמענהאָף אַליין האָט מען מקבל פנים געווען מיט פויקען און טרומייטען, מיט אַ גאַנצען אָרקעסטער, און בעת ער איז אַרויף אויף די קאָנגרעס־בימה איז דער קאָנגרעס־זאַל פערהילכט געוואָרען פון בראַוואָ־פּאַטשעריי און די געדיכטע באַסאָווע טענער פון אָרגעל־מוזיק.

דער דרעזדענער עספּעראַנטאָ־קאָנגרעס האָט זוכה געווען צו אַ גרויס־גרויס פּאַראַד, און די הייליגע אינטערנאַציאָנאַלע הגאָ־גלאָק האָט גע־קלונגען אין די אויערען פון די פעלקער פון איין עק וועלט ביז דער אַנ־דערער. אָט אַזאַ מזל האָט שוין אַלץ אויף דער וועלט, ווען דאָס שמעקט נאָר מיט די גראָזען פון אינטערנאַציאָנאַליטעט און פעלקער־ברודערשאַפט.

איך בין זיכער, דאָס דער פּאַראַד פון די קומעדיגע קאָנגרעסען וועט נישט לערך זיין גרעסער און הילכיגער, ווי דער פּאַראַד פון היי־יאָהר, און מיט איטליכען יאָהר וועט זיך מעהרען די צאָהל פון די הגאָ־גלאָקען, וואָס גלעקלען מיט קאַלט־שטאָהלערנע צונגען די קאַלטע בשורה פון קאַל־טער פעלקער־ברודערשאַפט.

II

אין טשערנאָוויץ זענען זיך צונויפגעפאָהרען יודישע שרייבער, פּאָעטען, קריטיקער, פּובליציסטען, נאַציאָנאַל־פּאָליטיקער. אויך דאָרטען איז געזעסען אַ יודישער אַמעריקאַנער נעבען אַ יודישען פּוילען און אַ יודישען ענגלענדער. קיין גרויס פּאַראַד האָט מען פאַר זיי נישט געמאַכט. נישט גאָר די אינטערנאַציאָנאַלע, אויך די נאַציאָנאַל־יודישע הגאָ־גלאָק האָט פאַר זיי נישט געקלונגען. און אין קעלן, דעם איינציגען אָרט, וואו עס ליעגען צונויפגעוויקעלט עטליכע בלאָה־ווייסע מגן־דוד־פאָהנען, האָט מען גע־קנייטשט מיט'ן שטערן און פעסט בעשלאָסען, צו מאַכען פון דעם טשער־נאָוויצער צוזאַמענפאָהר אַ מעשה שלא היה ולא נברא. די בלאה־ווייסע מגן־דוד־פאָהנען האָט מען נאָך טיעפער פערדרוקט אין קאַסטען, און, אום צו פערטרייבען דעם אומעט, זענען אונזערע פיהרער געגאַנגען זיך איינ'הזר'ן די פּאָר פּסוקים לשון־קודש, מיט וואָס זיי וועלען איבער אַ יאָהר עפענען דעם 9־טען ציוניסטישען קאָנגרעס.

אָט אַזאַ מזל האָט שוין אַלץ אויף דער וועלט, וואָס פערלאָזט זיך נישט אויף וועלט־בעלי־טובות, האַגער קאָנגרעסען, רוסישע קאַרעטע, וועלט־אָטאָמאַנען, און לאָזט זיך שטיל און ערנסט געהען צום האַרצען פון פאָלק, צו יהעם תוך פון זיין נשמה, אום צו געפינען די גליקען אין איינענעם שטה, אין חי שמאָלע ד' אמות פון דער אייגענער פאָלקס־קולטור. און איך בין בטוח, אַז אויך די קומענדיגע קאָנפערענצען וועלען פאַרביינעהען נישט מינדער שטיל, ווי די היי־יאָהריגע, כי לא ברעש ה'.

III

עספּעראַנטאָ און יודיש: דאָרטען די בעשאַפונג פון אַ נייער שפּראַך, און דאָ די פערוואַנדלונג פון אַ לעבעדיגער פאָלקס־שפּראַך אין אַ ליטעראַרישע, נאַציאָנאַלע. דאָרט מוז מען זיך מעסטען מיט דעם רבונו של עולם, ווערען אַ גאַנצער בעשעפער, און דאָ נאָר אַרויסבעקומען כּללים און נאָרמען פון דער שפּראַך, וועלכע לעבען אין איהר אַ שטילען פערבעהאַלטענעם לעבען זייט הונדערטער יאָהרען.

דאַכט זיך, גאָר אַ קלייניגקייט! און דעננאָך ווי גיך איז ד״ר זאַמענהאָף פאַרטיג געוואָרען מיט זיינע מעשה בראשית, און ווי שווער, ווי ביטער שווער וועט אָנקומען די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ־לייט, ביז זיי וועלען דערגרייכען האָטש אַ טייל פון זייערע וואונשען. זייט רישעליע׳ס צייטען אַרבייטען פראַנצויזישע געלערנטע אויף דעם פראַנצויזישען אַקאַדעמישען ווערטערבוך — און זיי זענען נאָך עד היום נישט פאַרטיג. זייט גרימס צייטען אַרבייטען די דייטשען אויף זייער ווערטערבוך — און אויך זיי זענען נאָך נישט פאַרטיג מיט דער אַרבייט. דאַגעגען אָבער וועט זאַמענהאָף פאַרטיג ווערען מיט זיין „אַקאַדעמישען” ווערטערבוך אין איין קאָנגרעס־יאָהר. די זעצער וועלען נישט וואַרטען איין רגע, די ווערטער נאָכ׳ן אַלף־בית וועלען אָנקומען פון וואַרשוי גיך ווי אַ וויכער, און די עספּעראַנטיסטען וועלען בעקומען אין אַ פרימאָרגען דאָס, אויף וואָס פעלקער וואַרטען הונדערטער יאָהרען.

עספּעראַנטאָ און יודיש!... מען מוז קומען צו אַ הסכם, אַז בעשאַפען איז לייכטער, ווי דאָס בעשאַפענע צו בעגרייפען, אַז דעם אויבערשטען זענען אָנגעקומען די סדרי מעשה בראשית לייכטער, ווי די סוגיא תגרילוד, אדם מיט חוה׳ן האָבען איהם אינגאַנצען געקאָסט אַ שמייכעל אויף די ליפּען און דער לויתן מיט׳ן שור הבר — אַ קוועטש מיט די אַקסלען. דען ווי די מעשה זאָל ניט זיין, איז פאָרט דער אויבערשטער אַ פלינקערער בעשאַפער, ווי ד״ר זאַמענהאָף, דער אויגענדאָקטאָר אין וואַרשוי.

IV

עספּעראַנטאָ און יודיש!... ביידע זאָלען האָבען מיר צו פערדאַנקען די גאונות פון די מזרח־יודען. עס איז נישט קיין בלויזער צופאַל,

וואָס אַ רוסישער יוד איז געוואָרען דער בעשעפער רחמנא לצלן, פֿון אַ וועלט-שפּראַך. אמת, הײַנט געפֿינען זיך נאָך אין די פּנקוס'ען פֿון דער וועלטקולטור נאָך אַנדערע 148 וועלטשפּראַכען. און אויב איך האָב קיין טעות נישט, לעבט נאָך יאָהאַן מאַרטין שלייער, דער בעשעפער פֿון וואָלאַפּיק, וועלכע האָט געהאַט אַ מאָל נאָך מעהר אָנהענגער, ווי היינט ד"ר זאַמענהאָף. און דעננאָך מיין איך, אַז עס איז קיין בלויזער צופֿאַל, וואָס אַ רוסישער יוד איז איצט דער ערשטער גאון צווישען די וועלט-שפּראַכען-מאַכערס.

ווער וואַקסט אויס נאָך מעהר ווי דער רוסישער יוד אָהן אַ שפּראַך? ווער איז נאָך מעהר מטמא זיין מויל מיט אַ מיש-מאַש פֿון אַלערליי נישט דורכגעלעבטע, נישט דורכגעפֿיהלטע שפּראַכען, ווי דער רוסישער יוד און זיינע קרובים, די גאַליציאַנער, רומענער און „אַמעריקאַנער בירגער"? דער אומגליקליכער מזל פֿון אונזער פֿאָלק האָט געמאַכט פֿון אונז אַזוינע ברואים, וואָס קוקען אויף אַלץ אין דער וועלט, ווי אויף אַ מיטעל זיך צו דערשלאָגען צו אַן אָרעמער הונה. אין דער מלחמה פֿאַר'ן פּשוט'ען גשמיותדיגען לעבען האָט דאָס פֿאָלק פֿערלוירען דעם חוש צו די זאַכען, וואָס זענען אַ ציעל פֿאַר זיך אַליין. אויך די שפּראַך איז פֿאַר אונז אַ מיטעל נישט קיין ציעל. אויך זי דינט אונז ווי אַ דינסטמויד, און ווייטער ווילען מיר פֿון איהר נישט וויסען. דאָס יודישע פֿאָלק איז דאָך שטענדיג פֿעריאָגט און געפּלאָגט, עס איז שטענדיג געצוואונגען, זיך צו בענוצען מיט די פֿיינסטע און ליעבסטע זאַכען, ווי מיט אַ מיטעל, זיך אַרויסצוראַטעווען פֿון עפּיס אַ צרה. אין אַ שעת סכנה קוקט מען נישט אויפֿ'ן עצם פֿון דער זאַך. פֿאַלט אָן אַ גזלן, כאַפּט מען די שבת'דיגע לייכטער און מען וועהרט זיך קעגען דער געפֿאַהר. אין מיטעלאַלטער האָבען יודישע ווייבער אויף דער נסיעה זיך פֿערקליידעט אין מענישע קליידער, און דער יוד מיט'ן פּעקעל אויף די פּלייצעס פֿערמאַסקירט זיך אין פֿרעמדע שפּראַכען. אַי וואָס, קיינעם נאַרט מען נישט אָב!? ווער קלערט וועגען דעם? ווער האָט דאָס גאָר צייט איבערצוקלערען, ווען דער אימפּעט טראָגט?!

מיר זענען אַזוי אומגליקליך געווען, דאָס מיר האָבען קיין מאָל נישט געקענט זיצען אויף אַן אָרט און רוהיג גניסען דאָס ביסעל שענקייט פֿונ'ם לעבען. גניסען אָבער, איז דאָס אייגענע, וואָס מודה זיין, אַז דאָס לעבען, אַזוי ווי אַלע צווייגען, בלעטער און בלומען פֿונ'ם לעבען האָבען אַ ווערט פֿאַר זיך אַליין, האָבען אַ ממשות צו אַלע צייטען, אויך דאָן, ווען עס גיט נישט קיין ריוח בצדו, אויך דאַן אפילו, ווען

די בעטלער-טאָרבע ווערט נישט פולער דערפון. דער קליין-קרעמערישער אָדער, נאָך בעסער, דער פעדלערשער גייסט האָט אויסגעמעקט אינ׳ם יודישען פאָלק די פראָסטע געזונדע חושים צו דער אייגענער שפראַך און ממילא אויך צו אַנדערע שפראַכען. ווען מען קוקט אויף אַ שפראַך מיט די אייגענע אויגען, ווי אויף אַן אַייזענבאַהן, אַ טעלעגראַף, אַ טעלעפאָן — טו פאַרוואָס זאָל מען נישט מאַכען פון דער דאָזיגער „ערפינדונג" עפּיס אַזוינס, וואָס זאָל זיין פשוט בתכלית הפשטות?

דאָס פערדרעהטע, פערפלאָנטערטע יודישע לעבען וועקט אין איטליכען פון אונז אַ מאָדנעם גוסט צו פשטות. די יודישע פערמאַטערטע נשמה ווינט נאָך פשטות. גוואַלד, צו וואָס אַלע די פערפלאָנטערטע שווערע שטריק, וואָס פערצוימען דעם וועג דעם אָרעמען פעדלער, בעת ער אַיילט זיך, צו געהן איבער די הייזער?! גוואַלד, צו וואָס די גרעניצען, די פערשיידענע פאָלקסטיפּען, די פערשיידענע שפראַכען און נאָך אַזעלכע שמאָכטעס?! צו וואָס נאָך מאַכען שווערער דאָס ביטערע לעבען, אַז אַזוי איז עס שוין אויך נישט אויסצוהאַלטען?!

און אין יודישען לעבען בעמערקען מיר עפּיס אַזוינס, וואָס נאָר אַ רבונו של עולם — נישט אַ ד״ר זאַמענהאָף — איז דאָס בכח צו בעשאַפען. דער יוד, וואָס איז אויסגעבונדען מיט טויזענדער סתירות, ווענעמס נשמה איז אָפשר איינע פון די פערפלאָנטערטסטע צווישען די פעלקערטיפּען, וואָס וואָלט אין דער שטילקייט און איינפאַכקייט פונ׳ם דאָרפלעבען אומגעקומען, ווי אַ פיש אויף דער יבשה — אָט דער יוד שרייט און ווינט: גוואַלד פשטות, האָטש אומעדום די ענגלישע קאָנסטיטוציע, האָטש אומעדום איין שפראַך!

אָט אַזאַ קאַריקאַטור איז בכח צו בעשאַפען נאָר דער אויבערשטער, און איינער פון זיינע גאונים אין דער דאָזיגער קאַריקאַטור איז ד״ר זאַמענהאָף, דער בעשאַפער פון דער וועלטשפראַך עספּעראַנטאָ, דען ד״ר זאַמענהאָף איז פאָרט אַ גאון.

V

דער מיטעלער מענש פונ׳ם פאָלק איז נישט קיין גרויסער בעל מדות. ער ווייסט נישט פון ווייטע וועגען, ווייטע ציעלען, צוקונפטס-אידעאַלען

און דאָס גלייבען. ער האַלט נאָר דערפון, וואָס גיט איהם אַ שטיצע אין דער מלחמה פאַר'ן לעבען, און ער קעהרט זיך אָב מיט אַ ברום פון אַלץ, וואָס שוואַכט איהם אָב אין זיין לעבענס-קאַמפף. ער שיצט אינסטינקטיוו יעדע שפּראַך, ווען זי ווערט גערעדט פון אַ גוט אָרגאַניזירטען פאָלק, און ווענדט זיך אָב מיט פעראַכטונג פון דער שפּראַך, וואָס ווערט געפיהרט פון אַנ'אָרעם הייפעל נע-ונד'ניקעס-ציגיינער, אָהן געלט און אָהן כח, אָהן אַני-אויבערע פּאָליטישע מאַכט, אָהן אַנ'אינעווייניגסטע סוהרישע קראַפט. און קען ער נישט קיין אַנדערע, חוץ די, וואָס מען האָט איהם אין וויגעל געלערנט — שעמט ער זיך מיט איהר אין די עלטערע יאָהרען, און צווייטענווייז בעקומט ער צו איהר אַ ברענענדיגע שנאה. אין אָנפאַנג פונ'ם פאָריגען יאָהרהונדערט האָבען זיך די דייטשען געשעמט מיט זייער שפּראַך, ווען זיי פלעגען פערוואָגעלט ווערען קיין ענגלאַנד אָדער פראַנקרייך. אין דער פעראַכטונג צו דער אייגענער שפּראַך דריקט זיך אויס די פעראַכטונג צום אייגענעם פאָלק, צו זיך אַליין. ווען דאָס פאָלקסלעבען איז אַזוי צעבראָכען, אַז עס איז נישט בכח, צו בעשאַפען אַנ'אָרגאַניזאַציע, וואָס זאָל אַרומנעהמען איטליכען גליעד פונ'ם פאָלק און איהם פערלייכטערן זיין טאָג, — דאַן פערוואַנדלען זיך די בעסטע און טייערסטע זאַכען פון דער פאָלקס-קולטור אין אַ לאַסט, און אָפטמאָל אין אַ מכה שלא כתובה בתורה. די מנהגים פונ'ם פאָלק, די שפּראַך מאַכען נאָך דעם מיטעלען מענשען אָבגעשיידטער, איינזאַמער; נישט זיי פערלייכטערן איהם דאָס לעבען צווישען די שטאַרקערע און אָרגאַניזירטע פעלקער, נאָר מאַכען נאָך שוועדער און ביטערער. דער אייגצעלנער בעקומט דעריבער אַ שנאה צו די אויסערע און אינערע סמנים, וואָס שיידען איהם אָב פון די אַרומיגע בעסער אָרגאַניזירטע פעלקער, און זוכט מיט אַלע מיטלען, ווי אַזוי צו פערמאַסקירען דעם געירושה'נטען הויקער.

שטאַרקער ווי אומעטום דריקט זיך דאָס אויס ביים יודישען פאָלק, וואָס ליידט פון זיינע אויסערע סמנים און זעהט פון זיי זעלטען ווען עפּעס גוטס. דער מיטעלער יוד, וואָס לאָזט זיך אַוועק אויף די גוי'שע מערק, ליידט פון זיין שפּראַך, ליידט פון זיין הלוך, פון זיין היסטאָרישער נאָז. און קומט ער פון די מערק אַהיים אַ צומאַטערטער מיט אַ לעדיגער קעשענע — איז ער גרייט, צו שעלטען מיט טויטע קללות זיין הויקערדיגע נאָז, זיין הויקערדיגע שפּראַך. די גאַנצע פעראַכטונג, וואָס דער יוד פיהלט צו זיין צוקראָכענעם פאָלקסלעבען, גיעסט ער אויס אויף איינע פון די הויפּט-צווייגען פון זיין קולטור-לעבען — אויף זיין אייגענער שפּראַך. עס

איז אַ טעות, ווען מען מיינט, דאָס נאָר אונזער אַסימילאַטאָרישע אינטעלי־גענץ פֿעראַכטעט דאָס „יודיש“. דאָס פֿאָלק איז נאָך אַ גרעסערער שונא פֿונ׳ם „זשאַרגאָן“, ווי די אינטעליגענץ, און אין מאַנכע פֿעריאָדען זעהען מיר גראָד פּונקט דעם היפּוך דערפֿון בּיי דער יודישער אינטעליגענץ. אַט נעהמט האָטש די קאָנפֿערענץ אין טשערנאָוויץ. די שענסטע נעמען פֿון אונזערע נאַציאָנאַלער אינטעליגענץ האָבּען זיך פֿעראייניגט, אום צו דער־הויבּען די יודישע שפּראַך, אום זי צו בּרענגען צו אַ מדרגה פֿון אַ ליטעראַריש־נאַציאָנאַלער שפּראַך. דאָס פֿאָלק דאַגעגען שטעהט ווייט אָבּ־געררוקט פֿון דער שטילער קאָנפֿערענץ — און דערהערט עס עפּעס דערפֿון — איז עס שוין גרייט, צו מאַכען אַ „גלייכווערטעל“ און אָבּצושפּעטען פֿון אַ יודישע גראַמאַטיק, וואָס וויל אַריינבּרענגען אַ טאָלק אין זיין צומישטען לשון.

VI

עספּעראַנטאָ און יודיש... דאָרטען פּויקען און טרומייטען, דאָ דאָס איראָנישע געלעכטער פֿון אַ פֿאָלק אַ חולה, וואָס שפּעט אָבּ פֿון דעם רופֿא, וועלכער פּרוּבּט נאָך אַריינצובּרענגען לעבּען אין דעם פֿערפֿרוירענעם גוף. דאָרטען קאָקאַרדעס און עפּאָלעטען, טעלעגראַמעס פֿון אַלע עקען פֿון דער וועלט, בּאַנקעטען, טעאַטער־שטיק, פֿרויען אין שיינע טואַלעטען און הערען אין פֿראַק און לאַקשיך; און דאָ אַ הייפֿעל דיכטער, בעלי הלומות און פֿערטרויערטע נאַציאָנאַליסטען, וואָס אַרבּייטען שוין צעהנדליגער יאָהרען, צו אָרגאַניזירען דאָס צעפֿאַלענע יודישע פֿאָלק. דאָרטען קלינגען די גרויסע הנא־גלאָקען, און אַ גנעץ ווערט געוואָרפֿען איבּער די קעפּ פֿון דער גאַנ־צער מענשהייט; און דאָ אַ שטילע התונה פֿון עטליכע בעלי הלומות, אויף וועלכער עס פֿעהלען די הויפּט מחותנים — דאָס יודישע פֿאָלק. ווי גרויס איז דער הלוק? אַזוי גרויס, ווי צווישען אָרעם און רייך. און דענאָך וואָס פֿאַר אַ טיעפֿע, גייסטיגע אָרעמקייט האָט פֿעראייניגט די עספּעראַנטיס־טען און וואָס פֿאַר אַ טיעפֿער צער, וואָס פֿאַר אַ טיעפֿע ליעבּע האָט פֿעראייניגט די טשערנאָוויצער יודען!.. די עספּעראַנטיסטען קלעפּען צו־זאַמען מענשען פֿון פֿערשיידענע פֿעלקער, דאַמיט מען זאָל בּעקוועמער

און האַסטיגער קענען קויפען און פערקויפען קאָרן און ווייץ, פוטער און לעדער, קעז און אַרבעס; די טשערנאָוויצער פעראייניגען אַ צעפאַלען, צעברעקעלט פאָלק, דאַמיט פון די איינצעלנע פערוואָגעלטע נשמות זאָל מיט דער צייט בעשאַפען ווערען אַנאיין־איינציגע פאָלקס־נשמה. די עספּעראַנטיסטען פערנעהמען זיך נישט מיט דעם אינעווענינגסטען מענשען, מיט דער נשמה פון די פעלקער; ביי זיי איז רעכט אַ דייטש־נאַציאָנאַלע דראַמא צו לאָזען שפּילען פון 20 אַקטיאָרען פון 20 פערשיידענע אומות. די טשערנאָוויצער אָבער ווייסען, אַז די שפּראַך פון אַ פאָלק האָט נאָר דענמאָלסט די מעגליכקייט צו לעבען און זיך צו ענטוויקלען, ווען דאָס פאָלק אַליין האָט זיך נישט אויפגעהערט צו ענטוויקלען, ווען דאָס גאַנצע פאָלקס־לעבען איז אַזוי אָרגאַניזירט, דאָס יעדער איינצעלנער פיהלט זיך אין איהם ווי אַ טייל פונ׳ם גאַנצען, ווי אַ פיש אין זיינע נאַטירליכע וואַסערן. ווי אָרעם און פשוט איז די מלאכה פון די עספּעראַנטיסטען!.. ווי רייך, טיעף און קאָמפּליצירט איז די אַרבייט, וואָס שטעהט פאָר דער קאָנפערענץ פון דער יודישער שפּראַך.

קאָוונאָ, 25 אויגוסט 1908.

III. איראַנישע מעשה׳לעך.

ישראליק איז קראנק

(א חנוכה־פאנטאזיע).

I

איך גייה ארום הין און צוריק דורך דעם לאנגען ברייטען חדר... אין קאפ דולט און דולט... און מיר דאכט זיך, אז וואס גיכער איך וועל שפאנען, וואס קלאפענדיגער עס וועלען זיין מיינע טריט, וועט מיר אלץ רוהיגער און ליכטיגער ווערען אין צוטראגענעם מח... און איך גייה אלץ גיכער הין און צוריק...

די זון לאזט זיך שוין ערגעץ וואו אראב; אין שטוב ווערט טונקעלער און טונקעלער... איך קען שוין קוים דערקענען דאס פנים פון דער באבעניו, וועלכע זיצט איצט ביים פענסטער איינגעטוליעט אין א טוך, מיט אנאונטערגעשפארטער באק...

פון מיינע טריט ווערט די פינסטערע שטוב אלץ הילכיגער און הילכיגער... עס טאנצען די שטוהלען, די ביינקלעך ארום מיר... דאס ווייסע לאמפ־גלאז זעגט מיר אין אויער מיט זיין פערפראנעם ציטערינגען קול־כיל.

פון די הושעריי און קלאפעריי הויבט מיר אן דער קאפ נאך מעהר צו דולען... איך ווייך אויס דעם הינקעדיגען טיש, וואס טאנצט מיר נאך מיט א מאדנעם הן, ביי איטליכען טריט מיינעם... איך ווארף בייזע בליקען אויפ'ן ווייסען לאמפ־גלאז; איך קריטץ מיט די ציינער

אויף דעם אַלטען אויסגעטריקנעטען שאַף, וועלכער ברעכט זיך און קוויטשעט מיט אַ מאוס'ען קול... איך פֿיהל, אַז אָט אָט וועל איך צוזאַמענקוועטשען די פֿויסטען, און שילטען, און זידלען, ווי אַ געבאָרענע מאַרק־יודענע.

— „ישׂראליק, וועסט אפֿשר בענטשען הנוכּה־ליכט?״ — טראָגט זיך פֿאַרביי פֿאַר מיין אויער דער באַבעניו'ס קול.

איך ענטפֿער ניט.

— „ווידער דער קאַפּוויטאַג״ — הער איך שוין דיטליכער אַ וויינענדיגע שטימע.

— „ויצט גאַנצענע טעג אויף די ביכער, עסט ניט, טרינקט ניט, אַלץ מיט די ביכער, אַלץ מיט זיין פֿערטראַכטקייט״ — וויינט ווידער אַ ווייכע האַרציגע שטימע.

אַ ביטער געפֿיהל הויבט זיך אויף, ווי אַ שטראָם, אין מיין ברוסט, און פֿערהאַפּט און פֿערשטיקט מיר דעם אָטהעם... איך קען ניט ענטפֿערן!

— וואָס פֿייניג איך די אָרימע באַבעניו, וואָס איז זי שולדיג! — שפּרינגט, ווי אַ פֿייל, דורך מיין מאַרך...

עס ווילט זיך מיר איהר טרייסטען, איהר פֿרעהליך מאַכען!... איך קען אָבער ניט... איך קען ניט!

די פּיס טראָגען מיך דורך די שטוב, און די מעבעל טרייסלען זיך, ווי אין קדחת...

— „בענטש, מיין זוהן, הנוכּה־ליכט, וועסט זעהען, ס'וועט איבערגעהן״ — דערהער איך גלייך ווי מען רעדט אַיין אַ קליין קינד.

אַ אומעדיגער שמייכעל איז אַריבער מיינע ליפּען. איך קען שוין די באַבעניו'ס נאַרישקייטען, בעת זי ווינשט אַ אייניקעל גוטס. וויפֿיעל מאָל פֿלעג איך זיך פֿרעהליך פֿונאַנדערלאַכען פֿון אַזעלכע רייד... איצט אָבער בין איך מיעד, מיעד... עס דולט מיר דער קאָפּ! עס צורייצט מיך נאָך מעהר! אָט שפּרינגט שוין אַרויס, ווי פֿון אַ פֿאָנטאַן, אַ ביטערעס געפֿיהל, ביטער ווי גאַל!..

— „צי ווילסט דו, איך זאָל צו פֿישעל דעם קרעמער געהן הנוכּה־ליכט בענטשען?״ — הער איך ווידער די באַבעניו'ס שטימע, און אין איהר קול הערט זיך אַ פֿאַראיבעל.

— „פֿישעל דער קרעמער? הנוכּה־ליכט?״ —

די גאַנצע בלוט איז מיר אַריין אין פּנים; דאָס האַרץ האָט מיר אָנגעהויבן שטאַרק צו קלאַפּען, איך בין געוואָרען אש־להבה.

— „פישעל!"

מיר האָט זיך פאַרגעשטעלט דער אײַנגעהויקערטער פישעל, מיט זיינע קנעכטישע העוויות, מיט זיינע היטרע קליינע לויפענדיגע אייגעלעך — דער אמת'ער מאוס'ער יוד מיט דעם טויזענד־יאָהריגען גלות אויף די פּליי־צעס... און דער מנול, וואָס האָט ניט קיין בושה פאַר זיך אַליין, וואָס פאַר אַ קאָפּיקע לאָזט ער זיך און זיין פאָלק טרעטען מיט די פיס צוואַנ־ציג מאָל אַ טאָג, אָט דער בענשט הנוכה־ליכט לכבוד די השמונאים!..

דורך מיין קראַנקען מאַרך איז דורך אַ ווילדע פאַנטאַזיע, און איך האָב אַ ווײַלע אויפגעהערט אומצוגעהען אין דער פינסטערער קלינגענדי־גער שטוב.

מיר האָט זיך פּלוצלינג אָפּגעדוכט, אַז בעת פישעל האָט מיט אַ פערקאַטערטער נאָז געזונגען „הנרות הללו", זענען אַריין אין זיין שטיבעל מתתיהו כהן גדול מיט זיינע פינף זיהן. זיי זענען אַריין שטיל, אָהן אַ שום גערויש, אין לאַנגע ווייסע ליינענע קליידער, אַרומגעגאַרטעלט מיט גאָלדענע גאַרטלען, פון וועלכע ס'האָבען געבלאַנקט די שיידען פון די שווערדען. מיט גרויס פערוואונדערונג האָבען זיי געקוקט אויף פישעל'ס אַרבייט, וועלכער איז געשטאַנען מיט דעם רוקען צו זיי, עפּיס געבור־טשעט אונטער דער נאָז, און איז געווען פערטהון מיט דעם צוקלעפּען פון אַ חלב'נע שמש־ליכטעל אָן דעם בלעכענעם פערפּאַטשקעטען הנוכה־לאָמפּ.

און וואָס מעהר זיי האָבען זיך צו איהם צוגעקוקט, איז אַלץ פינס־טערער געוואָרען זייער ליכטיגער פּנים; אין זייערע אויגען האָט זיך גע־מאָלט דאָס זעלבע געפיהל פון עקעל, וואָס משה רבנו האָט געפיהלט, בשעת ער האָט געקוקט אויף דעם מצרי, איידער ער האָט איהם דער־שלאָגען און בעגראָבען אין זאַמד. און פּלוצלינג האָט זיך פישעל אַ קעהר געטאָן צו דער טיר, וואו עס זענען געשטאַנען די זעקס פרעמדע פּאַרשוינען.

אַ ווילדער שרעק האָט אויפגעריסען זיינע קליינע לויפענדיגע אייג־לעך... ווי געיאָגט פון שדים און פון רוחות, האָט ער זיך אַ שליידער געטאָן דורכ'ן פענסטער, איבערגעקעהרט די הנוכה־לאָמפּ און...

אין איין רגע איז פון פישעל קיין זכר ניט געבליבען; מען האָט מעהר ניט געהערט, ווי פון הויף האָט זיך געטראָגען אַ שרעקליכער קול: געוואַלט! ראַטעוועט! גזלנים! גזלנים!!...

* *
*

אַ ווילדער געלעכטער האָט פערקלונגען די שטוב...
— האָב איך דאָס געלאַכט?
די באָבע איז, ניט טויט ניט לעבעדיג, צוגעלאָפען צו מיר, מיך אַנגענומען ביי די הענד, בעטענדיג זיך מיט אַ יאָמער-שטימע:
— „ישׂראליק! וואָס איז מיט דיר געשעהן? געה לעג זיך צו אַביסעל! נעהם אַ פּראָשעקעל דו זעהסט דאָך אויס ווי אַ בר-מינן! גאָט איז מיט דיר! נעהם אַ פּראָשעק! נעהם...
עס יאָמערט אַרום מיר... אין מיר יאָמערט עס אויך... אָבער מיינע אויגען בענעצען זיך ניט פון טרעהרען... עס קלאָגט אין מיר, טיעף אינעווייניג, אַטליכער אבר, אַטליכעס ביין קלאָגט און יאָמערט אין מיר...
איך נעהם עפּיס אַ עסלעפעל-ביטערס אין מויל, פאַל-אַנידער אויף דער זאָפע און פערמאַך די אויגען.

II

מיינע אויגען זענען צוגעמאַכט, און אַרום מיר איז פינסטער... אָבער מיינע נערווען זענען אָפען, און זענען בכח אַ גאַנצע וועלט צו פערשלינגען... ווי טויזענד אויגען שפּאַרען זיי אַרויס פון מיין קראַנקען קערפּער און זעהען, און פיהלען, און פייניגען מיין גייסט...
איך זעה טויזענדער, צעהנדליגע-טויזענדער יודישע הייזלעך, אָרימע, איינזאַמע, מיט פערלאַטעטע שויבען און צובראָכענע קוימענס... און אַקוראַט ווי די הייזלעך זענען די מענשען אין זיי: פער-

טראַכטע, פערשלאָגענע, פעראומערטע, מיט גרויע קראַנקע פּנים׳ער מיט הונדערטע דאגות אין קאָפּ, וועלכע בויערן און בויערן דעם מח...

און די אַלע מענשען שטעהען ביי בלעכערנע לעמפּעלעך, גיעסען בוימעל אין קליינע פערשמוצטע רעהרעלעך און דרעהען מיט׳ן גראָבען פינגער באַוועלנע קנייטלעך. און וואָס מעהר זיי דרעהען דעם וויסען באַוועל, ווערט דער קנייט אַלץ ברודנער און ברודנער, וויל אויף זייערע פינגער ליגט דער ברוד פון גאַנצען דרויסען...

און מיט איינמאַל צינדען זיך אָן צעהנדליגע-צעהנדליגע טויזענד פלעמעלעך, און צעהנדליגע טויזענד יודען מאַכען פּאַמעליך מיט די ליפּען און זינגען אַ חנוכה-ליעד...

און מיינע אָפענע אויגען זעהען דאָס אַלץ, און איטליכעס נערווענצווייגעלע ציטערט און פלאַטערט אין מיר.

עס שיינט ניט פון די פלעמעלעך, עס רויכערט פון זיי!! עס קלינגט ניט דאָס ליעד, עס קרעכצעט אין איהם!!

אָי! ווי ווילט זיך מיר, דאָס פון די אַלע פלעמעלעך זאָל ווערען איין איינציגער פלאַם, אַ פלאַם, וואָס זאָל ברענען, ווי אַ שׂרפה, מיט אַ בייזען ווילדען שיין, אַ פלאַם, וואָס זאָל פערפאַרבען דעם הימעל מיט פּורפּור, וועלכער זאָל דער גאַנצער וועלט דערצעהלען פון אַ יודישען יום טוב!...

עס ווילט זיך מיר אַ ליעד, אין וועלכען עס קלינגען געזונדע פרישע מענשליכע ברוסט-שטימען, אַ ליעד, וואָס מאַכט ציטערן די לופט מיט אַ הייליגען קלאַנג, וואָס קלינגט ווי אַ געטליכער שופר פון איין עק וועלט צום אַנדערען!...

טויזענדער פלעמעלעך ברענען פאַר מיין גייסט, אָבער זיי מאַכען איהם ניט ליכטיגער, זיי פערפינסטערן איהם! אַלע די טויזענד שטימען קלינגען אין מיין אויער, אָבער איך הער ניט קיין געזאַנג, איך הער נור אַ געשריי פון הייזעריגע גאָרגלען!.. און איך ווייס, אַז ווען אַפילו מיליאָנען פלעמעלעך זאָלען ברענען פאַר מיר, וועט אַלץ זיין דער איינענער חושך! איך ווייס, אַז ווען אַלע שטימען וועלען צוזאַמענפליעסען אין איין קול, איך וועל נור הערען אַ קרעכץ, אַ קרעכץ פון אַ גוסס!..

דעם ברוד פון דרויסען, פון אַנ׳אַנדער וועלט האָבען זיי אַריינגעטראָגען אין זייער קנייט; דער אומעט פון גלות האָט זיך אַריינגעגנב׳עט אין זייער חנוכה-ליעד...

טויזענדער ברידער שטופּען און שטויסען זיך, און רינגלען מיך אַרום פון אַלע זייטען און יאָמערן:

— „מיר האָבען זינגען געוואָלט, די שטימע האָט אונז פערלאָזען! מיר האָבען אונזער השך-לעבען געוואָלט בעשיינען. די שטראַהלען ווייכען און מיידען אונז אויס! מיר האָבען אַראָבגעוואָרפען די וואָכעדיגע בגדים, מיר האָבען יום-טוב'דיגע אָנגעטאָן, אָבער אין די קנייצען פון זיי האָט זיך אונזער גלות בעזעצט!... העלף אונז! העלף אונז! מיר קלאָגען און בעטען פאַר דיר!...—

ווען הער ים-הגדול וואָלט אין קלאָג אויסגעבראָכען, זיין יאָמער וואָלט ניט פערהילכט דאָס געבעט פון מיינע ברידער... ווען אַלע בערג וואָלטען פאַלען און זינקען, זיי וואָלטען ניט פערטויבט דאָס געשריי פון דעם טויזענד-יעהריגען גלות...

איטליכעס גליעד מיינס האָט זיך געריסען פון קערפּער... איטליך לעבענסטראָפּען פון מיין לייב האָט געוואָלט אויסוואַקסען, ווי אַ ריעז, ער זאָל קענען שטילען די פיין פון מיינע בעטערס...

איך האָב ניט גערעדט, איך האָב ניט געטרייסט... איך האָב זיך נור געוואָרפען פון איינעם צום אַנדערען, אַריינגעקוקט איהם אין די אויגען, געגלעט, געטוליעט... מיין גאַנצער קערפּער איז צוגאַנגען, צוגאַנגען אין טיעפען, טיעפען טרויער.

* *
*

„ער הלש'ט! ער הלש'ט! מינטערט איהם! מינט...״—האָט זיך געהערט אַ פערשטיקטע שטימע פון ערגעץ-וואו גאַנץ ווייט-ווייט.

איך האָב אויפגעעפענט די אויגען, אויף מיין שטערען איז געלעגען די באָבעניו׳ס האַנד. אין דער אַנדערער האָט זי געהאַלטען אַ נאַס טיכעל, פון וועלכען ס׳האָט זיך געהערט אַ עסיג-גערוך.

די באָבעניו איז מיר געזעסען צוקאָפּענס; איבער איהרע אַלטע צוקנייצטע באַקען האָבען געראָנען גרויסע שווערע טראָפּענס:

„איך טענה מיט דיר טאָג ווי נאַכט: ישראליק שטרענג זיך ניט

אָן צופיעל קוק אויף זיך אויך אַ ביסעל! איך זאָג דיר דעם אמת, מיין זוהן, איך בין דיינע אַלע ביכלעך אַ דם־שונא. וואָלסט מעהר שפּאַציערען געהן, אַריינגעהן צו בעקאַנטע, קרובים"...

די זיסע־ליעבע רייד פון מיין באָבעניו האָט מיך ביסלעכווייז בערוהיגט, און ס'איז אַ ווײַלע אַרויף אויף מיר אַ רוהיגער שלאָף.

III

אַ לאַנג גרויס פעלד בעדעקט מיט שנעע, אײַנגעטוליעט פון טומאַן. שווערע שוואַרצע וואָלקענס הענגען איבער דאָס פעלד. די שטראַהלען פון דער לבנה קענען ניט צושפּאַלטען די פינסטערע המאַרעס, און די וואָס דרינגען דורך אָן אַ זייט ווערען פערשלונגען פונ'ם געדיכטען טומאַן. מענשען, הייזער, בוימער זענען ווי אײַנגעזונקען געוואָרען. אַ גאַנצע וועלט ליעגט, ווי פערטרונקען פון אַ מבול, און די פערטרונקענע וועלט אָטהעמט שווער, ווי אַ חולה פאַר'ן טויט.

מיט מיין האַסטיגען קערפּער צוריים איך דעם טומאַן, און געה גיך דורך דאָס אומעדיגע פעלד. דער שנעע קנאַקט אונטער מיינע פיס, און מיין פּנים ווערט דורכגעווייקט פונ'ם נאַסען טהוי.

אויסגעשטאָרבען איז די וועלט! ניטאָ קיין איינציגער מענש, אין וועמענס אויגען ס'זאָל ברענען אַ וואַרעמעס פייער, ניטאָ קיין איין האַרץ, וואָס זאָל שפּרינגען אין דער ברוסט און פערלאַנגען גרויסע העלדענטהאַטען. אומעטום פערלאָשענע בליקען, שלאַפע הענד, און הערצער וואָס קלאַפּען שוואַך און שטיל, ווי אַנ'אַלטער זייגער.

און איך פרעג זיך אַליין: וואוהין געהסטו? וואָס זוכסט דו? וואוהין טראָגען דיך דיינע פיס? וואָס האָפסט דו צו דערזעהן?

אָך: איך קען ניט, ווי אַנדערע, בעלעבען די אומעדיגע וועלט מיט טויטע העלדען. איך קען ניט, ווי אַנדערע, קוקען אין זייער געטליכען פּנים, הערען זייערע קלוגע רייד און זיך וואַרעמען אָן דעם פייער

פון זייער גייסט! פאַר מיר זענען די קליינינקע לעבעדיגע מענשעלעך טויט, און די טויטע העלדען זענען אויך טויט, און איך לעב אין אַ וועלט פון פערטריקענטע נפשות, צעפאַלענע ביינער און געלע צעלעכערטע שאַרבענס!

וואָס זוך איך? איך זוך די ליכטיגע זון, די גרינע שפּראָצענדע פעלדער, איך זוך דעם מענשען, וואָס האַלט מלחמה מיט די חוואַליעס פון קאָכעדיגען ים, איך זוך אַ לעבעדיגען יודישען מתתיהו!

און קוים זענען די לעצטע ווערטער אַרויס פון מיינע ליפּען, ווערט שוין דיגער און דינער דער געדיכטער טומאַן, אַ ליכטיגער רינג בעוויזט זיך אין דעם אַרומיגען חושך, און דער רינג וואַקסט און וואַקסט, ווערט אַלץ ברייטער און ברייטער און פערבלענדט מיר די אויגען מיט זיין ווייסען גלאַנץ.

אַ קינדישע שמחה מאַכט פול מיין אומעדיג געמיט, איטליכעס גליעד מיינס ציטערט פאַר פרייד, מיין האַרץ ווערט גרויס, ווערט פול פון ליעב און דאַנק און ציהט זיך צום קלאָר-ווייסען ליכט...

און פלוצלינג בעוויזט זיך אין ליכטיגען רינג אַ הויכער פאַרשוין אין אַ ווייסען ליינענעם מאַנטעל. אַ לאַנגער זילבער-גרויער באָרד פליסט אַרונטער אויף זיין ברייטע ברוסט, אין די גרויסע שוואַרצע אויגען ברענט אַ מורא'דיג פייער, און די פעסטע שטאַרקע פויסט נעהמט אַרום דאָס גאָלדענע הענדטעל פון אַ בלאַנקען שווערד.

און עס פאַלט אויף מיר אָן אַ הייליגער פחד... איך קען ניט פערטראָגען דאָס געטליכע פנים, און וואַרף זיך אַנידער אויפ'ן שנעע מיט דעם קאָפּ צו דער ערד.

— „דו האָסט מיך גערופען אין דער נויט פון דיין זעעל“ — הער איך אַ טיעפע ברוסט-שטימע, און די שטימע געהט דורך אַלע מיינע גליעדער און קלינגט אין מיר, ווי אַ געטליך-געזאַנג, — „דו האָסט מיך גערופען אין פיין פון דיין האַרצען, און זעה, איך בין געקומען צו דיר. ס'האָט מיך גערידהרט דיין טיעפער טרויער, און זעה, איך רוף דיך צו מיר! הויב זיך אויף! הויב זיך אויף! מתתיהו קען ניט פערטראָגען, אַז אַ מענש זאָל זיך בויגען און בוקען! מתתיהו כהן גדול פערלאַנגט אַ גלייכען רוקען, אַ אויסגעשטעלטע ברוסט, אַ קלאָרען בליק, אַנ'אויג,

אין וועלכען עס ברענט און פלאקערט א שטארקער גלויבען: הויב זיך אויף! הויב זיך אויף!

איך האב זיך אויפגעהויבען פון דער ערד, און מיט א צעבראָכענער קניה בין איך צוגעפאלען צום ווייס־ליינענעם קלייד... איך האב פערגראָבען מיין צורה אין די פאלבען פונ'ם מאנטעל, און מיין גאנצער קערפער האט זיך געטרייסעלט פון א אינוועניגסטען שטורם.

מיין שטימע האט געיאָמערט:

— איך קען ניט פערטראָגען דאס ליכט פון דיין פנים, איך בין פערבלענדט און ציטער פון קאָפּ ביז די פיס. אין חושך בין איך אויפגעוואקסען!.. אין א פרעמדען לאנד האב איך זיך געהאָדעוועט... איך האב נור געחלומט פון גרויסע העלדען, איך האב זיי אָבער קיינמאל ניט געזעהען... ווי א ביינאלטינער בין איך געגאנגען צווישען מיינע ברידער, און אייביג געזוכט דעם בעפרייער, דעם העלדען, וואס זאל אונז פידרען אהיים... און איצט, בעת איך האב דיך דערזעהען, האָבען מיינע קניה אנגעהויבען זיך טרייסלען, און מיין הארץ אין מיין ברוסט איז פערגליווערט! דער לאנגער שווערער גלות האט צעבראָכען מיין גייסט! איך קען ניט, איך קען ניט פערטראָגען דאס ליכט פון דיין געטליכען פנים!" —

און מתתיהו ענטפערט, און אין זיין קול הערט זיך רחמנות:

— ישראליק! דו ביסט קראנק, דערפאר הערסט דו אזעלכע רייד!" —

און עס ווערט שטיל ארום מיר. איך פיהל נור אויף מיין קאָפּ די האנד פון מתתיהו'ן, א האנד, וואס קרייזעלט מיינע האָר, בערוהיגט און דערוואָרעמט. אין מיין צעטראָגענעם מח ווערט קלאָר און ליכטיג, א נייע האָפנונג בליהט אויף אין מיין הארצען און עס צעגיסט זיך א פרישקייט דורך אלע מיינע גליעדער.

— — — — — — — — — — —

ס'איז שטיל ארום מיר, אָבער אין מיר לעבט עס און לעבט. און פלוצלינג ווערט מתתיהו'ס קול ווייך און פריינדליך, און ער רעדט ווייטער:

— „דו האסט זיך פריהער בעקלאָגט, אז דו קענסט ניט בעלעבען די וועלט מיט אמאָליגע גבורים, אז די אמאָליגע העלדען זענען פאר דיר טויט און פערגעסען. ישראליק! צי גלויבסט דו אין מיר? צי לעבט נאָך מתתיהו?"

— ער לעבט! ער לעבט!" — ענטפערט אַ שוואַכינקע אַלטע שטימע, און זי, מיין באָבעניום שטים, ציטערט פֿאַר פרייד.

— „צי לעבט ער אין ווינד, צי לעבט ער אין שטורם? צי דרינגט דורך זיין ליכט דורך וואָלקענס און המאָרעס?" —

— ער לעבט! ער לעבט! —

— נו, געה צו דיינע ברידער און טרייסט זיי, דערצעהל זיי...

— אַז ער לעבט, ער לעבט! — האָט פערקלונגען מיין קול דאָס אומעדיג פעלד, און אַ היילִיגער גלויבען איז אריין אין מיין זעעל.

היידעלבערג, 1897.

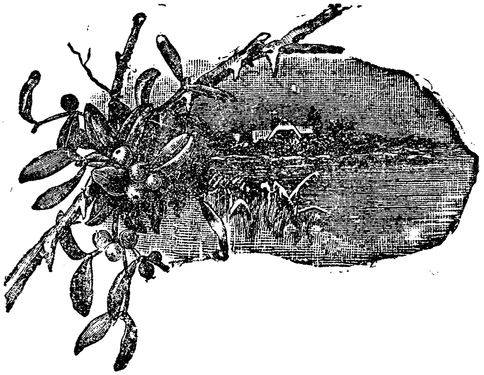

פרשנדתא האט זיך אבגעריסען פון דער תליה.

„גלויבט ניט אין מעשה-ביכלעך", זאָגט אַן אַמעריקאַנישער שרייבער, „זיי דערצעהלען אייך נור דעם האַלבען אמת, דעם שענעם אמת; די אַנדערע העלפט פון דער מעשה, דעם מיאוס'ן סוף, בעהאַלטען זיי פון דעם לעזער, דערום גלויבט ניט די מעשה-ביכלעך!"

פערלאָזט זיך נישט אויף די מעשה פון אסתר'ן און מרדכי'ן, זאָג איך אייך, דען די מגילה דערצעהלט אייך דעם האַלבען אמת, דעם מיאוס'ען סוף פון דער מעשה זאָגט זי אייך ניט אויס.

אין דער מגילה ענדיגט זיך די מעשה פון אסתר און מרדכי מיט אַ פורים, מיט אַ פרעהליכם, מיט אַ טענצעל. מרדכי ווערט אַ משנה-למלך און אַלע יודען זינגען און טאַנצען: שושנת יעקב צהלה ושמחה!

דאָס איז אָבער נאָך נישט דער סוף. הערט זיך צו, וואָס די אַרויסגעגראָבענע אַלטע פאַרמעטען דערצעהלען ווייטער.

פרשנדתא, דער עלטעסטער זוהן פון המן'ען, וועלכער האָט געוואויגען אַ פוד זעקס, איז ניט דערהאַנגען געוואָרען. די שטריק האָט ניט געקענט אויסהאַלטען די שווערע משא פון זיין גוף און האָט זיך אָבגעריסען. ביז טיעף אין דער נאַכט איז ער נאָך געלעגען אין הלשות, דערנאָך האָט ער זיך אויסגעצוכעט און געמאַכט אַ ויברח. ביי אַ יודישען שענקער ניט ווייט פון שושן האָט ער געקויפט פאַר אַ פּאָר שקלים די קליידער פון אַ דערוויש (אַ מין פערסישער בעל-שם). אַזוי פערקליידט איז

ער אנטלאָפֿען אין איינע פֿון די נאָהענטע פּאַלמען־וועלדער; און דאָרטען האָט ער אַ צייט לאַנג געלעבט אין אַ הייהל ווי אַ פֿערסישער בעל־שם, פּער־בעהאַלטענערהייט.

מרדכי, וואָס איז אַזוי עולה־לגדולה געוואָרען, איז שוין אין קעניג־ליכען טויער נישט געזעסען. די גוטע מסירות האָבען שוין אַנדערע געבראַכט פֿאַר'ן קעניג. בשעת ער פֿלעגט פּאַרבייגעהן, פֿלעגען זיך אַלע פֿאַר איהם בוקען און קניען. הינטערן רוקען אָבער פֿלעגט מען איהם וויזען פֿייגען און אָנשטעלען אַ צונג. דאַמאָלסט האָט מען נאָך ניט געוואוסט, אַז מען קען מאַכען פֿון אַ פּאַלע אַ חזיר'שען אויער.

די קרובים פֿון בגתן ותרש האָבען שוין לאַנג געבונטעוועט אַ קעגען מרדכי'ן און די יודען, איצטער זענען נאָך צוגעשטאַנען צו זיי צוויי פֿון די שענסטע פּערסישע פֿאַמיליען, די פֿאַמיליע המן און זרש'ס פֿאַמיליע. אין איטליכער שטאָדט און אין איטליכען דאָרף, וואו יודען האָבען דער־שטיקט המנ'ס געפּלאַנטען פּאָגראָם אויף זיי, האָבען זיך געעפֿענט חברות פֿון צוררי־היהודים. און איין מאָל אַ יאָהר פֿלעגען זיי זיך צונויפֿקלייבען אין די אַרומיגע וועלדער, וואו זיי פֿלעגען שווערען ביי די געטער אָרמוזה און אַהרימון ניט צו רוהען און ניט צו עטעמען ביז עס וועט פֿון די „יהודים"־די „בלוטזויגערס"און ניי אויפֿגעקומענע שׂררים נישט בלייבען אַ שׂריד ופליט. אין בונט האָבען זיך בעטייליגט אַ סך אחשדרפּנים און אַפֿילו דער בעקאַנטער ממוכן. די וואָס מיינען אַז ממוכן איז דער אייגענער וואָס המן — לעבען אין טעות. צו אחשורוש'ס צייטען פֿלעגען נור די יודען האָבען צוויי נעמען, איינעם אַ יודישען און פֿאַר דער וועלט אַ גויישען.

די בונטאָווטשיקעס זענען באַלד דערגאַנגען, אַז פּרשנדתא לעבט ניט וויט פֿון שושן אין די קליידער פֿון אַ דערווישׁ, און באַלד איז טאַקע פּרשנדתא'ס הייהל געוואָרען דער וויכטיגסטער פּונקט, וואו מען פֿלעגט האַלטען אסיפֿות אויף אסיפֿות. מען האָט געוואַרט אויף אַ געלעגענהייט, ווי זיך נוקם צו זיין אָן די יודען. דערוויל האָט מען געאַרבייט מיט אַלע כחות. אַפֿילו חרבונה, וואָס מיר דערמאָנען איהם נאָך היינט צו גוטען, איז צוגעשטאַנען צו די צוררים. אמת, אַ צייט לאַנג האָט ער זיך נאָך געהאַלטען פֿון וויטען, נאָר דערנאָך, ווי ער האָט געקראָגען דעם פֿערציגסטען פּאַסקוויל און נאָכדעם, ווי ער האָט זיך איבערציינט, אַז אין זיין בעכער האָט מען צוויי מאָל געפּרובירט אַריינגיעסען סם, איז ער אויך אַוועק צו פּרשנדתא'ן אין הייהל.

הגה, דער כרים פֿון אחשורוש'ן, וועלכער איז געווען דער אויפֿ־

זעהען אויף אַלע ווייבער פון קעניג, וועלכער האָט אין אַ קורצע צייט דורך זיינע טייערע באַלזאַמען געמאַכט פון אֶסתּר׳ן דאָס שענסטע ווייב פון פּרס און מדי, איז געווען אַ בעהאַלטענער צורר־היהודים. כּל־זמן ער האָט ניט געוואוסט מרדכי׳ס שטאַם, איז ער מרדכי׳ן געווען אַ גוטער פריינד, אַפילו ניט פאַר אומזיסט. ווי ער איז אָבער דערגאַנגען, ווער אֶסתּר און מרדכי זענען, האָט ער אָנגעהויבען צושיטען צו אֶסתּר׳ס באַלזאַמען און שמעקעדיגע בוימאייל די שטאַרקסטע הויט־גיפטען. צוליעב דעם האָט די שענע אֶסתּר באַלד געקראָגען רויטע און גרויע פלעקען אויף איהר אַלבּאַסטער־ווייסען קערפּער, און איהר פיין פּנים׳ל איז געוואָרען גע־שטופּעלט ווי נאָך אַ פּאָקענקראַנקייט. צום קיסר׳ס הויף איז זי ניט גע־גאַנגען, און אַפילו פאַר איהרע דיענערינס פלעגט זי זיך שעמען ווייזען איהר געשטופּעלט פּנים. אחשורש האָט אָן זי שוין לאַנג פערגעסען, און אויף מאַלצייטען האָט זי שוין דעם מוט נישט געהאַט איהם צו רופען. הגה האָט דערהויל אָנגעווענדט אַלע כּחות און די טייערסטע באַלזאַמען אום צו מאַכען פון דעם יונגען קערפּער פון המנ׳ס אַנ׳אייני־קעל דאָס שענסטע ווייב פון פּרס, די צוקינפטיגע סולטאַנשע אויף אַלע 127 מדינות.

אֶסתּר׳ס און מרדכי׳ס לאַגע איז געווען ביטער ווי דער טויט. זיי האָבען געוואוסט, אַז דאָס גאַנצע לאַנד איז זיי אַ שונא, עס איז זיי געהען אויפ׳ן האַרצען, ווי מען וואָלט זיי אַוועקגעזעצט צווישען בערגלעך פון מוראַש־קעס. און צו אַלע צרות האָט מען נאָך געמוזט בלאָזען פון זיך און מאַכען אַ וויכטיגע שטאָלצע מינע, ווי עס פּאַסט פאַר אַ קיסר׳ס ווייב און אַ משנה־למלך, וואָס טראָגט אויף זיך אַ הימעל־בלאָהע קלייד.

אַלס ביי אֶסתּר׳ן האָבען זיך בעוויזען די ערשטע גרויבלאָהע פלע־קען, האָט מרדכי גוזר געווען אויף אַלע יודען אַ דרייטאָגיגען תּענית, אָבער דער לאַנגער תּענית האָט ווייניג וואָס געהאָלפען. הגה איז דער־פון מאָגערער נישט געוואָרען. פערטרייבען האָט מען איהם ניט געקענט, ווייל אין פּרס האָט דער ערשטער סריס אַלץ מעהר דעה ווי אַמאָל דער ערשטער מיניסטער.

צוויי יונגע לייט, וועלכע פלעגען דאַמאָלסט אָפט אַיינגעהן צו מרדכי׳ן, עזרא און נחמיה, האָבען צוואַנציג מאָל זיך געבעטען ביי מרדכי׳ן, אַז ער זאָל שטילערהייט אַנטלויפען פון שושן. זיי האָבען נישט געהאַלטען פון מרדכי׳ס גדולה. די יודישע לאַגע אין פּרס איז זיי שטאַרק ניט גע־פעלען, און זיי האָבען פאַרזיכטיג געגרינדעט אַגודות, חברות מיט דער

דעה אריבערקלייבען זיך אין ארץ-ישראל. זיי האבען אלץ מיט מרדכי'ן געטענה'ט: „בעסער אין ארץ-ישראל האלץ האקען און וואסער טראגען, ווי אמאל די גבעונים, איידער צו זיין אויסגעפוצט אין א הימעל-בלאהען קלייד און לעבען אין איין ציטערנים פאר'ן מארגענדיגען טאג. נאר מרדכי האט געהאלטען פון אנ'אנדערע פאליטיק. ער האט געפיהרט די פאליטיק פון די היינטיגע ניי מאדנע יודישע באראנען. — „לויט דער קאנסטיטוציע פון פרס און מדי טאר מען מיר ניט טון קיין שלעכטס, וואס די האר איז ווערט. היינט וואס ארט דאס מיך, ווען דאס גאנצע לאנד וויל מיך אויפהויבען אויף א קלאץ פון פערציג קלאפטער די הויך!“ אזוי פלעגט מרדכי ענטפערן די יונגע לייט, און עזרא און נחמיה פלעגען פערלאזען זיין הויז מיט צעבראכענע געמיטער...

ויהי, און אחשורוש האט געמאכט א מאלצייט פאר אלע שרים און גרויסע לייט פון זיינע 127 מדינות. פון זיין רעכטער זייט איז געזעסען מרדכי, וועלכער איז נאך געווען בעליעבט און גרויס אין זיינע אויגען, פון דער לינקער זייט, נעבען זיינע פיס איז געזעסען די שענע סאלאמבא, דאס אייניקעל פון המן און זרש, איינע פון זיינע קעבסווייבער, וועלכע פלעגט איהם בעדיענען ביי'ן טיש. אויפ'ן דריטען טאג, בשעת אחשורוש איז געווען שוין גוט פרעהליך, האט ער פלוצים א זאג געטאן: — „מרדכי! אלץ וואס דיין הארץ געלוסט זאל היינט דערפילט ווערען! צי ווילסט דו, אז איך זאל דיך און דיינע ברידער צוריקקעהרען אין אייער אייגען לאנד! בעט, און דיין בקשה זאל ווערען געשעהן!“

מרדכי, וועלכער האט צווישען יודען און אין דער היים זיך געגרויסט מיט זיין יודישקייט, אבער פאר דער וועלט געשפיעלט די ראלע פון דעם גרעסטען פאטריאט אין פרס און אין מדי, איז געזעסען א ווילע ווי א צומישטער. ענדליך האט ער זיך צוזאמענגענומען און געענטפערט ווי א גרויסער דיפלאמאט: מיין לאנד איז דער ארט, איבער וועלכען עס שוועבען דיינע ערהאבענע טריט, און איך בין דיין קנעכט“.

אחשורוש'ן האט דער ענטפער שטארק פערדראסען. ס'טייטש, ער וויל ווייזען דיין פרייגעביגקייט און מרדכי שטויסט איהם אב פון זיך, און דער קעניג האט אבגעקעהרט פון איהם זיין גאלדענעם שרביט.

מעהר ווי אויף אזא צופאל האבען מרדכי'ס שונאים ניט געווארט.

באלד איז טאקע סאלאמבא צוגעפאלען צו די פיס פון אחשורוש'ן און האט אנגעהויבען בעטען, אז ער זאל לאזען קומען איהר פעטער פרשנדתא אין קעניגס הויף.

„וועלכער פרשנדתא?“ האט געפרעגט דער קעניג, וואס האט געהאט תמיד א שוואכען זכרון.

„דיין געוועזענעם מיניסטער המנ'ס זון, געטליכער קעניג“.

— „פאר וואס איז ער ביז איצט ניט געקומען?“

„וויל מרדכי האט איהם געוואלט הענגען, הערום איז ער געלעגען בעהאלטען אין די וועלדער, הימלישער קיניג“.

דער הימלישער קיניג ווארפט א צארניגען בליק אויף מרדכי'ן, און מרדכי ווייס שוין, אז עס איז געקומען א סוף צו זיין גדולה.

די שריפט פון די אויסגעגראבענע פארמעטען איז פון אלט־קייט ערטערווייז קאליע געווארען. דעריבער קען איך אייך נישט דערצעהלען באריכות, ווי מרדכי איז געווארען אוים מיניסטער, ווי פרשנדתא האט געטראגען זיין הימעלבלאה־זיידענעם קלייד, ווי זיעבען טעג און זיעבען נעכט האט מען געשטורמט יודישע הייזער, ווי די גאסען זענען געווען בעדעקט מיט שנייווייסען פוך פון פערענעם און קיסענס, ווי בלוט האט זיך געגאסען טייכענווייז, און ווי אין די ווייסע פוך און אין די רויטע שטראמען האבען זיך געצאפעלט מענשליכע קערפער...

געבליבען זענען נור ביין לעבען די שענקערס, ווייל זיי האבען געשיקט צו פרשנדתא א דעפוטאציע און איהם דערמאנט אן די טובה וואס א שענקער האט איהם אמאל געטאן. ביי'ן לעבען זענען נאך געבליבען די אנהענגער פון עזרא און נחמיה, ווייל זיי האבען נאך בייציי־טענס מיט זייערע פיהרערס זיך אבגערוקט פון דער רייכער און פרעה־ליכער שטאדט שושן.

דאס איז דער אמת'ער סוף פון מגילת אסתר, לויט די אויסגעגראבענע אלטע פארמעטען מיט מיינע אייגענע הגהות דערצו...

...היינט זעהט איהר שוין, אז מען טאר ניט גלויבען אין די מעשות פון די ביכלעך. דען זיי דערצעהלען אונז נור דעם האלבען אמת דעם שענעם אמת, דעם שלעכטען סוף בעהאלטען זיי פון לעזער. דערום פערלאזט זיך נישט, קינדער, אויף מעשה־ביכלעך!...

אדר, 1901.

דער נביא פון גאס.

(א שטודיע).

I

...אין די שטילע פינסטערע צייטען, דאמאלסט, ווען אויס פחד פאר פלעווע'ן האבען אויך די העהנער אויפגעהערט צו קרעהען, — אויך דאמאלסט איז ער פול געווען מיט אלערליי כלל'שע און פאליטישע נייעסען.

פון אלע קעשענעס האבען זיי זיך ביי איהם געשאטען, פון איטליבען ווינקעל האט ער זיי ארויסגעשארט. וואונדערליכע שטיקלעך פאפיער מיט פערשמירטע אותיות אויף אלערליי לשונות פלעגען זיך פלוצים בעווייזען אויפ'ן טיש, — איין גאט ווייס פון וואנען ער האט זיי בעקומען! — און די קורצע אבגעהאקטע שפראך, דער קורצער אבגעהאקטער געוואלד־געשריי: ארויס צום קאמפף! ניעדער מיט'ן קאפיטאליזמוס! א. ז. וו. פלעגט מאכען אויף אונז א רושם ווי פון א גייסטער־שפראך, ווי א פערשטיקטע קללה פון האלב פערשאטענע מענשען.

אונזער שטומע וועלט פלעגט, א דאנק צו אונזער נייעסענבריינגער, ווערען מיט אמאל פערפולט מיט אלער׳ י פערדעכטיגע גערוישען, האלבפערשטיקטע קולות און א מורא'דיגען סקריפען.

נישט די מייז קראַצען ערגעץ אין אַ ווינקעל, — ניין, — דאָס מינירט מען ערגעץ וואו אַ הויז; נישט די טראָפּען פון וואַסערלייטונגס-קראַהן פאַלען אין בעקען, — דאָס בויערט מען ערגעץ וואו אַ לאָך אין אַ מויער; און דעה האַרטער טרוקענער קנאַק פון אַ נאָדעל, וואָס שטעפּט אין צווייטען הדר, הערט זיך ווי דאָס פּיקען פון אַ בייזען רויב-פויגעל.

און אַלע טאָג פלעגט ער אונז ברייננגען אַנדערע נייעסען... דאָרט האָט מען עמיצען געהאַנגען. נעכטען האָט מען אַנאָפּיצער געשאָסען, דאָרטען איז עמיצער אַנטלאָפען, זיך בעהאַלטען, — אַ וועלטער אונטערגעקויפט... „צווישען די הויכע פענסטער" איז דער אַראָב און יענער אַרויף... דער אַ ל ט ע ר איז היינט דערפאַר, אָדער מאָרגען דערפאַר. פּאָביעדאָנאָסצעוו האַלט ביי'ן שטאַרבען... יודען קריגען פּראַוועס... פּראָצענטען אין גימנאַזיעס ווערען פערקלענערט, צי פערגרעסערט... פון מאָסקווע טרייבט מען „פּערווי גילדעס" און די „איסקרא" שרייבט, און אין „אָסוואָבאָזשדעניע" שטעהט, און דאָס „בערלינער טאַגעבלאַט" איז מודיע... א. ז. וו. און פון אַלע די נייעסען וואַקסט אויס אַ וואונדערליכע בענקעניס. עס הויבען זיך אָן צו וואַרפען אין מוח אַלערליי פאַנטאַסטי'שע בילדער, דאָס האַרץ קלאַפּט, מען האָפט אויף עפּעס, מען וואַרט אויף עפּעס, די אויגען לייכטען ווי פון אַ געשמאַקען צוזאָג... עס קלעמט אויף דער ברוסט, און מיט איינמאָל פאַלט עפּעס אָן אַנ'אימה... דען אָט-אָט צוגעהט זיך די וואַנד אין סאַמע מיטען, און עס וואַקסען אויס ווי פון דער ערד שפּיאָנען, זשאַנדאַרמען און אַלערליי מלאכי-חבלה און מען נעהמט אונז אַריין אין קאָן... „דען אויך די ווענד האָבען אויערן"...

נישט אַלע נייעסען זענען מקוים געוואָרען, נישט אַלץ איז געווען ווי ער האָט דערצעהלט. אונזער נייעס-ברענגער איז נישט געווען קיין חבר פון קיין פּאַרטיי, און אַלע פּאַרטייען האָבען איהם געקענט; אַלע האָבען איהם געהאַלטען פאַר זייערען, און אַליין האָט ער נישט געוואוסט דאָס פּראָגראַם פון קיין איינציגער פּאַרטיי. מיט דער אייגענער פרישקייט איז ער געקומען אָנזאָגען, אַז סטרוווע האָט אָבגעדרוקט אַ געהיימען רעגירונגס-דאָקומענט, און אַז ד"ר הערצל קלייבט זיך פאָהרען צום פּאַבסט, אָדער צום דייטשען קיסר. די מעשה וועגען אַנ'אַרעסט פון אַ בונדיסט איז אַרויס פון זיין מויל מיט דער אייגענער שפּראַך, ווי די מעשה פון דער מנהה אויפ'ן פעלד נאָכ'ן נער'ער רבינ'ס לויה. מיט די אייגענע לעבעדיגע תמימות האָט ער פערשפּרייט קלאַנגען וועגען באָמבעס, וואָס האָבען קיינמאָל נישט געפּלאַצט, ווי וועגען אַ „פערליעבענים" פון אַ הויכען

שׂרהה אין אַ טענצערקע, וואָס שטאַמט אָב פֿון יודען, און וועגען אַ נייעס בונט פֿון די קאַלמיקעס אין די קירגיזער סטעפּעס.

און אויך זיין פּנים איז געוועזען אַזוינס, וואָס מען קען דאָס ניט גע־דענקען. גראָהע אויגען, וואָס לויפֿען ארום אָהן אַ גלאַנץ; אַ שוואַך קול, אין וועלכען עס ווארפּט זיך ארום אַ נערוועזע נייגיעריגקייט. אַ גוף אַ קליינס, אַ ווייכעס, אַ צאַפּעלדיגעס, וואָס האַלט שטענדיג גרייט די פיס צו לויפֿען, צו פֿערשווינדען...

איז ער אַ צייט נישט געקומען, — פֿלעגט מען פֿערגעסען אָן איהם ווי אָן טויט. פֿלעגט ער זיך אָבער ערגעץ וואו בעוויזען, — האָט מען איהם בעגעגענט מיט'ן שענסטען „ברוך הבא".

און פֿערלאַנגט האָט מען פֿון איהם נאָר נייעסען, לויטער נייעסען... קיינער האָט איהם נישט געפֿרעגט, וואָס ער מאַכט; עס האָט קיינעם ניט אינטערעסירט זיין לעבען, זיינע פּרנסות; אַפּילו, ווי אַלט ער איז געוועזען איז קיינעם'ס עסק נישט געוועזען. מענער און יונגע לייט האָבען גע־קוקט אויף איהם ווי אויף אַן'אַנדרוגינוס; ווייבער און מיידלעך האָבען מיט איהם קיינמאָל נישט קאָקעטירט, און האָבען איהם בעהאַנדעלט ווי אַ ליעבע הבר'טע.

אויך קיין דאַנקבאַרקייט האָט מען צו איהם נישט געפֿיהלט. אמת, די ענגע בעל-הבית'ישע שטיבער זענען פֿון זיינע נייעסען עפּעס ווי ברייטער געוואָרען, דער מידער לאַנגווייליגער מוח פֿון אַ געוועהנליכען בשׂר ודם איז אַביסעל אָבגעפֿרישט געוואָרען. ווער דאַנקט אָבער דעם ווינ־טעל, וואָס בלאָזט מהיה'דיג אין פּנים אַריין, אָדער די אייז-בלומען אויף די ווינטער-שויבען, וואָס פֿערפּוצען אַזוי די פֿענסטער?

און איינמאָל האָט אויך פּאַסירט, דאָס, אַנשטאָט דאַנק, האָט ער בעקומען זלזולים. אַ פּאַק פֿון נייעסען האָט ער אויסגעשאָטען פֿאַר אונ־זערע אויערען, איינע שטאַרקער, ווי די צווייטע: בלוט, קעטען, בונטען, סיביר, ביקסען און שטריק אויף מענשען צו הענגען, און זעק פֿאַר די דערוואָרגענע און דער'הרג'טע... אַ יונגע סטודענטקע, אָנגעשפּאַרט אויף צווי קלאָר-ווייסע אָרעמס ביי די שלעפֿען, האָט זיך צוגעהערט מיט אָנ־אָפּען מיילכעל צו איטליכען וואָרט פֿון נייעסען-ברענגער. איהרע טונ־קעלע אויגען זענען געוואָרען אַלץ שוואַרצער און שוואַרצער, אויך איהר איידעל געטאָקט פּנים'על האָט אָנגעהויבען עפּעס צו צוקען און צוקען... און פּלוצלינג האָט זיך דאָס קליין מיילעכעל קינדיש פֿערקרימט, דאָס

פּנימער איז געוואָרען בלאַס און האַרט ווי מאַרמאָר און... אַ רגע שפּעטער האָט דאָס מיידעלע זיך שוין געוואָרפן אין ספּאַזמעס...

די מאַמע פון דער סטודענטקע האָט אויסגעלאָזן דעם גאַנצן כעס נעבעך צום אָרעמען נייעסן־ברענגער.

זי האָט איהם פּשוט געוויזן די טיר.

II

איינמאָל פאַרנאַכט איז ווידער געזעסן ביים טיש די שענע סטו־דענטקע אָנגעשפּאַרט אויף איהרע קלאָר־ווייסע אָרעמס, און האָט ווידער מיט איהרע דונקעלע אויגען זיך צוגעהערט, וואָס מען רעדט. גערעדט האָב איך, און דוקא וועגן נייעסן־ברענגער, וואָס מען האָט נעבעך אַזוי שלעכט בעהאַנדעלט.

— דער נייעסן־ברענגער, זאָלט איהר וויסען זיין", — האָב איך גע־מענה'ט, — „איז ניט קיין פּשוט'ער מענש. ער געהט בכלל נישט אַריין בבחינת מענש. ער איז, זאָלט איהר וויסען זיין, — אַ לעבעדיגער סימבאָל, ער איז די גאַס, וואָס האָט בעקומען לשון, ער איז די קלינגענדיגע גלאָק פון אַלע אונזערע בענקעניסען, וואָס האָט נור איין שפּראַך: געוואַלד, זאָל האָטש עפּעס אויף אַ רגע אַנדערס ווערען! דער אַרומיגער בלל'ישער און פּאָלי־טישער טויט דריקט אונז ווי אַנ'אייזערנער רייף, מיר האָבען נישט קיין פּראָגראַמעס, מיר האָבען נישט קיין פּאָליטישע אידעאַלען, אָבער אַלע ווילען מיר אַרויס פון'ם אייזערנעם רייף. מיר זענען ווי די קראַנקע, וואָס ווילען שטענדיג בייטען די קישענס, אויף וועלכע זיי ליגען. מיר ווילען און מוזען בייטען דעם אָרט; מיר קענען נישט מעהר אויסהאַלטען! און דעריבער וואַרפען מיר זיך מיט אַזאַ ברענענדיגער תאוה אויף אַלע נייעסן, אויף אֶמת'ע און אויף פאַלשע, אויף מעגליכע, ווי אויף פאַנטאַסטישע. אָט זיי, די נייעסן, גיבען אונז אויף אַ רגע דעם שיין, אַז די וועלט שטעהט ניט אויף אַנ'אָרט, אַז די שטומקייט און די טויטקייט אַרום איז נאָך פון אויבען. טיעפער אָבער, ערגעץ וואו ווייטער לעבט מען, קעמפט מען, ראַנגעלט מען זיך און מען בעשאַפט עפּעס...

מיר, די מענשען פון גאַס, קרימען און שטיקען זיך אין אַ שווערע פּאָליטישער און כלל'ישער אַטמאָספערע. מיר ווילען אַרויס פון די ענגשאַפט אַרום, און ווייסען נישט ווי; מיר ווילען צו אונזער בענקען צופּאַסען ווער־טער,— געפינען אָבער נישט. ווי צופלאָסענע וואָלקענס האָט אונזערע בענקען קיין פּנים נישט, און בעקומט עס אַ פּנים, איז דאָס אָהן פאַרב און אָהן בלוט.

נאָר אָט קומט דער גראָהער מאַן מיט זיינע נייעסען. קיינער ווייסט נישט, פון וואַנען ער האָט זיי, נאָר אַלעמען קומען זיי עפּעס וואונדערליך בעקאַנט פאָר. די גאַס האָט זיי אויסגעטראַכט, אונזער ענגשאַפט האָט זיי אויסגעקנעטען, אין אונזער צופלאָסענער פאַנטאַזיע האָבען זיי שטענדיג געלעבט, ווי אַ צוקראָכענער חלום.

דער גראָהער מאַן מיט זיינע נייעסען איז דער נביא פון גאַס און פאַר'ן גאַס. עס זענען פאַרהאַן נביאים פאַר פעלקער; ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל; אויך דער ווייכהאַרציגער יונה איז געווען אַזאַ נביא. אַזאַ מין נביא פאַר פעלקער איז געווען אין פאָריגען יאָהר־הונדערט למשל קאַרל מאַרקס. זיי, די גרויסע, האַפּען דעם צופלאָסענעם גייסט, די שפינוועבס־חלומות פון דער מענשהייט, און שפינען אויס דערפון געוואַלדיגע טעפּיכען, פעסט ווי שטריק און פּראַכטיג ווי אַ קעניגס מאַנטעל.

דער נביא פון גאַס אָבער האַפּט נאָר דעם גייסט פון גאַס, פון פערשטויבטען צומישטען מיטעלען בשר־ודם. אין שטילע רוהיגע ציטען, ביי אַ געוויסער פּאָליטישער פרייהייט צוקריכט זיך דער גייסט ווי שוים אויפ'ן וואַסער. דעמאָלט אָבער, ווען דאָס פּאָליטישע לעבען האָט נישט קיין סימנים פון פרייהייט, הויבט אָן די גאַס צו קריגען אַ גייסט, צו שפינען חלומות. דאַמאָלסט בעווייזט זיך דער נביא פון גאַס, דער גראָ־הער מאַן, וואָס קיינער פרעגט זיך אויף איהם קיינמאָל נישט נאָך. דער תמימות'דיגער נייעסען־ברענגער, דער, וועלכען אַייער מאַמע האָט נעכ־טען די טיר געוויזען.

מיין ליעבעס פריילין, אַ נביא איז געזעסען אין אַייער שטוב. יאָ, אַ נביא. דען פון זיינע ווערטער, פון זיינע תמימות'דיגע, אמת'דיגע און פאַנטאַסטישע נייעסען האָט אַייער יונגע ברוסט געציטערט און געפלאַטערט ווי אַ פויגעלע אין אַ נעסט. און אין אַייער לאַנגווייליגעם לעבען האָט ער אַריינגעבראַכט דעם געשמאַק פון ספּאַזמעס. אַ נביא איז געווען ביי איך, מיין שען קינד. ספּאַזמעס האָט איהר פון איהם בעקומען...

און אייער מאַמע האָט איהם, דעם נביא, אַרויסגעטריבען.

ווידער האָט זיך פֿערקרימט דאָס מיידעלס פּנימ'ל. ווידער האָט עפּעס אָנגעהויבען צו צוקען אַרום איהרע ליפּען. די מאַמע האָט אויך אויך מיך געוואָרפֿען אַנ'אומ'חן.

III

...עטליכע וואָכען נאָכ'ן 17־טען אָקטאָבער איז מיט'ן נייעס־ברענגער פֿאָרגעקומען אַ גרויסע פֿערענדערונג. די גאַס האָט זיך שוין בּיסלעכווייז בּערוהיגט. נאָך מעהר, עס איז שוין איהר מיאוס געוואָרען דאָס וואַרפֿען זיך פֿון אָרט צו אָרט. זי האָט שוין געוואָלט גיהן צוריק צו איהרע פֿריהערדיגע פּרנסות און אָנהויבען רוהיג צו געניסען די בּעקומענע פֿאָרפֿרייהייטען. מיין נייעס־דערצעהלער איז אַנ'אַנדערער געוואָרען. ווי עמיצער וואָלט פֿון איהם די נבואה אָבגענומען, האָט ער שלום געמאַכט מיט טאַטע־מאַמע, מיט וועלכע ער איז פֿריהער געווען נישט איינ"ג. ער האָט זיך בּעקומען אַ כלה, התונה געהאַט און בּאַלד געעפֿענט אַ קראָם, ווי עס פּאַסט פֿאַר זיין שטאַנד און זיינע יאָהרען.

מענשען, וואָס האָבען איהם געזעהן אין דער צייט, זענען פֿערוואונדערט געווען, וואָס פֿאַר אַ שטומער מאָלטקע ער איז געוואָרען. דען בּטבע איז ער געווען אַ שווייגענדיגער. נאָר די גאַס האָט איהם געמאַכט רעדענדיג... אַפילו פּראָקלאַמאַציעס האָט ער אויפֿגעהערט צו לייענען.

נאָר אַ נביא בּלייבּט פֿאָרט אַ נביא, און ווי נאָר די נייע רעגירונג האָט פֿערטריבען די גאַס אין אַ היהנערשטייג, האָט אויך מיין נייעסען־בּרענגער אַוועקגעוואָרפֿען ווייב און קראָם, און איז געוואָרען דער קורייער פֿאַר אַלין, וואָס פּאַסירט אין בּעהעלטענים, פֿון אַלע פֿאַנטאַזיען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין מח פֿון דער אָרעמער פֿערענגטער גאַס.

די טעג האָב איך זיך מיט איהם ווידער בּעגעגענט. ער האָט מיר געוויזען זיין שטעקען פֿון אַ גע'הרג'טען אָדעסער הוליגאַן; פֿון קעשענע האָט ער אַרויסגענומען אַ „קורייער צאָדזיעני", וואָס איז נישט דערדרוקט געוואָרען. פֿאַרבּייגעהענדיג פֿאַר קראָנענבּערג'ס פּאַלאַץ, האָט ער מיר ענטפּלעקט, אַז דאָ ליגען בּעהאַלטען אַנטלאָפֿענע רעוואָלוציאָנערען פֿון

מאָסקווע. אויף די מאַנקעטען איז געווען בײַ איהם פֿערצייכענט אַ נייעס רעוואָלוציאָנערעס ליעד. ער האָט מיר מבֿטיח געווען, אַז דער קריעגס-צושטאַנד אין וואַרשא וועט מאָרגען אָפּגענומען ווערען.

אונטערוועגס האָבען זיך צוגעקלעבט צו אונז אַ גאַנצער רעדעל מיט שפּאַציערער, בעקאַנטע פֿון מיין נייעסען-בּרענגער. מיט אַ בּרענענדיגער תּאוה אין די אויגען האָבען זיי זיך צוגעהערט צום נבֿיא פֿון גאַס, צום אייגענעם נבֿיא.

פֿאַר'ן אַוועקגעהן האָט ער מיר אָבּגעבּיטען אַ גאָלדענעם פֿינפֿרובעלדיגען, מיט די געלד, וואָס מען האָט גע'גנבֿ'עט אין מאַזאָוויעצק.

מיין נייעסען-בּרענגער האָט ווידער צוריק בעקומען די נבֿואה. דען די גאַס האָט ווידער בעקומען אויף אַ ווײַלע אַ שטיקעל נשמה, אַ טראָפּעלע רוחניות און אַ שווערע בענקענים; און אינאיינעם מיט זיי איז אויך געקומען איהר נבֿיא, דער נבֿיא פֿון גאַס.

וואַרשוי, 1906.

די תכריכים-אינזעל.

(אַ מעשה'לע).

(דעם אַנדענקען פון מ. ה. הערצל).

I

ערגעץ-וואו אין אַ העק אויף איינע פון די פערוואָרפענע ים-אינזעלן האָט געלעבט אַנ'אָרעם פישער-פאָלק. געשפּייזט האָבען זיי זיך מיט דעם, וואָס האָט זיי געבראַכט דאָס נעץ; זעלטען ווען האָט מען געהערט אויף דער אינזעל דעם ריח פון געבראָטענעם פלייש. עלענד האָבען אויסגעזעהן די פישער, די יונגע, ווי די אַלטע; קליינגעוויקסיג, אָהן אָדערן און אָהן כח.

אַמאָל, אַמאָל פאַר עטליכע הונדערט יאָהרען האָט זיך באַוויזען ביי זיי אַ נביא מיט ווילד-ברענענדיגע אויגען, מיט לאַנגע צעוואָרפענע האָאר און אַ גרין-גראָהליכען צושויבערטען באָרד. ביין ברעג ים, וואו עס פלעגען זיך צונויפקלייבען די פישער, האָט ער זיך אויסגעבויט אַנ'אָרעם געצעלט. דאָרטען האָט ער געלעבט ערגער ווי אַ הונד אין זיין נאָרע.

דאָרטען האָט ער זיינע שרעקליכע נביאות געזאָגט. און אַלע מאָל פלעגען זיך זיינע שטראָפרעד ענדיגען מיט דער התראה: אַז אויסגעראָט וועט ווערען דאָס אָרעמע פישער-פאָלק, און קיינער וועט אַפילו ניט וויסען דעם שרעקליכען סוף זייערען. מיט איטליכען יאָהר וועט זיך אַלץ מעהרען די צאָהל פון די מתים, ווי פון די נייגעבאָרענע, און אויף איטליכער התונה וועלען זיין זיעבען לויות.

און ווען דאָס פאָלק האָט הערהערט די שרעקליכע נביאות, איז עס געוואָרען שטאַרק פעראומערט, האָט אָנגעהויבען וויינען אויפ'ן קול, און איהר קעניג האָט אַ זאַק אַרום זיינע לענדען אַרומגעבונדען און בעשאָטען זיין קאָפּ מיט אַש. און דער נביא האָט ניט געקענט צוזעהן דעם צער פון זיין פאָלק, און האָט מתפלל געווען צו גאָט אַזוי: „רבש"ע! צי מוז טאַקע אָנקומען די שרעקליכע נביאות? צי קען נישט צעריסען ווערען דער גזר דין? צי איז נישטא אַן עצה, ווי אַראָפּצונעהמען די שרעקליכע קללה?"

און פון הימעל האָט מען איהם געענטפערט:

„עס וועט באַלד קומען אַ צייט, ווען די קעניגין וועט בעשענקען איהר קעניג מיט אַ זוהן. זאָל מען נעהמען דאָס קינד און מען זאָל עס אַוועקפיהרען אין אַ פרעמדע לאַנד; און עס וועט אַרויס פון זיינע לענדען אַ דור, וואָס וויים נישט פון זיין אַלטען געבורטסאָרט און זיין גזע. עס וועט אָבער קומען אַ טאָג, ווען די וועלען פון ים וועלען פערטראָגען אַ צעהנטען פון דעם דאָזיגען דור צו די ברעגעס פון אַייער אינזעל. און ווען איהר וועט דענמאָלסט פערשטעהן, ווער איז דער אורח און ווי איהם מקבל פנים צו זיין — וועט בטל ווערען די גזרה".

פון דענמאָלסט אָן האָט דאָס פאָלק געלעבט מיט צוויי דמיונות. איין דמיון איז געווען, אַז זיי זענען פערשאָלטען פון גאָט אויסגעראָט צו ווערען, דער אַנדערער, אַז עס איז אפשר נאָך מעגליך אַ רעטונג. און האַרצען ביי זיי האָט נאָך געטליעט אַ שוואַכע האָפנונג, אַז אַ מאָל וועט זיך נאָך אפשר בעווייזען זייער דערלעזער און וועט אַרונטערנעהמען די קללה פון דער אונגליקליכער אינזעל. און אַזוי ווי דער טויט איז געוואָרען ביי'ן פאָלק אַן אָפּטער גאַסט, אַ נאָהענטער מחותן, וועלכער פלעגט קומען דריי מאָל אַ טאָג, און די האָפנונג אויף דער דערלעזונג איז געווען אַזוי שוואַך און נעבעך זיך געשאָקעלט אויף היגערשע פיסלעך, האָט

זיך דאָס פֿאָלק געגומען פֿראַווען אַלע מנהגים און געגנ לויט דעם גוסט נאָך פֿון דעם מלאך מיט טויזענדער אויגען.

נאָך איידער דאָס קינד פֿלעגט אַרויס פֿון דער מאַמעס בויך פֿלעגט מען איהם אָנגרייטען צוערשט תכריכים, דערנאָך וויקעלעך. אין איטליכען הויז האָט מען געהאַלטען גרייט די שערבלעך, וואָס מיט זיי בעדעקט מען די אויגען פֿון אַ מת. נאָך איידער אַ מיידעל האָט זיך אויסגעלערנט קאָכען וועטשערע, האָט זי שוין קונציג געקאָנט נעהען די אייבּיגע בגדים. די ערשטע צאַצקע, מיט וואָס דאָס יונגעל הויבּט אָן זיך צו שפּיעלען, איז געווען אַ לאָפּעטקע, מיט וואָס מען גראָבּט קברים׳לעך. און ווען אַ בחור פֿלעגט בעל־מצוה ווערען, פֿלעגט איהם דער טאַטע בעשענקען מיט אַ זייגער און אַ קייט און אויפ׳ן קייט האָט געבאָמבעלט אַ קליינע מצבה׳לע. ווען אַ כלה פֿלעגט מאַכען אַ מתנה דעם חתן, פֿלעגט זי אויסנעהען אויף זיינע שלאָפֿשיך „אל מלא רחמים“. און ווען קינדער פֿלעגען זיך צו־נויפֿקלייבען שפּיעלען זיך, פֿלעגען זיי גראָבען קברים׳לעך, מאַכען די מינע פֿון קברנים׳לעך און זינגען דאָס אַלטע לידעלע:

„די מאַמע האָט געהאַט אַ יונגעלע,
האָט מען איהם גערופֿען משה׳לע;
האָט מען געגראָבען אין זאַמדעלע
פֿאַר איהם אַ קבר׳ל, אַ קבר׳ל...

יעדער בעל־הבית האָט געהאַט אָנגעגרייט די פֿעדערן, וואָס מען לעגט אונטער אַ גוסס אונטער׳ן נאָז. די וואַסער־טונען זענען קיינמאָל ניט געווען אָנגעגאָסען פֿול, וויל סיי ווי סיי וועט מען זיי בּאַלד דאַרפֿען אַרויס־גיסען. זעקס מאַנאַטען אין יאָהר פֿלעגען זיין פֿערהילעט די שפּיעגלען אין די הדרים און איטליכער האָט שטאַלצירט מיט זיינע דריי שטרוי, וועלכע מען וועט איהם לעגען נאָך דעם טויט זיינעם.

פֿון קינדהייט אָן האָט מען שוין געלערנט אויסווענינ די קברנ׳ישע תחינות און תפילות. אין אַ סך הייזער איז אויף דער מזרח־וואַנד געווען אָנגעקלעבּט אַ קדיש־דרבנן מיט גרויסע אותיות, און איידער דאָס קינד האָט נאָך געוואוסט פֿון אַ „מודה־אני“, האָט ער שוין געקענט אויסווענינ זיין קדיש.

ווען עס האָט זיך בעוויזען אַן עופֿה׳לע מיט אַ שעהנעם קול׳כע׳ל, פֿלעגט מען איהם שוין איינשרייבען אין חברה „קלאָגער און וויינער“.

און עס איז געווען א פערגניגען צו זעהען, ווי אין אבענד פלעגען זיך צו־נויפקלייבען די קינדער ביים ברעג ים, פלעגען פאטשען, זיי פערצוויי־פעלטע מיט די הענטלעך, פלעגען יאמערען מיט זיסע קאלאראטורנע קול־כלעך און פלעגען מיט צופלאמטע פנים׳לעך אויסרעכענען די מעלות פון דעם הבר׳ל, וואס האט נאכגעמאכט אנ׳אמת׳ן בר־מינן און איז גע־לעגען אויף צופלייסענס אין קבר, נישט ערגער פון זיין פעטער יאסע ע״ה.

ווען א מאמע פלעגט וועלען לויבען איהר קינד, פלעגט זי זאגען, אז איהר זוהן וועט זיין א גאון עולם; אפילו מען זאל איהם אויפוועקען אין שלאף, וועט ער אויך זאגען א הספד. די כלה־מיידלעך פלעגען מיט טלית־און תפילין־זעקלעך שיקען דעם חתן א זעקעלע ארץ־ישראל־ערד. און נאך דער התונה פלעגען זיי אבשערען דייערע שענע לאנגע האר אין דאס מקבר זיין מיט גרויס פאראד אויף א בעזונדערען בית־עולם, וואס מען האט איהם א נאמען געגעבען: „דער בית־עולם פאר שענקייט און יוגענד״.

אייטליכען ארון פון א מת פלעגען מלוה זיין גאנץ שטאדט. דאס האט מען גערופען: „אנ׳אמת׳ער גמילות חסד״. און גרויס און קליין פלע־גען זיין צעשפרייט אויפ׳ן בית־עולם, וואו קינדער פלעגען זיך שפיעלען א גאנצען טאג און דערוואקסענע בעלי־בתים פלעגען צוברענגען די זומער־דיגע פארנאכטען. אין די שטילע מילדע פארנאכטען פלעגען געהען קופ־קעס מענשען ארומקוקען מצבות פון נאהענטע און בעקאנטע. און יחוס האט מען געמאסטען מיט די צאהל פון די מתים פון איין משפחה. וואס מעהר א משפחה האט פערנומען „פלאץ״ אלץ גרעסער דער יחוס.

די מצבות פלעגט מען אויסהאקען פון גוטען שטיין, און אויס־נעקריצטע בעגולטע אותיות פלעגען אויסדערצעהלען די שבחים פון דעם הייפעל ביינער, וואס ליעגט אונטער דער מצבה. עס איז געווען א מנהג ניט צוקארגען מיט מצבות. און מאנכע מצבה האט מעהר אנגעטראפען, ווי דאס הייזעל, וואו עס האט געוואוינט דער לעבעדיגער אלמן, אדער די לע־בעדיגע אלמנה.

און אז עס פלעגט זיך טרעפען, דאס איינער פון די אינזעל־לייט פלעגט זיך לאזען אין די מרחקים, פלעגט ער זיך סטאדען קומען אויף דער עלטער א היים, דען עס איז געווען א שפרוך: לעבען זאל מען לעבען אין דער פרעמדע, אבער שטארבען זאל מען אין דער היים. דען אין ער־גיץ איז דער טויט נישט אזוי ליעב און גוט, ווי אויף דער תכריכים־אינזעל״.

אָט אַזוי האָבען פערלעבט זייערע יאָהרען די אינזעל-לייט: געלעבט האָבען זיי אין דחקות און בעגראָבען האָט מען זיי מיט דעם גרעסטען פּאַראַד.

———————

II

און איין מאָל אין אַ שרעקליכע פינסטערע נאַכט האָט געבלאָזען פון ים אַ מורא׳דיגער שטורמווינד. אַזאַ שטורמווינד האָבען זיך שוין די עלטעסטע פון די אַלטע נישט געקאָנט דערמאָהנען. ער האָט געריסען די דעכער, צובראָכען די קליינע הייזלעך, אויסגעפליקט יונגע בוימער מיט די וואָרצלען און צוטראָגען אויף ברעטלעך די שייערען, וואו עס טריקענען זיך די פיש פון אַ גאַנץ יאָהר. אויך די מצבות, וואָס האָבען געהאַט אַ פעסטערן פונדאַמענט, ווי די הילצערנע הייזלעך און די יונגינקע בלימלעך, אויך זיי האָבען שטאַרק געליטען פון שטורם, און טויזענדער פון זיי זענען געלעגען צעבראָכען און צעוואָרפען אויף דער ערד פון בית-עולם. עס איז געווען אַ צער צו קוקען אויף די טייערע קברים.

ווי באַלד דער שטורם האָט זיך בערוהיגט, האָבען זיך אַלע אינזעל-לייט אַלאָז געטאָן צום בית-עולם. דען כל זמן עס איז דער בית-הקברות נישט אין אָרדנונג קען שוין קיין גוטס נישט זיין אויף דער אינזעל. און איטליכער, וואָס האָט נאָר געהאַט געזונדע הענד און פיס, איז געלאָפען, ווער מיט אַ לאָפּעטע, ווער מיט אַ האַק, דען אויך דער פּאַרקאַן פון בית-עולם איז איינגעפאַלען. צווישען די אָנגעלאָפענע איז אויך געווען דער עלטעסטער פון די אינזעל-לייט: אַ גרייזגראָהער זקן, וואָס האָט געדענקט די ספּעציעלע תפילה פאַר דעם פאַל, ווען אַן אומגליק צעברעכט און צעשיט אַלטע מצבות.

מיט געניטע הענד האָבען זיי זיך גענומען צו דער טרויעריגער אַרבייט, טרעהרען זענען זיי געשטאַנען אין די אויגען, אָבער פלינקע הענד האָבען נישט אויפגעהערט מיט געפיהל צענויפצוקלייבען דעם הייליגען שטויב פון די איינגעפאַלענע בערגלעך.

ווען אַלע זענען שוין געווען שטאַרק פערטאָן אין דער אַרבייט, איז פלוצלונג געקומען צולויפען אַ קליין יונגעל, קוים וואָס ער האָט גע-

אָטעמט. און זיינע אויגען האָבען געברענט ווי אין אַ פיבער.

— „ביין ברעג פון ים... זיצט עפּעס אַ פרעמדער יונגערמאַן... דיין פּנים לויכט, ווי די זון... אַ וועל האָט איהם געבראַכט... ער טריקענט פאַה די זון זיינע נאַסע קליידער..."

יונגע ווייבער זענען שטאַרק צעשראָקען געוואָרען פון דעם יונגעל'ס מעשה, זיי האָבען צוגעדריקט די הענד צום הארצען און זייערע בלייכע ליפּען האָבען געשעפּטשעט: „דער דערלעזער!... דער דערלעזער!" די הערצער פון די יונגע לייט האָבען אָנגעהויבען שטאַרק צו קלאַפּען, אָבער זיי האָבען צוגעדריקט די ליפּען און קיין וואָרט נישט גערעדט. דערווייל האָט דער זקן גענומען זאָגען זיין תפילה און אַלע האָבען שטיל צוגעהאָרכט.

און אין דער צייט, ווען די אַלט-ציטערענדיגע, וויינענדיגע שטימע האָט געזאָגט די תפילה, וואָס בעט מחילה ביי צובראָכענע מצבות, צוטראָגענע קברים און עלענדע, פערוואָגעלטע נשמות, האָט זיך פלעצליך בעוויזען דער פרעמדער, וואָס אַ וועל האָט איהם פערטראָגען צו דער אָרעמער אינזעל. און פערציטערט זענען געוואָרען די וויינער און בעטער. דאָס איז געווען אַ וואונדערליך געטליכער מאָמענט. קיינער האָט אַ רגע נישט געצווייפעלט, אַז דער פרעמדער איז דער, אויף וועמען מען האָרט שוין הונדערטער יאָהרען. ווי פערשטיינערטע זענען געשטאַנען די אינזעל-לייט און האָבען זיך נישט געקענט זאַט אָנקוקען אויף דעם פרעמדען, וואָס האָט זיי בעטראַכט מיט אַ פריינדליכען בליק און איז מיט אַ פעסטען זיכערען טריט אַליין צוגעגאַנגען נעהענטער און נעהענטער.

די לאַפּעטעס האָבען זיך אויסגעגליטשט פון די הענד, עפּעס אַ העכערע קראַפט האָט געצויגען דעם עולם צו דעם וואונדערליכען פרעמדען. און אַלע, ווי איין מענש, האָבען זיך אַ וואָרף געטאָן מקבל פּנים זיין דעם זעלטענעם גאַסט.

צום ערשטען מאָל האָבען דערפיהלט די אינזעל-לייט אַז דאָס לעבען איז אַזוי נאָהענט און דער טויט אַזוי ווייט, אַזוי ווייט...

עס איז נישט פערגאַנגען קיין פערטעל-שעה, ווי מען האָט שוין דעם טייערען גאַסט אַריינגעפיהרט אין שטאָדט אַריין.

נצחון און פרייד האָבען געלויכט אויף איטליכענס געזיכט.

III

נאָר באַלד האָט פאַסירט אַזוינס, אַז וואָס די אינזעל-לייט קענען זיך נישט דערמאָהנען אָהן טרעהרען אין די אויגען.

דער ערשטער רעדנער, וואָס איז אַרויף אויף דער בימה מקבל-פּנים זיין דעם טייערען גאַסט מיט אַ ברכה, איז נאָך קיינמאָל נישט געווען אַזוי אויפגערעגט פון פרייד. אָבער וויפיעל ער האָט נישט געסטאַרעוועט זיך, אַז זיין שטים זאָל ציטערן פאַר פרייד, עס איז נאָר אַרויס אַ קרעכץ פון אַ מספּיד, און זיין רעדע איז געווען דער בעסטער הספּד, וואָס ער האָט גע-האַלטען אין זיין לעבען.

דער יונגעלשער לאָר האָט געזונגען מיט שענע טרויערדיגע שטימען דעם „צדוק הדין“ און ווען דער חזן איז אַרויף מאַכען אַ „מי שברך“, איז אַרויס פון זיין מויל אַן „אל מלא רחמים“. די ווייבער האָבען געיאָמערט, ווי ביי אַ „הזכרת נשמות“, און וויפיעל די אינזעל-לייט האָבען זיך נישט גע-כמאַרעט מאַכען אַ פרעהליך פּנים, אויף זייער געזיכט איז געלעגען דער יאוש פון אַ „ברוך דיין אמת“.

דער דערלעזער איז געשטאַנען מיט אַן אַראָבגעלאָזענעם קאָפּ, אין זיין האַרצען האָט געברענט אַ געוואַלדיגע שמערץ. ער האָט פערשטאַנען, ווי גרויס איז דער חלוק צווישען חי געפיהלען פון פאָלק און דעם אופן דאָס אויסצודריקען, און גרויס איז געווען זיין צער.

פאַרנאַכט האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען די זקנים אויף אַן אַסיפה. זיי זענען געווען שטאַרק פערזאָרגט, אַן אומעט האָט געדריקט זייער האַרץ. מען האָט אַרויסגענומען די אַלטע ספרים, וואו עס רעדט זיך פון דער פאַרצייטיגער נבואה, און ביז שפּעט ביי נאַכט זענען זיי געזעסען און געקלערט, מיט וואָס מקבל פּנים צו זיין דעם דערלעזער, מיט וואָס פאַר כבוד'ן אידם מכבד צו זיין. נאָר וואָס מעהר זיי האָבען געקלערט, אַלץ קלאָרער איז געוואָרען פאַר זיי, אַז אָרעם איז זייער לעבען, און אַ רייכען אויסזעהן האָט נאָר ביי זיי דער טאָג פון טויט.

שטיל און אומעטיג זענען זיי געזעסען, און אויף זייערע פּנים'ער איז געלעגען אַ פערצווייפלונג.

און די שטילקייט האָט צובראָכען דער עלטעסטער פון די זקנים, וואָס האָט זיך צו-ווײנט אויפ'ן קול און אויסגערופען:

„רבש״ע! צו וואָס האָסט דו אונז, קבֿרנים, געשיקט אַט דעם לעבּעדיגען, צו וואָס האָסטו אונז געשיקט, אונז, אַ לעבּעדיגען, אַ לעבּעדיגען?!“

אַ שרעק איז אַריבּער איבּער די אַסיפֿה. דעם זקנ׳ס ווערטער זענען געבּליבּען ווי פֿערגליווערטע הענגען אין דער פֿערשטיקטער לופֿט פֿון ענגען חדר...

1907.

אַ שבועות'דיגע מעשה.

I

דוד שפּינוועבס, אַ פּערקלערטער, אַ פֿערטראַכטער, מיט אַ שוואַכען גוף, אַ בלייכען אײדעלען פּנים און אַ פּאָר לאַנגע מאָגערע הענד, וואָס רוהען נישט אַ רגע, — איז געווען דעם טאָג נאָכמעדר פֿערחלומ'ט, ווי אַלע מאָל. די נאַכט, האָט ער געוואוסט אויף זיכער, וועט זיך שפּאַלטען דער הימעל, אליהו הנביא וועט זיך באַווייזען אין ליכטיגען גילדענעם שפּאַלט, און אַלץ, וואָס ער וועט זיך דעמאָלט ווינשעווען, וועט מקוים ווערען אויפ'ן האָר.

האָטש דוד שפּינוועבס איז סך־הכל געווען אַ יונגערמאַן פֿון פֿינף־און־צוואַנציג יאָהר, האָט ער שוין אויסגעפּייעט אַריינצוגיסען אין זיך אַלץ, וואָס אַ יוד פֿון היינטיגען דור איז נור בכח איבערצולעבען. צייט דעם ערשטען באַזעלער קאָנגרעס ביז צו דער טערקישער רעוואָלוציע, האָט ער אויף אַ רגע נישט אויפגעהערט צו זיין בעוואוסטזיניג. פֿון זיין בר־מצוה אָן איז ער אַ שטענדיגער צייטונגס־לעזער, און צייט צעהן יאָהר איז ער אַקטיוו. אין די צעהן יאָהר האָט ער געגעסען נישט פֿון איין שיסעל, נישט די ערשטע פּאָהן געביטען. מיט איטליכען יאָהר איז ער געוואַקסען, און דאָס, וואָס צו 17 יאָהר האָט איהם געגעבען דער פּאָליטישער ציוניזם, האָט איהם שוין צו 18—19 נישט געקאָנט געבען

נישט די „פראַקציע“, אַפילו נישט „יונג-יודעאַ“ און „הירות“. עס זענען גע-
ווען צייטען, ווען ער האָט מוראָ'דיג ווילד געקעמפּפט געגען „בונד“ אַלס
צופּלאַמטער ס.-ס.'אָוועץ; אין די פריהייטס-טעג זענען זיינע געדאַנקען
געווען פערשפּרייט איבער גאַנץ רוסלאַנד, און נאָך די אָקטאָבער-פּאָגראָמען
האָט ער זיך געלערנט שפּאַן ערגיץ-וואו הינטער דער שטאָדט, ווייל ער
איז געווען אַנאַקטיוו ער אין דער הברה „זעלבסט-שוץ“.

און אַזוי ווי דוד שפּינוועבס האָט געהאַט אַ גוט יודיש קעפּעל און
אַ תשוקה צו פילאָזאָפישע און טעאָרעטישע ענינים, איז ער טאַקע געווען
אַ שטיקעל מומחה אין אַלע „איזמען“, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען אין די
לעצטע 10—15 יאָהר: אחד-העמ'יזם, ציוניזם, בונדיזם, נאַציאָנאַל-סאָציאַ-
ליזם, טעריטאָריאַליזם, סיימיזם א. אַז. וו. ווען מען זאָל איהם אויפוועקען
אין מיטען דער נאַכט און אַ פרעג טון דעם חלוק אין די טעאָריעס צווישען
די מינסקער און פּאָלטאַווער פּועלי-ציון, וועט ער אייך מניה וביה געבען
אַ קלאָרען תירוץ.

צו אַלע מעלות איז נאָך דוד שפּינוועבס געווען אַ מענש מיט אַ
האַרץ און מיט פאַנטאַזיע. די פערפלאָנטערטע שאַרפע טעאָריעס פלעגען
וועקען אין זיין געמיט אַ שלל געפיהלען. מיט די אויגען פון אַנאַבּל
פלעגט ער קוקען אויף דעם יודישען פּראָלעטאַריאַט, וואָס קאָן
קיינמאָל קיין תקומה נישט האָבען אין די לענדער פון פרעמדע קולטורען.
ער האָט זיך מיאש געווען פון יודישען קרעמער, וואָס וועט אייביג הונגערן
און וועט זיך קיינמאָל נישט פּראָלעטאַריזירען. מיט אַ טיעפען צער אין
האַרצען האָט ער זיך צוגעקוקט צו אונזער שפּפערישער אינטעליגענץ,
וועלכע מוז געהן פערדיינען פרעמדע פעלדער, און וואָס וועט קיינמאָל נישט
וויסען דעם טעם פון אַ גערעטענים. ער האָט רחמנות געהאַט אויף די
צודולטע טעריטאָריאַליסטען, וואָס זוכען לענדער אויף אַלע שבעה ימים
און, טראַכטענדיג וועגען די גריכען און אַראַבער אין דער טערקיי, איז
אויך געפאַלען ביי איהם דער בטחון אויף די טערקישע קאָנסטיטוציע.

אין די צייטען פון אַרציבאַשעוו'ס „סאַנין“ און דער מינסקער הברה
„פרייע ליעבע“ האָט דוד שפּינוועבס זיך דערפיהלט אַ רגע ווי אַ מאַנסביל.
דעמאָלט האָט ער עס התונה געהאַט מיט דער דאַנטיסטקע דינה שוואַר-
צאַפּעל, פון וועלכער ער האָט בעקומען אַ געזונטען יונגעל, וואָס איז
שוין אַלט איצט גאַנצע 11 הדשים. די מאַמע איז בעשטאַנען דערויף, אַז
דעם יונגעל זאָל מען אַ נאָמען געבען סאַשאַ, און דעם בן-יחיד'ס ערשטע

ווערטער זענען געווען, — אַלץ צוליעב דער מאַמען, — נישט קיין יודישע. די גיאַניע איז אַ רוסישע און דאָס קינד, וואָס דאַרף ווערען ערצויגען פון ערשטען חודש אָן, לויט די מיינונגען פון דוסאָ און פעסטאַלאָצי, ליעגט שוין אין די הענד פון אַ פרעמדער קולטור און אַ פרעמדער שפּראַך. זינט דוד שפּינוועבס איז געוואָרען אַ טאַטע, האָט ער זיך ערנסט פעראינטערעסירט מיט׳ן יודישען הדר, מיט דער מעטאָדע „עבֿרית בעבֿרית“, מיט דער יודישער שול־פראַגע און קודם־כל מיט דער פראַגע וועגען דער יודישער נאַציאָנאַלער שפּראַך. און אַזוי ווי ער איז אַ גוטער טעאָרעטיקער, איז ער באַלד געקומען צו דעם רעזולטאַט, אַז דעם יודישען הדר קאָן מען שוין נישט אויסבעסערן, אַז עס איז אונמעגליך אין די גלות־לענדער צו בעשאַפען אַ יודיש־נאַציאָנאַלע פאָלקסשול, אַז דעם זשאַרגאָן פעהלט דער גייסט פון אייביגקייט, און אַז הלל צייטלין איז גאָרנישט אַזוי אונגערעכט, ווען ער לאַכט אָב פון דער מעטאָדע „עבֿרית בעבֿרית“.

דוד איז איינגעוועבט אין געדאַנקען און געפיהלען ווי אַ שפּין אין זיין געוועב, און מיט יעדען יאָהר, מיט יעדער נייער בעגעבענהייט אין זיין לעבען פערגרעסערען זיך און פערפלאָנטערען זיך אַלץ מעהר די פעדים פון זיין געוועב. צייטענווייז קומט איהם אַרויף דער געדאַנק, ווי וואויל און גוט וואָלט דאָס געווען, ווען עס וואָלט קומען עמיצער מיט אַ בעזים און אויסקעהרען די עטליכע פינסטערע ווינקעלעך פון זיין מח, וואו ס׳האָבען זיך אָנגעקליבען אַזוי פיעל טעאָריעס און השבונות. דעמאָלט דערמאָהנט ער זיך אָן ד״ר טעאָדאָר הערצל, און הויבט אָן צו בעגרייפען די בענקשאַפט פון מאַנכע לייט נאָך דעם קומענדיגען גרויסען מענשען, וואָס דאַרף און מוז זיך בעווייזען. און על פי סמיכת הפרשה פאַלט איהם באַלד אַריין אַ רעיון וועגען ניטשע און זיין „איבער־מענשען“.

II

די נאַכט איז געווען אַ טונקעלע. טריבע וואָלקענס האָבען זיך געצויגען איבער׳ן הימעל. ערגיץ־וואו האָבען דורכגעשיינט פערוויינטע שטערנדלעך. אַ קאַלט ווינטעל האָט געבלאָזען און געשאָקעלט דינע צווייַ־

גען פון נאקעטע בוימער, היי־יאָהר וויל בשום אופן נישט ווערען ווארים.

דוהר שפינוועבס שטעהט ביים טיר פון הויז אין א ווארימען מאנטעל און ציטערט א ביסעל פאר קעלט. זיינע אויגען הויבען זיך אויף אלע ווײלע צום הימעל. עס ליגט אבער אין זייער בליק א פחד און א אונזיכערקייט. איבער זיינע דינע ליפען קרייזעלט זיך א ביטערער שמייכעל.

א שטיקעל ווייטער, אנגעשפארט ביים קלאָץ פון ברונעם, שטעהט א פרויען־פיגור, דאָס קעפעל פעררים צום הימעל. פון לינקען אקסעל גליטשט זיך ארונטער א טוך, און די רעכטע האנד, האלב ווייסענדיג, האלב נישט ווייסענדיג, פלאָנטערט זיך אין זיינע פרענזלעך. פרוי דינה שפינוועבס האָט זיך אבגערוקט פון מאן. זי האָט זיך אירע אייגענע ווינשעניכען. זאָל ער זיך אליין עפּים אויסבעטען. אין אזא מינוט דארף יעדערער זיין פאר זיך אליין. שוין א זייגער 9 האָט זי געוואוסט, וואָס זי האָט צו פערלאנגען.

דוהר אבער איז נאָך אַלץ נישט פארטיג מיט זיינע בעגעהרען. וואָס זאָל ער זיך ווינשען. געזונד? וואָס וועט דאָ העלפען, ווען אלץ ארום איז קראנק... רייכקייט? א ביטערער פיל אין דער ארומיגער אָרימקייט... גוטע עסקים? עס עקעלט שוין דער געדאנק אליין. יודישע עסקים!... זאָל ער אפשר עפּים אויסבעטען פאר כלל־ישראל? אָבער כלל־ישראל איז א היסטאָרישע קאטעגאָריע. די אייזערנע געזעצען פון דער היסטאָריע טרעטען דאָס מיט די פיס. ער קאָן דאָך נישט בעטען, אז צוליעב כלל־ישראל זאָל זיך אָבשטעלען דער וואוקס פון דער אייראָפּעאישער קולטור, כדי די וועלט זאָל זיך נויטיגען אין יודען, דעם אייביגען סרסור. און אפשר זאָל ער עפּים אויסבעטען פאר זיך? א ביסעל מעהר אמונה, מעהר בטחון, מעהר אָפּטימיזם? א פרעהליכערן קוק אויף זיין פאָלק'ס צוקונפט? אָבער דאָס זענען דאָך אלץ פוסטע געפיהלען. מען קאָן דאָך נישט ארויסווארפען דעם שכל, די לאָגיק, די וויסענשאפט אויפ'ן מיסטקאסטען. בעסער ליידען א זעהענדיגער, איידער א בלינדער גליקליך זיין. נאָר אפשר זאָל ער בעטען א טראָפּעלע שכחה? ווער הייסט איהם זיך ארומטראָגען מיט אזוי פיעל זכרונות, מיט אזא פאק היסטאָריע אין מח... אָבער צי איז נישט דאָס אייגענע, ווי זיך אָבזאָגען פון שכל הישר? די זכרונות, דאָס, וואָס ער טראָגט אין זיין געדאנק אלע ציטען, גיט איהם די מעגליכקייט זיך פונאנדערצופלאָנטערן אין לעבען, צו בענעהמען די טראגיק פון זיין אייגענעם און פון נאציאָנאלען איך, ניין! ער וויל נישט בלינד פערברייינגען זיין לעבען!

דוד שפינוועבס׳ן איז געוואָרען מיט אַמאָל מאָדנע ביטער אויפ׳ן האַרצען, ביטער צום שטאַרבען. אַ יונגער-מאַן פון 25 יאָהר, און קאָן זיך שוין גאָרנישט ווינשען. דאָס לעבען אַזוי יונג און שוין פערשטויבט, אַזוי קלאָר און צוגלייך אַזוי מאוס. אפשר זאָל ער זיך גאָר ווינשען דעם טויט?

אַ ביטערער שמייכעל איז אַריבער איבער זיינע ליפּען. טויט? וואָס איז דאָס אַזוינס? ער ווייסט דאָך גאָרנישט, מיט וואָס מען עסט דאָס. אין די ביכער און אין דער וויסענשאַפט האָט מען דערפאַר קיין ווערטער נישט. מענשען קענען דאָס לעבען, ווייסען אָבער גאָרנישט וואָס איז דאָס אַזוינס טויט זיין. ער וועט זיך דאָך נישט ווינשען אַ זאַך, פון וואָס ער האָט גאָר קיין בילד און קיין פאָרשטעלונג נישט!...

דערווייל האָט זיך געשפּאָלטען דער הימעל. דער גרייז-גרויער אליהו האָט זיך באַוויזען אין דעם דאָזיגען שפּאַלט. טויזענדער כרובים האָבען איהם אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען, און געשוועבט אַרום זיין פייער-פלאַמענדיגען וואָגען און אַרום די פאַלבען פון זיין זילבּערנעם קלייד. צעהנדליגער טויזענדער שטערנדלעך האָבען זיך געשאָטען פון שפּאַלט אויף דער ערד: אַ רעגען פון גאָלדענע שטערנדלעך האָט זיך געגאָסען. ווי ראַקעטען האָבען זיי זיך געקרייזעלט צו דער ערד אַראָב, צו דער ערד אַראָב... און שטערנדל פאַר שטערנדל האָט געטראָגען אין זיין ביכעל דאָס, וואָס איטליכער האָט אויסגעפּייעט זיך אָנצוזווינשען אין דער קורצער רגע פון דעם „הימעל עפען זיך“. קופּקעס, קופּקעס שוואַרצע מענשלעך האָבען אויסגעשטרעקט בעטלערישע הענטעלעך, און ווי באַלד אַ ביסעלער שטערנדעל האָט געפּלאַצט אויף זייער אויסגעשפּרייטע הענד-שיסעלעך, פלעגען זיי גיך זיך צולויפען אין אַלע זייטען און האַסטיג צו-קלאַפּען די אָפענע טירען פון זייערע הייזלעך.

דוד שפינוועבס האָט אָבער נישט געמאַכט פון זיינע הענד קיין שיסעלע. ער האָט נישט געוואוסט, וואָס ער זאָל זיך ווינשען און צו וואָס... אַ פער׳הלומטער איז ער געשטאַנען נעבען טיר פון זיין הויז, און אין מה האָבען זיך געהוידעט טויזענדער געדאַנקען-פעדים, זיך געהוידעט אַרויף און אַראָב.

פלוצלינג האָט איהם עמיצער אַ ציה געגעבען פאַר׳ן אַרבעל. דינה מיט אַ שטראַהלענדיגען פנים׳ל האָט איהם קרעפטיג געצויגען אין שטיבעל אַריין. אין שטיבעל איז געווען ליכטיג און יום-טוב׳דיג. אָבער טויזענדער מאָל ליכטיגער זענען געווען דינה׳ס גלאַנצענדיגע אויגען.

„זעה, — האָט זי אויסגערופען, — זעה, וואָס מיר האָבען בעקומען!“

אויפ'ן טיש האָט געשיינט, ווי זילבער, אַ נייער ניקעלנער סאַמאָוואַר און ביים וואַנד איז געשטאַנען אַ קינדער־וויגעלע, אַ רויטס, אַ צאַצקעלע מיט עכטע גומענע רעדער. „זעה, זעה“, האָט דינה נישט אויפגעהערט צו חזר'ן צעהן מאָל נאָכאַנאַנד, און אַ ספּאַזמע פון גליק האָט פערשטיקט איהר ליעבע שטים.

דוד שפּינוועבס איז געשטאַנען אַ ווײַלע, ווי אַ צומישטער.

זיין ווייבס גליק אָבער האָט איהם ביסלעכווייז אָנגעהויבען אָנצושטעקען. מיט אַנ'אָמת'ן נחת־רוח האָט ער אָנגעהויבען בעטראַכטען די אונערוואַרטעטע מתנות. און שפּעטער, אַז דינה האָט איהם געפרעגט, וואָס האָט ער זיך געוואונשען, בעת דער הימעל האָט זיך געשפּאָלטען, האָט ער פון דרכי־שלום וועגען געזאָגט אַ קליינעם ליגען.

— „איך האָב זיך נור איין זאַך געוואונשען, — האָט ער געענטפערט, אַ קוש געבענדיג דינה'ן אין שטערען (דוד שפּינוועבס קושט געוועהנליך זיין ווייב אין שטערען), אַז דו, מיין טייערע, זאָלסט זיין געזונד און שטאַרק און מיר זאָלען זיך אַלע מאָל האָלט האָבען“.

דינה האָט צוזאַמענגעצויגען די ליפּעלעך. זי איז זיכער געווען, אַז ער וועט זיך ווינשען דימענטענע אוירינגעלעך. דאָס וואָלט איהר אַזוי געקליידט...

IV. נאציאנאל־יודישע טעג.

שבת.

I

אין דעם אַרטיקעל „היהודי הצעיר“ האָט ד"ר י. קלויזנער בּע־ריהרט די אַלטע, אייבּיג נייע פראַגע וועגען די נאַציאָנאַלע ערציהונג פון דעם יונגען דור. העך קלויזנער איז אַ שטיקעל אָפּטימיסט און איז אי־בּערציינגט, אַז דער „יהודי הצעיר“ וואַקסט איצט אויס מיט צוויי ליעבּעס אין האַרצען: מיט דער ליעבּע צו דער העבּרעאישער שפּראַך און מיט אַ גרויסען צובּונד צו אֶרץ־ישראל. אָט די צוויי ליעבּעס זענען פעסט איינ־געוואָרצעלט אין זיין יונג הערצעל, און דייערע וואָרצלען זענען די איינ־ציגע זיילען, אויף וואָס עס בּויט זיך דער בּנין פון דער נאַציאָנאַלער ערציהונג.

אָבּער ד"ר י. קלויזנער איז פאָרט נישט אַזוי אָפּטימיסטיש! אָנ־צונעהמען, אַז די דאָזיגע צוויי זיילען, (וואָס מען קען נאָך צווייפלען, צי עקזיסטירען זיי בּכלל?), זאָלען זיין בּכח צו האַלטען די שוואַכע יודישע נשמה, און איהר נישט צולאָזען זיך שאָקלען און פאַלען. ער מוז זיך מודה זיין, אַז די וואָרצלען זענען גאָר נישט אַזוי שטאַרק, אַז דער יונגער דור פערגעסט גאָר אין אַ קורצע צייט זיין בּיסעל קענטשאַפט אין העבּרעאיש. און אַז די ליעבּע צו אֶרץ ישראל האַלט נישט אָב אונזערע יונגע לייט אין פאַלעסטינא צו פערלאָזען דאָס געליעבּטע לאַנד און אויס־צואוואַנדערען. און הער קלויזנער איז זיך מצער, וואָס אונזער יוגענד

וואַקסט אויס אָהן אַ רעליגיעזע ערציהונג. ווייל נאָר די יודישע רעליגיע מיט אַלע איהרע מנהגים בעשאַפט אַ גינסטיגע נאַציאָנאַלע סביבה, וועלכע איז בכח צו בעשטעהן קעגען די שטורמווינטען פון דער אַסימילאַציע. אָבער ער ווייס גאַנץ גוט, אַז ס'איז אונמעגליך זיך אומצוקעהרען צו דער צייט, ווען די רעליגיעזע קולטור איז געווען אַ שטיינערנע פעסטונג קעגען פרעמדע איינפליסען. דאָס איינציגע, וואָס ס'איז מעגליך, איז צו בענייען דעם גלאַנץ פון אונזערע אַלטע נאַציאָנאַלע ימים-טובים, אַריינצוגיסען אין דעם אַלטען שענעם פאַס אַ נייעם וויין. אויב חנוכה האָט אויפגעהערט צו בעטייטען דער יום-טוב „פון נס מיט'ן קריגעל על", זאָל דאָס זיין אַ זכר צו דער צייט, ווען העלדען האָבען געשטריטען קעגען אַ טיראַנישע מאַכט פאַר זייער נאַציאָנאַלער פרייהייט! אויב שבועות דער מאָהנט אונז שוין נישט דעם „זמן מתן תורתנו",— טו זאָל עס אונז דערמאָהנען אָהן אַ יודישען פריהלינג פון אַ פרייען יודישען קאָלאָניסטענפאָלק. און דער ל"ג בעומר זאָל אונז דערמאָהנען אָהן די העלדישקייט פון אַ בר כוכבא יא. ז. וו. א. ז. ח.; נאָר מיר זאָלען נישט פערשוועכען אונזערע נאַציאָנאַלע ימים-טובים. זאָל אויסוואַקסען דער יונגער דור אין אַן אַטמאָספערע פון נאַציאָנאַלע ימים-טובים; זאָל ער אין דער פריהלינגס-צייט פון זיין לעבען געניסען דעם בשמים-ריח פון אונזערע נאַציאָנאַלע בלומען. און אַזוי ווי ד"ר קלויזנער איז אַן אָפּטימיסט, טרייסט ער זיך מיט דעם געדאַנקען, דאָס זייט עס האָט זיך אָנגעהויבען שטאַרקען די נאַציאָנאַלע בעוועגונג, שטאַרקט זיך אַליין די אַכטונג צו אַ יודישען יום-טוב, שטאַרקט זיך אויך ביי די, וואָס שטעהען ניט אויף אַ רעליגיעזען באָדען, און דאָס אַ סך פון אונזערע אַלטע ימים טובים האָבען בעקומען אַ נייעם אינהאַלט, ווי צ. ב. חנוכה, די שקל-טעג, חול-המועד-צייט א. ז. וו.

געוויס ווילט זיך הערן קלויזנער, אַז די רעליגיעזע ערציהונג זאָל פערנעהמען מעהר פלאַץ אין דער נאַציאָנאַלער ערציהונג. אָבער ער פיהלט, אַז וועלען איז נאָך ווייניג: נישט די צייט, נישט דער דור און נישט די קינדער פון דור. און ער בענוגענט זיך דערווייל דערמיט, וואָס מען וועט צוגעבען די אַלטע ימים טובים אַ נייע פרישקייט. און ער זעהט שוין די ערשטע סמנים, אַז אין דער הינזיכט איז שוין עפּעס געטאָן געוואָרען, און מען גרייט זיך נאָך מעהר אויפצוטאָן.

———

II

ד"ר י. קלויזנער האָט בערידרט אַ וויכטיגע פראַגע. נאָר לײדער האָט ער זי בערידרט נאָר מיט'ן שפּיץ פעדער, אָהן די טיעפקייט און דעם טעמפּעראַמענט, וואָס אַזאַ פראַגע דאַרף אַרויסרופען בײ איטליכען נאַציאָנאַל-יודישען פּובליציסט.

ס'איז נישטאָ אויף דער וועלט אַ פאָלק, וואָס זיינע חגאים האָבען אַזאַ נאַציאָנאַלען תוך, ווי דאָס יודישע, און קיין פאָלק האָט נישט אַזאַ אינטעליגענץ, וואָס זאָל אַזוי מזלזל זיין איהרע ימים-טובים, ווי די יודישע. בײ געוויסע יודישע קלאַסען ווייס מען קיין מאָל נישט פון אַ שבת און אַ יום-טוב. זייער גאַנצעס לעבען פערגעהט אַיין טאָג עהנליך צום אַנדערען, מאָנאָטאָן, גראָה, אין וואָכעדיגע פאַרבען. מען האָט שוין לאַנג פערגעסען דעם טיעפען זין פון אַ „יום-מנוחה", בעת דער מענש רייניגט זיך אָב אויף אַ ווײלע פון זיין גאַנצען וואָכעדיגען שמוץ: פון זיין וואָכעדיגען בגד, זיין העמד, זיינע גשמיות'דיגע דאגות, זיין מגושמדיגער קרעמער-נשמה; בעת ער טרייבט אָב פון זיך די גראָבע אינסטינקטען פון אַ רוביטיער, וואָס לויפט אויף גרייג.

איינע פון די שענסטע און לעבעדיגסטע זאַכען, וואָס איז אונז איבערגעבליבען פון אונזער אַלטער קולטור, איז דער שבת. נאָך דעם אַחדות-געדאַנקען איז דער שבת-געדאַנקען די טיעפסטע און העכסטע אידעע, וואָס איז אונז געגעבען געוואָרען פון דער תורה. אין געוויסע קרייזען האָט ער שוין לאַנג פערלאָרען זיין אַמאָליגען גלאַנץ, און ער איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גראָהען טאָג, וואָס אונטערשיידט זיך שוין נישט פון די טעג פון אַ גאַנץ יאָהר. אויב איהר ווילט זעהען האָטש אַ חלק פון זיין אַלטער שענקייט, מוזט איהר פאָהרען קיין ענגלאַנד, אָדער אין איינע פון די פּוריטאַנישע שטאַטען פון אַמעריקא און זעהען ווי זיי פערברייגען אַ זונטאָג, זייער שבת. די יודישע תורה האָט זיי געוויזען דעם קלאַסישען וועג, ווי אָבצוזינגלענען פון דער גראָהער וואָך איין טאָג, אום דער וואָכענדיגער מענש זאָל האָטש אויף אַ ווײלע בעקומען אַ „צלם אלהים". אָבער מיר, די יודישע אינטעליגענץ, האָבען מיט אַ לײכטען האַרצען אַראָבגעוואָרפען פון זיך די פליכטען פון אַ „יום מנוחה", און דורכדעם איז אונזער אָרעמעס לעבען געוואָרען נאָך צעהן מאָל גראָהער ווי געווען.

ד"ר י. קלויזנער לעגט אַרויף זיין גאַנצען בטחון אויף די נאַציאָ־נאַלע ימים־טובים. די אַלטע פאָרם וועלען מיר לאָזען, און אַ נייעם תּוך וועלען מיר אַריינלעגען אין זיי, און דער יונגער דור, וואָס נאַציאָנאַל־געשטימט איז ער, ווי אַ ים־שטעקעל ביין טייך, וועט מיט אַמאָל ווערען פארשטאַרק און זיך אויפהערען שאָקלען ביין הויך פון יעדען לייכטען ווינטעל. און הערביי האָט ער פערגעסען דעם שבת, דעם שבת וואָס איז נישט אַזאַ ועלטענער גאַסט, ווי אַ יודישער יום־טוב, און וואָס איז טויזענד מאָל העכער און טיפער ווי אַלע הגאים אינאיינעם, און וואָס ווירקט ביי דער ערציהונג אויף די יונגע נשמה אַ סך מעהר שוין דע־ריבער, ווייל צווישען איין שבת און אַ צווייטען איז נאָר דאָ אַ מחיצה פון זעקס טעג.

III

וואָס פאַר אַ הויכען און טיפען זין עס האָט געהאַט דער שבת פאַר דעם קיום פון יודענטום, קען מען זעהען פון די מאמרים, מיט וואָס אונזערע חז"ל האָבען געקרוינט דעם שבת. „שקולה שבת נגד כל התורה כולה וכל המשמרה כהלכתה מוחלין לו כל עונותיו" (דער שבת וועגט אַראָב די גאַנצע תורה, און ווער עס היט איהם אָב ווי עס דאַרף צו זיין דעם איז מען מוחל אַלע זיינע זינד). „מומר לשבת הרי הוא כמומר לכל התורה כולה" (ווער עס לייקענט אָב שבת לייקענט אָב אין דער גאַנצער תורה). „אילמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלין" (ווען יודען וואָלטען אָבגעהיט האָטש צוויי שבתים ווי עס דאַרף צו זיין, וואָל־טען זיי באַלד אויסגעלעזט געוואָרען). „לא חרבה ירושלים, אלא שחללו בה את השבת" (ירושלים וואָלט נישט חרוב געוואָרען, ווען מען וואָלט נישט מחלל שבת געווען). „עשירים בבבל במה הם זוכין? שמכבדין את התורה; ובשאר הארצות במה הם זוכים? שמכבדים את השבת" (וואָס איז דער זכות פון די גבירים אין בבל? ווייל זיי היטען אָב די תורה. און וואָס איז דער זכות פון יודען אין אַנדערע לענדער? וואָס זיי האַלטען דעם שבת אין כבוד). „המענג את השבת נצול משעבוד גליות". (ווער ס'איז מענג דעם שבת, ראַטעוועט זיך אַרויס פון שעבוד גליות).

זיי, די חז"ל, וועלכע האָבען געזאָרגט און נעקעמפפט פאַר די

עקזיסטענץ פון דער יודישער נאציע מיט אזא געוואלטיגען שעפפערישען כח, האבען די ווערדע פון שבת דערהויבען ביז צו דער ווערדע פון דער גאנצער תורה. נאך מעהר. זיי האבען צייטענווייז איהם נאך העכער געשטעלט פאר דעם אחדות־געדאנקען. אין זייער הייליגער בעגייסטערונג פאר'ן שבת האבען זיי זיך דערלויבט אויסצורופען: „ווער עס היט אב דעם שבת ווי עס דארף צו זיין, איז מען איהם אפילו מוחל די זינד פון געצענדיענעריי (שבת קי"ח). זיי האבען גוט געוואוסט, אז דער גייסטיגער טייל אין מענשען נויטיגט זיך אין רוה, אין אלויטערער סביבה, וואו עס דרינגען נישט אריין די קולות פון מארק. נאר אין אזא סביבה קענען וואקסען און בליהען די בלומען פון גייסט. „ששת ימים תעבוד, ועשית את כל מלאכתך; וכי אפשר לאדם לעשות את כל מלאכתו בששת ימים? אלא שבות, כאלו מלאכתך עשויה. ד"א שבות ממחשבות עבודה" (זעקס טעג זאלסטו ארבייטען, און זאלסט אבטאן גאר די ארבייט. צי איז דאס מעגליך אבצוטאן א מענשען גאר די ארבייט אין זעקס טעג? איז דער תירוץ, זאלסט זיך אזוי אפרוהען אקוראט ווי דו וואלסט געענדיגט אלע ארבייט. אנדערע חכמים מיינען: רוה זיך אב פון איטליכען געדאנקען וועגען ארבייט). נאר אין א לויטערער סביבה, וואו עס דרינגען נישט אריין די חשבונות פון וואך, איז מעגליך צו ענטוויקלען די העכערע רעליגיעזע און מאראלישע געפיהלען, די גאנצע שעפפונג וואלט קיין ווערדע נישט געהאט, ווען די זעקס טעג אין וואך וואלט נישט געקרוינט געווען מיט א שבת־טאג. „צו וואס איז דאס געגליכען? צו א קיניג, וואס האט זיך א חופה געמאכט, די בעפוצט און בעמאלט... נאר איין זאך האט געפעהלט: אונטער דער חופה — די כלה. דאס איינענע איז מיט גאטס וועלט. עס האט איהר דער שבת געפעהלט. אדער א משל מיט א קיניג, וואס האט געהאט א זיעגעלרינג. וואס האט דעם רינג געפעהלט? דער זיעגעל. דאס איינענע אין גאטס וועלט. עס האט איהר דער שבת געפעהלט" (מדרש בראשית). דער שעפפונגס־געדאנקען וואלט נישט פולקום געווען, ווען דאס גשמיות'דיגע לעבען וואלט זיך נישט איינגעהילט אין דעם שלייער פון דער שבת־קיניגין; ווען דער מענש וואלט נישט געפיהלט די שפלות צו זיין אנאייביגער קנעכט ביי דעם גראבען חומר, ביי די אייביגע גשמיות'דיגע דאגות, ווען דער מענש וואלט נישט געדארשט זיך צו בעפרייען פון „די ארבייטס־געדאנקען", ווען ער וואלט נישט געדארשט צו דער פרייהייט פון א שבת־טאג.

דאס געטא־לעבען האט בעצווינגען דעם שבת מיט דעם שטעל פון

אַלערליי הומרות, און דעריבער זעהט אָפט נישט דער היינטיגער אינ־
מעליגענט דעם טיעפערען זין פון איהם. הערט מען זיך אָבער צו צו די
ווערטער פון אונזערע חז"ל, בעגרייפט מען, דאָס די אידעע פון שבת
איז געפלאָסען פון די טיעפסטע רעליגיעזע און מאָראַלישע געפיהלען;
דאָס בעשאַפענדיג אַ שבת האָבען זיי געזוכט האָטש אויף איין טאָג
אין וואָך צו רייניגען דעם מענשען פון זיין טיערישען לעבען. און צוגלייך
דערמיט זעהט מען, וואָס פאַר אַ הויכע השגה זיי האָבען געהאַט ווע־
גען מענשען, וואָס טראָגט אויף זיך אַ צלם אלהים. רוה זיך אויס פון
דיינע אַרבייטס־געדאַנקען, זאָגען זיי איהם, און דו ביסט מסוגל צו פער־
ברייגען די צייט צוזאַמען מיט די מלאכי השרת. דו ביסט אַזוי ריין
ווי זיי. דען דער אָבשטאַנד צווישען הימעל און ערד איז גאָר נישט
אַזוי גרויס. אין דעם גלאַנץ פון די שבת־ליכט און פון ווייסען טישטוך,
אין דעם גלאַנץ פון ריינע זילבערנע לייכטער און פון דיין רוהיגען שטילען
בליק לויכטען אויך די שטראַהלען פון גאָטס גנאָד. און דו אַליין ביסט
אַנ'אַנדערער געוואָרען. אַ נשמה יתרה האָט מען דיר צוגעלעגט. אויפ'ן
פסוק „און דער אויבערשטער האָט געבענשט דעם טאָג פון שבת און איהם
הייליג געמאַכט" זאָגען די חכמים: „די שטראַהלען, וואָס געהען אַרויס
פון מענשענס פנים אַ גאַנץ יאָהר, קען מען גאָר נישט פערגלייכען מיט
דעם ליכט, וואָס שיינט פון איהם אין שבת־טאָג". און אַז דער שבת
קלאָגט זיך פאַר'ן רבונו־של־עולם: „רבש"ע! אַלעמען האָסט דו געגעבען אַ
בעשערטען, נאָר איך בין געבליעבען איינער אַליין". ענטפערט איהם
הקב"ה: „די כנסת ישראל איז דיין בעשערטער".

צווישען הימעל און ערד שוועבט די שבת־קעניגין. אַ גאַנצע וואָך
בלאָנדזשעט זי איינע אַליין, פון אַלעמען פערלאָזען צווישען די מי־
ריאַדען הימעל־שטערען. פערשמוצט און פערגרעבט, פער'עסק'ט און פער־
טאַראַראַמט לויפט אַרום איהר בעשערטער אויף אַלע גוי'ישקע ירידען.
מיט אומעט און מיט עקעל קוקט זי אויף איהר חתן, וואָס האָט שוין
פערלאָרען זיין געטליכען אָנבליק און וואָס איז שוין כמעט נישט צו דער־
קענען. אָבער אָט קומט דער זעקסטער טאָג פון וואָך, און ער וואַרפט
אַראָב פון זיך דעם גאַנצען שמוץ, וואָס האָט זיך אָנגעקליעבען אויף איהם.
אין זיין שטוב בעווייזען זיך די ערשטע סמנים פון ריינקייט, ציכטיגקייט
און פון יום־טוב'דיגקייט. די שבת־קעניגען הויבט וויטער אָן צו דערקענען
איהר בעשערטען און שוועבט צו צו דער ערד, וואָס האָט אויף אַ ווײַלע
פערלאָרען דעם שווערען גראָהען אויסזעהען, און אין די פאַלבען פון

אידרע קליידער טראָגט זי די בשמים־ריחות פֿון העכערע וועלטען, די שטילע מוזיק פֿון מלאכים׳שע פֿליגעל, וואָס בעוועגען זיך אין אַ נעטליכען טאַקט.

בשעת דער פּאָעט זינגט: „יום זה לישראל אורה ושמחה, שבת מנוחה, המדת הלבבות לאומה שבורה, לנפשות נכאבות נשמה יתירה, לנפש מצירה יסיר אנחה" (אָט דער טאָג איז אַ טאָג פֿון ליכט און פֿרייד, אַ באַלזאַם פֿאַר׳ן האַרצען פֿון אַ צובראָכענער אומה, א. ז. וו.). דריקט ער נישט אויס אַפילו אַ צעהנטעל פֿון דעם, וואָס דער שבת האָט געגעבען און גיעט דער „צובראָכענער אומה".

ווער ווייס? אפשר ווערט די „צובראָכענע אומה" אַ גאַנצע נור איין טאָג אין וואָך. אפשר וואָלט שוין לאַנג פֿון דער „צובראָכענער אומה" אַ זכר נישט געבליבען, ווען עס וואָלט נישט געווען דער שבת. · · · ·

IV

פֿאַר עטליכע יאָהר האָט געמאַכט דאָס בוך „ביבעל און באַבעל" פֿון פּראָפֿעסאָר דעליטש אַ גרויסען איינדרוק אויף געוויסע טעאָלאָגישע קרייזען. דעליטש האָט געוועלט צונעהמען ביי׳ן יודישען גייסט איינע פֿון זיינע אָריגינעלסטע שעפּפֿונגען, דעם שבת. אויף די טאָוולען פֿון דעם בבלישען געזעצגעבער האַמוראַבי, וועלכער האָט געלעבט אין אַברהם אבינו׳ס צייטען, האָט ער שוין געפֿונען אַ רמז׳ל אויף דעם שבת־געדאַנקען. די געלערנטע אַנטיסעמיטען פֿון טשעמבערלען ביז מענשיקאָוו׳ען האָבען זיך שטאַרק דערפֿרעהט מיט דער נייער ענטדעקונג. יעדע שעפּפֿערישע אָריגינעלע אידעע, וואָס טראָגט אויף זיך דעם שטעמפּעל פֿון יודישקייט, שטעהט זיי ווי אַ ביין אין האַלז. ווען זיי וואָלטען אין אַ שעהנעם פֿריה־מאָרגען קענען בעווייזען, אַז משה רבינו איז אַ בלאָנדער אַריער און אַז ישעיהו הנביא איז אַן אור־אור־אייניקעל פֿון אַן איינגעוואַנדערטען גריכען, וואָס האָט זיך מגיר געווען, — וואָלטען זיי זיך געווים גליקליך געשעצט. איך ווייס נישט, ווי ווייט דעליטש איז גערעכט מיט זיין פּירוש פֿון די צייכענס אויף די טאָוולען פֿון אַלטען האַמוראַבי. איך דערוועג זיך נישט צו זאָגען איינאיינעם מיט סטרינדבערגען, אַז די גאַנצע מעשה מיט דעם בבלישען כתב, וואָס מען רופֿט דאָס „קיילען־שריפֿט" איז אַנ־

אויסגעטראַכטע סברה פון באַנקקוועטשערס; אַז די צייכענס, וואָס מען געפינט אויף די אַלטע בבלישע טאָוולען, איז גאָר נישט קיין שריפט, זאָנדערן שטיקלעך שטרוי, וואָס די בבלים פלעגען ניצען ביים ברענען פון ציגעל-טאָוולען. איך וועל אויך נישט לייקענען, אַז די ערשטע זוי-מען פון דער יודישער קולטור געפינען מיר שוין אין אַלטען בבל. די ענטוויקלונגס-לעהרע האָט אונז שוין לאַנג איינגעוועהנט צום געדאַנקען, אַז אַ העכערע קולטור וואַקסט אויס פון די וואָרצלען פון אַ פריהער-דיגער ניעדריגערער קולטור. אָבער נאָר מענשען, וואָס זענען אויסגע-וואַקסען אין דער קריסטליכער קולטור און וואָס האָבען קיינמאָל נישט געפיהלט דעם שבת, ווי עס האָבען איהם געפיהלט אונזערע עלטערען און פאָרעלטערען, קענען פיהרען אַ פּאַראַלעל צווישען אַ רמז׳ל אויף אַ רוהע-טאָג ביי האַמוראַבי און אַ יודישען שבת, ווי ער האָט זיך ענט-וויקעלט פון צווייטען חורבן ביז צום סוף 18-טען יאָהרהונדערט. דער שבת אין זיין טויזענדיאָהריגער ענטוויקלונג איז געוואָרען דאָס שענסטע פראַכטיגסטע יודישע קונסטווערק, אין וועלכען עס שפּיעגלען זיך אָפּ די אידעלסטע און פיינסטע געפיהלען פון צעהנדליגער-צעהנדליגער דורות. דער שבת איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ פּרינצעסין, אין אַ מלכתא דשבתא, אין אַ עטהערישע געשטאַלט, וועלכע איז געוועבט פון גן-עדן-בשמים און הימלישער מוזיק. דער גייסט פון דער יודישער קולטור האָט נישט דערלויבט דעם שבת צו געבען אַ פּלאַסטישע געשטאַלט, אָבער דער יוד האָט זיך פאָרט נישט איינגעהאַלטען איהם צו געבען אַ גע-שטאַלט, האָטש דורך ווערטער. „שבת מלכתא“ האָט ער אַ נאָמען גע-געבען זיין געליעבטען שבת, און נאָר דעם גלאַנץ, וואָס עס האָט אַוועק-גערויבט פון איהם דער גלות, האָט ער אַוועקגעגעבען זיין געליעבטער מלכה.

אין מיינע אויערען קלינגט אַ מעלאָדיע, אַן אַלטע חסידישע מע-לאָדיע, וואָס אַ געוויסע חסידישע כתה פלעגט זינגען, בעת זי פלעגט אויסשפּרייטען די אָרעמס מקבל פנים זיין די מלכה. דאָס איז די מע-לאָדיע פון „אתקינו סעודתא דמהמנותא שלימתא חדותא דמלכא קדישא“. און יעדעס מאָל ווען איך דערמאָהן זיך אָהן איהר, דוכט זיך מיר, אַז אַ טרובאַדור זינגט צו זיין „הערצענס-געליעבטער דאַמע“, אַז דאָס זינגט דער ריטער פון טאַנגענבורג, וואָס וועט אייביג בענקען צו זיין געליעב-טער, אייביג זיך פערצעהרען אין דעם פייער פון זיין הייליגער ליידענ-שאַפט און וואָס וועט זיך אייביג פיהלען אַזוי נאָהענט און אַזוי וויט

פון זיין געליעבטער. אט אזוי זינגט נאר א מענש, וואס איז שוין אויסגעליטערט פון אלע עגאאיסטישע ליידענשאפטען, וואס האט נאר איין פערלאנג: איינגאנצען אויסצוגעהן אלס א קרבן אויף דעם מזבח פון ליעבע און איבערגעבענקייט.

די יודישע מיסטיק האט פול געמאלט די יודישע שטוב מיט מלאכי השרת, מיט א נשמה יתירה, מיט א שבת-מלכתא, מיט גאנצע קאראוואנען פון הייליגע אורחים און גוטע גייסטער. דער פערגלייך, וואס היינע האט געמאלט צווישען א יודען פון א גאנץ וואך און שבת, איז מעהר, ווי א פערגלייך. דאס איז דער אמת אליין. עס איז נישטא קיין פאלק, קיין נאציאן, וואס האט בעוועסען די קראפט צו בעשאפען א וואנד צווישען דעם טיערישען און גייסטיגען מענשען, ווי דאס יודישע פאלק. אין די פיער ווערטער „זכור את יום השבת" (געדענק דעם טאג פון שבת) האט זיך אויסגעדריקט א נייער און ערהאבענער קולטור-פרינציפ פאר דער וועלט. געדענק, אז דו ביזט א מענש, א פונק פון דעם גרויסען פייער, פון גאט אליין.

V

קעניגס-קינדער און פרינצען האבען ליעב צו לעבען איינזאם, פאר-זיך, אין בעסטען פאל רינגלען זיי זיך ארום מיט עטליכע נאהענטע געליעבטע קרובים. אויך דער יוד מיידט אויס שבת די גאס, מיידט אויס די פערגעניגענס פון מארק, די צייט-פערטרייבונג פון גראבען בשר-ודם. אין קרייז פון זיין פאמיליע פערברענגט ער זיין „יום-מנוחה". צווישען איין תפילה און דער אנדערער שטעהט דער בית-המדרש לעדיג. מען הערט נישט דעם קול פון מתמיד. מען לייענט נישט אום שבת דעם „שיעור". די סדרה, דער תהילים, די פאעזיע פון די דרשנים שטויסען ארויס אויף א ווייל דעם הארבען פלפול פון די בייליגע ספרים. דער ראש-ישיבה טרעט אב זיין פלאץ דעם מגיד, און די מוסר-ספרים, וואס רעדען מעהר צום געפיהל ווי צום שכל, פערנעהמען דעם ארט פון די „בבות" מיט זייער שארפען וועלטליכען פערשטאנד.

איך שטעל זיך פאר, מיט וואס פאר געמישטע געפיהלען האט גע-

קוקט דער קריסט פון מיטעלאלטער, וואס האט נאך פון זיין זונטאג געהאט אזא נראבע השגה, אויף דעם יודישען שבת. דער הלוק צווישען דעם יודען פון מארק און דעם יודען פון שבת איז געווען אזוי גרוים, דאס דער קריסט האט באמת געמיינט קלערען, אז דא שטעקט עפעס א מין כשוף. די רוהיגקייט פון א יודישען שבת האט איהם אויסגעזעהען ווי א מין קאנספיראציע פון מכשפים אנקעגען די ארענטליכע ארומיגע גוים. א יודישער שבת אין מיטען פון א בארבארישער בעפעלקערונג מאכט א גרויסען מיסטישען איינדרוק, און וועקט ביי דעם וואס קוקט זיך צו טיעפער — א גרויסע אכטונג צום פאלק, וואס איז מבטל מיט איין קלאפ די גאנצע מאטעריעלע וועלט מיט איהרע געדאנקען וועגען ארבייט, וואס האלט מיט'ן אייגענעם רצון אב די רעדער פון דער געוועהנליכער ארבייט, און פראקלאמירט די פאדערונגען פון דער מענשליכער נשמה פאר דאס העכסטע און וויכטיגסטע, און פערלאנגט פאר זיי א קעניגליכע רוהע. אבער אין הארץ פון בארבאר וועקט דער יודישער שבת א פחד פאר עפים אונפערשטענדליכעס, אונבעקאנטעס, פאר עפים א פרעמדע קראפט. נאך עד היום א שבת אין א פוילישען, ליטווישען קליין שטעדטעל ווירקט אויף דעם זייטיגען מיט א בעזונדערען צויבער. דער שבת איז איינע פון די פולקומענסטע שעפפונגען פון דער אביעקטיווער יודישער קולטור.

די ענגלענדער, וואס הויך אונז זענען זיי אפשר דאס איינציגע ביבעל-פאלק, מיהען זיך צומאכען פון זייער זונטאג אזא שעפפונג ווי מיר האבען דאס געמאכט פון שבת. זיי שעמען זיך נישט אונז נאכצוטאן און זיי געהען אין די וועגען פון אונזערע חכמים. דען צוזאמען מיט דער אלגעמיינער ציוויליזאציע, צוזאמען מיט דער אינדוסטריע איז דער מענש געווארען נאך צעהן מאל מעהר א קנעכט, ווי ער איז געווען. די מלחמה פאר'ן לעבען האט נאך פערשטארקט די גראדהקייט פון דער וואך. און די פראגע וועגען א רוהע-טאג איז געווארען א וועלט-פראגע. אבער אום אז א רוהע-טאג זאל קריגען א ריכטיגען קלארען אינהאלט, מוזען זיך די פעלקער אומקעהרען צו די פרינציפען, וועלכע האבען אזוי טיעפזיניג פערשטאנען אונזערע חז"ל.

די געניאלע שעפפונג פון יודישען פאלק, דער שבת, וועט נאך וויעדער אנהויבען צו לויכטען מיט איהר גאנצען פראכטיגען גלאנץ אין די אויגען פון די געבילדעטע פעלקער. די פאדערונגען פון דער מענשליכער

נשמה וועלען נישט אויפֿהערען צו אינטערעסירען די קולטור־פֿעלקער. און ווידער וועט מען זיך פֿערקוקען אויף אונזער שבת מלכתא, און ווידער וועט אונזער פרינצעסין ווערען צו אַ וועלט־סימבאָל... אָבער אונזער אינטעליגענץ וועלען מיר האָבען צו פֿערדאַנקען, — אונזער אינ־טעליגענץ, וואָס מידט זיך מיט אַלע כּחות נישט אָבצושטעהן הלילה פֿון דער קריסטליכער קולטור, וואָס האָט אַראָבגעוואָרפֿען פֿון זיך דעם יאָך פֿון די שענסטע שעפּפֿונגען פֿון יודישען עבר, — איהר וועלען מיר האָ־בען צו פֿערדאַנקען, וואָס מיר וועלען נאָכמאַכען די פֿעלקער דערין, וואָס זיי האָבען פֿון אונז גענומען. פֿאַר דאָס אייגענע בלינד, ווע־לען מיר ווערען זעהענדיג, ווען דאָס אייגענע וועט בעקומען אַ פֿרעמדען און אפשר אַנערגערען פּנים.

VI

אימליכעס מאָל, ווען מיר רעדען וועגען די ערציהונג פֿון יונגען דור, קומען מיר שטענדיג צו דער פֿראַגע: ווי בעשאַפֿט מען אָביעקטיווע לעבענס־פֿאָרמען פֿאַר זיין יונגען גייסט. נאָר דאָס, וואָס מען קען זעהן מיט די אויגען און אָנטאַפּען מיט די הענד, מאַכט אַן איינפֿלוס אויף די פֿאַנטאַזיע און דאָס הארץ פֿון יונגען דור. דאָ האָבען די ימים טובים אַ געוויסע נאַציאָנאַלע ווערדע. וואָס שענער און נאַציאָנאַלער מיר ווע־לען פֿערברייטערן אונזערע חגאים, אַלץ מעהר וועלען זיין די פֿעדעם, וואָס וועלען פֿערבינדען דאָס קינד צו זיין פֿאָלק. אָבער זייער ווערדע איז מינימאַל קעגען די ווערדע פֿון אַ שבת. דען חוץ וואָס דער שבת קומט צום קינד פֿופֿציג מאָל אין יאָהר און ער ווירקט דורך דעם, וואָס ער הורט זיך אַזוי אָפֿט איבער (וואָס שפּיעלט אַזאַ ראָל אין דער ערציהונג) — חוץ דעם, ענטהאַלט נאָך דער שבת אַן אַלגעמיין־מענשליכען גע־דאַנקען. די געשטאַלט פֿון שבת איז נאַציאָנאַל. פֿון אָנפֿאַנג ביז צום סוף, דער אינהאַלט זיינער נעהמט אַרום די גאַנצע גייסטיגע וועלט, ער איז אוניווערסעל. און אויב אונזערע נביאים פֿון דער אויפֿלעבונגס־בעוועגונג ווילען אין דער אמת'ן, אַז „די צובראָכענע אומה“

זאָל בעקומען אַ „נשמה יתירה“ דאַרפֿען זיי זעהען מיט אַלע קרעפֿטען אָבצופֿרישען און אָבצולעבען דעם שבת.

גלויבט מיר, עס שטעקט גאָר נישט קיין גוזמא אין די ווערטער פֿון די חז״ל, וועלכע זאָגען: „ווען יודען וואָלטען אָבגעהיט ווי עס דאַרף צו זיין צוויי שבתים, וואָלטען זיי באַלד אויסגעלעזט געוואָרען“. לאָמיר דעם מאַמר נישט פֿערשטעהן וואָרטליך, נאָר אין דעם זין: ווען יודען אָהן אַן אונטערשייד פֿון קלאַסען וואָלטען אָבגעהיט דעם שבת מיט דער אייגענער עקשנות, מיט וואָס מען היט אָב די הייליגקייט פֿון אַ יודישען בית־עלמין, ווען זיי וואָלטען אויפֿגעהויבען די ווערדע פֿון שבת צו דער מדרגה פֿון וועלען קומען צו קבר ישראל — דאַן וואָלטען מיר נישט געצוואונגען געווען צו בעטען רחמים ביי דער גאָסודאַרסטווענער דומע, אַז מען זאָל די יודען פֿערבייטען דעם רוהע־טאָג פֿון זונטאָג אויף שבת. דאַמאָלסט וואָלט קיין דירעקטאָר פֿון אַ גימנאַזיום זיך נישט דערוועגט צו צווינגען יודישע קינדער דעם שבת צו פֿערשוועכען, און אונזער שבת וואָלט געווען הייליג ביי דער רעגירונג נישט מינדער ווי אונזער בית־עולם און בית־מדרש. אָבער דעמאָלסט, ווען אונזערע דעפּוטאַטען אין דומע האַלטען נישט פֿון דעם, וואָס זיי פֿערטיידיגען, ווען זיי רעדען נישט פֿון זייער אייגענעם שטאַנדפּונקט, נאָר פֿון דעם יודישען המונ׳ס, צו וועלכע זיי האָבען קיין שייכות נישט דורך די לעבענס־פֿיהרונגען זייערע, נישט דורך זייערע היסטאָרישע אידעאַלען — טו פֿרעגט, וואָס פֿאַר אַ ממשות קענען שוין האָבען זייערע רעדען פֿאַר אַ יודישען שבת. די רעגירונג רעכענט זיך אָפֿט נישט אַזוי מיט לאָגישע ראיות, ווי מיט דעם שטאַרקען היסטאָרישען ווילען פֿון אַ פֿאָלק. און בעת זי זעהט, אַז ביי די אויסדערוועהלטע פֿון פֿאָלק איז דער ווילען צושפּרונגען אין שטיקלעך, איז זי מבטל די אויסדערוועהלטע אינאיינעם מיט דעם פֿאָלק זייערען.

איך האָב דאָ בערירט אַ וויכטיגע פֿראַגע. סיי דער לאומי, סיי דער אויטאָנאָמיסט, סיי דער יודישער פּאָליטיקער איז מחויב זיך צו בעשעפֿטיגען מיט איהר. געפֿאַלען זענען ביי אונז די שטיינערנע פֿעסטונגען, פֿערשוואונדען זענען אַ סך שעפּפֿונגען פֿון אונזער אָביעקטיווער קולטור, געבליבען איז נאָר נאָך איין פֿעלזענמויער, איינע פֿון אונזערע שענסטע פֿעסטונגען, איינע פֿון די געניאַלסטע שעפּפֿונגען פֿון יודישען פֿאָלק; געבליבען איז ביי אונז אַ געדאַנקען, וואָס נעהמט אַרום די

גאַנצע וועלט, אַ געדאַנקען, וואָס מען קען איהם פערגלייכען מיט דעם אַהדות־געדאַנקען, אַ מלכתא דשבתא, וואָס פערבלענדט מיט איהרע שענ־קייט די געבילדעטסטע און קולטורעלסטע פעלקער. לאָמיר נישט פער־לירען געראָדע אין אַ צייט, בשעת מען רעדט אַזוי פיעל פון אַ „יודישער אויפלעבונג", אונזער לעצטע פעסטונג.

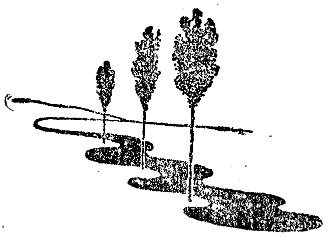

תשעה באב.

פערהילך די וועלט מיט קלאָגען.
דו פינסטער גלות־ליעד.
(היינע).

אין קאַלאָשען, אָדער אין זאָקען, אויף נידריגעביינקלעך איינגעוויקעלט אין די טליתים, — אַזוי זיצען מיר און זאָגען מיט אַנאומעטיגען קינות־נגון. מיר קלאָגען דעם אייביגען קלאָג, מיר זינגען דאָס פינסטערע גלות־ליעד. מיט „מגילת־איכה“ הויבט זיך עס אָן; מיט „אלי־ציון ועריה“ ענדיגט עס זיך. האַרטע שטיינערנע פנימ׳ער ווערען ווייך און בעגיעסען זיך מיט טרעהרען; קליינע קינדערלעך, יונגע נשמה׳לעך, וואָס האָבען נאָך ניט קיין רעכט געפיהל פאַר דעם אייביגען טרויער, קוקען מיט הערשראָקענע אייגלעך אויף זייערע שטרענגע טאַטעס, וועלכע ווישען די טראָפּענס מיט די ברעגעס פון רויטע פאַטשעלקעס און עס האַפּט זיי אָן אַ טיעפער אומעט. דער געלער אָבשלאָג פון די ליכט, דער שווערער גערוך פון מענשען־לייבער, דער אומעטיגער קול פון חזן, די איינגעבויגענע רוקענס און דאָס שטילע געוויין פון דער ווייבערשער שול מישט זיך צוזאַמען אינאיינעם, מאַכט די לופט שווער ווי בליי און טרייבט אַרויף אַ וויינענדיגע מרה שחורה.

אָבער דאָס פֿינסטערע גלות־ליעד בלייבט צווישען די פֿיער ווענד פֿון בית־המדרש. עס פֿערהילכט ניט די וועלט מיט זיינע קלאָגען, עס פֿערהילכט אַפֿילו ניט די יודישע וועלט מעהר ווי איין אָדער צוויי טעג אין יאָהר. אונזער קלאָג אויף „די מויערען, וואָס זענען געשפּאָלטען געוואָרען“, אויף די „ריינע שטעדט, וואָס זענען פֿערוויסט געוואָרען“, האָט ווי אַלץ ביי אונז דעם איינענעם בידנעם יודישען מזל: עס גע־דויערט אַ מינוט, עס פֿערכאַפּט אויף אַ שעה און ווערט באַלד פֿער־טראָגען און פֿערטריבען פֿון האַרצען. עס איז ניט דער קלאָג פֿון נעכ־טיגע גבורים, וואס זענען היינט צו שקלאַפֿען געווארען; דאס איז דאס קרעכצען פֿון אַ שקלאַפֿיש פֿאלק, וואס דערמאָהנט זיך דורכ'ן חלום די אַמאליגע פֿרייערע צייטען. דאָס וויינט די אַלטקייט אויף די אַמאליגע יוגענד, אָהן אַ האָפֿנונג נאָך אַ מאָל אויפֿגעפֿרישט צו ווערען; דאָס וויינט דער קאַליקע אויף זיין פֿערלאָרען גליעד, אָהן אַ האָפֿנונג עס נאָך אַ מאָל צו בעקומען. ער האָט שוין לאַנג פֿערגעסען זיין אַמאָליגע געשטאַלט, בשעת מיידלעך פֿלעגען אידם בעזינגען מיט די ווערטער: „בחור כארזים“ שען ווי אַ צעדער־בוים, און ווען ער וואָלט אָנשטאָט זיין היינטיגער קולע בעקומען זיינע אַמאָליגע פֿיס, וואָלט ער ניט געוואוסט וואָס אָנצוהויבען מיט זיי. —

פֿרעגט זיי אַלעמען, וועלכע וויינען „אויף די געשפּאָלטענע מוי־ערען“: וואָס ווילט איהר? און זיי וואָלטען ניט געוואוסט, אַיך וואָס צו ענטפֿערן. אמת, אַ סך פֿון זיי וואָלטען געענטפֿערט: מיר ווילען, אַז ציון זאָל אויפֿגעריכט ווערען, מיר וואַרטען און האָפֿען אויף משיח'ס צייטען, מיר בעטען ביי „די הענה אונגעוואַשען“, אַז ער זאָל זיך אויף אונז דער־באַרעמען. אָבער מען פֿיהלט, אַז אין זייערע ווערטער קלינגט ניט אַרויס קיין אֶמת'ער רצון, אַז זייער ווילען איז ווייך און צובראָכען, אַז אין זייער ענטפֿער הערט זיך די רעה פֿון אַ נאַכטוואַנדלער, פֿון אַ בעל חלומות, ניט דער ווילען פֿון אַ פֿאָלק.

אָבגעשוואַכט איז ביי אונז דער רצון, מיר האָבען אַפֿילו ניט דעם רצון אַרויסצוטראָגען אונזער קלאָג הינטער די פֿינסטערע ווענד פֿון בית המדרש, און ווען עס בעוויזט זיך אַ יודישער פּאָעט, ווי היינריך היינע, און רופֿט אויס: פֿערהילך די וועלט מיט קלאָגען, דו פֿינסטער „גלות־ליעד“—און ווען עס קומט ד"ר הערצל און צווינגט די גאַנצע וועלט אויס־צוהערען די ביטערע טענות פֿון אַ גאַנץ פֿאָלק,—קומען צולויפֿען איי־

געגע ברידער מיט בלייכע פנים'ער און אויסגעשטרעקטע הענד און בעטען זיך: שאַ! שאַ! שטילער!"

מיר זענען שוין אַזוי געדריקט ביי זיך, אַז מיר האָבען פחד זיך צו מישען אין פרעמדע אויגען, מיט אונזער טרויעריג געמיט ניט צו פערשטערען הלילה די שמחות פון די אַרומיגע פעלקער. שוין פון אונזערע ייִדעס האָבען מיר בירושה, אַז וואָס וועניגער מען רעדט וועגען אונז, איז אַלץ גלייכער. ווי אַ כלה-מיידעל איינגעטונקט אין צניעות, הייסט מען אונז פערלעבען די יאָהרען אין שטילקייט און עניוות, ניט בעטען און ניט פערלאַנגען, בעהאַלטען די שמערצען, וואָס רייסען די נערווען ווי מיט צוואַנגען, פערגראָבען „דעם קאָפּ אין געלעגער", למען קיינער זאָל ניט הערען אונזער ביטערען קרעכץ.

אין דער פאַנטאַזיע פון אונזער געפּייניגט פאָלק לעבט דאָס בילד פון נחום איש גם זו, וועלכען קיין צרה האָט ניט געקענט אויפוועקען פון זיין קאַלטבלוטיגקייט. אָרעם און קראַנק, בעדעקט מיט וואונדען, איינגעטונקט אין יסורים—אַזוי איז ער אָבגעלעגען יאָהרען לאַנג אין זיין צופאַלען שטיבעלע, וואָס האָט אימליכען טאָג געקענט צושאָטען ווערען. קיין צרה האָט איהם ניט גענומען, און וואָס פאַר אַ נייַ אומגליק עס פלעגט אויף איהם ניט קומען, פלעגט ער אַלץ האָבען אַנ'איינציג שפּרוכעל: גם זו לטובה. רייכער איז ער פון דעם שפּרוכעל ניט געוואָרען, געזינדטער אויך ניט, אפשר נור אַ ביסעל וועניגער אומגליקליך. און דאָס ייִדישע פאָלק, וואָס האָט זיך ניט געקענט אָנוואונדערן אויף ר' נחום'ס קאַלטבלוטיגקייט, האָט איהם גענומען פאַר זיך צום מוסטער.. אָבער איין זאַך האָבען די יודען פערגעסען, אַז דאָס, וואָס קען נאָך מאַכען אַ ביסעל וועניגער אומגליקליך אַנ'איינצעלנעם מענשען, העלפט ווייניג וואָס אַגאַנץ פאָלק. און אומגליקליך איז דאָס פאָלק, וואָס קומט אָב זיינע יאָהרען מיט'ן גם זו לטובה.

יעדער דור איז ניט נור פעראַנטוואָרטליך פאַר זיך אַליין; ער ברענגט אַרויס נייע דורות, וואָס וועלען לעבען אין אַנדערע אומשטענדען, אין אַנ'אַנדער בילדונגס-צייט. און ווער ווייס, אויב די נייע דורות וועלען ניט שעלטען די טאַטעס, וואָס האָבען ניט געהיילט די וואונדען, וואָס האָבען ניט פערריכט דאָס שטיבעל און זיי נאָך געגעבען בירושה אַנ'אַלטע קריינק?

געהענדיג פאַרביי די ייִדישע שולען אין דעם טאָג פון תשעה באב, דערמאָהן איך מיך אָן די ווערטער פון דעם קעניג פריעדריך דעם גרוי-

סען, וועלכער האָט מיט פֿעראַכטונג און פֿערוואונדערונג געקוקט אָויף זיינע יודען אין פריַיסען, וואָס קענען הונדערטער יאָהרען ווײנען אויפ׳ן חורבן און זענען ניט בכח אַפילו איין שטיין אַרויפצולעגען אויף די אַמאָליגע חורבות. אין דעם, ווי זיי קוקען אויף אונזערע קינות, ליגט דער גאַנצער חילוק צווישען אַ פֿאָלק, וואָס חלומ׳ט פֿון אַמאָליגע צייטען און צווישען אַ נאַציאָן, וואָס לעבט פֿאַר אַ צוקונפֿט; צווישען אַ פֿאָלק, וואָס האָט אַ קלאָג אָבער ניט קיין רצון, און צווישען אַ נאַציאָן, וואָס פֿערגעסט אין די עלטערע יאָהרען די אַלטע היסטאָריע, ווייל עס בעשאַפֿט אַ לעבענדיגע.

ניט אויף דעם אַמאָליגען חורבן זאָלען מיר קלאָגען, ניט אויף די מויערען, וואָס זענען פֿאַר צוויי טויזענד יאָהר געשפּאָלטען געוואָרען, ניט אויף די נהרגים אויף קדוש השם,— נאָר אויף דעם, וואָס מיר זענען בעלי־חלומות אָהן אַ שטיקעל ווילען, אַ שוואַך פֿאָלק, וואָס איז נור בכח צו לעבען מיט דער טויטער געשיכטע, און איז ניט אומשטאַנד צו בעשאַפֿען אַ לעבעדיגע. אָט דער קלאַג וואָלט אפשר נאָך צו עפּיס פֿיהרען.

די גרויסע שטאָדט.

די גרויסע שטאָדט האָט געמאַכט פון דעם פאַרצייטיגען יודען אַ תל.

אייגענטליך האָט זי פון איהם קיין זאַך נישט גענומען. אַדרבה, זי האָט איהם געגעבען שטיקער ערד צו בויען די שענסטע שולען. זי האָט איהם געבראַכט די בעסטע לולבים, די כשר'סטע אתרוגים, דעם בעסטען שופר און דעם גרעסטען חזן. אַלץ, וואָס מען קאָן קויפען פאַר געלד, האָט זי איהם געגעבען מיט אַ ברייטער פולער האַנד. גיעה און קלייב, — און דו בעקומסט דאָס מהודר'סטע פון די מהודרים, דאָס בעסטע און שענסטע, אין וואָס עס נויטיגען זיך דיינע כלי-קודש. און ווילסט דו האָבען אַ שענעם מענטעלע פאַר'ן אָרון קודש, אָדער אַנ'עדעלען גע-שניצטען אָרון קודש — נאַ אָט האָסטו די שענסטע שטיקערייען, די קונציגסטע שניצערייען. פאַר געלד קריעגסטו אַלץ, וואָס דו ווילסט, און גיעה, קויף און בעפוץ דיין פרומע יודישע וועלטעל מיט די שענסטע און רייכסטע צירונגען.

נאָר איין זאַך קאָן די גרויסע שטאָדט נישט געבען: רחבות, ברייטקייט, רוים.

און די יודישע פרום-פאַרצייטיגע וועלטעל ווערט אַריינגעשפאַרט

צווישען ענגע פּיער אײלען, אין אַ שמאָלען קבר, וואו עס איז אונמעגליך זיך אַ קעהר צו טון.

אַנדערס איז אין די קליינע פערדומפּטע שטעדטעלעך. דאָרט פעהלט אפשר דער פרומער וועלטעל דער נאַנצער פּוץ, דערפאַר איז דאָ דאָס ביסעלע רחבות. די יודישע פרומע וועלט האָט הויך איהרע שולען און קלייזלעך, נאָך אַ גאַס, אַ ברייטע פרייע גאַס פאַר זיך. קומט אַ יודישער יום טוב, קומט עפּיס אָן אַ צייט, ווען אַ העכערעס רעליגיעזעס געפיהל הויבט אויף אַ ווײלע דאָס יודישע הארץ, — שפּרייט זיך דאָס אויס פון שטוב און קלויז אויף די גאַסען. און ווי ענג עס זאָל נישט זיין אין די קלויזען ביי אַ „נתנה תוקף“, אָדער ביי אַ „כל נדרי“, — די זיפצען בלייבען נישט פערשטיקט צווישען די פּיער ווענד. זיי מישען זיך אויס מיט דעם שטעדטעל אַרום, זיי טרעפען זיך צוזאַמען צווישען הימעל און ערד מיט די איינענע זיפצען פון אַנדערע קלויזען.

און בעת דער קול פון אַ וואַרשעווער שופר מישט זיך אויס מיט דעם קלונג פון אַ טראַם, דעם קוויטש פון אַ „קויטשעל“ און דעם זעץ פון פערדישע פּאָדקעוועס אָן ברוק, בעת די טיעפע, טרויעריגע, יאָמערדיגע טענער פון אַ כל נדרי“ ווערען פערטרונקען פון דער רוישענדיגער קאָכעדיגער צורודערטער שטאָדט, — ציעהט זיך דער „כל נדרי“ איבער די קליינע יודישע שטעדטעלעך הארמאָניש און רוהיג ווייט, ווייט ביז צום טייך, ביז צו די פעלדער הינטערען טייך, וואו זיי פליעסען צונויף מיט די שטילע פערסודיטע טענער פון דער אַרומיגער נאַטור. —

רחבות פעהלט דער גרויסער שטאָדט, ברייטקייט, רוים, דאָס צוזאַמענפליעסען פון דער רעליגיעזער שטימונג מיט דער אַרומיגער נאַטור.

עס געדט אַן אַלטער שפּרוך, „אַז אַ ערב יום כפּור ציטערען אַפילו די פיש אין וואַסער“. גלויבט מיר, דעם דאָזיגען שפּרוך האָט נישט אויסגעטראַכט דער יוד פון דער גרויסער שטאָדט. דאָס האָט נאָר געקאָנט פיהלען דער יוד פון קאַבצאַנסק, ביי וועמען די יום-טוב-שטימונג האָט זיך אויסגעגאָסען אויף דעם גאַנצען שטח פון דער אַרומיגער נאַטור, ביז צו די פישעלעך אין וואַסער, וואָס פערוואַרפען די עקלעך ביים ברעג פון טייך גנילאָפּיאַטאָווקע.

איטליכע זאַך פאָדערט פאַר זיך אַ געוויסע מאָס רוים, אַז דאָס

זאָל קאָנען אַרויסשײַנען פֿון אַלע זײַטען. נעהמט דאָס שענסטע פֿרויען־צימער און שטופּט עם אַרײַן אין אַן ענגען שמאָלען ווינקעל, און אַ העלפֿט פֿון איהר גאָט־געבענטשטער שענקײַט געהט לאבוד, ווערט צוּרונען. דאַמיט, אַז די סטאַטוע פֿון אַ קאָפּערניקוס, וואָס אַ וואַרשעווער קאָן זעהען אַלע טאָג, זאָל אַרויסלײַכטען אין איהר גאַנצער שענקײַט, — מוז זי האָבען פֿאַר זיך אַ ברײַטען פֿרײַען פּלאַץ אַרום. אין ענגשאַפֿט, אין דעם שמאָלען ווינקעל פֿון פֿיער עלען קריעגט אַלץ אַן אָרעמען, דערשלאָגענעם אויסזעהען, עפּיס אַ פּנים פֿון אַ נעבעכעל.

און אין ענגשאַפֿט אָהן אַ טראָפּעלע רחבות שפּיעלט זיך אָב דאָס לעבען אין וואַרשאָ פֿון דעם פֿרומפּאַרצײַטיגען יודישען וועלטעל.

איהר, די אַלטע, די פֿאַרצײַטיגע, איהר קלאָגט זיך אויף דעם, וואָס עס ווערט צעפֿאַלען און צעפּרעקעלט די אַלטע פֿרומע פֿאַרצײַטיגע וועלט. מיינט נישט, אַז די רעד פֿון די אפּיקורסים אָדער די קריטיק פֿון די משׂכּילים האָבען אײַער וועלט צעבּרעקעלט. אײַער גרעסטער שונא איז די נײַע צײַט מיט די נײַע גרויסע שטעדט, וועלכע מעסט צו פֿאַר אַלטע מנהגים נישט מעהר פּלאַץ, ווי פֿאַר אַ פּערקויפֿערין בײַ דער „זשעלאַזנאַ בראַמע“. די גרויסע שטאָדט פֿיהרט נישט קײַן וכּוחים מיט אײַך, זי וויל נישט וויסען, ווער עס איז גערעכט, צי דער בעל־עקרים, צי דער „בית יהודה“. זי קריעכט נישט אַרײַן אין אַ טיעפֿען קלער וועגען די הייליגקײַט פֿון די אַלטע מנהגים, וועגען זייער ניצליכקײַט און זייער הערצענס־פּאָעזיע א. אַז. וו., — זי נעהמט נאָר צו בײַ דער אַלטער פֿאַרצײַטיגער וועלט מיט איהרע אַלטע מנהגים די ביסעלע לופֿט, דאָס ביסעלע רחבות און דערשטיקט זי ביסלעכווייז, ביסלעכווייז אָהן רחמנות, מיט דער קאַלטקײַט פֿון אַ גרויסען פּרעס, וואָס פּרעסט און פּרעסט און ווייס נישט קײַן אַנדער עסק, ווי נאָר צו פּרעסען און שטיקען...

אַלע אַלטע רעליגיעזע און פּאָעטישע מנהגים זענען בעשאַפֿען געוואָרען אין די אַלטע, אַלטע צײַטען, בעת די וועלט איז נאָך געווען גרויס און ברייט, בעת אַ אַברהם האָט געקאָנט זאָגען צו אַ לוט: געה דו זיך אַהין, און איך וועל געהן אַהער.

ווען איהר קוקט זיך צו טיעפֿער צו וואָס עס איז פֿאַר אַ מנהג, ווי למשל צו דעם מנהג פֿון זיצען אין אַ סוכּה, פֿיהלט איהר באַלד, אַז דער מנהג איז געבאָרען געוואָרען צו אַ צײַט, ווען מען האָט נאָך נישט געוואוסט פֿון ספּעקולאַציעס אויף פּלעצער, בעת אַ קוואַדראַט־מעטער ערד האָט

געקאָסט נישט מעהר, ווי היינט אַ בילעט אויפ'ן טראַמוואַי. איהר פיהלט, דאָס דער מנהג, וואָס בעפיהלט איטליכען צו זיצען אין אַ סוכּה האָט געהאַט צו טהון מיט אַ פאָלק, וואָס האָט ליעב געהאַט די לופט און די זון, וואָס האָט געהאַט גערטנער און וויינגערטנער און מיליאָנען ווייכע, פריי־שע בוימערצווייגען, פון וועלכע מען פלעגט זיך פלעכטען אַ סוכּה, אונ־טער אַ בלאָהען וואַרעמען הימעל, ווי היינט אַ רינגעלע אויף לולב. פון איטליכען מנהג לייכט אַרויס אַ ברייטע וועלט, אַ פרישקייט, אַ יוגענד, אַ צייט, ווען די מענשען האָבען נאָך נישט געוואוסט, אַז רחבות קאָסט געלד, אַז פרייע ברייטע לופט איז אַ גוטס, וואָס ניט איטליכער פערמאָגט דאָס.

און אַ נעבעך־פּנים קריעגט אָט דער דאָזיגער מנהג, ווען מען געדמט אין צווינגט איהם צו פיהרען אַ לעבען צווישען די ענגע קאַזאַרמע־ווענד פון אַ היינטיגער וואַרשעווער הויז. די סוכּה אין וואַרשא האָט עפּיס קיין פלאַץ נישט. נישטאָ קיין אָרט פאַר איהר. נישטאָ אַפילו קיין גרינער סכך (טאַנען־און פיכטען־בוימלעך) פאַר איהר. גאַנצע וועלדער וואָלט מען געמוזט אויסהאַקען, אום צו בעפריעדיגען די וואַרשעווער ידען מיט סכך אויף די סוכּות. און אַ וואַרשעווער סוכּה בויט זיך איבער דעם הויפ־רינשטאָק, פון פערשיידענע קאָלירטע ברעטלעך און ווערט צוגעדעקט מיט עפּיס אַ געלען געפלאָכטענעם מאַוס'ן העכעל, פון וועלכען עס פאַלען געלע פערדאַרטע נאָדעל־בלעטלעך.

פון אַ ווייטע פרייע לאַנד זענען געקומען צו אונז אַ סך פון אונ־זערע שענע יום־טוב־מנהגים. דער טיעפּערער דערקענט אין זיי דעם אָרט, פון וואַנען זיי שטאַמען אָב, זייער עדעלען גזע, זעהט, וויפיעל לופט, ווי פיעל רחבות זיי פאָדערען פאַר זיך; פיהלט, אַז ווי אַלץ, וואָס איז שען, פאָדערט עס אַ פרייען ברייטען פלאַץ פאַר זיך. אין דער גרויסער שטאָדט ווערען זיי מאוס בעהאַנדעלט, זיי פערליערען זיך, זיי ווערען אָן זייער חן, זיי זעהען אויס ווי פערוואָגעלטע אין אַ פרעמדע לאַנד.

אין דער גרויסער שטאָדט איז דאָס אַלטע יודענטום אין דאָפּעל־טען גלות. די שענסטע בלעטער האָט אָבגעריסען פון יודישען פרומען פאַרצייטיגען בוים דער יודישער גלות, און דאָס, וואָס בליהט נאָך ציטערוייז פון אונזערע מנהגים אין די קליינע שטעדטלעך, נעהמט צולעצט צו די גרויסע שטאָדט.

צי פיהלען אונזערע אָמתע פרומע דעם צווייטען גלות, דעם

גלות השכינה אין דער גרויסער שטאָדט? צי פערשטעהען זיי, אַז דאָס, וואָס אונזער נאַציאָנאַלע בעוועגונג שטאַרקט זיך אַזוי אין דער לעצטער צייט אויך אין די פרומע קרייזען, — האָט מען דאָס צו פערדאַנקען דער ענטוויקלונג פון דער גרויסער שטאָדט, וואָס פערניכטעט אויך די לעצטע היילינקייט פון אַלטען יודענטום, די היילינקייט פון אַ יודישען יום־טוב?

צי ריהרט זיך עפּעס שוין אָט אין די קרייזען דער נאַציאָנאַלער יודישער וועדמאָג, וואָס נעהמט זיך דערפון, דאָס אַלץ, אויך דאָס שענסטע און הייליגסטע, קריגט עפּיס ביי אונז אַ פּנים פון אַ אָרעמען נעבעכעל? ווער ווייס?

פּסח־שטימונגען.

איטליכעס מאָל, ווען עס קומט מיר אויס צו זיצען פּסח בײַ׳ן סדר אין אַ פּאַרצײַטיגען אַלטמאָדישען פרומען הויז, הויבט זיך אָן אין מיר עפּעס צו זינגען און צו זאָגען, און מײַן האַרץ פיהלט זיך אָן מיט גאוה.

דער „ישׂראל סבא", דער אַלטער גרײַז־גראָהער ישׂראל זיצט פאַר מיר. איך פיהל מײַן אַלטען גרײַז־גראָהען יחוס, איך שטאָלציר מיט מײַן גזע, ווי אַ זוהן פון אַן׳אַלטער דינאַסטיע, און מײַנע אויגען בלאָנדזשען צווישען אַלטע, גרײַז־גראָהע צײַטען, ווי אַ היימישער, ווי אַן׳אײגענער, צווישען אײגענע, ווי אַ זקן צווישען זקנים.

עס זינגט אין מיר: דו ביסט אַ יוד, אַ יוד... דו ביסט אַ קינד פון אַ פאָלק, וואָס האָט דורכגעוואַנדערט אַ גאַנצע וועלט. ערגעץ וואו טיעף לעבען אין דיר די זכרונות פון עגיפּטישע פּיראַמידען, פון ריזען־גרויסע ספינקסען, פון זונענגערטנער און אַפּיסען, פון שטעדט מיט וואונדערליכע טירען און טויערן, פון בית־עלמינ׳ס מיט שטײנערנע און מאַרמאָרנע אַרונות, פון שענע קרעפטיגע מענשען מיט פּנימ׳ער ווי פון עלפענבײַן, פון שענע צאַרטע פרויען מיט דינע פײַנע הענד, געטאָקט ווי פון עלפענבײַן.

עס זינגט אין מיר: אַ פּרינצעסין האָט דײַן פיהרער דעם ערשטען

קוש געגעבען, אַ קעניג האָט איהם אויף די הענה געטראָגען, שטעדט און פּאַלאַצען האָבען געבויט דיינע עלטער-עלטערע זיידעס, אין האַרטע פעלזען האָבען זיי איבערגעלאָזען טיעפע אייביגע סימנים, זייער הויט איז פון אַ הייסער זון פערברוינט געוואָרען און אין די מאַרך פון זייערע ביינער האָט געפלאַמט די קיהלקייט פון אַ נילוס, דער ריח פון וואונדערליכע פרעמדע בּרייט-בּעכערדיגע געוועקסען, דאָס געדויש פון שטילע געדיכטע פּאַלמען-וועלדער.

עס זינגט אין מיר: דו ביסט אַ יוד, אַ יוד, אַ יוד... די אַלטע פאַרצייטיגע הרטומים מיט זייערע וואונדערליכע טורבאַנען אויף די קעפּ זענען דיר געווי אַזוי בעקאַנט, ווי אַ היינטיגער בישאָף אָדער אַ קאַרדינאַל מיט זיין רויטען הוט; און דער קלאַנג פון אַן עגיפּטישען מעמנאָן-טעמפּעל איז דיר נישט וועניגער בעקאַנט ווי דער קלאַנג פון די גלאָקען אין אַ קאַטוילישער תּפלה. אין דיין טויזענד-יאָהריגען גלות האָבען זיך אין דיין גייסט אָבגעשפּיגעלט אָהן אַ סוף פעלקער, קולטורען און רעליגיאָנען; דו טראָגסט מיט דיינע אייגענע זכרונות נאָך די זכרונות פון אַלע די, וואָס האָבען געלעבט מיט דיר און אַרום דיר. דו ביסט אַ שטיק לעבעדיגער „ספר הזכרונות“ דו ביסט די געשיכטע אַליין און אין איטליכען לעבענס-קעמערל פון דיין גשמיותדיגען גוף, ליגט פערצייכענט אַ גאַנצער „דברי הימים“.

דו ביסט אַ יוד, אַ יוד; אַ וואונדערליך פאָלק, וואונדערליך פאַר זיך, וואונדערליך פאַר דער וועלט. דו ביסט אַ קינד פונ'ם אויסדערוועהלטען פאָלק, וואָס איז אויסדערוועהלט געוואָרען צו אַ לאַנגען, משונה-לאַנגען לעבען; ווען עס איז בעשערט געוואָרען ביי איטליכען קניפּעל, וואָס די וועלט-געשיכטע מאַכט, צו שטעהן אין רעכטען מיטען, אין סאַמע געדיכטען; וואָס איז אַן אייביגער בעל-יסורים, צוליעב זיין אייביגען לעבען.

* *
*

און וואָס ווייטער עס זינגט אין מיר, אַלץ שווערער, שוואַרצער ווערט די מעלאָדיע: איך פיהל די משא פון אַן אייביגען לעבען, דעם שווערען יאָך פון צו זיין אַ לעבענדיגער „ספר הזכרונות“.

און ווען מען פילט אָן אֵליהו הנביא׳ס כּוס, און דורך די אָפענע טיר פליהט אַרויס אויף דער וועלט דער „שפוך המתך“, קומט צו אַ נייעס געפיהל, דאָס ביטערע געפיהל, צו זיין אַ ספר הזכרונות, וואָס פערצייכענט אויף איטליכען בלעטעל אַלץ די אייגענע יסורים. דען אין „שפוך המתך“ קלאָגט זיך מיין פאָלק דרויף, וואָס מען קען נישט זיין העכמטעס, זיין היילינסטעס, זיין גאָט. ווער עס קען אָבער נישט דעם גאָט פון אַ פאָלק, קען אויך דאָס פאָלק נישט... און מען קען אונז נישט, מען וויל אונז נישט קענען, און וואָס איז נאָך ערגער: מיר היילען זיך אַליין נישט קענען.

צו אַלע צייטען האָט אויפגעפלאַקערט ביי אונז דער צאָרען געגען די, וואָס האָבען אונז געפייניגט און זיך געבאָדען אין אונזערע בלוט. דעם „שפוך המתך“ האָט שוין אַ בר כוכבא געזאָגט: דאָס גאַנצע מיטעל־אַלטער אַ דורך האָט טיעף אין די יודישע הערצער געקלונגען דער ווילד־צאָרניגער „שפוך המתך“, און איצט ווען מיר גרויסען זיך מיט׳ן קלונגען 20־טען יאָהר־הונדערט, קלינגט ער פון דעם הגדה־זאָגער׳ס ליפען מיט דעם אייגענעם אַמאָליגען כּעס.

און וואָס עס איז נאָך ביטערער פאַר אַלץ: עפּעס אַ נייע נאָטע איז צוגעקומען צו איהם. דער „שפוך המתך“ בעציהט זיך שוין נישט אויף „זיי“ אַליין, זיי גרייכען אויך צו די אייגענע, די נאָהענטע, די ברי־דער פון איין פאָלק, וועלכע צופאַלען און צופוילען און פערלייקענען דאָס יודענטום, דאָס יודישע פאָלק מיט נאָך אַ גרעסערע עקשנות, ווי די פרעמ־דע פעלקער. אמת, עס ווערט נישט געזאָגט פסח ביי דער הגדה, דער־פאַר אָבער קלינגט ער אַרוים פון צעהנדליגער ווילד־פלאַקערנדע ביאַ־ליק׳שע שירים, און פון הונדערטער פאָליטישע נאַציאָנאַלע רעדען, וועל־כע ווערען געזאָגט נישט ביין סדר נאָר אויף עפענטליכע בימות. דער „שפוך המתך“ איז געוואָרען די מעלאָדיע פון אַ גאַנץ יאָהר. ער האָט זיך צוגאָסען אין אַלע אונזערע גליעדער, ער האָט זיך ווי אַ גיפט צוטראָגען דורך אַלע אונזערע בלוט־אָדערען. עס פלאַמט און פלאַקערט אין אונז אַ ווילדער כּעס, אַ כּעס אויף די וועלט, אַ כּעס אויף זיך אַליין, אַ כּעס אויף דעם גאָט, וואָס האָט, ווי פערגעסען זיין צוזאָג אויף אַ דערלייזונג.

* *
*

די טיר איז אָפֿען, דער אליהו-הנביא'ס כּוס איז פֿול, דער מלך אין מתים-קיטעל הויבּט זיך אויף פֿון דער הסבּה-בעט, און הויך און קרעפֿטיג שרייט ער אַרויס זיין „שפוך חמתך". די קליינע קינדער, מיט אויפֿגעריסענע פּנים'לעך וואַרטען אויף אַ וואונדער: אליהו הנביא וועט באַלד אַריין, דער גרייז-גראָהער אליהו, דער פֿייערדיגער רייטער, דער שטאַרקער, צאָרניגער, דער צופֿלאַקערטער נביא, דער גרויסער שולטער מיט אַ האַרץ וואָס צוגעדט פֿון רחמנות, מיט שווערע גראָהע ברעמען איבער די שוואַרצע אויגען. די וועלט איז ווי אַ צוקאָכטער ים, און דאָס יודישע פֿאָלק איז ווי אַ שפּענדעל אין זיינע ווילדע גרויזאַמע וועלען-הענד. אליהו הנביא מוז קומען!

עס מוז קומען אַ נס, עס מוזען געענדערט ווערען די מעשי בראשית, דאַמיט דאָס פֿאָלק זאָל נישט אינגאַנצען כּלה ווערען. אַ נס מוז געשעהן, אליהו הנביא מוז קומען!..

— דער מלך אין מתים-קיטעל האָט געענדיגט זיין שפּרוך, ער זעצט זיך צוריק אויף די ווייכע קישענס, די טיר איז ווידער פֿער-ריגעלט, און נאָך לאַנג, לאַנג קוקען די קינדער אויף די פֿערמאַכטע טיר. מען האָט זיי ווידער אָפּגענאַרט, קיין נס איז נישט געשעהן! נישטאָ קיין נסים, אליהו הנביא האָט נאָר זיין מאַנטעל אויף דער ערד איבערגעלאָזען. דער פֿייערדיגער רייטער איז ווידער נישט געקומען...

* *
*

איך בין אַ יוד, אַ יוד, אַ יוד... און מאַך איך אַ בּעוועגונג, דוכט זיך מיר אויס, אַז טויזענדער עלטער-זיידעס פֿאַר מיר האָבען שוין דאָס אייגענע געמאַכט. מיין לאַנגע היסטאָריע האָט אויסגעפּוצט די קאַמערן פֿון מיין האַרצען מיט טויזענדער שפּיגלען, און טו איך עפּעס, טוען עס גלייכצייטיג טויזענדער, טויזענדער נאָך.

איך בין אַ יוד, און געה איך אַרויס אויף די גאַ זוכען מיין שטיקעל היונה, בין איך איינזאַם ווי אַ שטיין אָהן אַנ'אייגען לאַנד,

אָהן אַ שפּראַך, אָהן אַנ'אָרגאַניזירט פאָלק, אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען פון טויזענדער, שטאַרקע, אָרגאַניזירטע פיינד.

קוק איך אין מיין געשיכטע אויף הינטען, צוריק, זעה איך מיליאָנען אייגענע, היימישע ליעבע און טייערע מענשען... קוק איך פאָרענט, מאָלט זיך מיר מיין צוקונפט ווי אַ מדבר, אָדער איך פיהל זיך ווי אַ פרעמדער אָרעמער אורח אין אַ גרויסער קאָלעדיגער שטאָדט.

פסח, ווי אין יעדען יום-טוב, לעב איך הינטערווייליגס. לעב איך אין מיין היסטאָריע, פיהל איך מיר אַלס רינגעל אין איין אונענדליכער קייט, פערליער איך דאָס געפיהל פון איינזאַמקייט און וואַרעם מיך צווישען טויזענדער אייגענע היימישע ליעבע פאָר-עלטערן. איך פערזינק אין דעם יודישען אַמאָל און בעקום אויף אַ רגע אַ גאוה, אַ געפיהל פון זיכערקייט און בעזעסענקייט, און פערגעס אפילו אויף אַ רגע די טעגליכע יסורים.

מיט איין-מאָל אָבער קומט דער „שפוך חמתך"... די טיר פאַר אליהו מאַכט זיך צו אויף אַ גאַנץ יאָהר... און קיין נס איז נישט געשעהן... און אין מיין פסח-שטימונג גנב'עט זיך אַריין אַ שווערע עצבות...

אין גלות איז דער היסטאָרישער יום-טוב דאָפּעלט ביטער, ווייל ער איז דאָפּעלט זיס.

ראש השנה.

ראש השנה איז א יוה געווענט זיך אבגעבען דין וחשבון פון דעם פארביגעפלויגענעם יאהר. אבער דער חשבון בעציהט זיך נישט אויף דעם כלל׳ישען פאליטישען לעבען פון דעם יאהר, נאר אויף זיך אליין, אויף דעם אינעווייניגסטען לעבען פון יעדער איינצעלטער נשמה. פאר׳ן פרומען, פאר דעם ,וואס לעבט מיט א טיעפען קינדישען גלויבען, עפענען זיך דענמאלסט אויף די טויערען פון עפעס א העכערע, גרעסערע וועלט, און ער פערגלייסט זיינע אויגען צו די דאזיגע העכערע גרעסטערע וועלט און ניעסט אוים פאר אידר זיין זינדיג פערביטערט הארץ... און זינדיג זענען אלע. אויך די, וואס לעבען אבגעהיט, ווי די, וואס לעבען פערהב׳עט, און פערגעסען ביי נאכט די טהאטען פון ביי טאג. פאר יענע העכערע גרעסטערע וועלט זענען אלע, אלע זינדיג, הויך די, וואס ווייסען נאך נישט דעם טייטש פון זינד, וואס האבען נאך נישט קיין השגה דערפון. קליינע קינדער, די עוללים ויונקים, פון וועלכע עס רעדט זיך אזוי אפט אין די תפלות,—נאר זיי האבען דעם קלארען אונשולדיגען בליק, וועלכער בייט זיך נישט אום ראש השנה, וועלכער שיינט אויך דאמאלס ריין ווי א קריסטאל,—ווי א גאנץ יאהר, ווי אלע טעג אין וואך...

* *
*

„עוללים ויונקים"...

וועןִ מען בעטראַכט זיך גוט, האָבען אַלע תּפלות נאָר איין זינן, נאָר איין געדאַנקען: צו ווערען אַזוי ריין פאַר גאָט און פאַר לייטען, ווי דאָס קליינע אוּנשולדיגע קינד.

איטליכס מאָל, ווען איך זעה אַ דערוואַקסענעם מענשען זיך צוגיעסען אין אַ תּפלה פאַר׳ן רבש״ע, האָב איך נאָר איין איינדרוק: דאָ שטעהט און יאָמערט אַ מענש, וואָס האָט אין די לאַנגע יאָהרען פערלאָרען זיין קינדיש געמיט, זיין קינדיש לויטער האַרץ. אַ פערפלעקטער, אַ פערשטויבטער האָט ער נאָר איין געבעט: קעהר מיר אום צוריק מיין זילבעררייננעם געוויסען, מאַך, אַז איך זאָל ווייטער זיין אַ קינד ביי דיר, אַ קינד, אַ קינד!

און צי זענען נישט אַלע די טאַטעס מיט די זילבערנע עטרות אויף די פלייצעס, און די מאַמעס מיט זייערע טערקישע טיכער אויף די אַקסלען און טשיקאַווע בלומען אויף די הייבלעך — צי זענען דאָס נישט ערוואַקסענע קינדער, וואָס צעוויינען זיך איצט פאַר׳ן רבש״ע, ווי מיט אַ ווײַלע פריהער דער קליינער קדיש׳ל ביין מאַמעס פאַרטוך? און ווען די שול פערהילכען די קרעכצען און זיפצען פון הונדערטער הערצער, צי הערען מיר נישט דעם קול פון אַ קינדערשער נשמה, וואָס בעט ליכט, וואַרעמקייט, ריינקייט, וואָס בעט פון רבש״ע צוגעטוליעט צו ווערען, ווי פון אַ ליעבהאַרציגער מאַמע?

אַלס איך האָב צום ערשטען מאָל אַלס קינד אונטער דער זילבערנער עטרה דערזעהען דעם טאַטענס פערוויינטען פּנים, — איז אַ שוידער אַריבער איבער מיין לייב. אַלס קינד האָב איך זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלען, אַז אַ מאַנסביל זאָל וויינען; מיר האָט זיך געדוכט, אַז נאָר אַ אויסערע צרה, אַז נאָר עפּעס אַ געוואַלטיגע קאַטאַסטראָפע קאָן אַרויסרופען טרעהרען ביי איהם. איך האָב אין טאַטען זיך אַ ל ײ ן נ י ש ט ד ע ר ק ע נ ט, נישט דערקענט דאָס קינד; דאָס קינד, וואָס ווערט קיינמאָל אין מענשען נישט אויסגעראָט.

מיינט נישט, אַז די יאָהרען מאַכען אונז אינגאַנצען אויס קינד.

די יאָהרען פערהאַרטעווען דאָס האַרץ, פערזאָרגען אונזער געוויסען, מאַכען קנייטשען אין אונזער נשמה, זיי נעהמען אונז צו די מעגליכקייט צו זיין דאָס, וואָס מיר זענען געווען אין אונזער גאָלדענער קינדהייט. זיי קאָנען אָבער קיינמאָל נישט בעגראָבען אין אונז דעם אַלטען איי־ביגען וואונש צו וועלען זיין „אַזוי ווי קינדער".

נישט אַלע מאָל גיעט זיך דאָס איין. אין די טעג אָבער, ווען פון האַרץ פון אָמת'ן פרומען פאַלט אַראָב דער שימעל פון וואָכעדיגען טאָג — ווערט ער אויך אַ קורצע ווייל אַ קינד; אַ קינד ביי זיך, ווי ביי גאָט.

* * *

און נישט נאָר דער פרומער, אויך דער נישט פרומער לעבט־דורך צייטען, ווען ער וואָלט וועלען אַראָבוואַרפען פון זיך די גאַנצע גאוה פון צו זיין אַ „מושל בעצמו", „אַ פאַן פאַר זיך", הערענדיג נאָר דאָס, וואָס עס זאָגט איהם זיין אייגענער שכל און דאָס אייגענע געוויסען.

עס איז שווער צו זיין אַנ'אייגענער פיהרער, אַנ'אייגענער גאָט. עס ווילט זיך — און דאָס איז אויך אַ זכרון פון דער קינדהייט —, האָבען איבער זיך עפּעס אַ גרויסען, גערעכטען, הויך דערהויבענעם פיהרער, וואָס זאָל צונעהמען פון אונז די שווערע, שרעקליכע אַרבייט פון בחירה, די דאגה צו וועהלען צווישען פערשיידענע רצונות, צווישען פערשיידענע גייסטיגע און זעעלישע מאָטיווען. עס איז שווער צו זיין זיין אייגענער פיהרער, זיין אייגענער גאָט! און אין צייטען פון צווייפעל און פון נישט־זיכערקייט קוקט ער מיט אַ קנאה אויף אַלע די קינדער, די גרויסע ווי די קליינע, וואָס לעבען מיט דעם גליקליכען דמיון, אַז קיין האָר פאַלט נישט פון קאָפּ אָהן דעם אויבערשטענס רצון.

ווען אַזאַ געפיהל האַפּט איהם געראָדע אָן אין אַ ראש־השנה־טאָג, געהט ער אַרום מיט פערביסענע ליפען און אַ פערזאָרגטען שטערען און דרעהט זיך מיט אַ צווּדערט האַרץ, ווי אַ שאָטען אַרום די פראָסטע יודישע שולען, פון וואַנען עס קלינגט דאָס קינדערשע געבעט פון „הבן יקיר לי אפרים".

ער איז מקנא די גליקליכע קינדער. און ער טראַכט מיט אַ פער־צאָגט געמיט: שווערע איז צו זיין אייגענער גאָט...

* *
*

עס העלפט אָבער נישט.

גוט איז צו זיין אַ קינד, שווער איז צו זיין זיין אייגענער פיהרער. אָבער אין דעם טאָג, ווען מען האָט צוגעקלאַפּט די טירען פון גן־עדן, האָט מען אונז אויך פערשאָלטען צו זיין דער איינציגער הערשער נישט נאָר איבער די וועלט פון חיות און עופות, נאָר אויך איבער זיך אַליין. דער היינטיגער מענש איז אַמין קין, וואָס טראָגט אָנשטאָט דעם „צייכען" אויפ'ן שטערן דעם זכרון פון אַ „גאָלדענער צייט", פון אַ גן־עדן־לעבען, פון אַ גאָלדענער קינדהייט. זיין אונגליק איז, האָס אין האַסט און איילעניש ווילט זיך איהם אויסרוהען פלוצים און בלומען קלייבען ביי די ברעגעס פון די פעלדער.

ער בענקט נאָך די „פלייששעפ פון מצרים", איהם ווילט זיך נישט דער קאַמפף, נאָר רוהיג געניעסען. ער וויל זיין אַ קינד, און קאָן נישט, און טאָר דאָס נישט זיין.

נאָר איין טרייסט האָט ער: דאָס אין קאַמפף פאַר בעסערע, ריינערע צייטען וועט ער אויפבויען אַ נייעם אַ צווייטען גן־עדן, דעם גן־עדן פון דעם פאָרהיסטאָרישען אַמאָל וועט ער אריבערטראָגען אין אַ היסטאָרישע צוקונפט. און צוליעב דעם קאָן אויך ער ווערען צייטענווייז אַ קינד, מיט קינדליכע געפיהלען און קינדליכער טרייקייט. דענמאָלט ווען ער לעבט פאַר זיין צוקונפטס־אידעאַל... וואָס פאַר איינעם איז רעליגיאָן, איז פאַר דעם אַנדערען אַן אידעאַל פון אַ בעסערער געלייטערטער צוקינפטיגער מענשליכער געזעלשאַפט.

* *
*

וועלטען טיילען אָב די בעטער־צו־גאָט אין די שולען פון די שטרייטער פאַר וועלטליכע אידעאַלען. ביידען אָבער פעראייניגט דער קינדליכער פרישער גלויבען, די ריינקייט פון זייער קינדישער זעעלע, בעת זיי גיעבען זיך אָב אין דער מאָלט פון עפּעס אַ העכערע און אַ גערעכטערע וועלט. און עס איז קיין חלוק נישט, ווער איז דער הערשער אין דער דאָזיגער וועלט: צי אַ גרויסער גאָט, צי אַ הויכער געדאַנקען.

נאך דער ערשטער מגילה.

אָי, האָב איך היינטיגע נאַכט אַ שרעק געהאַט! המן המדתי איז מיר געקומען צו חלום! ווי פון אַ וואָלקען איז ער אַרויס, און איידער איך האָב נאָך געקענט פערשטעהן, וואָס דאָ טוט זיך מיט מיר, איז שוין געשטאַנען פאַר מיר המן המדתי און פאַר'ן האַנד האָט ער געהאַלטען זיין זויהנ'דעל ויזתא... דערקענט האָב איך איהם אָן דעם צייכען אויפ'ן האַלז: אַ טיעפע בלאָהער פאַס אַרום און אַרום,— און אָן דעם בעקאַנטען ריח, וואָס האָט זיך געהערט פון איהם... ער איז געוועזען הויך און דאַר, דין ווי אַ שאָטען מיט אַיינגעפאַלענע באַקען, אויגען אין טיעפע היילען און מיט אַ אויסגעטריקענטען פנים, אויף וועלכען עס האָבען זיך געזעהן צעהנדליגער רויטע און בלויע פלעקען. ער איז געגאַנגען איינגעבויגען ווי אַן'אַלטער מאַן, און זיין קערפער איז געוועזען איינגעהילט אין אַ דינעם לאַנגען מתים-קיטעל.

ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויפ'ן קאַנט פון מיין בעט, און האָט טיעף, טיעף אָבגעזיפצט.

אַזוי זענען אַוועקגעגאַנגען עטליכע מינוטען. אין די שטילקייט פון צימער פלעגען זיך נור אַלע ווייל אַריינרייסען די ביטערע קרעל-

צען פֿון מיין טויטען גאַסט. איך בין געלעגען בלייך פֿאַר שרעק און געוואַרט מיט הארצקלאַפּענים אויף המן'ס ערשטע ווערטער.

„עס איז ניט צו דערהאַלטען“, האָט ער פּלוצים נאָך אַ טיעפֿען זיפֿץ אָנגעהויבען צו רעדען. זיין שטים איז געווען אַזוי שוואַך און אומעטיג, אַז עס האָט מיך פֿערנומען ביים האַרצען.

— „די פּורים־קלעפּלעך, וועלען פֿון מיר אינגיכען מאַכען אַ בייזען סוף!... אַזאַ שטראָף! אַזאַ שטראָף! אָאָך!“ האָט ער געקרעכצט און געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

— „וואָס ווילסטו פֿון מיר?“ האָב איך געפֿרעגט מיט וויט אויפֿגעריסענע אויגען, — „וואָס קען איך דיר העלפֿען דערצו??!

— „דו ביסט דאָך עפּיס אַ שרייבער, רופֿסט זיך „בעל מחשבות“, רעדסט דאָך אַלע וואָך מיט עטליכע טויזענד יודען! אָאָה! דו וואָלסט מיר קענען אַ גרויסע טובה טון“.

דאָס גערוך פֿון המן האָט מיר אָנגעהויבען שטיקען אין האַלז, און איך האָב אָנגעהויבען שרייען ניט מיט מיין קול!

„רוק זיך אָב!, רוק זיך אָב! איך וועל דאָס ניט אויסהאַלטען“.

„איך קען ניט, איך בין אַ נשמה! אָ—אָ—ך! אַ נשמה איז קיינמאָל ניט צו נאָהענט און צו וויט... זי איז אומעטום. איך בין היינט צו דער מגילה געווען אין דער אייגענער צייט אין אַמעריקא, אין גאַליציען און אין די פּוילישע קלויזען. וואו נאָר עס איז דאָ אַ מנין, אַ קלייזעל, אַ שטוב, וואו מען לייענט די מגילה, בין איך געווען דערביי. דאַרפֿסט ניט זיין מעהר אידעלמאַן פֿאַר דיינע יודישע ברידער. זיי האָבען מיך פֿערטראָגען אין די קלויזען, פֿערטראָג מיך יעצט ביי דיין בעט.

איך האָב פֿערברענט אַ שטיקעל אַראַבישע שמעק־פּאַפּיר און פֿערוויכערט אַ פּאַפּיראָס. דערווייל האָט המן אָנגעהויבען טענה'ן מיט אַ קול פֿון אַ דערשלאָגענעם, ציהענדיג די ווערטער און צוקרעכצענדיג:

— „נאַרישע יודען, נאַרישע מענשען! וואָס האָבען זיי זיך גראָד אָנגעצעפּעט אָן מיר?! דאַכט זיך ממוכן איז ניט געווען בעסער פֿאַר מיר. באשר זיי זאָגען, אַז ממוכן, דאָס בין איך המן, אַקוראַט ווי איך וואָלט געווען דער צייטונגס־שרייבער נאָטע שנוקין, וואָס האָט פֿאַר זיינע לעזער אַ בעהאַלטענעם נאָמען „דער צופֿרעגעלטער פּאַטריאָט“. איך ווייס דאָך, ווער ממוכן איז געווען! אָך! איך ווייס דאָך, אַז, ווען ממוכן

וואָלט נור געקענט, וואָלט ער יודען געבראָטען און געברענט". — און המן האָט זיך פֿונאַנדערגעלאַכט מיט אַ בייזען געלעכטערעל.

„נאַרישע יודען! נאַרישע מענשען!" — האָט ער ווייטער אָנגעהויבען שוין מיט אַ קרים — „פֿון מיר מאַכט איהר אַ בּאַרג אַש, און הרבּונה איז ביי אייך אַזאַ לייט!... פֿרעגט נור ביי מיר, ווער הרבּונה איז געוועזען! איך וועל דיר דערצעהלען אַזעלכע מעשות, אַז דו וועסט מוזען די אויערען צושטאָפּען. איך וועל דיר נור זאָגען בּקיצור, הרבּונה איז געווען דער אויפֿזעהער אויף די פֿריילינס, וועלכע מען האָט געקליבען פֿאַר אַחשורוש'ן. איצט פֿערשטעהסטו שוין וואָס דאָס איז געווען פֿאַר אַ פֿריילע?" און זיין קאַלטער געלעכטערעל איז מיר דורך אַזש דורך די ביינער.

— „מען האָט צו מיר טענות, פֿאַר וואָס בּין איך געווען אַזאַ בעל-גאוה און ניט געקענט פֿערטראָגען, דאָס מרדכי האָט מיר ניט אָבּ-געגעבען כּבוד... ווער איז אָבּער מעהר שולדיג: איך, אָדער דיינע בּרידער? ווען אַלע יודען וואָלטען זיך געהאַלטען ווי מענשען, וואָלטען מיר ניט געפֿאַלען אַלע ווילע צו די פֿיס, וואָלטען זיך ניט געקוויקעלט פֿאַר מיר אויפ'ן בּויך און וואָלטען מיר ניט אָנגערופֿען מיט אַזעלכע נעמען, וועלכע איך האָב גאָר ניט פֿערדיענט, וואָלט איך זיך ניט גע-וואונדערט, וואָס איין יוד, מרדכי, מאַכט פֿון מיר ניט אַזאַ פּרוש און האַלט זיך ווי אַ מענש מיט אַלעמען צוגלייך. איך האָב ניט געקענט גלויבען, אַז אַ מענש פֿון אַזאַ קנעכטישען פֿאָלק, קען ניט זיין קיין שקלאַף, און מיר האָט זיך אַליין געדאַכט, אַז מיר, מיר וויל ער ניט אָבּגע-בּען כּבוד, ווייל ער גלויבּט ניט אין מיין מאַכט, אָבּער פֿאַר אַנ'אַנדערען, אַ שטאַרקערן פֿאַר מיר, וואָלט ער אויך געווען אַזאַ עניו און אַזאַ דער-שלאָגענער, ווי אַלע זיינע בּרידער, און דעריבּער האָב איך געוועלט ווייזען איהם אַ שטיקעלע פּראָבּע פֿון דעם, וואָס איך קען"...

המן איז אַ ווילע ענטשוויגען געוואָרען, פֿערזונקען אין טיעפֿע גע-דאַנקען. דערנאָך האָט ער אָנגעהויבּען מיט אַ וויינענדיגען קול:

— „עס איז ניט צו דערהאַלטען, וואָס אַ יאָהר שפּעטער, ווערט אַליין ערגער. פֿריהער האָב איך נאָך געהאָפֿט, אַז מען וועט דיינע בּרידער אויסראָטען אַמאָל; און וואו נאָר אַ גזרה און אַ פּאָגראָמטשיקעל בּין איך געווען דערבּיי. איך האָב זיך געשושקעט אויפ'ן אויער מיט טאָרקוועמאַדען און דער שפּאַנישער איזאַבעלען, איך בּין געווען דער

ראטהגעבער פון המעלניצקען, איך האב אויסגעטראכט א נייעם פראיעקט פון וואלוועלע האלץ אויף שייטער-הויפענס, עס האט אבער אלצדינג ניט געהאלפען. דיינע ברידער זענען זיך צולאפען אויף אלע ווינקעלעך פון דער ערד. זיי האבען זיך געפרוכפערט און געמעהרט און פורים פלעגען זיי זיך נעהמען צו מיר מיט נאך א גרעסערער התלהבות. שפעטער האב איך געהאפט, אז דורך די אסימילאציע וועט זיך ענדיגען מיין פיין. עס איז אויך געווען א נארישער טעות! וואס א יאהר קומען צו נייע קלויזען און קלייזלעך, און די מעכאניק האט פערבעסערט די המן-קלעפלעך און די גראגערס. עס איז ניט אויסצוהאלטען!"

המן האט זיך טיעף אבגעזיפצט און זיך אויף א רגע פערטראכט.

— פארצייטען, געדענק איך, איז געווען די ארעמקייט צווישען יודען זעהר גרוים. זעלטען ווער עס האט געהאט א פאר שטיוועל מיט גאנצע פאדעשוועס. די המן-קלעפלעך זענען געווען פון דינע ברעטלעך, און זיי פלעגען איינגאנצען האלטען א פאר שעה. צו דער מגילה, פלעגט שוין דער גרעסטער טייל המן-קלעפלעך מכולה און הייזעריג ווערען. היינט אבער ווערען זיי געמאכט פעסט, געזונד ווי א מויער. ארימע לייט האט מען אנגעהויבען טיילען שטיוועל, און אזעלכע יודען ווי אברהם קעז, לייבע פאק און ירוחם דער שלייפער, וואס פלעגען מיך נור אביסעל איינשמוצען מיט זייערע ווייכע לאפצעס, האבען היינט שטיוועל מיט גאנצע פאדעשוועס און נאך פאדקעוועס דערצו. א—אך! שווערע צייטען! קוים וואס איך בין ארוים פון אונטער זייערע פיס... (המן האט אנגעהויבען הליפענען)... מיין איינציגע האפנונג איז איצט אויף ד"ר הערצל און אויפ'ן קאנגרעס. אין ארץ ישראל וועט איהר פערגעסען אן המנ'ן, איהר וועט איהם אפשר נאך צו גוטען דערמאנען. אבער דערווייל איז שלעכט. דער ציוניזם האט ווייטער פול געמאכט די קלויזען. מען ווערט יודישליכער, מען נעהמט זיך זארגען פאר'ן פאלק, און אברהם קעז, לייבע פאק און ירוחם דער שלייפער קריגען שטיוועל מיט פאדקעוועס. אי ווי דערלעבט מען שוין אייך צו זעהן אין דער היים! צו עזרא'ס צייטען, נאכדעם ווי נאך אחשורוש'ן האט אייך כורש געלאזט געהן קיין ארץ ישראל, האט מען קיין מגילה ניט געלייענט אין בית המקדש. ערשט בשעת טיטוס האט אייך צושפרייט און צווייט, האט איהר זיך דערמאנט אן מיר און אן דער מגילה. ווי דערלעבט מען שוין אייך ווייטער צו זעהן אין ארץ ישראל, נאר אהן המנ'ן און אהן א מגילת אסתר.

דערווײלע האָט אָנגעהױבען צו טאָגען, און המן האָט, װי עס װײזט אױס, אָנגעהױבען פֿיהלען, אַז עס איז שױן באַלד צײט צום ערשטען מנין, װאו מען װעט זיך װײטער נעהמען צו איהם. ער האָט זיך שטאַרקער אײַנגעהילעט אין זײן מתים-קיטעל און אױפֿגעװעקט װיזתא'ן, װעלכער האָט געדרעמעלט אױף דער ערד נעבען זײנע פֿיס. נאָר אַזױ װי המן בלײבט דאָך פֿאָרט המן — האָט ער מיר פֿאַר'ן אַװעקגעהן דערלאַנגט אַ גוטען שטאָך. ער האָט זיך פּלוצים אױסגעגלײכט װי הױך ער איז, אױסגעשפּאַרט די ברוסט און, קוקענדיג אױף מיר מיט די אױגען פֿון דעם אַמאָליגען המן דעם בעל-גאוה, האָט ער מיט אַ גיפֿטיגען שמײכעלע געזאָגט:

„נאַרישע מענשען מיט קלײנע קעפּעלעך! אַז עס איז זײ שלעכט אױפֿ'ן האַרצען, קלערען זײ זיך אױס אַ שעיר לעזאזל, אַ זינדענבאָק, אױף װעמען זײ לאָזען אױס זײער װילדען כעס. דאָס מה'ל בײ זײ איז צו שװאַך, צו קענען אױסקלערען עטליכע זינדענבעק, און נאָך יעדען קלאַפּ, נאָך יעדען שטױס, װאָס זײ קריגען, װאַרפֿען זײ זיך נור אַרױף אױף דעם אײנציגען אומגליקליכען באָק — אַקוראַט װי אײן באָק װאָלט אין דער אמת'ן געקענט אָבטאָן אַזױ פֿיעל שמד'שטיק מיט אײן מאָל. אַלע יאָהר קלאַפּט מען המנ'ן אין די קלײזלעך. אַלע יאָהר קלאַפּט מען דײנע ברידער ערגעץ װאו אין אַ שטעהטעל. און צײטענװײז דוכט זיך מיר, דאָס ניט אײן המן װאַנדרעװעט דורך די װעלט, נאָר צװײ. און װײסט דו, בעל מחשבות, װער דער צװײטער המן איז? די גאַנצע כנופֿיה יודעלעך. דאָס גאַנצע יודישע פֿאָלק... און נאָך עפּיס װעל איך דיר זאָגען... נאַרישע יודען מײנען, אַז אין אַלע זײערע צרות זענען שולדיג נור די המנ'ס. נאַרישע פֿעלקער מײנען, אַז אין אַלע זײערע צרות זענען נור שולדיג די יודען. האַפּען די נאַרישע יודען עפּעס אַ המן, אױף װעמען זײ קענען אַ דרעה טון מיט אַ הײזעריגען גראַגער, — בערוהיגען זײ זיך. האַפּען די נאַרישע פֿעלקער עפּיס אַ יודען, װעמען זײ קענען צוריסען אַ פּאָר פֿערענעס — בערוהיגען זײ זיך. הערסטו, בעל-מחשבות, מיר דוכט, אַז ניט אײן המן װאַנדרעװעט אין דער װעלט, נאָר צװײ".

און המן האָט אָנגעהױבען צו לאַכען מיט אַ דומפּען מאוס'ן געלעכטערעל... פּלוצים איז ער װײטער געװאָרען שטיל און אומעטיג. זײן גאַנצער קערפּער איז װי צוזאַמענגעפֿאַלען, און װעקענדיג װיזתא'ן, האָט ער מיט אַנ'אָבגעהאַקטער שטים אָנגעהױבען: — קום װיזתא'לע, עס איז שױן צײט. מען פּאַטשט שױן אין די שטענדערס... אָ—אָך!"

פֿאַר'ן אַוועקגעהן האָט ער זיך מיט מיר אָבגעזעגענט, נאָר אויף אַזאַ אופֿ'ן, אַז איך האָב געמיינט, אַז מיין לעבען עקט זיך שוין.

— „ביי אונז דאָרטען איז אַ מנהג זיך צוגעזעגענען מיט'ן האַנד פֿאַר'ן האַלז... זיי מיר געזונד, בעל מחשבות, פֿערגעס ניט וואָס איך האָב דיר דערצעהלט. זיי מיר געזונד“. — און דערביי האָט ער מיך געשטיקט און געוואָרגען, אַז איך האָב געמיינט, דאָס די נשמה געהט מיר אַרויס...

אַ גליק, וואָס איך האָב זיך בשעת מעשה אויפגעכאַפּט.

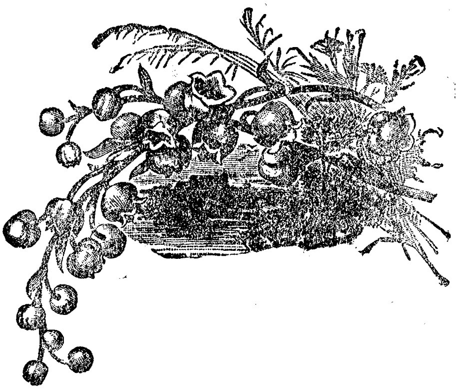

דער ווייבערשער טלית.

איצט נאָך די ימים־נוראים און די ימים־טובים, בעת אונזערע אַלטע מאַמעס, מוהמעס און עלטער־מוהמעס, זאָלען געזונד זיין, נעהמען אַראָב פון די פלייצעס די אָבגעבלאַקירטע טערקישע טיכער, — איצט איז גראָד די צייט צו רידען וועגען דער טערקישער טוך, דעם פּאַרצייטיגען ווייבערשען טלית.

אַ גאַנץ יאָהר וועט זי שוין זיין פערבעהאַלטען. אין אַ הייליג אָרט וועט דאָס ליגען אינאיינעם מיט די אַלטע צירונגען, די זילבערנע בשמים־פושקע, די חנוכה־לאָמפּ, אינאיינעם מיט די געצאַצקעטע שיר־המעלות'ן, געפּסל'טע פּאַרמעטענע שמות'לעך און עטליכע משכנות, אויף וועלכע עס געפינען זיך שוין קיין בעל־הבית'טעס ניט מכמה וכמה יאָהרען...

דער אָרט פאַר די טוך איז ווי אָנגעמאָסטען. זי איז אפשר ניט קיין קלענערע יחסנ'טע פאַר די בשמים־פושקע און די אַלטע צירונגען. עס איז נאָך אַ גרויסער ספק, אויב דער מאַנסבילשער טלית האָט איינגעזויגען אַזוי פיעל טרעהרען, ווי דער ווייבערשער, די טערקישע טוך. און אויב אין די קנייטשען פון טלית מיט דער עטרה האָט זיך בעזעצט די יודישע אומעטיגקייט, — האָבען זיך אין די פאַלבען פון טערקישען טוך בעזעצט די ליידען און די פריידען פון דער יודישער מוטער.

טייער איז די טערקישע טוך, טייער דערפֿאַר, ווייל אין איהר האָט זיך געטוליעט דאָס האַרץ פֿון אַ יודישער מאַמע. זי פֿלעגט צו ליעגען אין שענסטען תּפֿילין=זאַק, איינגעוויקעלט צו ווערען אין די בעסטע תּחינות פֿון שׂרה=בת=טובֿים...

געדט אויס אין אַלע קראָמען, איהר וועט זי ניט קריעגען צו קויפֿען: אַ טערקישע טוך קריעגט מען היינט ניט פֿאַר געלד. דאָס איז אַ ירושה=זאַך, אַקוראַט ווי אַ שטערן=טיכעל, אַ געשטיקטער האָר=באַנד, אָדער אַ האַלז=באַנד אַלטע פּערעל.

מיט אַ יאָהר 50—40 צוריק פֿלעגט דאָס דער יונגער בעל=הבית'ל ברענגען אַ מתּנה דעם ווייב פֿון דער לייפּציגער מעסע. דאָס איז געווען די שענסטע און די האַרציגסטע מתּנה. די שענסטע צירונג פֿאַר די יונגע אשת=חיל מיט'ן פֿרומען פֿערשעמטען בליק און די אַראָבגעלאָזענע אויגען. היינט ווייסט שוין די לייפּציגער מעסע ניט פֿון טערקישע טיכער.

אַ טערקישע טוך פֿערקויפֿט מען ניט, זי עלטערט זיך אין שטוב אינאיינעם מיט דער פֿאַמיליע און מיט איטליכען יאָהר ווערט זי אַלץ חשובֿ'דיגער. ווי אַ מעהר=יאָהריגער וויין און אַלטע ציגאַרען שטייגט איהר ווערטה מיט איטליכען יאָהר. און דעם ריכטיגען טעם הויבט מען אָן צו פֿיהלען אין איהר ערשט דעמאָלט, ווען די פֿאַרבען זענען שוין אָבגעבלאַקירט, ווען דער מוסטער פֿערלירט די קלאָרקייט און זעהט אויס ווי בעדעקט מיט אַ נעבעל.

איך האָב געקענט צוויי פֿרומע כשר'ע יודישע ווייבער. איינע איז געווען אַ גביר'טע, אַפֿילו אַ שפּעטער=אויפֿגעקומענע, אַ יודענע אַ בראַנד, וואָס פֿאָהרט אַליין אין די מקומות נאָך סחורה, האָט אַנ'אייגענעם מויער און געראָטענע קינדער. די אַנדערע, נעביך, איז געווען אַ געפֿאַלענע בעל=הבית'טע, אַנ'אַלמנה, אַ געדריקטע, וואָס דערנעהרט זיך אין דחקות פֿון אַ שפּייז=קרעמעל. די קינדער זענען צווייט און צושפּרייט: ווער אין אַמעריקאַ, ווער אין אַפֿריקאַ...

ביידע זענען געווען חבֿר'טעס נאָך פֿון קינדהייז אָן. שוין אַ יאָהר צעהן ווי זי האָט אָבגעדונגען דאָס שפּייז=קרעמעל אין דער גביר'טעס מויער. זומער אין די היצען, ווינטער ביין קאַלטען פֿייער=טאָפּ פֿלעגט די אַלמנה זיך בעקלאָגען אויף איהר שלעכטען מזל. און האָטש איבער די ליפּען פֿלעגט דאָס ניט אַריבערגעהן, אָבער אין האַרצען האָט זי שטאַרק מקנא געווען די חבֿר'טע, די גביר'טע. דערפֿאַר אָבער ראש=השנה=צייט האָט זי שוין די גביר'טע ניט געהאַט וואָס מקנא צו זיין,

ווייל דעמאָלט איז זי געווען די נגידת׳טע און יענע די אויפגעקומענע, נעביך, מיט אַ פאַלשער טערקישער טוך אויף די אַקסלען. זי פלעגט, דאַכט זיך, מיט אַ קנאה קוקען אויף די עכטע אָבגעבלאַקירטע טוך, וואָס פלעגט צודעקען איהרע אָרימע דאַרע פלייצעס. נו איז קוואַרטאַל דירה-געלד וואָלט איהר די גבירטע געשענקט — טראַכט זיך די אָרימע הבר׳טע — ווען די הבר׳טע וואָלט איהר אָבגעלאָזען די טערקישע טוך. אָבער אַ טערקישע טוך פערקויפט מען ניט, דאָס קריעגט מען נור בירושה. צי וועלען גאָר וויסען די איניקלעך אין אַמעריקא און אין אַפריקאָ, ווי דאָס אָבצושאַצען?

און מיר, וועלכע האָבען זיך געהאָדעוועט אין די יודישע גאַסען, פערזוכט דעם רבי׳נס קאַנטשיק, די ראָזינקעס-ווײַן פון טאַטענס קדוש, וועלכע האָבען געשטיפט איפ׳ן שוהל-הויף און צוגעוואונקען פון דער בימה דער מאַמען ביי׳ן פענסטערעל אין דער ווייבערשער שוהל, צי וויסען מיר גאָר אָבצושאַצען אַלע סודות, וואָס ליעגען פערבעהאַלטען אין דער טערקישער טוך?

אָפטמאָלס וואונדער איך זיך: פון וואַנען האָט די זיך בכלל גענומען ביי אונז? פון וואַנען האָט זיך גענומען ביי אונזערע פאַרצייטיגע ווייבער דער גוסט צו דעם אָריענטאַלישען מוסטער, צו די אָריענטאַלישע פאַרבען?

גראָה און טונקעל איז די נאַטור אין די קאַלטע לענדער, נאָך גראָהער און טונקעלער איז געווען דאָס לעבען אין די שטעדט און שטעדטלעך, וואו עס האָבען זיך אויפגעהאָדעוועט אונזערע באָבעס און זיידעס. און מיט איינמאָל האַפט זיך אַריין ביי זיי אַ גוסט צו פאַרבען און צו מוסטערען, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען פאַר מענשען, וואָס לעבען אונטער אַ טיעף-בלויען הימעל, אין אַ לאַנד מיט די וואונדערליכסטע קאָלירען, מיט די לויכטיגסטע פאַרבען!

צי בעווייזט ניט אָט דער דאָזיגער גוסט, אַז עס איז פאָרט געבליבען אין אונזערע אינסטינקטען אַ זכר פון דער ליכטיגער נאַטור, וואו מיר האָבען פערבראַכט די ערשטע קינדישע יאָהרען פון אונזער אַלטער געשיכטע? צי דערצעהלט אונז ניט די טערקישע טוך, אַז אונזערע מאַמעס זענען נור על פי טעות ליטוואַטשקעס? אַז ניט נור די טויטע צידט עס אונטער דער ערד צו זייער אַמאָליגען לאַנד, נאָר אויך די לעבעדיגע מיט זייערע האַלב-טויטע אינסטינקטען?

V. אין א שווערע צייט.

אַ יוד עמיגרירט.

מיר האָבען ווידער עמיצען בעגלייט, וואָס געזעגענט זיך מיט רוסלאַנד אויף עטליכע יאָהר און אפשר אויף שטענדיג. מאַנכע האָבען איהם מקנא געווען; מאַנכע אָבער האָבען געקוקט אויף איהם מיט מאַטע אומעטיגע בליקען.

הינטער מיין רוקען האָב איך דערהערט רעדען אַ בעקאַנטען קול:

„אַ יוד זיצט, זיצט אויף איין אָרט, מיט אַיינמאָל קומט אָן אַ שוואַרץ יאָהר, דערלאַנגט איהם אַ הויב אין דער לופטען און שיקט איהם אַבריכטען גלות. מיינען מיינט ער, אַז ער פאָהרט קיין לאָנדאָן, ניו־יאָרק, טשיקאַגאָ. אין דער אמת׳ן אָבער איז ער עפּעס שוין ווי אַ שטדיעלע אין ווינד, וואָס וואַרפט איהם אויף אַלע זייטען, אַהין און אַהער. מיינען מיינט ער, אַז אין לאָנדאָן, למשל, וועט ער ווערען אין גיכען אַזאַ תושב, ווי אין מינסק, פּינסק אָדער סמאַרגאָן. מיט׳ן גאַנצען האַרצען ווילט זיך איהם ווערען אַנ׳אַיינגעזעסענער, אַנ׳אַיינגעוואָרצעלטער. אין דער אמת׳ן אָבער הויבט זיך אָן מיט זיין ערשטען עמיגראַציאָנס־טאָג אויך דער טאָג פון צו זיין אַ נע־ונד׳ניק. פון לאָנדאָן ווערט ער געשליידערט קיין אַמע־ריקא, און פון אַמעריקאַ קיין יאָהאַנעסבורג און פּאָטשעסטראָם. אַ יוד, וואָס האָט ביז צופערציג יאָהר קיינמאָל אַ מנוחה נישט פערפעהלט אין זיין שולכעל, וואו ער האָט בירושה „אַ שטאָט“, — ווערט מיט אַ מאָל אַ וועלטרייזענדער, אַ נייער בנימין פון טולעדאַ, וואָס נעכטיגט נישט אין

דעם אָרט, וואו ער האָט נעגעל געוואַשען, וואָס, זעצענדיג זיך צום טיש, ווייס ער נישט, וואו ער וועט בענטשען דערנאָך".

דער קול בייט זיך און אַן אַנדערער אַ גיפטיגער רעדט:

„איך האָב געקענט אַמאָל אַ מלמד אין נעסוויזש, וואָס האָט אַ גאַנצען טאָג געקנעלט מיט די תלמידים; אין די פרייע צייט פלעגט ער זיין אַ הלפן פון אַלטע זייגערס. ער איז געווען אַ גרויסער מבין אויף „זייגער־געוועדער". חוץ דעם האָט ער געגרינדעט אַ חברה צו שרייבען אַ ספר תורה אויף קלף, וואָס האָט געדאַרפט אין אַ משך פון אַ דור צו־זאַמענקלויבען דאָס נויטיגע געלד. פרייטאָג פלעגט ער גיין אַליין קלייבען די „וואָכער". מאַכט זיך אַ מעשה, אַז דאָס שטעדטעל ברענט אָב. און מיין נעסוויזשער מלמד קריגט פון עפּיס אַ קאָמיטעט אַ סך מזומנים, אפשר אַ גאַנצען הונדערטער... און מיין מלמד פאָהרט קיין אַמעריקא זוכען גליקען. באשר בכן זיינער אַ בעקאַנטער אויך אַ מלמד איז דאָרט אַן עושר געוואָרען, פון דעם טאָג אָן הויבט זיך אָן פאַר'ן מלמד פון נעסוויזש אַ נסיעה אַרום דער וועלט. פון „קעסעל גאַרדען" לאָזט מען איהם אין אַמעריקא נישט אַריין, מיט אַ לאַבען ברויט און 2 הערינג לאָזט ער זיך קיין טראַנסוואַל. אָבער אונטערוועגס ערקלערען איהם גוטע פריינד, אַז מיט זיינע קראַנקע אויגען קען ער נאָר אַריין אין אַרגענטינא. הזוך מאַכער הערצעהלען, אַז דער נעסווישער מלמד פאָהרט נאָך עד היום אַרום, איבער די ימים. דאָס איז אַ מין נייער „פליעגענדער האָלענדער" נאָר מיט טלית און תפילין און אַ כשר'ן גאָפּעל־מעסער דערצו.

די מעשה געפעלט. דער עולם, וואָס איז זיך געקומען געזעגענען, צולאַכט זיך. אָבער אין זייער לאַכען קלינגט עפּיס פאָרט נישט קיין פרעהליכקייט.

און אַ דריטער הויבט אָן:

„בעקומען היינט אַ בריעף פון ל. ש. נאָכ'ן קיעווער פאָגראָם איז ער אַוועק כמעט הויל און נאַקעט אין לאָנדאָן. מיטגענומען נאָך מיט זיך זיין איינציגען גוטען פריינד אַן אַלטע קראַנקע מוטער. ער הונגערט דאָר־טען, און מאַכט עפּיס פּלענער צו פאָהרען קיין ניו־יאָרק. זיינע גוטע פריינד, — אויך הונגערליידער, — רופען איהם קיין יאָהאַנעסבורג. אַ חבר אַ ציוניסט פערלאַנגט, ער זאָל פאָהרען קיין פילאַדעלפיע אַרויסגעבען מיט איהם צוזאַמען אַ „ציוניסטישען קעמפּפער". קיין געלד איז נישטאָ, נאָר זיין חבר האָט זיך אויסגעלערענט זעצעריי, און מען וועט פער־שפּאָרען ביי דער צייטונג הוצאות אויף זעצער. אין בריעף בעקלאָגט ער

זיך, וואָס מען קען נישט געהן איבער'ן ים צו פוס. סיידען ווערען אַ הייצער אויפ'ן שיף. אָבער וואו לאָזט מען דעם איינציגען נוטען פריינד — די אַלטע קראַנקע מאַמע?"

דער צווייטער „וואָנאָק". מען געזעגענט זיך. מיין קאָפּ איז פול און דול, איך ווייס שוין אַליין נישט, וואו אַהין ער פאָהרט דער עמיצער, וועלכען מיר זענען געקומען בעגלייטען, פאָהרען פאָהרט ער אייגענטליך אין היידעלבערג, אָבער צי קען מען נישט אָבגעבען דורך איהם אַ גרוס ל. ש. י. ה. ב. אין לאָנדאָן, אָדער מיין קאָלעגע דר. א. אין באַלטימאָרא?

דער וואַגאָן הויבט אָן זיך צורירען און איך שריי איהם צו: גריסט אַלע יודען, און ווען איהר ווערט זיך אָנטרעפען אין קאַנאַדאַ צי אין אַרגענטינאַ מיט איינעם פון אונז — דערשרעקט זיך נישט. מיר האַלטען אויך ביין פאָהרען... גריסט אַלעמען... און פערגעסט נישט אָן מיין שוועסטערקינד אין יאָהאַנעסבורג!..

ד״ר מאַנדעלשטאַם.

אָקאָרשט האָב איך דורכגעלייענט ד״ר מאַנדעלשטאַם׳ס רעדע צו דער בריסעלער קאָנפֿערענץ. און אַ וואונדערליך געפֿיהל האָב איך דערביי דורכגעלעבט. זאָגט וואָס איהר ווילט... אָבער דער מאַן מיט די גרין-גראָהע פּראָפֿעסאָרען-לאָקען אויפֿ׳ן נאַקען, מיט דעם אַריסטאָקראַטישען שמאָלען לאַנגען גראָהען באָרד, דער מאַן מיט די גרין-בלאָהע איגען און די טויזענדער קנייטשען אַרום, — איז יונגער פֿאַר אונז אַלעמען... ווער וואָלט דאָס גלויבען, אַז דער הייסער טאָן אין דער רעדע שטאַמט פֿון אַ זיעבציג-יאָהריגען? און צי הערט זיך נישט אין איטליכען וואָרט זיינעם דער וועדטאָג פֿון אַ פֿרישער יונגער נשמה, די אויפֿגערעגטע שטימע פֿון איינעם, ביי וועמען עס איז נאָך נישט אָבגעשטאָרבען קיין איינציגעס לעבענס-קעמערל?

מיט שטאַרקע פֿאַרבען, געמישט מיט׳ן פֿרישען רויז-רויטען בלוט פֿון האַרצען, מאָלט ער אונז אַ בילד פֿון דער צופֿאַלענער יודישער וועלט, וואו עס מישען זיך אויס אָרעמע בעטלער מיט צופֿלאַקערטע אידעאַליסטען, רויטע פֿאָהנען מיט געלע גלות-לאַטעס, צופֿלאַמטע נביאים פֿאַר פֿרעמדע פֿעלקער אינאיינעם מיט ווילדע פֿאַנאַטישע בר-מצוה-קינדער. דער געטאָ-יוד מיט אַ גוף פֿון אַ שוועמעל מיט נערוועזע הענד פֿון אַ פּיאַנאָשפּילער און אַ גרויסען בלייכען צושויבערטען גאוני׳שען וואַסער-קאָפּ שוועבט איבער אַ צופֿאַלענע אונגליקליכע יודישע וועלט און איטליכעס אבר אין איהם זינגט שירה, שירה פֿון רעוואָלוציע, שירה פֿון עלענד, פּיין, נויט און דחקות, שירה פֿון אַנ׳אויפֿלעבונג און שירה פֿון אַ

בלינדען בעטלער, וואָס מוז אייביג בייטען זיין גאַס און אייביג זיך צופּאַסען צו נייע גאַסען...

איך זיך און קלער: פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אונז אַזאַ מענש, ווי ד"ר מאַנדעלשטאַם, וואו האָט ער זיין קינדהייט פערבראַכט, וואו האָט ער פערלעבט זיינע סטודענטישע יאָהרען? א שטעדטעל זשאַגער קומט מיר אַרויף אויפ'ן זינען. אַמאָל איז עס געוועזען אַ נעסט פון השכלה. חיים זאַק, שניאור זאַקס זענען געוועזען די זיילען פון דער דאָזיגער השכלה. —

איך דערמאָהן זיך דייטשלאַנד אין די זעכציגער יאָהרען, בעת דער יונגער סטודענט מאַנדעלשטאַם האָט מיט גרוים התמדה זיך צוגעהערט צו די ווערטער פון אַ דיובאָאַ-ריימאָן, ווירכאָוו, טרויבע, קאָנהיים, יאַקאָבזאָהן און אַנדערע הויכע גייסטער, וואָס זענען געווען און געבליעבען די שענסטע בלומען פון דייטשען ליבעראַליזמוס זייט 1848. און אויך די גליקליכע שענע צייט פון די 70-ער יאָהרען אין רוסלאַנד קומט מיר אַרויף אין זכרון: די צייט בעת אַ מיכאַילאָווסקי, סאַלטיקאָוו, אוספּענסקי און אַנדערע האָבען געלויכטען אַלס איינזאַמע שענע שטערען איבער'ן שטומען מדבר פון רוסישען לעבען. און זיך דערמאָהנענדיג אַלעם דאָס, בין איך מקנא דעם אַלטען מאַנדעלשטאַם, הויב איך אָן פערשטעהן די פרישקייט און דאָס יונגע האַרץ זיינע; וואונדער איך זיך שוין נישט, וואָס אין דעם צופאַלענעם יודישען לעבען צווישען די גאונישע וואַסער-קעפּ אויף קערפּער-שוועמלעך שטעהט ער העכער, פרישער, געזונדטער און שענער ווי מיר אַלע. זיין לאַנגער לעבענס-וועג איז געלעגען צווישען די שענסטע מענשליכע שעפּפונגען. דער עכטער הומאַניזמוס, די הויכע ריינע ליעבע צום מענשען האָט איהם שוין בעגלייט פון חדר אָן. צוערשט מיט אַ פערשעמטען פּנים פון אַ זשאַגאָרער משכיל, דערנאָך מיט דעם ליכטיגען פּנים פון אַ ווירכאָוו, טרויבע און אַנד. און גאָר שפּעטער האָט ער מיטגעמאַכט אַ צווייטע השכלה-פעריאָדע, די השכלה-צייט פון די רוסישע נאַראָדאָוואָלצעס, פון מיכאַילאָווסקי, סאַלטיקאָוו א. ז. וו.

און אַנאַנדער וועג האָבען מיר דורכגעמאַכט, — מיר די יונגערע. שוין פון יוגענד אָן האָט מען אונז פערסמט די קינדישע געפיהלען פון טרייקייט, ליעבע און פריינדשאַפט. ווי אַ גרויזאַמער גאָט פון אַשור און בבל קיניגט איבער אונז מיט דער נאַגייקע אין האַנד דאָס סאָציאַלע געזעץ. דער מענש איז נאָר נישט, — די מאַסען — אַלעס. מיר זענען אַזוי קלוג, אַז מיר ווייסען שטענדיג מיט אַ יאָהר פריהער, ווען מען וועט

אונז פֿערטעלן און רעדערן. מיר האָבען אַזאַ שאַרף געהער, דאָס מיר הערען ווי דער מאָגען פֿערדויט דאָס עסען און ווי די קישקעס קוילערן זיך, און איטליכער האַרץ־קלאַפּ קלינגט אָב אין אויער ווי דער אומרוה פֿון זייגער. מיר זענען קראַנק ביז די מאַרך פֿון די ביינער, זולען אונזער געזונדהייט אין די קאָלענדיגע וועלען פֿון מאַסען־לעבען און ווייסען נעווי, אַז מיר זענען די בריק פֿאַר קינפֿטיגע דורות, וואָס מוז ווערען געטרעטען פֿון פֿערדישע פּאָדקאָוועס. און האָטש צייטענווייז דערמאָהנען מיר זיך אָן די שענקייט און פּראַקטיגקייט פֿון אַ מענש בבחינת מענש; האָטש צוזאַמען מיט גאָרקי'ן רופֿען מיר אַמאָל אויס: Человѣкъ — это звучитъ гордо! — ד"ה אין נאָמען מענש ליגט אַ שטאָלצער יחוס; דענאָך שפּייען מיר דעם יחסן אין פּנים אַריין, טוען דאָס אינאיינעם מיט גאָרקי'ן אַליין, שפּייען מיט אַ גיפֿטיגען קרים, מיט שנאה און גאַל...

דאָך, אונז די יונגערע, וואָס זעהען נאָך קיין סוף נישט פֿון זייער דערנער־וועג, זעהט אוים די שטענדיג יונגע האַרמאָנישע געשטאַלט פֿון אַ ד"ר מאַנדעלשטאַם ווי עפּעס אַ ליעבער שענער ווידערשפּרוך, ווי אַני־אויסגאַהמספֿאַל, ווי אַנ'אַנטיק צווישען גרויע בעלי־בתּי'שע הפֿצים...

און ווען עס קומט אָן אַ רוהיגע מינוט אויף אונז, וואַרפֿען מיר אַ אמת'ן ליעבעס־בליק אויף דעם מאַן מיט די גרין־בלאָהע אויגען.

מחותנים אויף לויות.

און די מחותנים זענען זיך צופאָהרען פון דער לויה אַהיים, צו־פאָהרען אויף אַלע פיער עקען פון דער וועלט. — ווער מיט באַהן, ווער מיט'ן שיף, די בערנער סטודענטען זענען מן הסתם געגאַנגען צו־פוס. די ברויסעלער קאָנפערענץ איז צו ענדע. מען האָט נאָך אַמאָל צום הונדערטסטען מאָל בעגראָבען דעם יודען דעם מת אונטער אַ הויפען פון פראָיעקטען און די רעפעראַטען זענען די מצבות אויף זיין ברויסעלער קבר.

נישט צום ערשטען מאָל האָט מען דעם מת מקבר געווען. דער יוד איז נישט קיין פשוט'ער מת. עס זיצט אין איהם אַ דבוק. דוכט זיך, שוין! פאַרטיג! דוכט זיך, אַלץ אָבגעטאָן, רעפעראַטען געלייענט, פראָיעקטען געמאַכט, פאַר דער גאַנצער וועלט בעוויזען די אחדות פון די קברנים־מחותנים, און אויך טרעהרען פערגאָסען, און... נאָר מיט איין מאָל שטעקט ווידער דער מת אַרויס דעם קאָפ, וואַרפט אַראָב פון די ברעמען די שערבלעך־רעזאָלוציעס, און הויבט ווידער אָן צו שטאַרבען אַנ'אָבגעדעקטער, אַנ'אָפענער, נישט קיין בעשאָטענער.

אין פראַנקפורט אַם מיין, אין דער אַלטער פרייער שטאָדט, פון וואַנען עס איז אַרויס דער וועלט־אַפיקורס געטהע און דער וועלט־מיליאָנער אַנשיל ראָטשילד, האָט מען נישט לאַנג מקבר געווען דעם גרויסען מת, און, כמעט די אייגענע מחותנים זענען דערביי געווען און כמעט די אייגענע טרעהרען זענען פערגאָסען געוואָרען, אויך די אייגענע מצבה האָט מען געשטעלט. און דער מת... ווי נישט איהם מיינט מען דאָס, איז ער ווידער אַרויסגעקראָכען פון זיין קבר און האָט ווידער אָנגעהויבען שטאַרבען מיט אַלערליי מיני טויטען.

אונזער יודיש לעבען, וואָס איז שטענדיג פּונקט פֿערקעהרט פֿונ׳ם לעבען ביי אַנדערע פֿעלקער, האָט געמוזט זיך אָבזאָגען פֿון דעם וואוילטאָג, צו האָבען מהותנים אויף חתונות און האָט געמוזט אויסאַר־בייטען אַ נייע סאָרט מהותנים אויף לויות. אונזערע כלל׳שע אַסיפֿות זענען הספּדים, אונזערע הויכע קאָנפֿערענצען זענען קבֿרים, וואו מען בעגראָבט די יודישע פֿראַגע. און די קבֿרים זענען אַזוי איבערפֿלעל־ליך געגראָבען, אַז דאָס ערשטע וואַסער׳ל דעקט אָב דעם מת, אַז דאָס ערשטע ווינטעל צושיט דעם פּאַפּיערענעם אוהל פֿון אונזערע פֿער׳אָבל׳טע מהותנים.

איך מאָל מיר אויס, מיט וואָס פֿאַר אַ פּנים די מהותנים טרע־פֿען זיך צו דער לויה. אַ בליק, אַ קוק, אַ וואָרף מיט׳ן אויגעל — און מען פֿערשטעהט זיך שוין. מען דריקט זיך שווייגענדיג די הענד, מען שאָ־קעלט מעלאַנכאָליש די קעפּ, דער „ברוך דיין אמת“ שטעהט אָנגעשריבען אויף אַלע פּנימ׳ער. איטליכער טראָגט זיין הספּד אין בוזים־קעשענע, און איז זיך איינער אַמאָל טועה און לייענט פֿאַר דעם פֿאָראַיאָהריגען הספּד אָנשטאָט דעם היי־יאָהריגען, שאַדט אויך נישט, דער הילוק איז נישט קיין גרויסער. פֿאַר׳ן אַוועקגעהן שענקט מען נאָך אַ לאַנגען בליק דעם טרויער־זאַל, דער קבֿרים־שטוב און מען צופֿאָהרט זיך אַהיים... און דוקא וואָס גיכער, דען מאַנכמאָל פּאַסירט, דאָס דער מת קריכט אַרויס נאָך איידער מען איז זיך צופֿאָהרען און, נישט ווילענדיג, מוז מען זיך נעהמען צו אַ צווייטען הספּד, ווי איצט, למשל, נאָך האָמעל.

מען דערצעהלט, אַז אונזערע מהותנים אויף לויות האָבען היי־יאָהר אין בריסעל שטאַרק געגענעצט. איך בין זיי נישט דן דערפֿאַר. אַלץ ווערט דערעסען מיט דער צייט, צי אַ חתונה צי אַ לויה, בעזונדערס ווען עס ציהען זיך די לויות איינע נאָך דער אַנדערער, איינע נאָך דער אַנ־דערער, ווי געגנז צו אַ בלאָטע.

אָרעמע מהותנים, עס איז אַ דאָפּעלטער נעביך אויף אייך. עס איז גלאַט קיין נחת נישט צו זיין אַן אָפּטער מהותן, עס איז אָבער נאָך צעהן מאָל ערגער צו זיין אַן אָפּטער מהותן אויף אָפּטע לויות.